

Βασιλείον τῆς Ἑλλάδος
Ἑπουργεῖον Συντονισμοῦ

CRĒTA

Nū CANĒIA mēt d'
Oude en Kēdēndazghse Namēn

ΚΡΗΤΗ

ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

Τόμος Α'

FRANK E. BASIL, INC. - Σύμβουλοι Μηχανικοί - Ἀθῆναι, 1964

ΚΡΗΤΗ

ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

Τόμος Α'

FRANK E. BASIL, INC. - Σύμβουλοι Μηχανικοί
Αθήναι, Washington D.C., Beirut, Tehran, Riyadh, Jeddah

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
- ΧΑΛΙΔΟΝ
Αριθ. 44/003
Χρονιά Εισαγ. 8-1-79
Είδος 01-10-19
Αριθ. 3389/BAS

**ΜΕΛΕΤΗ ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΚΡΗΤΗΣ**

ΤΟΜΟΣ Α'

ΑΘΗΝΑΙ 1964

**FRANK E. BASIL, INC
CONSULTING ENGINEERS
ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ 63, ΑΘΗΝΑΙ - ΕΛΛΑΣ**

ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΤΟΜΟΣ Α'

Ύφισταμένη Κατάσταση

Πίναξ Περιεχομένων, Γενικός, (Όλοκλήρου τής Μελέτης)	4
ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	6
ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΓΕΝΙΚΩΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΥΠΟΔΕΙΞΩΝ	12
Πρόλογος Πρώτου Τόμου	15
Πίναξ Περιεχομένων Πρώτου Τόμου (Λεπτομερής)	16
0.00 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	20
Μέρος Πρώτον : 'Ανάλυσις Ύφισταμένης Καταστάσεως	
1.00 ΚΡΗΤΗ—ΓΕΝΙΚΑ	24
2.00 Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	28
2.01 ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΙΣ	28
2.02 ΓΕΩΡΓΙΑ—ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ	32
2.03 ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΙ ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ	34
2.04 ΟΙΚΟΤΕΧΝΙΑ	35
2.05 ΟΡΥΚΤΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ—ΑΛΙΕΙΑ—ΝΑΥΤΙΛΙΑ	37
2.06 ΥΠΗΡΕΣΙΑΙ	37
2.07 ΕΙΣΟΔΗΜΑ—ΒΙΟΤΙΚΟΝ ΕΠΙΠΕΔΟΝ	38
2.08 ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ	39
3.00 ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΝ ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ	40
3.01 ΦΥΣΙΚΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ	42
3.02 ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ	77
3.03 ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ, ΕΝΕΤΙΚΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ	89
3.04 ΤΟΠΟΘΕΣΙΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ	105
3.05 ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ	106
3.06 ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΧΩΡΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ	115
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
A. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	Π-1
B. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ	Π-2

ΤΟΜΟΣ Β'

Ύφισταμένη Κατάσταση (συνέχεια) και Τουριστική 'Ανάλυσις

Πίναξ Περιεχομένων, Γενικός, (Όλοκλήρου τής Μελέτης)	i
Πρόλογος Δευτέρου Τόμου	iii
Πίναξ Περιεχομένων, (Λεπτομερής)	iv
4.00 ΤΟ ΚΛΙΜΑ	128
4.01 ΓΕΝΙΚΑ	128
4.02 ΑΙ ΕΠΟΧΑΙ	128
4.03 ΤΑ ΚΛΙΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	130
4.04 ΣΥΝΘΗΚΑΙ ΑΝΕΣΕΩΣ	137
4.05 ΖΗΡΑΣΙΑ	137
4.06 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	142
5.00 ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ—ΥΠΟΔΟΜΗ	145
5.01 ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ—ΕΠΙΒΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ	145
5.02 ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΑΙ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ	145
5.03 ΑΚΤΟΠΛΟΪΚΑΙ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ	148
5.04 ΕΝΔΟΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ	150
5.05 ΑΕΡΟΛΙΜΕΝΕΣ	150
5.06 ΛΙΜΕΝΙΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ	153
5.07 ΟΔΙΚΟΝ ΔΙΚΤΥΟΝ	158
5.08 ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΣ	160
5.09 ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΙ	162
5.10 ΥΔΡΕΥΣΙΣ	162
5.11 ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΙΣ, ΑΠΟΚΟΜΙΔΗ ΑΠΟΡΡΙΜΜΑΤΩΝ	162

6.00 Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

263

6.01 ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	165
6.02 ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ ΚΡΗΤΗΣ	169
6.03 ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ	172
6.04 ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ	174
6.05 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ—ΠΡΟΒΟΛΗ	179
6.06 ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ—ΜΟΥΣΕΙΑ	181
6.07 ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΙΣ	182

Μέρος Δεύτερον : Τουριστική 'Ανάλυσις

7.00 ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΑΥΤΗΣ

189

7.01 ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΙ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ	190
7.02 Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΕΣΟΓΕΙΟΝ	190
7.03 Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ—ΠΡΟ-ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ	207
7.04 Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ—ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ	210
7.05 Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ—ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟΝ ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ—ΣΧΕΤΙΚΑΙ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ	216
7.06 Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ—ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ	219
7.07 Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ—ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ ΗΜΕΔΑΠΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ	223
7.08 ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΩΣ—ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΚΛΙΝΩΝ	226
7.09 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΕΣΤΙΑΣΕΩΣ	235

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

A. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	Π-1
B. ΚΛΙΜΑΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ	Π-2
Γ. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ	Π-7
Δ. ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΡΗΤΗΣ	Π-13

ΤΟΜΟΣ Γ'**Προτεινόμενον Πρόγραμμα**

Πίναξ Περιεχομένων, Γενικός, (Όλοκλήρου τής Μελέτης)	i
Πρόλογος Τρίτου Τόμου	iii
Πίναξ Περιεχομένων Τρίτου Τόμου (Λεπτομερής)	iv
Μέρος Τρίτον: Προτεινόμενον Πρόγραμμα Τουριστικής	
Άξιοποιήσεως Κρήτης	
8.00 Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ	237
8.01 ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΚΟΠΟΙ ΤΟΥ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	238
8.02 ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ	240
8.03 ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΛΛΕΙΨΕΙΣ	242
8.04 ΕΙΔΗ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΤΩΝ ΟΠΟΙΩΝ ΘΑ ΚΑΤΑΣΤΗ ΔΥΝΑΤΗ Η ΠΡΟΣΕΛΚΥΣΙΣ ΚΑΙ ΑΠΑΙΤΗΣΕΙΣ ΑΥΤΩΝ	243
8.05 ΓΕΝΙΚΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	245
8.06 ΓΕΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	246
9.00 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ—	
ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	
9.01 ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΩΣ	261
9.02 ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ, ΕΣΤΙΑΣΕΩΣ, ΨΥΧΑΓΩΓΙΑΣ ΚΑΙ ΣΠΟΡ	262
9.03 ΠΑΡΑΘΕΡΙΣΤΙΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ	272
9.04 ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΑΜΜΩΔΩΝ ΠΑΡΑΛΙΩΝ	277
9.05 ΣΤΑΘΜΟΙ ΕΖΥΠΗΡΕΤΗΣΕΩΣ ΠΛΩΤΩΝ ΜΕΣΩΝ	279
9.06 ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΕΖΥΠΗΡΕΤΗΣΕΩΣ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΙΣΤΩΝ	281
9.07 ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΙΔΩΝ	281
9.08 ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	282
9.09 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ	283
9.10 ΜΕΛΕΤΑΙ	283
10.00 ΥΠΟΔΟΜΗ—ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ—ΕΡΓΑ	
ΑΝΑΔΕΙΞΕΩΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΕΩΣ	
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΩΝ	287
10.01 ΕΡΓΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΥΠΟΔΟΜΗΣ	288
10.02 ΕΡΓΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΥΠΟΔΟΜΗΣ	298
10.03 ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ	303
10.04 ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΙΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΩΝ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ	306
10.05 ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΚΑΛΩΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΙΔΙΑΙΤΕΡΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ	310
10.06 ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΩΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ	312

11.00 ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΖΩΝΩΝ**314**

11.01 ΖΩΝΗ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	315
11.02 ΖΩΝΗ ΧΑΝΙΩΝ	318
11.03 ΖΩΝΗ ΜΙΡΑΜΠΕΛΛΟΥ	322
11.04 ΖΩΝΗ ΡΕΘΥΜΝΟΥ	326
11.05 ΖΩΝΗ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	329
11.06 ΖΩΝΗ ΣΗΤΕΙΑΣ	332
11.07 ΖΩΝΗ ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑΣ-ΕΛΑΦΟΝΗΣΟΥ	335
11.08 ΖΩΝΗ ΜΕΣΣΑΡΑΣ	338
11.09 ΖΩΝΗ ΧΩΡΑΣ ΣΦΑΚΙΩΝ-ΣΑΜΑΡΙΑΣ	342
11.10 ΖΩΝΗ ΚΙΣΣΑΜΟΥ	345
11.11 ΠΕΡΙΟΧΑΙ ΕΚΤΟΣ ΖΩΝΩΝ	347

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ (ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ)

Π-1

ΤΟΜΟΣ Δ'**Μελέτη Σκοπιμότητος**

Πρόλογος Τετάρτου Τόμου	1
Πίναξ Περιεχομένων, Γενικός	3
Πίναξ Περιεχομένων Τετάρτου Τόμου (Λεπτομερής)	7
Μέρος Τέταρτον: Κόστος Έφαρμογής Προγράμματος	
12.00 ΕΚΤΙΜΗΣΙΣ ΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ	
ΕΦΑΡΜΟΓΗΝ ΤΟΥ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	17
12.01 ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΩΣ	25
12.02 ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ, ΕΣΤΙΑΣΕΩΣ, ΨΥΧΑΓΩΓΙΑΣ	30
12.03 ΠΑΡΑΘΕΡΙΣΤΙΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ	36
12.04 ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΑΜΜΩΔΩΝ ΠΑΡΑΛΙΩΝ	39
12.05 ΣΤΑΘΜΟΙ ΕΖΥΠΗΡΕΤΗΣΕΩΣ ΠΛΩΤΩΝ ΜΕΣΩΝ	43
12.06 ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΕΖΥΠΗΡΕΤΗΣΕΩΣ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΙΣΤΩΝ	45
12.07 ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΠΩΛΗΣΕΩΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΙΔΩΝ	47
12.08 ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ	47
12.09 ΔΑΠΑΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ	49
12.10 ΚΟΣΤΟΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	50
12.11 ΕΡΓΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΥΠΟΔΟΜΗΣ	52
12.12 ΕΡΓΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΥΠΟΔΟΜΗΣ	70
12.13 ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ	86
12.14 ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΙΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΘΗΣΑΥΡΩΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ	87
12.15 ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΚΑΛΩΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΙΔΙΑΙΤΕΡΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ	90
12.16 ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΩΝ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ	92
12.17 ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΕΡΓΩΝ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	93

Μέρος Πέμπτον: Οικονομικαί Έπιπτώσεις - Χρηματοδότησις
Μέθοδοι Έφαρμογής**13.00 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ****101**

13.01 ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΑ ΕΣΟΔΑ	105
13.02 ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	108
13.03 ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	125
13.04 ΣΧΕΣΙΣ ΕΣΟΔΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ	126
13.05 ΠΑΡΟΥΣΑ ΑΞΙΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΩΦΕΛΕΙΩΝ ΚΑΙ ΔΑΠΑΝΩΝ	130
13.06 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΕΩΣ	143
13.07 ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΛΑΔΩΝ	146

14.00 ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ**149**

14.01 ΔΗΜΟΣΙΑΙ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ	151
14.02 ΙΔΙΩΤΙΚΑΙ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ-ΕΡΓΑ ΕΖΥΠΗΡΕΤΗΣΕΩΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ	156
14.03 ΚΙΝΗΤΡΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΝΘΑΡΡΥΝΣΙΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΝ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑΣ	157

15.00 ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ**163**

15.01 ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΚΡΗΤΗΣ	165
15.02 ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΚΡΗΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	168
15.03 ΕΤΑΙΡΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΚΡΗΤΗΣ	170
15.04 ΙΔΙΩΤΙΚΟΙ ΦΟΡΕΙΣ	175
15.05 ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΕΠΙ ΜΕΡΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ ΕΙΔΙΚΩΝ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΚΡΗΤΗΣ	176
15.06 ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ	178
15.07 ΠΡΟΒΟΛΗ	178
15.08 ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΕΡΓΩΝ ΥΠΟΔΟΜΗΣ	182

Μέρος Έκτον: Συμπεράσματα και Υποδείξεις**16.00 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΥΠΟΔΕΙΞΕΙΣ****185**

16.01 ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	187
16.02 ΓΕΝΙΚΑΙ ΥΠΟΔΕΙΞΕΙΣ	194

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ**207**

A. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	209
B. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ	211

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Ο τουρισμός κατά την διάρκεια των τελευταίων ετών και ιδίως μετά τὸ πέρασ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ἔχει ἐξελιχθῆ εἰς σημαντικωτάτην πλουτοπαραγωγικὴν πηγήν, παραλλήλως καὶ ἐπὶ ἴσοις ὅροις πρὸς τὴν βιομηχανίαν, τὴν γεωργίαν, τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὀρυκτοῦ πλοῦτου κλπ.

Ἡ πηγή αὕτη συναλλάγματος καὶ εἰσοδημάτων, ἡ ὁποία ἠγνοεῖτο μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, κατέστη ἀπαραίτητον συμπλήρωμα οἰουδήποτε προγράμματος ἀναπτύξεως, ἀκόμη δὲ καὶ πλούσιαι χῶραι, ὅπως αἱ Ἡνωμένοι Πολιτεῖαι καὶ ἡ Ἑλβετία, καταβάλλουν σημαντικὴν προσπάθειαν διὰ τὴν προσέλκυσιν τουριστῶν εἰς τὴν χώραν των.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἔχουσα σαφῆ ἀντίληψιν τοῦ ὑφισταμένου τουριστικοῦ δυναμικοῦ τῆς Κρήτης καὶ τῶν δυνατοτήτων μετατροπῆς ταύτης εἰς ἀξιόλογον τουριστικὸν κέντρον τῆς Μεσογείου, ἐπρογραμματίσθη τὴν τουριστικὴν ἀξιοποίησίν τῆς ἐντὸς τοῦ γενικωτέρου πλαισίου τῆς Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως τῆς Κρήτης. Ὡς πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, ἀπεφασίσθη ἡ ἐκπόνησις Μελέτης Προγραμματισμοῦ καὶ Σκοπιμότητος τῆς Τουριστικῆς Ἀναπτύξεως τῆς Κρήτης.

Ἱστορικὸν Ἀναθέσεως καὶ Περιορισμὸς τοῦ Πλαισίου τῆς Ἑρεῦνης

Ἡ ἀνάθεσις τῆς ἐκπονήσεως τῆς μελέτης ἐγένετο ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως Ἐπεξεργασίας Προγράμματος τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ, πρὸς τὴν Ἑταιρείαν FRANK E. BASIL, INC., τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1962, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 90)46081)1685 ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργοῦ Συντονισμοῦ καὶ τῆς μετὰ τὸν Ὑπουργείου καὶ Ἑταιρείας ὑπογραφείσης ἐν συνεχείᾳ συμβάσεως.

Ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς παρούσης Μελέτης εἶναι ἡ ἀξιολόγησις τοῦ ὑφισταμένου τουριστικοῦ δυναμικοῦ τῆς νήσου, ἡ διερεύνησις τῶν προοπτικῶν ἀναπτύξεως τουριστικῆς κινήσεως πρὸς αὐτήν, ἡ ἐξακρίβωσις τῶν ἀπαιτήτων προϋποθέσεων διὰ τὴν ἐπιτυχίαν μιᾶς τοιαύτης προσπάθειας, ὡς καὶ ὁ προσδιορισμὸς τῶν ἀπαιτουμένων δαπανῶν διὰ τὴν ἐφαρμογὴν ἐνὸς τοιοῦτου προτεινομένου προγράμματος καὶ τῶν ὠφελειῶν αἱ ὁποῖαι ἀναμένονται ὅτι θὰ προκύψουν ἐξ αὐτοῦ.

Ἡ Μελέτη ἐντοπίζει τὸν κύκλον τῆς ἐρεῦνης εἰς τὴν διερεύνησιν τῶν προβλημάτων τῶν συνδεομένων μετὰ τὴν τουριστικὴν ἀξιοποίησιν τῆς Κρήτης. Δὲν ἐξετάζει ἐπομένως τὸ θέμα τῆς τουριστικῆς ἀναπτύξεως ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος ἢ τὸ ὅλον πρόγραμμα τουριστικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας, οὔτε καὶ διερευνᾷ ἐν λεπτομερείᾳ τὰ θέματα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν λοιπῶν τομέων τῆς οἰκονομίας τῆς Κρήτης.

Ἡ ἐνταξις ἐπομένως τοῦ προτεινομένου, εἰς τὰ ἐπόμενα κεφάλαια τῆς παρούσης μελέτης, προγράμματος τουριστικῆς ἀξιοποίησεως Κρήτης εἰς ἓν συντονισμένον καὶ ὁλοκληρωμένον πρόγραμμα οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς νήσου, καὶ αἱ διὰ τὴν ἐνταξιν ταύτην πιθανῶς ἀπαιτηθῶσιν ἀναπροσαρμογαὶ αὐτοῦ δέον νὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενον ἰδιαίτερας ἐξετάσεως ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων Ὑπηρεσιῶν τῆς Ὑπηρεσίας Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως Κρήτης, τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὄργανισμοῦ Τουρισμοῦ καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ γενικοῦ οἰκονομικοῦ Προγραμματισμοῦ τοῦ Κράτους.

Ἡ Ἐκπόνησις τῆς Μελέτης

Ἡ ἐκπόνησις τῆς παρούσης Μελέτης ἐγένετο εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις γραφεῖον τῆς FRANK E. BASIL, INC., ὑπὸ ὁμάδος ἐπιστημόνων, ἀποτελουμένης ὑπὸ μηχανικῶν, οἰκονομολόγων, ἀρχιτεκτόνων, στατιστικολόγων κλπ. ὑπὸ τὴν γενικὴν ἐπιβλεψιν τοῦ κ. Χ. Σακελλαριάδη, Διευθυντοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις γραφεῖου τῆς ἑταιρείας.

Ὁ συντονισμὸς τοῦ ὅλου ἔργου, ἡ συγγραφή τοῦ τελικοῦ κειμένου καὶ ὁ ἔλεγχος τῆς παρουσιάσεως καὶ τῆς ἐκτυπώσεως τῆς μελέτης ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Modiano, μηχανικοῦ — οἰκονομολόγου, εἰδικοῦ εἰς τὴν ἐκπόνησιν οἰκονομοτεχνικῶν μελετῶν καὶ μελετῶν προγραμματισμοῦ.

Τὸ οἰκονομολογικὸν τμήμα τῆς μελέτης ἐξεπονήθη ὑπὸ ὁμάδος οἰκονομολόγων καὶ στατιστικολόγων ὑπὸ τὸν κ. Α. Λάζαρη, καθηγητὴν τῆς Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς.

Ἡ ὁμάς ἀρχιτεκτόνων ἀπετελέσθη ὑπὸ τῶν κ.κ. Μ. Ἰορδανίδη, Ι. Ἀρμάου καὶ S. Schreiber, συνεργάστησαν δὲ μετ' αὐτῶν οἱ κ.κ. Α. Λοῖζος, Δ. Καλυβίτης καὶ αἱ δίδες Κ. Παπαϊωάννου καὶ V. Damjanovitch.

Ἡ ὁμάς τῶν μηχανικῶν ἀπετελέσθη ὑπὸ τῶν κ.κ. Ἀρ. Σακελλαριάδη, Β. Βάντζη καὶ Α. Γιώτη, πολιτικῶν μηχανικῶν, τοῦ κ. Κ. Νικολετοπούλου, ἠλεκτρολόγου μηχανικοῦ, καὶ Δ. Τσίτση, μηχανολόγου.

Ἡ σύνθεσις (Layout) τοῦ κειμένου τῆς μελέτης, ἡ παρουσίασις καὶ παρακολούθησις τῆς ἐκτυπώσεως τῶν χαρτῶν, διαγραμμάτων, φωτογραφιῶν κλπ. ἐγένετο ὑπὸ τῆς δίδος Μ. Παπακωνσταντίνου.

Ἡ σχεδίασις τῶν χαρτῶν, διαγραμμάτων κλπ. καὶ ἡ προετοιμασία τοῦ κειμένου ἐγένοντο ὑπὸ τῶν Μ. Παπακωνσταντίνου, Ν. Ἀρχοντάκη, Β. Σκενδέρη, Ρ. Παντοπούλου καὶ Ν. Γκρέκα.

Ἡ στοιχειοθέτησις τοῦ κειμένου ἐγένετο εἰς τὸ Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον, ἡ δὲ ἐκτύπωσις ὁλοκλήρου τῆς μελέτης εἰς τὰ λιθογραφεῖα (Offset) τῆς Γεωγραφικῆς Ὑπηρεσίας Στρατοῦ, ἡ δὲ ἐπιμέλεια τῆς ὕλης καὶ ἡ διόρθωσις τοῦ κειμένου ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ κ. Π. Βλάχου.

Αἱ περισσότεραι τῶν φωτογραφιῶν τῆς μελέτης ὀφείλονται εἰς τὸν κ. Α. Καλογερίδη. Φωτογραφίαι προσεφέρθησαν ἐπίσης ὑπὸ τῶν κ.κ. Ι. Παπαγεωργίου ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ περιοδικοῦ ΗΩΣ, Κ. Λασσηθιωτάκη, Ἀρ. Σακελλαριάδη, Χρ. Σακελλαριάδη, Μ. Ἰορδανίδη καὶ Μ. Μοντιάνου, ἐκ τῶν προσωπικῶν των ἀρχείων. Αἱ χαλκογραφίαι καὶ ὁ παλαιὸς ἐνετικὸς χάρτης τοῦ ἐξωφύλλου προέρχονται ἀπὸ τὴν συλλογὴν τῶν «Φίλων τοῦ Βιβλίου».

Σκοπὸς καὶ Προορισμὸς τῆς Μελέτης

Βασικὸς ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς παρούσης Μελέτης εἶναι: 1) ἡ διερεύνησις τῶν δυνατοτήτων τῆς Κρήτης εἰς τὴν προσέλκυσιν τουριστῶν, ἡ ἐξακρίβωσις τοῦ τουριστικοῦ δυναμικοῦ καὶ τῶν ἐν γένει ἐνδιαφερόντων αὐτῆς 2) ἡ παρουσίασις ἐνὸς προγράμματος ἔργων καὶ ληπτέων μέτρων, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ὁποίων θὰ ἔχη ὡς ἀποτέλεσμα νὰ καταστήσῃ τὴν Κρήτην σημαντικὸν τουριστικὸν κέντρον τῆς Μεσογείου καὶ 3) ἡ ἀπόδειξις τῆς οἰκονομικῆς σκοπιμότητος τῆς ἐφαρμογῆς ἐνὸς τοιοῦτου προγράμματος.

Ἡ ὑπαρξις ἐνὸς τοιοῦτου λεπτομεροῦς προγράμματος θὰ ἐπιτρέψῃ μεταξὺ ἄλλων τὴν ἔγκαιρον ἐνταξιν εἰς τὰ προγράμματα τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν τῶν προτεινομένων ἔργων, οὕτως ὥστε ἡ τουριστικὴ ἀξιοποίησις τῆς νήσου νὰ ἐπιτελεσθῇ κατὰ τρόπον ὀρθολογικὸν καὶ συγχρονισμένον.

Ταυτόχροτως, ή παρούσα μελέτη προσδιορίζει τὰ όφέλη, τὰ όποία θά προκύψουν έκ τής έφαρμογής τού προτεινομένου προγράμματος και ύποδεικνύει τήν οικονομική σκοπιμότητα τής εκτέλεσεως τών προτεινομένων έργων. Δικαιολογείται ούτω ή επένδυσις κεφαλαίων υπό τού Δημόσιου και παρέχεται ή δυνατότης εις τας άρμοδίας ύπηρεσίας νά προβοϋν εις τήν συγκριτικήν αξιολόγησιν τού προτεινομένου προγράμματος τουριστικής ανάπτυξεως τής Κρήτης άφ' ένός πρός προγράμματα ανάπτυξεως άλλων τομέων τής νήσου και άφ' έτέρου πρός τὰ προγράμματα τουριστικής αξιοποίησης άλλων περιοχών τής χώρας, ίνα καταστή δυνατή ή ιεράρχησις τών επενδύσεων.

Έπί πλέον τών άνωτέρω βασικών αντικειμενικών σκοπών, ή Μελέτη δύναται επίσης:

1. Νά χρησιμεύσῃ ώς τó απαιτούμενον δικαιολογητικόν στοιχείον διά τήν σύναψιν μακροπροθέσμων χαμηλοτόκων δανείων «ανάπτυξεως» υπό διεθνών οικονομικών πιστωτικών όργανισμών πρός χρηματοδότησιν τού προτεινομένου προγράμματος—ώς π.χ. έκ τής Εύρωπαϊκής Τραπεζής Έπενδύσεων, τής Διεθνούς Τραπεζής Άνασυγκροτήσεως και Άναπτύξεως, τής Ύπηρεσίας Οικονομικής Άναπτύξεως τών Η.Π.Α. κλπ.—οί όποιοι προκειμένου νά χορηγήσουν δάνεια τοιαύτης μορφής απαιτοϋν άσφαλή κριτήρια πειρ τής οικονομικής σκοπιμότητας τών πρός εκτέλεσιν έργων.

2. Νά άποτελέσῃ βασικόν στοιχείον εις τήν προσέλκυσιν ιδιωτικών επενδύσεων διά τήν άνέγερσιν τουριστικών εγκαταστάσεων εις τήν νήσον, διά τής ύποδείξεως τών ύφισταμένων δυνατοτήτων, τού τουριστικού δυναμικού και τών προοπτικών εξέλιξεως τής τουριστικής κινήσεως ταύτης εις τó άμεσον μέλλον.

Άντικείμενον τής Μελέτης

Τό αντικείμενον τής παρούσης Μελέτης συνίσταται και περιλαμβάνει:

1. Τήν διερεύνησιν τής ύφισταμένης καταστάσεως, σχετιζομένης με τήν τουριστικήν ανάπτυξιν και ειδικώτερον τών επικρατουσών συνθηκών τής οικονομίας τής νήσου, τού ύφισταμένου τουριστικού δυναμικού, τού κλίματος, τής ύποδομής, τών συγκοινωνιών και τού σημερινού επιπέδου τής τουριστικής αξιοποίησησεως.

2. Τήν εκτίμησιν τών προοπτικών εξέλιξεως τής μελλοντικής τουριστικής κινήσεως τής Μεσογείου, τής Ελλάδος και ειδικώτερον τής Κρήτης και τού προσδιορισμού τών απαιτηθησομένων εγκαταστάσεων και λοιπών έργων εις τήν νήσον διά τήν εξυπηρέτησιν τού προβλεπομένου τουριστικού ρεύματος.

3. Τόν προγραμματισμόν τών αναγκαίων έργων και εγκαταστάσεων, τήν επιλογήν τουριστικών ζωνών και περιοχών, τó πρόγραμμα κατασκευής τής ύποδομής και ανάπτυξεως τών συγκοινωνιών, τόν καθορισμόν τής άκο-

λουθητέας γενικής πολιτικής ανάπτυξεως και τήν ύπόδειξιν σειράς αναγκαίων νομοθετικών, διοικητικών κλπ. μέτρων, άπαραιτήτων διά τήν επιτυχίαν τής αναληφθησομένης προσπάθειας.

4. Τήν εκτίμησιν τού ύψους και τού είδους τών απαιτουμένων επενδύσεων, τήν χρονικήν κλιμάκωσιν τούτων, τόν προσδιορισμόν τών άμέσων και έμμέσων όφελειών και οικονομικών και λοιπών επιπτώσεων και τήν εκτίμησιν τής οικονομικής σκοπιμότητας τής προτεινομένης τουριστικής αξιοποίησησεως τής νήσου.

5. Τόν προσδιορισμόν τών καλύτερων μεθόδων διά τήν εκτέλεσιν και έφαρμογήν τού προτεινομένου προγράμματος, τήν σύστασιν ειδικών φορέων διά τόν σκοπόν αυτόν και τήν διερεύνησιν τών πιθανών πηγών διά τήν χρηματοδότησιν αυτού.

Διάρθρωσις τής Μελέτης

Διά νά καλυφθῇ τó εκτεταμένο αντικείμενον τής Μελέτης και διά νά εξυπηρετηοϋν ταύτοχρόνως οί βασικοί αντικειμενικοί σκοποί αυτής, ή Μελέτη διαχωρίζεται εις έξ κύρια μέρη άποτελούμενα από δέκα έξ κεφάλαια, παρουσιάζεται δέ εις τέσσαρας τόμους, έκ τών όποίων οί τρεις πρώτοι, σχήματος 40x60 εκατοστών και ό τέταρτος σχήματος 21 X 28 εκατοστών.

Συγκεκριμένως ή κατάταξις τής ύλης άκολουθεί τήν κάτωθι διάρθρωσιν :

ΤΟΜΟΣ Α'

Πρόλογος Μελέτης
Περίληψις Συμπερασμάτων και Ύποδείξεων
Είσαγωγή.

Μέρος Πρώτον : Άνάλυσις Ύφισταμένης Καταστάσεως

Κεφ. 1.00 'Η Κρήτη — Γενικά

Κεφ. 2.00 'Η Οικονομία

Κεφ. 3.00 Τό Τουριστικόν Δυναμικόν

ΤΟΜΟΣ Β'

Κεφ. 4.00 Τό Κλίμα

Κεφ. 5.00 Συγκοινωνία — Ύποδομή

Κεφ. 6.00 'Ο Τουρισμός τής Ελλάδος και τής Κρήτης

Μέρος Δεύτερον : Τουριστική Άνάλυσις

Κεφ. 7.00 Άνάλυσις Τουριστικής Κινήσεως και Προοπτικά Έξελίξεως Αυτής

ΤΟΜΟΣ Γ'

Μέρος Τρίτον: Προτεινόμενον Πρόγραμμα Τουριστικής Άξιοποίησης Κρήτης

Κεφ. 8.00 'Η Τουριστική Άξιοποίησης τής Κρήτης

Κεφ. 9.00 Τουριστικά Έγκαταστάσεις — Όργανωσις Τουριστικών Ύπηρεσιών

Κεφ. 10.00 Ύποδομή — Συγκοινωνία — Έργα Άνάδειξεως και Άξιοποίησης Τουριστικών Ένδιαφερόντων

Κεφ. 11.00 Άνάπτυξις Τουριστικών Ζωνών

ΤΟΜΟΣ Δ'

Μέρος Τέταρτον : Κόστος Έφαρμογής Προγράμματος

Κεφ. 12.00 Έκτιμησις Άπαιτουμένων Έπενδύσεων διά τήν Έφαρμογήν τού Προγράμματος

Μέρος Πέμπτον : Οικονομικά Έπιπτώσεις—Χρηματοδότησις — Μέθοδοι Έφαρμογής

Κεφ. 13.00 Οικονομικά Έπιπτώσεις

Κεφ. 14.00 Χρηματοδότησις τού Προγράμματος

Κεφ. 15.00 Έφαρμογή τού Προγράμματος

Μέρος Έκτον : Συμπεράσματα και Ύποδείξεις

Κεφ. 16.00 Συμπεράσματα και Ύποδείξεις

Ειδικότερον, ή διάρθρωσις τών κυρίων μερών τής μελέτης και τών περιλαμβανομένων εις αυτά κεφαλαίων έχει ως εξής :

Μέρος Πρώτον : 'Ανάλυσις τής 'Υφισταμένης Καταστάσεως .

Τοῦτο περιλαμβάνει πλήρη και λεπτομερή έρευνα τής υφισταμένης καταστάσεως, συσχετιζομένης πάντοτε άμέσως ή έμμέσως με τήν υφισταμένην και προβλεπομένην τουριστικήν άξιοποίησιν τής νήσου. 'Εξετάζονται δέ ειδικότερον τά κάτωθι σημεία :

1. Κεφ. 1.00 — Η ΚΡΗΤΗ, ΓΕΝΙΚΑ, ήτοι ή σύντομος έπισκοπησις τής γεωγραφίας, τής ιστορίας και του διοικητικού πλαισίου τής νήσου.

2. Κεφ. 2.00 — Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ήτοι ή διερεύνησις του οικονομικού και κοινωνικού πλαισίου εντός του οποίου θα λάβη χώραν οιαδήποτε τουριστική άξιοποίησις τής νήσου.

3. Κεφ. 3.00 — ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΝ ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ, ήτοι ή πλήρης και λεπτομερής έρευνα και αξιολόγησις του τουριστικού δυναμικού τής νήσου και ιδιαίτερος τών φυσικών καλλονών, τών άκτών, τών ύπολειμμάτων του ιστορικού παρελθόντος αυτής, τών λαογραφικών χαρακτηριστικών αυτής, και όλων τών στοιχείων τά όποία δύναται να έπιβοηθήσουν τήν προσπάθειαν τής τουριστικής άξιοποιήσεως.

4. Κεφ. 4.00 — ΤΟ ΚΛΙΜΑ, τó όποιον περιλαμβάνει λεπτομερή άνάλυσιν τών έπικρατουσών εις τήν νήσον κλιματικών συνθηκών και σύγκρισιν του κλίματος τής Κρήτης εναντι του κλίματος άλλων τουριστικών περιοχών τής 'Ελλάδος και τής Μεσογείου.

5. Κεφ. 5.00 — ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ — ΥΠΟΔΟΜΗ. Τó κεφάλαιον τούτο εξετάζει τήν κατάστασιν τής τεχνικής ύποδομής και τών συγκοινωνιών, ύπό τó πρίσμα τής μελλοντικής τουριστικής άξιοποιήσεως τής νήσου και διαπιστώνει και έπισημαίνει τās υφισταμένας άτελείας, μειονεκτήματα και άνεπαρκείας αυτής.

Κεφ. 6.00 — Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ. Τó κεφάλαιον τούτο περιλαμβάνει έπισκόπησιν τής τουριστικής κινήσεως τής 'Ελλάδος, ως και πλήρη διερεύνησιν τής υφισταμένης σήμεραν τουριστικής άξιοποιήσεως τής Κρήτης, ποσοτικήν και ποιοτικήν άνάλυσιν τής τουριστικής κινήσεως και έρευναν και αξιολόγησιν του υφισταμένου τουριστικού εξοπλισμού και οργανώσεως.

Μέρος Δεύτερον : Τουριστική 'Ανάλυσις.

'Η τουριστική κίνησις τής Κρήτης, δεδομένου ότι ή νήσος εύρίσκειται εις τόν Μεσογειακόν χώρον και άποτελεί τμήμα τής 'Ελλάδος, έπηρεάζεται άποφασιστικώς από τήν εξέλιξιν του Μεσογειακού τουρισμού γενικώς και του 'Ελληνικού τουρισμού ειδικότερον.

Κεφ. 7.00 — ΑΝΑΛΥΣΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΑΥΤΗΣ. Εις τó κεφάλαιον τούτο — τó όποιον είναι και τó μοναδικόν του δευτέρου μέρους τής μελέτης — αναλύεται κατ' άρχήν ή υφισταμένη σήμεραν κατάστασις τής τουριστικής κινήσεως εις όλόκληρον τόν Μεσογειακόν χώρον και γίνεται μία εκτίμησις τών προοπτικών εξέλιξεως αυτής κατά τήν έπομένην δεκαετίαν. 'Ακολουθως γίνεται μία παράλληλος εκτίμησις τών προοπτικών εξέλιξεως τής 'Ελληνικής τουριστικής κινήσεως κατά τήν έπομένην δεκαετίαν, βάσει τής όποίας, λαμβανομένων ύπ' όψιν και διαφόρων άλλων παραγόντων, γίνεται και μία ποσοτική και ποιοτική εκτίμησις τής προβλεπομένης τουριστικής κινήσεως προς τήν Κρήτην διά τήν περίοδον 1966—1975. Με βάση δέ τήν ως άνω εκτίμησιν προσδιορίζονται ό αριθμός, τó ειδος και ό βαθμός πολυτελείας τών απαιτηθησομένων, διά να ίκανοποιήσουν τās προβλεπομένας ανάγκας, βασικών τουριστικών έγκαταστάσεων.

Μέρος Τρίτον : Προτεινόμενον Πρόγραμμα.

Τó μέρος τούτο περιλαμβάνει έν πλήρες δεκαετές πρόγραμμα τουριστικής αναπτύξεως τής νήσου και ειδικότερον μίαν διερεύνησιν και αξιολόγησιν τών κυριωτέρων στοιχείων του τουριστικού δυναμικού τής Κρήτης, έπιλογήν τών κυριωτέρων περιοχών προς τουριστικήν άξιοποίησιν και καθορισμόν τών τουριστικών ζωνών, ως και τήν διατύπωσιν ενός λεπτομερεστάτου προγράμματος έργων και ληπτέων μέτρων.

Ειδικότερον τó μέρος τούτο περιλαμβάνει :

Κεφ. 8.00 — Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ. Τó Κεφάλαιον τούτο περιλαμβάνει τούς βασικούς σκοπούς του προτεινομένου προγράμματος, τās επιδιώξεις αυτού, μίαν αξιολόγησιν του τουριστικού δυναμικού και εκτίμησιν τών υφισταμένων ελλείψεων, ως και τās Γενικάς Κατευθύνσεις του Προτεινομένου Προγράμματος και μίαν Γενικήν Περιγραφήν αυτού, λεπτομερής παρουσιάσεως του οποίου περιλαμβάνεται εις τά δύο έπόμενα κεφάλαια.

Κεφ. 9.00 — ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ — ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ. Τó κεφάλαιον αυτό περιλαμβάνει λεπτομερεστάτην περιγραφήν του πρώτου τμήματος του προτεινομένου προγράμματος και ειδικότερον τών προτεινομένων έγκαταστάσεων έξυπηρετήσεως τουριστών (ξενοδοχείων και άλλων έγκαταστάσεων διανυκτερεύσεως, έγκαταστάσεων έστίασεως, ψυχαγωγίας και άναψυχής, όδικών σταθμών. κ.λ.π.), ως και τών άπαραιτήτων μέτρων διά τήν όργάνωσιν τών τουριστικών ύπηρεσιών τής νήσου.

Κεφ. 10.00 — ΥΠΟΔΟΜΗ — ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΙ — ΕΡΓΑ ΑΝΑΔΕΙΞΕΩΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΩΝ. Τó κεφάλαιον τούτο περιλαμβάνει τó δεύτερον τμήμα του προγράμματος και ειδικότερον τά άπαιτούμενα έργα ύποδομής και αναπτύξεως τών συγκοινωνιών ως και τά έργα και ληπτέα μέτρα διά τήν άνάδειξιν τών τουριστικών ενδιαφερόντων τής νήσου. Τó πρόγραμμα κατασκευής έργων 'Υποδομής διαχωρίζεται εις **"Εργα Γενικής 'Υποδομής**, τά όποία είναι άπαραίτητα διά τήν τουριστικήν άξιοποίησιν τής νήσου, έξυπηρετούν όμως όλους τούς τομείς τής οικονομίας τής νήσου και εις **"Εργα Ειδικής 'Υποδομής**, τά όποία άφορούν — ως π.χ. μία προσπέλασις προς ένα αρχαιολογικόν τόπον — άποκλειστικώς τήν τουριστικήν άνάπτυξιν τής Κρήτης.

Κεφ. 11.00 — ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑΙ ΖΩΝΑΙ. Εις τά δύο προηγούμενα κεφάλαια, αί διάφοροι προτάσεις διαχωρίζονται ανά είδος έργου. Εις τó παρόν κεφάλαιον, παρουσιάζονται αί αύται προτάσεις γεωγραφικώς, και ειδικότερον ανά προτεινομένην τουριστικήν ζώνην.

Τά έπόμενα τρία μέρη τής Μελέτης (Τέταρτον, Πέμπτον και 'Εκτον) άποτελοϋν τήν κυρίως «Μελέτην Σκοπιμότητας» και περιλαμβάνονται εις τόν τέταρτον, μικροτέρου σχήματος, τόμον τής Μελέτης. Ειδικότερον τó τμήμα αυτό τής Μελέτης περιέχει τά κάτωθι μέρη :

Μέρος Τέταρτον : Κόστος 'Εφαρμογής Προτεινομένου Προγράμματος

Τó Μέρος τούτο, άποτελούμενον από έν μόνον κεφάλαιον (12.00), περιλαμβάνει λεπτομερή κοστολόγησιν τών διαφόρων προτεινομένων έργων και τών ληπτέων μέτρων.

Κεφ. 12.00 — ΕΚΤΙΜΗΣΙΣ ΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗΝ ΤΟΥ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο περιλαμβάνει λεπτομερεστάτην ἀνάλυσιν τῶν δαπανῶν διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν προτεινομένων ἔργων, ἀνὰ εἶδος ἔργου καὶ ἀνὰ φάσιν προγραμματιζομένης κατασκευῆς αὐτῶν. Ἡ διάρθρωσις τοῦ κεφαλαίου εἶναι τοιαύτη ὥστε ἀκολουθεῖται ἡ αὐτὴ σειρά παρουσιάσεως τῶν προτάσεων εἰς τὰ κεφάλαια 9.00 καὶ 10.00.

Οὕτω τὸ κόστος τῶν προτεινομένων εἰς τὸ κεφάλαιον 9.00 (9.01 ἕως 9.10) ἔργων παρουσιάζεται ἀντιστοίχως εἰς τὰ τμήματα 12.01 ἕως 12.10 τοῦ κεφαλαίου 12.00, ἡ δὲ κοστολόγησις τῶν εἰς τὸ κεφάλαιον 10.00 προτεινομένων ἔργων (τμήματα 10.01 ἕως 10.06) παρουσιάζεται ἀντιστοίχως εἰς τὰ τμήματα 12.11 ἕως 12.16 τοῦ κεφαλαίου 12.00.

Μέρος Πέμπτον : Οικονομικαὶ Ἐπιπτώσεις — Χρηματοδότησις — Μέθοδος Ἐφαρμογῆς

Τὸ Μέρος τοῦτο περιλαμβάνει τὸ κυρίως οικονομολογικὸν τμῆμα τῆς Μελέτης, ὡς καὶ ὠρισμένες γενικωτέρας προτάσεις διὰ τὴν καλυτέραν ἐφαρμογὴν τῶν προτεινομένων μέτρων.

Κεφ. 13.00 — ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ. Αἱ ἐπιπτώσεις ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ προγράμματος ἀναλύονται λεπτομερῶς εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο. Ἡ ἀνάλυσις αὐτὴ περιλαμβάνει τὰς συναλλαγματικὰς, εἰσοδηματικὰς καὶ δημοσιονομικὰς ἐπιπτώσεις, ὡς καὶ τὸν προσδιορισμὸν τῆς σχέσεως ὠφελειῶν πρὸς δαπάνας (Benefit — Cost Ratio). Ἐπίσης ὑπολογίζονται αἱ ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῆς ἀπασχολήσεως ὡς καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν λοιπῶν κλάδων τῆς οἰκονομίας.

Κεφ. 14.00 — ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ προτεινομένου προγράμματος θὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἐπένδυσιν ἀξιολόγων κεφαλαίων, τόσον ὑπὸ τοῦ Δημοσίου, ὅσον καὶ ὑπὸ ἰδιωτῶν. Ὁ διαχωρισμὸς τῶν ἐπενδύσεων εἰς δημοσίας καὶ ἰδιωτικὰς, ὁ ἐντοπισμὸς τῶν διαφόρων πηγῶν χρηματοδότησεως τοῦ προγράμματος δημοσίας ἐπενδύσεων καὶ ἡ δημιουργία κινήτρων διὰ τὴν ἐνθάρρυνσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τοῦ κεφαλαίου τούτου.

Κεφ. 15.00 — ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ. Ἡ ἐφαρμογὴ ἐνὸς προγράμματος οικονομικῆς ἀξιοποιήσεως προϋποθέτει τὴν ὑπαρξιν τῶν καταλλήλων φορέων.

Συγκεκριμένως, εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο προτείνεται ἡ δημιουργία ἐνὸς Κεντρικοῦ Ὁργάνου, σκοπὸς τοῦ ὁποῖοι θὰ εἶναι ὁ συντονισμὸς καὶ ἡ παρακολούθησις τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ προτεινομένου προγράμματος καὶ αἱ ἐνδεχόμεναι ἀναπροσαρμογαὶ αὐτοῦ. Παρὰλλήλως προτείνεται ἡ δημιουργία μιᾶς Περιφερειακῆς Διευθύνσεως τοῦ Ε.Ο.Τ. εἰς Κρήτην, ἐνὸς ἐπιχειρηματικοῦ φορέως ὑπὸ μορφήν Ἀνωνύμου Ἐταιρείας, ὡς καὶ σειρά μέτρων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας καὶ τῆς δημιουργίας ἐταιρειῶν εὐρείας βάσεως.

Τὸ αὐτὸ κεφάλαιον πραγματεύεται ἐπίσης καὶ τὸ θέμα τῆς ἀναθέσεως τῆς ἐφαρμογῆς ἐιδικῶν τμημάτων τοῦ προγράμματος εἰς ἐιδικευμένους ὀργανισμοὺς, ὡς καὶ γενικώτερα θέματα προβολῆς τῆς νήσου, ἐκπαιδεύσεως προσωπικοῦ διὰ τὰς τουριστικὰς ἐγκαταστάσεις καὶ μετεκπαιδεύσεως καὶ ἐπιμορφώσεως τεχνικοῦ προσωπικοῦ διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ συντήρησιν τῶν προτεινομένων ἔργων.

Ἡ Παρουσίασις τῆς Μελέτης

Ἡ φυσικὴ παρουσίασις τῆς Μελέτης, ὡς ἐλέχθη, ἐγένετο εἰς τέσσαρας τόμους, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ τρεῖς πρῶτοι μεγέθους 40 X 60 ἑκατοστῶν καὶ ὁ τέταρτος μεγέθους 21 X 28. Τὸ μέγεθος τῶν τριῶν πρώτων τόμων κατέστη ἀπαραίτητον ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ χαρτῶν τῆς Κρήτης, ἡ ὁποία λόγῳ τοῦ σχήματός της ἀπήτησε τὴν παρουσίαν τῆς Μελέτης εἰς τὰς ἀναφερθείσας ἀνωτέρω διαστάσεις. Ὁ τέταρτος τόμος, ὁ ὁποῖος περιέχει ἐλάχιστον ἀριθμὸν διαγραμμάτων καὶ ἀποτελεῖ τὴν καθαυτὴν Μελέτην Σκοπιμότητος παρουσιάζεται εἰς τὸ σύννηθες σχῆμα τῶν μελετῶν αὐτῶν.

Γενικῶς, ὁ διαχωρισμὸς τῆς Μελέτης εἰς τοὺς τέσσαρας τόμους, πλὴν τῆς κατανομῆς τοῦ ὄγκου αὐτῆς εἰς ἴσα μέρη, ἐξυπηρετεῖ καὶ τοὺς διαφόρους σκοποὺς χρησιμοποίησεως αὐτῆς, δεδομένου ὅτι ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος τόμος περιλαμβάνουν τὰ δύο πρῶτα μέρη — Ὑφισταμένη Κατάστασις καὶ Τουριστικὴ Ἀνάλυσις — ὁ δὲ τρίτος τόμος περιλαμβάνει αὐτοτελῶς ὁλόκληρον τὸ Προτεινόμενον Πρόγραμμα Τουριστικῆς Ἀξιοποιήσεως τῆς Κρήτης. Ὁ τέταρτος τόμος ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν «Μελέτην Σκοπιμότητος» καὶ περιλαμβάνει τὴν κοστολόγησιν τοῦ προτεινομένου προγράμματος, τὰς οικονομικὰς ἐπιπτώσεις ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ, ὡς καὶ προτάσεις διὰ τὸν καλυτέρον τρόπον ἐφαρμογῆς καὶ χρηματοδότησεως τῶν προτεινομένων ἔργων καὶ μέτρων.

Ἐπομένως ἡ μελέτη διαχωρίζεται εἰς τοὺς τέσσαρας τόμους ὡς ἑξῆς :

- 1) **ΤΟΜΟΣ Α΄: ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ**
(Πρόλογος, Εἰσαγωγή, Κεφ. 1.00 ἕως 3.00)

- 2) **ΤΟΜΟΣ Β΄: ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ (συνέχεια) καὶ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΙΣ**
(Κεφ. 4.00 ἕως 7.00)

- 3) **ΤΟΜΟΣ Γ΄: ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ**
(Κεφ. 8.00 ἕως 11.00)

- 4) **ΤΟΜΟΣ Δ΄: ΜΕΛΕΤΗ ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΟΣ**
(Κεφ. 12.00 ἕως 16.00).

Ἐκαστος τόμος, πέραν τοῦ κανονικοῦ καὶ λεπτομεροῦς πίνακος περιεχομένων τοῦ τόμου, περιλαμβάνει εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ἓνα Γενικὸν Πίνακα Περιεχομένων ὁλοκληροῦ τῆς Μελέτης.

Εἰς τὸ τέλος ἐκάστου τόμου παρατίθεται τὸ «Παράρτημα» αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον περιέχει τὴν χρησιμοποιηθεῖσαν βιβλιογραφίαν ὡς καὶ διαφόρους βοηθητικούς πίνακας, στατιστικὰ στοιχεῖα κ.λ.π.

Ἡ ἀρίθμησις τῶν σελίδων τοῦ κειμένου τῶν τριῶν πρώτων (μεγάλου σχήματος) τόμων εἶναι συνεχῆς, τοῦ δὲ τετάρτου (μικροτέρου σχήματος) αὐτοτελής.

Ἡ ἀρίθμησις τῶν χαρτῶν καὶ διαγραμμάτων εἶναι ἐπίσης συνεχῆς εἰς τοὺς τρεῖς πρώτους τόμους καὶ αὐτοτελής εἰς τὸν τέταρτον. Τόσον οἱ χάρται ὅσον καὶ τὰ στατιστικὰ διαγράμματα τῶν τριῶν πρώτων τόμων χαρακτηρίζονται ὡς «Πίνακες», ἡ δὲ λέξις «ΠΙΝΑΞ» προηγείται τοῦ αὐξοντος ἀριθμοῦ αὐτῶν εἰς τὸ ἄνω δεξιὸν μέρος τῆς σελίδος. Ὁ τέταρτος τόμος περιλαμβάνει μόνον διαγράμματα, ἡ ἀρίθμησις τῶν ὁποίων εἶναι αὐτοτελής, προηγουμένου τοῦ αὐξοντος ἀριθμοῦ αὐτῶν τοῦ γράμματος «Δ».

Πέραν τῶν χαρτῶν καὶ διαγραμμάτων ἡ μελέτη περιλαμβάνει πλῆθος ἀριθμητικῶν πινάκων. Ἡ ἀρίθμησις αὐτῶν εἶναι αὐτοτελής εἰς ἕκαστον κεφάλαιον, ὁ ἀριθμὸς δὲ τοῦ κεφαλαίου προηγείται πάντοτε τοῦ αὐξοντος ἀριθμοῦ τοῦ Πίνακος. Οὕτω ὁ Πίναξ Ἄρ. 7—12 εἶναι ὁ δωδέκατος πίναξ τοῦ ἑβδόμου κεφαλαίου.

Εἰς τοὺς Πίνακας τῶν Παραρτημάτων ὁ ἀριθμὸς τοῦ Κεφαλαίου τῆς Μελέτης εἰς τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχοῦν εἶναι γραμμένοι με λατινικὰ στοιχεῖα, ἐν συνεχείᾳ δὲ τοῦ αὐξοντος ἀριθμοῦ τοῦ Πίνακος ἀκολουθεῖ ἐντὸς παρενθέσεως τὸ γράμμα Π. Οὕτω ὁ Πίναξ Ἄρ. IV — 8 (Π) εἶναι ὁ ὄγδοος Πίναξ τοῦ Παραρτήματος τοῦ τετάρτου κεφαλαίου.

Ευχαριστίαι :

Ἡ ἐκπόνησις μιᾶς μελέτης τοιαύτης ἐκτάσεως θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ πραγματοποιηθῆ ἄνευ τῆς συμβολῆς καὶ τῆς συμπαράστασως τῶν ἀρμοδίων ὑπηρεσιῶν, τῶν Κρητικῶν ἀρχῶν καὶ μεγάλου ἀριθμοῦ ἰδιωτῶν.

Ἐπιθυμοῦμεν κατ' ἀρχὴν νὰ εὐχαριστήσωμεν τὰ κύρια στελέχη τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ διὰ τὸ πνεῦμα συνεργασίας τὸ ὁποῖον ἐπέδειξαν. Ὅλως ἰδιαιτέρως δὲ ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐξάρωμεν τὴν συμβολὴν τοῦ κ. **Κ. Δούση**, Διευθυντοῦ Ἐπεξεργασίας Προγράμματος καὶ Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως τοῦ Ὑπουργείου διὰ τὴν πολύτιμον συμπαράστασιν καὶ καθοδήγησίν του καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν ἐκπονήσεως τῆς μελέτης.

Ἐπίσης, ἐπιθυμοῦμεν νὰ εὐχαριστήσωμεν τοὺς κ. κ. **Γ. Λιανόπουλον**, **Δ. Ἀθανασόπουλον**, **Γ. Παπαμιχελάκην**, **Ι. Κουμούσην**, **Ν. Ἀλευρομήτην**, ὡς καὶ τὴν Δίδα **Σ. Ἀντωνάκη** διὰ τὴν βοήθειαν τὴν ὁποῖαν παρέσχον.

Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐκπονήσεως τῆς Μελέτης οἱ Μελετηταὶ εὗρον πλήρη κατανοήσιν καὶ συμπαράστασιν εἰς τὴν Ὑπηρεσίαν Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως Κρήτης (ΥΠΑΚ) εἰς Ἡράκλειον, τὰ γραφεῖα τῆς ὁποίας ἀπετέλεσαν καὶ τὸ κέντρον ὀραστηριότητος τῶν Μελετητῶν εἰς τὴν νῆσον. Ἰδιαιτέρως ἐπιθυμοῦμεν νὰ εὐχαριστήσωμεν τοὺς κ.κ. **Δ. Κουκουμέλην** καὶ **Χ. Κοσσέρην**, Προϊσταμένους τῆς ΥΠΑΚ ὡς καὶ τοὺς κ.κ. **Ε. Περράκην** καὶ **Ε. Χρόνην**, στελέχη τῆς Ὑπηρεσίας.

Ἐπιθυμοῦμεν ἐπίσης νὰ ἐκφράσωμεν τὰς εὐχαριστίας μας εἰς τὸν κ. **Μ. Μανουσάκην**, προϊστάμενον τοῦ γραφείου τῆς ΥΠΑΚ Χανίων, μέλος τοῦ τεχνικοῦ ἐπιμελητηρίου καὶ πολλῶν ἄλλων σωματείων, διὰ τὴν συνεχεῖ παροχὴν στοιχείων, συμβουλῶν καὶ διὰ τὴν καλόπιστον κριτικὴν του ἣ ὁποία ἐπεβοήθησε τὸ ἔργον τῶν μελετητῶν.

Ἐπίσης ἐκφράζομεν τὰς εὐχαριστίας μας εἰς τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς παρακολούθησως καὶ παραλαβῆς τῆς μελέτης καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τοὺς κ.κ. **Δ. Κατσαρέν**, Διευθυντὴν τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ, καὶ **Δ. Οἰκονόμου**, ἀντιστοιχῶς Πρόεδρον καὶ Γραμματέα τῆς ἐν λόγω ἐπιτροπῆς.

Εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Ὄργανισμὸν Τουρισμοῦ οἱ Μελετηταὶ εὗρον θερμὴν συμπαράστασιν καὶ ὑποστήριξιν. Τόσον τὰ ἀνώτερα στελέχη τοῦ Ε.Ο.Τ., ὅσον καὶ οἱ ὑπάλληλοι τῶν διαφόρων ὑπηρεσιῶν τοῦ Ὄργανισμοῦ, παρέσχον τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν ἐκπόνησιν τῆς παρούσης μελέτης στοιχεῖα.

Ἰδιαιτέρως εὐχαριστοῦμεν τὸν κ. **Α. Βλαχάκην**, Προϊστάμενον τοῦ Γραφείου Τουρισμοῦ Ἡρακλείου, διὰ τὴν ἀνελλιπὴ παροχὴν πληροφοριῶν καὶ στοιχείων διευκρινήσεως καὶ τὴν ἐν γένει συμβολὴν του εἰς τὴν ἐκπόνησιν τῆς μελέτης. Τὸν κ. **Α. Μακρυδάκην**, ἐκπρόσωπον τοῦ Ε.Ο.Τ. εἰς Χανιά,

διὰ τὴν πρόθυμον παροχὴν πλήθους στοιχείων καὶ πληροφοριῶν, ἰδίως διὰ τὴν Δυτικὴν Κρήτην.

Ἐκ τοῦ κεντρικοῦ γραφείου τοῦ Ε.Ο.Τ. εἰς Ἀθήνας, εὐχαριστοῦμεν τοὺς κ.κ. **Κ. Γεωργιάδην**, Διευθυντὴν Ξενοδοχείων, διὰ τὴν χορήγησιν τῶν πλήρων στοιχείων τοῦ ὑφισταμένου τουριστικοῦ ἐξοπλισμοῦ τῆς νήσου καὶ τῆς καταστάσεως αὐτοῦ, τὸν κ. **Μ. Ζαραντάκον**, διὰ τὴν παροχὴν τῶν ἀπαιτουμένων πληροφοριῶν διὰ τὰ προγράμματα τοῦ Ε.Ο.Τ., τὸν κ. **Ε. Λεονάρδον**, Προϊστάμενον τῆς Ὑπηρεσίας Στατιστικῆς, διὰ τὴν χορήγησιν τῶν ἀπαιτουμένων στατιστικῶν στοιχείων, τὸν κ. **Κ. Γόντικαν**, Προϊστάμενον τοῦ τμήματος Τουριστικῆς Ὄργανώσεως, τὸν κ. **Φ. Βώκον**, Ἀρχιτέκτονα τοῦ Ε.Ο.Τ., καὶ τὸν κ. **Ξ. Σπύρου**, Προϊστάμενον τοῦ τμήματος γραφείων πληροφοριῶν.

Ἄφθονα καὶ πολύτιμα στοιχεῖα παρεσχέθησαν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καὶ ἰδιαιτέρως ὑπὸ τοῦ κ. **Σ. Ἀλεξίου**, Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἡρακλείου καὶ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Κρήτης καὶ ὑπὸ τῆς κας **Σ. Παπαδάκη**, ἐπιμελητρίδας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Κρήτης.

Ἐκ τῆς Ὑπηρεσίας Πολιτικῆς Ἀεροπορίας, ἐπιθυμοῦμεν νὰ εὐχαριστήσωμεν τὸν Ἀρχηγὸν τῆς Ὑπηρεσίας, κ. **Γ. Δούκαν**, καὶ τὸν κ. **Ι. Σκαλοῦμπακαν**, διὰ τὴν πρόθυμον χορήγησιν στοιχείων διὰ τὴν κατάστασιν καὶ κίνησιν τῶν ἀερολιμένων τῆς Κρήτης.

Ἐκφράζομεν ὅλως ἰδιαιτέρως τὰς εὐχαριστίας μας εἰς τὴν Γεωγραφικὴν Ὑπηρεσίαν Στρατοῦ καὶ εἰδικῶς εἰς τὸν Διοικητὴν αὐτῆς Ὑποστράτηγον κ. **Κ. Πετρίδην**, εἰς τοὺς Συνταγματάρχας κ.κ. **Κ. Νικόλην**, **Κ. Ἰατρέλλην** καὶ **Κ. Κατζουράκη** καὶ εἰς τὸν κ. **Α. Ζαφειρόπουλον** διὰ τὴν προθυμίαν των καὶ τὸ πνεῦμα συνεργασίας, τὸ ὁποῖον ἐπέδειξαν, τόσον διὰ τῆς παροχῆς χαρτῶν, ἀεροφωτογραφιῶν κλπ., ὅσον καὶ διὰ τῆς ἐκτυπώσεως τῆς παρούσης Μελέτης εἰς τὰς ἐγκαταστάσεις τῆς Ὑπηρεσίας ὡς καὶ εἰς τοὺς κ. κ. **Δ. Λογαρέν**, Διευθυντὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου κ. **Η. Καρβούνην**, Προϊστάμενον τοῦ τυπογραφείου διὰ τὴν πρόθυμον συνεργασίαν κατὰ τὴν στοιχειοθέτησιν τῆς μελέτης.

Ἐπίσης εὐχαριστοῦμεν τὸν κ. **Σ. Παπαγιαννάκη**, Προϊστάμενον τῆς Ὑπηρεσίας Κλιματολογίας τῆς Ἐθνικῆς Μετεωρολογικῆς Ὑπηρεσίας, ὃ ὁποῖος παρέσχε τὰ κυριώτερα μετεωρολογικὰ στοιχεῖα τῆς Κρήτης, ὡς καὶ τοὺς κ.κ. Σμήναρχον **Ε. Ἀρκέτην** καὶ Σμήναρχον **Μ. Κορονόπουλον**, οἱ ὁποῖοι συνετέλεσαν εἰς τὴν παραχώρησιν τῶν ἀπαραιτήτων ἀεροφωτογραφιῶν τῶν ἀκτῶν Κρήτης.

Ἡ ἐκπόνησις τῆς μελέτης ἀπήτησε τὴν συγκέντρωσιν καὶ ἀξιολόγησιν πλήθους στοιχείων. Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ οἱ Μελετηταὶ εὗρον θερμὴν συμπαράστασιν ἐκ μέρους ἀριθμοῦ ἰδιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἶχον συγκεντρώσει, εἴτε λόγῳ ἐπαγγέλματος εἴτε λόγῳ ἰδιαιτέρας κλίσεως, πλούσιαν συλλογὴν στοιχείων ἐπὶ διαφόρων θεμάτων καὶ ἀπετέλεσαν οὕτω ἀνεκτίμητον πηγὴν πληροφοριῶν διὰ τοὺς Μελετητὰς, παρασχόντες αὐτοῖς τὴν δυνατὴτητα νὰ γνωρίσουν διαφόρους ἀπόψεις τῆς Κρήτης ἐντὸς συντόμου σνετικῶς διαστήματος.

Ἰδιαιτέρως ἐπιθυμοῦμεν νὰ εὐχαριστήσωμεν τοὺς κ.κ.:

Σ. Κούνδουρον,	Πολιτευτὴν Λασηθίου καὶ τ. Ὑφυπουργὸν Ἐθνικῆς Ἀμύνης
Κ. Λασηθιωτάκην,	Νομομηχανικὸν Χανίων καὶ νῦν Διευθυντὴν Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν Βορείου Ἑλλάδος
Ρ. Καπετανάκην,	Δήμαρχον Ἀγίου Νικολάου
Γ. Καταπότην,	Δήμαρχον Σητείας
Γ. Κανούπην,	Δήμαρχον Ἱεραπέτρας
Α. Καλοκαιρινόν,	Δήμαρχον Ἡρακλείου
Α. Τασούλαν,	Νομάρχην Λασηθίου καὶ μετέπειτα Ἡρακλείου
Ι. Ρασσιδάκην,	Ἰδιοκτῆτην τοῦ Γραφείου Ταξιδιῶν ΚΡΕΤΑ
Η. Σωτήρχον,	Ἰδιοκτῆτην τοῦ ξενοδοχείου Μίπος Beach
Γ. Πατεράκην,	στέλεχος τῆς Περιηγητικῆς Λέσχης, Παράρτημα Ἡρακλείου
Α. Πετροχείλου,	Πρόεδρον τῆς Ἑλληνικῆς Σπηλαιολογικῆς Ἐταιρείας
Ε. Πλατάκην,	Πρόεδρον τοῦ κλιμακίου Κρήτης τῆς Ἑλληνικῆς Σπηλαιολογικῆς Ἐταιρείας
Κ. Μανουράν,	Πρόεδρον τῆς Περιηγητικῆς Λέσχης, Παραρτήματος Ρεθύμνου
Κ. Παπαγεωργίου,	Διευθυντὴν τοῦ Περιοδικοῦ «ΗΩΣ»
Σ. Μόσχον,	Ἰδιοκτῆτην τοῦ βιβλιοπωλείου «Οἱ Φίλοι τοῦ Βιβλίου»

Ἐπιθυμοῦμεν τέλος νὰ εὐχαριστήσωμεν τοὺς κ. κ. βουλευτὰς, δημάρχους καὶ προέδρους κοινοτήτων τῆς νήσου οἱ ὁποῖοι ἐπέδειξαν ἀμέριστον ἐνδιαφέρον εἰς τὴν ἐκπόνησιν τῆς παρούσης μελέτης συμπαρασταθέντες εἰς τοὺς μελετητὰς διὰ τῆς παροχῆς στοιχείων, ταχεῖαν διεκπεραίωσιν διαφορῶν θεμάτων καὶ ἐνημερώσεως ἐν γένει ἐπὶ τῶν προβλημάτων τῶν διαφόρων περιοχῶν.

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΓΕΝΙΚΩΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΥΠΟΔΕΙΞΕΩΝ

Η Κρήτη είναι μία πτωχή, αγροτική κυρίως περιοχή με μέσον κατά κεφαλήν εισόδημα κατά το 1962, \$ 217, ήτοι ούσιωδώς χαμηλότερον του μέσου κατά κεφαλήν εισοδήματος της χώρας (\$ 375).

Αί δυνατότητες βιομηχανικής ανάπτυξεως είναι περιορισμένοι, ή ανάπτυξεις δέ και έκμηχανισις της γεωργίας θά απαιτήση την εκτέλεσιν μεγάλων έγγειο-βελτιωτικών έργων και την επένδυσιν σημαντικών κεφαλαίων, ή ουσιαστική απόδοσις των οποίων θά απαιτήση την πάροδον μακροῦ χρόνου.

Αί επενδύσεις εις τόν τουρισμόν αντιθέτως είναι ταχείας και ύψηλης αποδόσεως και δύνανται νά αποτελέσουν έν των προσφορωτέρων μέσων διά την ανάπτυξιν της οικονομίας της νήσου και την βελτίωσιν του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού της.

Τό Τουριστικόν Δυναμικόν της Κρήτης :

Η Κρήτη διαθέτει πλουσιώτατον τουριστικόν δυναμικόν, τό όποιον περιλαμβάνει όλα εκείνα τά στοιχεία τά όποια είναι αδύνατον νά δημιουργηθούν και είναι απαραίτητα διά νά δυνηθή μία περιοχή νά προσελκύση αξιόλογον αριθμόν τουριστών. Έπομένως, αί δυνατότητες τουριστικής αξιοποίησεως της νήσου είναι εύρύταται.

Η Κρήτη διαθέτει φυσικάς καλλονάς, όρη, όροπέδια, φάραγγας, σπήλαια και ώραιότατας άμμόδεις άκτάς εις μέγαν αριθμόν και έξαιρετικήν ποιότητα. Ταύτοχρόνως, ή ύπαρξις εις την νήσον των μοναδικών Μινωϊκών άρχαιοτήτων τοποθετεί την Κρήτην εις τό αυτό επίπεδον ένδιαφέροντος μετά της Αιγύπτου, Ρώμης ή άλλων σημείων εις τά όποια ήκμασαν άρχαιοί πολιτισμοί.

Πλήν των Μινωϊκών άρχαιοτήτων, ή Κρήτη διαθέτει πλούσια ύπολείμματα της ελληνικής και ρωμαϊκής έποχής, βυζαντινά και ένετικά μνημεία, έκκλησίας μετά τοιχογραφιών, Ίεράς Μονάς, αξιόλογα ιστορικά σημεία και πλουσιωτάτην λαογραφίαν.

Η θέσις δέ της Κρήτης εις τό νοτιώτερον σημείον της Μεσογείου και ή μορφολογία και διαμόρφωσις των όρεινων αυτής όγκων δημιουργούν κλιματικές συνθήκας ίδεώδεις προς τουριστικήν ανάπτυξιν.

Γενικώς, ή νήσος παρουσιάζει ένα ίδεώδη συνδυασμόν φυσικών καλλονών, άμμοδών άκτών, ήπιου κλίματος καθ' όλην την διάρκειαν του έτους, πολυ-αριθμών σημείων τουριστικού ένδιαφέροντος — άρχαιολογικών τόπων, μνημείων, ιστορικών σημείων—και λαογραφικών ένδιαφέρον ώστε νά δύναται νά καταστή αυτή σημαντικόν τουριστικόν κέντρον της Μεσογείου.

Υφιστάμεναι Έλλείψεις :

Ένός όμως ή νήσος διαθέτει τό πλουσιώτατον τότο τουριστικόν δυναμικόν, πάσχει από σοβαράς έλλείψεις εις τους τομείς της ύποδομής, των συγκοινωνιών και των έγκαταστάσεων έξυπηρετήσεως τουριστών, παρατηρείται δέ και σχεδόν παντελής έλλειψις ειδικευμένου προσωπικού.

Ειδικώτερον τό όδικόν δίκτυον της νήσου εύρίσκεται εις κακήν κατάστασιν, τό ήμισυ της νήσου στερείται ήλεκτροφωτισμού, αί έγκαταστάσεις των λιμένων και άερολιμένων χρήζουν βελτιώσεων και επέκτάσεως, είναι δέ άπαραίτητος ή πλήρης αναδιοργάνωσις και ό έκσυγχρονισμός των έσωτερικών συγκοινωνιών της νήσου, ως και των συγκοινωνιών αυτής μετά της ύπολοίπου Ελλάδος.

Λόγω της έλλείψεως έγκαταστάσεων έξυπηρετήσεως τουριστών, ή ύφισταμένη σήμερα τουριστική αξιοποίησις της νήσου είναι έλαχίστη (τά 80ο)ο των άλλοδαπών τουριστών επισκέπτονται την Κρήτην καθ' ομάδας περίπλου, παραμένουν δέ εις την νήσον όλιγώτερον της μιās ημέρας. Οί ύπόλοιποι τουρίσται, εκτός έλαχίστων έξαιρέσεων, παραμένουν επ' όλίγας μόνον ημέρας, όσας απαιτούνται διά την επίσκεψιν των κυριωτέρων Μινωϊκών άρχαιοτήτων.

Η Κρήτη δέν ήδυνήθη νά προσελκύση, εκτός μιās έξαιρέσεως (του τουριστικού συγκροτήματος 'Αγίου Νικολάου) τμήμα του διακινουμένου ανά την Μεσόγειον τεραστίου ρεύματος παραθεριστών-τουριστών, οί όποιοι μεταβαίνουν εις μίαν παραθαλασσίαν τοποθεσίαν διά τας διακοπάς των, παραμένοντες καθ' όλην την διάρκειαν αυτών (15-21 ημέρας)

Ταύτοχρόνως, λόγω έλλείψεως ταχείων, άνέτων και εύθηνων συγκοινωνιακών μέσων και άνυπαρξίας τουριστικών έγκαταστάσεων, ό αριθμός των επισκεπτομένων την Κρήτην τουριστών-περιηγητών είναι έλάχιστος, ανερχόμενος εις 20.000 περίπου τουρίστας έτησίως.

Προοπτικά Άναπτύξεως της Τουριστικής Κινήσεως :

Η Κρήτη —όπως άλλως τε και όλόκληρος ή Έλλάς—άποτελεί τμήμα του Μεσογειακού χώρου έντός του όποιου διακινούνται έτησίως σήμεραν είκοσιπέντε περίπου εκατομμύρια τουρίσται. Ο άοιθμός αυτός ύπολογίζεται ότι θά άνέλθη εις πενήκοντα εκατομμύρια έως τό 1975.

Παράλληλως προς την αύξησιν του Μεσογείου Τουρισμού, αναμένεται ότι θά ύπάρξη σημαντική και δη ταχύτερα ανάπτυξις του ελληνικού έξωτερικού τουρισμού, του όποιου ή συμμετοχή εις τόν Μεσογειακόν τουρισμόν ύπολογίζεται ότι θά αύξηθή, έντός της προσεχούς δεκαετίας, από 3ο)ο σήμεραν εις 6ο)ο.

Υπό την προϋπόθεσιν ότι θά έξασφαλισθούν αί άναγκαία διά την έξυπνρήτησιν των τουριστών προϋποθέσεις (άρτία ύποδομή, τουριστικά έγκαταστάσεις, εκπαίδευσις προσωπικού κλπ.), ή Κρήτη θά δυνηθή νά προσελκύση ένα διαρκώς αύξανόμενον αριθμόν τουριστών, ό όποιος ύπολογίζεται ότι θά άνέλθη κατά τό 1975 εις 620.000 άφίξεις και 2.260.000 διανυκτερεύσεις, κατανεμομένες ως έμφαίνεται εις τόν κατωτέρω πίνακα :

ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΡΗΤΗΣ - ΕΤΟΣ 1975

Είδος Τουριστών	Προβλεπόμεναι	
	Άφίξεις	Διανυκτερεύσεις
Καθ' ομάδας περίπλου	250.000	—
Άλλοδαποί Παραθερισται	50.000	500.000
Άλλοδαποί Περιηγηται	160.000	800.000
Ήμεδαποί Παραθερισται	35.000	350.000
Ήμεδαποί Περιηγηται	70.000	500.000
Ήμεδαποί-Λοιποί Ταξιδιωται	55.000	110.000
Σύνολον	620.000	2.260.000

Διά του τρόπου τούτου θα εξασφαλισθή εις όλας τας ξενοδοχειακάς επιχειρήσεις ίκανοποιητική μέση πληρότης και ή δυνατότης αποδοτικής λειτουργίας και έξυπνητέρας του προβλεπομένου τουριστικού ρεύματος.

Πέραν τών εγκαταστάσεων διανυκτερεύσεως, προτείνεται ή κατασκευή εγκαταστάσεων εστίασεως, τών όποιών υπάρχει σήμερα σοβαρά έλλειψις, ώς και αναψυκτηρίων, τουριστικών περιπτέρων, μπάρ, κέντρων άναψυχής και εγκαταστάσεων ψυχαγωγίας, αίθουσών και άμφιθεατρικών χώρων, ώς και σειράς εγκαταστάσεων διά σπάρ.

Παράλληλος πρòς τήν κατασκευήν τών τουριστικών εγκαταστάσεων, προτείνεται ή όργάνωσις τών τουριστικών ύπηρεσιών τής νήσου και ειδικώτερον ή ίδρυσις γραφείων πληροφοριών, ή δραστηριοποίησις τών τοπικών έπιτροπών τουρισμού και τών διαφόρων σωματείων, ώς και ή εφαρμογή ενòς εύρυτάτου προγράμματος εκπαιδύσεως και έπιμορφώσεως προσωπικού τών τουριστικών έπιχειρήσεων.

Ταυτόχρονας με τήν κατασκευήν τών τουριστικών εγκαταστάσεων, τήν όργάνωσιν τών τουριστικών ύπηρεσιών και τήν ανάδειξιν τών τουριστικών ενδιαφερόντων τής νήσου ύφίσταται άπόλυτος ανάγκη όπως ανακαινισθή και συμπληρωθῆ ή **Γενική Υποδομή τής Κρήτης** και συγκεκριμένως τò δίκον δικτυον, αί λιμενικά εγκαταστάσεις, τὰ άεροδρόμια, ò έξηλεκτρισμός, αί τηλεπικοινωνία, ή ύδρευσις και άποχέτευσις, και όπως προγραμματισθῆ ή εκτέλεσις έργων πολεοδομικής διαμορφώσεως.

Η κατασκευή τών έργων **Γενικής Υποδομής** άποτελεϊ εν τών σημαντικώτερων στοιχείων του προτεινομένου προγράμματος, άπορροφᾷ δέ σχεδόν τò 58ο)ο του συνολικού κόστους τούτου. Η κατασκευή τών έργων τούτων, παρ' όλον ότι έξυπηρετεϊ όλους τούς τομείς τής οίκονομίας τής νήσου, είναι άπόλυτως άπαραίτητος διά τήν έπιτυχίαν του προτεινομένου προγράμματος. Τò πρόγραμμα έργων Γενικής Υποδομής περιλαμβάνει συγκεκριμένας προτάσεις, ίδίως όσον άφορᾷ τὰ έργα όδοποιίας, τὰ όποια άποτελοῦν άναγκαίαν προϋπόθεσιν τής τουριστικής αξιοποίησεως τής νήσου.

Τὰ Έργα Ειδικής Υποδομής άποτελοῦνται άπό έργα τής αὐτῆς φύσεως με τὰ έργα Γενικής Υποδομής, πλην όμως ή ανάγκη αὐτῶν είναι άποτελεσμα τής προτεινομένης τουριστικής αξιοποίησεως τής νήσου και μόνον.

Οὕτω, τὰ προτεινόμενα έργα Ειδικής Υποδομής περιλαμβάνουν έργα όδοποιίας (όδους προσπελάσεως πρòς προτεινομένας τουριστικάς εγκαταστάσεις, σημεία τουριστικού ενδιαφέροντος, αρχαιολογικούς χώρους, κλπ.), ήλεκτροδότησιν και ύδρευσιν τουριστικών εγκαταστάσεων, κατασκευήν λιμενικών εγκαταστάσεων διά τήν έξυπνότερησιν τών τουριστικών γραμμών, έργα πολεοδομικής διαμορφώσεως, κλπ.

Τò προτεινόμενον πρόγραμμα άναπτύξεως τών συγκοινωνιῶν περιλαμβάνει τóσον τόν έκσυγχρονισμόν και τήν όρθολογικὴν όργάνωσιν τών συγκοινωνιῶν τής νήσου μετὰ τής Ελλάδος και σημείων του έξωτερικού (Άεροπορικά και Άκτοπλοϊκά συγκοινωνία, πορθμεία, Charters κλπ.) όσον και τήν ανάπτυξιν τών ενδοσυγκοινωνιῶν τής νήσου (Λεωφορειακά γραμμά, περίπλους Κρήτης, σηματοδότησις όδών κλπ).

Η αξιοποίησις του τουριστικού δυναμικού τής νήσου και ή άνάδειξις τών τουριστικών ενδιαφερόντων της άποτελεϊ τò τελευταίον σκέλος του προτεινομένου προγράμματος. Εις τόν τομέα αὐτόν προτείνεται ή αξιοποίησις και προστασία τών αρχαιολογικών τόπων, μνημείων, εκκλησιῶν, ιστορικών σημείων, ή ανάπτυξις τών φυσικῶν καλλονῶν τής νήσου, ή προστασία τών άκτῶν, ή εφαρμογή ενòς εύρυτάτου προγράμματος άναδασώσεως και ή όργάνωσις και αξιοποίησις του λαογραφικού πλούτου τής Κρήτης.

Τουριστικά Ζώναι :

Διά του προτεινομένου προγράμματος προβλέπεται ή δημιουργία δέκα τουριστικών ζωνών, αί όποιαί άποτελοῦν όργανικάς μονάδας, άπαιτούσας τήν συντονισμένην ανάπτυξιν αὐτῶν. Αί δέκα αὐται τουριστικά ζώναι είναι :

1. ΖΩΝΗ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
2. ΖΩΝΗ ΧΑΝΙΩΝ
3. ΖΩΝΗ ΜΙΡΑΜΠΕΛΛΟΥ
4. ΖΩΝΗ ΡΕΘΥΜΝΟΥ
5. ΖΩΝΗ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ
6. ΖΩΝΗ ΣΗΤΕΙΑΣ
7. ΖΩΝΗ ΠΑΛΛΙΟΧΩΡΑΣ - ΕΛΑΦΟΝΗΣΟΥ
8. ΖΩΝΗ ΜΕΣΣΑΡΑΣ
9. ΖΩΝΗ ΧΩΡΑΣ ΣΦΑΚΙΩΝ - ΣΑΜΑΡΙΑΣ
10. ΖΩΝΗ ΚΙΣΣΑΜΟΥ

Έκάστη Ζώνη, πλην τής τελευταίας, διαθέτει εν αστικόν τουριστικόν κέντρον, όλαι δέ περιλαμβάνουν εν ή περισσότερα παραθεριστικά κέντρα (αὐτόνομον συγκρότημα ή κατασκήνωσιν), ώς επίσης και πληθος τουριστικών ενδιαφερόντων, εν τούλάχιστον τών όποιών είναι ιδιαιτέρου ενδιαφέροντος-όπως π.χ. τὰ ανάκτορα τής Κνωσού εις τήν Ζώνην Έρακλείου, τὰ ανάκτορα τής Φαιστού εις τήν Ζώνην Μεσσαράς, τò Φοινικοδάσος και ή άμμόδης παραλία του Βάϊ εις τήν Ζώνην Σητείας, ή άκτή Μιραμπέλλου εις τήν όμώνυμον Ζώνην, ή τò Φαράγγι τής Σαμαριάς εις τήν Ζώνην Σφακιών - Σαμαριάς.

Άπαιτούμεναι Έπενδύσεις :

Η εφαρμογή του προτεινομένου προγράμματος θα άπαιτήσῃ εντός τής προσεχούσ δεκαετίας δαπάνην 6.000 εκατομμυρίων δραχμῶν, εκ τών όποιών 1.300 εκατομμύρια δραχμαί προβλέπεται ότι θα προέλθουν εκ τής ιδιωτικής πρωτοβουλίας και τὰ υπόλοιπα ότι θα άποτελέσουν επενδύσεις του Δημοσίου.

Τò σύνολον τών άπαιτουμένων κατά τήν έπομένην δεκαετίαν δαπανῶν διά τήν τουριστικὴν αξιοποίησιν τής Κρήτης κατανέμεται ώς κάτωθι:

ΠΡΟΒΛΕΠΟΜΕΝΑΙ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΑΙ ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΙΝ ΚΡΗΤΗΣ (άριθμοί στρογγυλευμένοι εις εκατ. δραχμῶν).

Είδος Έργου	Ίδιωτικά Έπενδύσεις	Δημόσια Έπενδύσεις	Σύνολον	Ποσοστόν
Έγκαταστάσεις Έξυπηρετήσεως Τουριστῶν	1.320	190	1.510	25,0%
Όργάνωσις Τουριστικῶν Ύπηρεσιῶν	—	263	263	4,4%
Έργα Άναδείξεως και Άξιοποίησεως Τουριστικού Δυναμικού	—	215	215	3,6%
Έργα Ειδικῆς Υποδομῆς	—	540	540	9,0%
Σύνολον	1.320	1.208	2.528	42,0%
Έργα Γενικῆς Υποδομῆς	—	3.472	3.472	58,0%
ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΝΟΛΟΝ	1.320	4.680	6.000	100,0%

Έκ του ώς άνω συγκεντρωτικού πίνακος προκύπτει ότι τò μεγαλύτερον ποσοστόν (58ο)ο του συνόλου) τò άπορροφούν τὰ έργα Γενικῆς Υποδομῆς, ή κατασκευή τών όποιών όμως έξυπηρετεϊ επίσης τήν γεωργικὴν και τήν βιομηχανικὴν ανάπτυξιν τής Κρήτης, ώς και κοινωνικούς σκοπούς.

Αί εγκαταστάσεις έξυπηρετήσεως τουριστῶν καλύπτουν μόνον τò εν τέταρτον (25ο)ο τής δαπάνης του προτεινομένου προγράμματος, τò δέ υπόλοιπον (17ο)ο άπορροφᾷται άπό τò κόστος τής ειδικῆς τουριστικῆς Υποδομῆς (Έργα Ειδικῆς Υποδομῆς, Όργάνωσις Τουριστικῶν Ύπηρεσιῶν, Έργα Άναδείξεως Τουριστικῶν Ένδιαφερόντων και Δαπάναι Έφαρμογῆς του Προγράμματος).

Τò σύνολον τών άπαιτουμένων διά τήν εφαρμογήν του προγράμματος ιδιωτικῶν επενδύσεων θα άνέλθῃ εις 1.300 εκατ. δραχ. περίπου, ποσόν τò όποιον άντιστοιχεϊ εις επενδύσεις τής τάξεως τών 130 εκατομμυρίων δραχμῶν ετησίως. Έάν ποσοστόν 50ο)ο τούλάχιστον προέλθῃ εκ δανειοδοτήσεως, θα άπαιτηθῆ ή προσέλκυσις ιδιωτικῶν έπιχειρηματικῶν κεφαλαίων 2-2½ εκατομμυρίων δολλαρίων κατά μέσον όρον ετησίως, ποσόν άπολύτως εντός ρεαλιστικῶν όρίων.

Η έξυπνότερησιν εκ τής κατασκευῆς τών έργων Γενικῆς Υποδομῆς και τών υπόλοιπων τομέων τής οίκονομίας τής νήσου άπαιτεϊ τήν κατανομήν τής σχετικῆς δαπάνης και τήν επιβάρυνσιν του προγράμματος τουριστικῆς αξιοποίησεως με ποσοστόν οὐχι άνωτερον του 30ο)ο. Έπί τῆ βάσει του ποσοστού τούτου, διδεται κατωτέρω ύπολογισμός, τής άπαιτουμένης συνολικῆς δαπάνης διά τήν τουριστικὴν αξιοποίησιν τής Κρήτης, ώς και άνάλυσις αὐτῆς:

Είδος Έπενδύσεως	Ποσόν (Έκατ. Δρ.)	Ποσοστόν επί του Συνόλου
1. Έγκαταστάσεις Έξυπηρετήσεως Τουριστῶν:		
α. Ίδιωτικά Έπενδύσεις	1.320 0	37,0%
β. Δημόσια Έπενδύσεις	190 0	5,3%
2. Έργα Τουριστικῆς Υποδομῆς :		
α. Έργα Άναδείξεως και Άξιοποίησεως Τουριστικού Δυναμικού	215 0	6,0%
β. Όργάνωσις Τουριστικῶν Ύπηρεσιῶν και Έφαρμογή Προτεινομένου Προγράμματος	263 0	7,4%
γ. Έργα Ειδικῆς Υποδομῆς	540 0	15,1%
3. Σύνολον	2.528 0	70,8%
4. Έργα Γενικῆς Υποδομῆς (3.472) (30%)	1.042 0	29,2%
5. Γενικόν Σύνολον	3.570 0	100,0%

Οίκονομικά Έπιπτώσεις εκ τής Έφαρμογῆς του Προγράμματος :

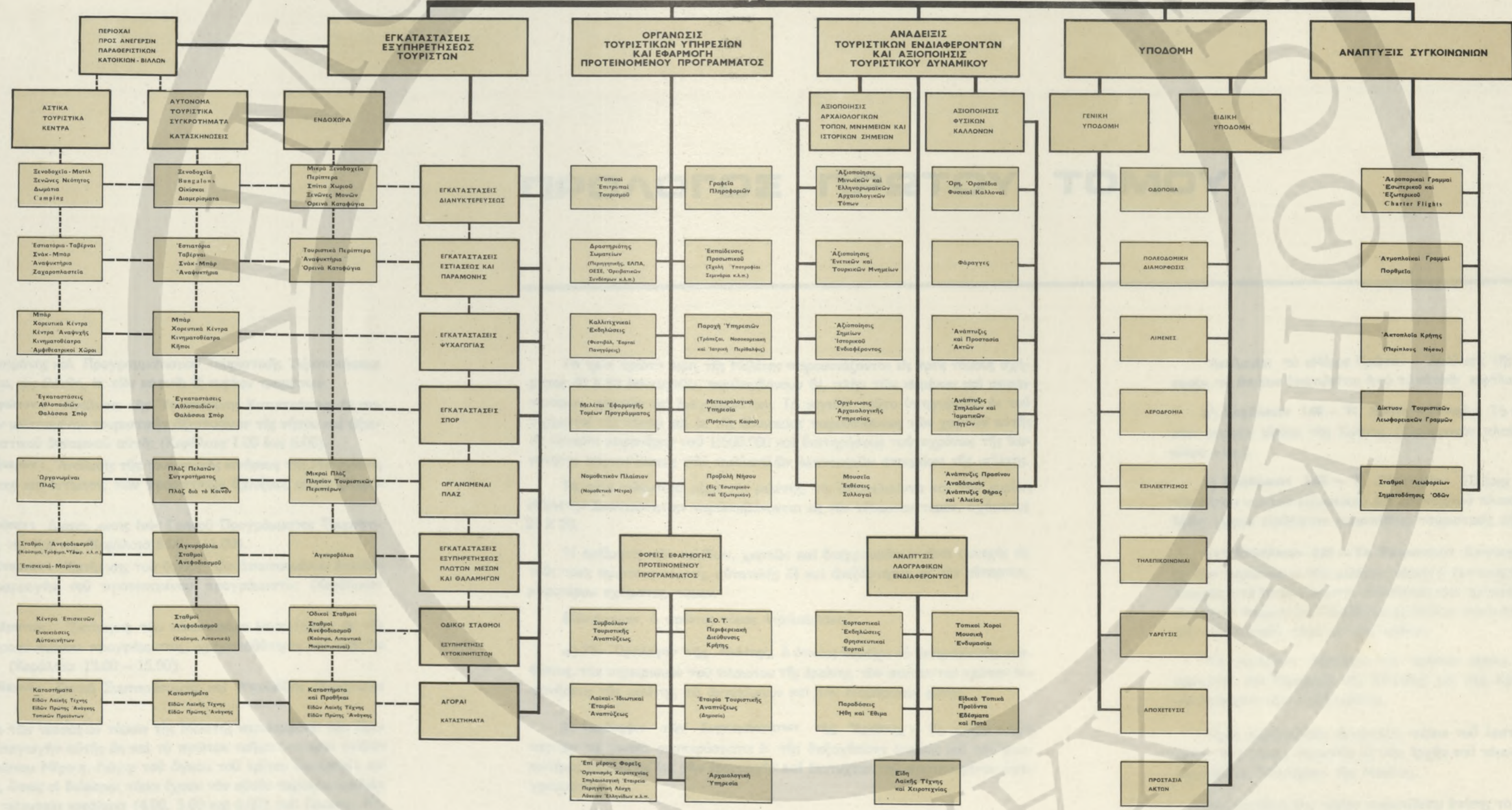
Με βάσιν τόν ώς άνω ύπολογισμόν, τò συνολικόν κόστος του προγράμματος τουριστικῆς αξιοποίησεως Κρήτης θα άνέλθῃ, εντός μιᾶς δεκαετίας, εις 3.570 εκατομμύρια δραχμῶν εκ τών όποιών 1.320 εκατομμύρια δραχμῶν θα προέλθουν εκ ιδιωτικῶν πηγῶν και 2.250 εκατ. δραχ. θα άποτελέσουν επενδύσεις του Δημοσίου. Η άπαιτουμένη ετησια δαπάνη διά δημοσίας επενδύσεις ύπολογίζεται ότι θα είναι τής τάξεως τών 225 εκατομμυρίων δραχμῶν, ποσόν τò όποιον άντιστοιχεϊ εις ποσοστόν 3,75ο)ο ενòς ετησίου προγράμματος επενδύσεων ύψους 6 δισεκατομμυρίων δραχμῶν.

Τὰ όφέλη εκ τής εφαρμογῆς του προτεινομένου προγράμματος-συναλλαγματικά, εισοδηματικά, δημοσιονομικά και κοινωνικά-είναι σημαντικώτατα.

Κατὰ τò διάστημα τής δεκαετίας 1965-1975 ύπολογίζεται ότι οί τουρίσται, οί όποιοι θα έπισκεφθοῦν τήν Κρήτην, θα δαπανήσουν εν συνόλω 4.000 εκατ. δραχ., εκ τών όποιών τὰ 72ο)ο (95 εκατ. δολλάρια) εις ξένον συναλλάγμα.

**ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΕΩΣ ΚΡΗΤΗΣ**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Ἡ Μελέτη Σκοπιμότητος καὶ Προγραμματισμοῦ Τουριστικῆς Ἀξιοποιήσεως Κρήτης ἀποτελεῖται, ὡς ἐλέχθη, ἐκ τῶν κάτωθι ἑξ κυρίων τμημάτων:

1) **Μέρος Πρῶτον:** Ἀνάλυσις τῆς Ὑφισταμένης Καταστάσεως ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν μελετωμένην τουριστικὴν ἀξιοποίησιν τῆς νήσου καὶ ἀξιολόγησις τοῦ τουριστικοῦ δυναμικοῦ αὐτῆς (Κεφάλαια 1.00 ἕως 6.00).

2) **Μέρος Δεύτερον:** Ἀνάλυσις τῆς τουριστικῆς κινήσεως τῆς Μεσογείου, Ἑλλάδος καὶ Κρήτης καὶ ἐκτίμησις τῶν προοπτικῶν ἐξελίξεως αὐτῆς (Κεφάλαιον 7.00).

3) **Μέρος Τρίτον:** Διαμόρφωσις ἐνὸς Γενικοῦ Προγράμματος Τουριστικῆς Ἀξιοποιήσεως τῆς Κρήτης (Κεφάλαια 8.00 – 11.00).

4) **Μέρος Τέταρτον:** Ἐκτίμησις τοῦ ὕψους τῶν ἀπαιτουμένων ἐπενδύσεων διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ προτεινομένου προγράμματος (Κεφάλαιον 12.00).

5) **Μέρος Πέμπτον:** Ἐκτίμησις τῶν οἰκονομικῶν ἐπιπτώσεων ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ προτεινομένου προγράμματος, χρηματοδότησις καὶ μέθοδοι ἐφαρμογῆς αὐτοῦ (Κεφάλαια 13.00 – 15.00).

6) **Μέρος Ἑκτον:** Γενικά Συμπεράσματα καὶ Ὑποδείξεις (Κεφάλαιον 16.00).

Ὁ πρῶτος ἐκ τῶν τεσσάρων τόμων τῆς Μελέτης περιλαμβάνει τὸν Πρόλογον καὶ τὴν Εἰσαγωγὴν αὐτῆς ὡς καὶ τὸ πρῶτον τμημα (τὰ τρία πρῶτα κεφάλαια) τοῦ Πρώτου Μέρους. Λόγω τοῦ ὄγκου τοῦ τρίτου κεφαλαίου καὶ τῆς σκοπιμότητος, ὅπως οἱ διάφοροι τόμοι ἔχουν τὸν αὐτὸν περίπου ἀριθμὸν σελίδων, τὰ τρία τελευταῖα κεφάλαια (4.00, 5.00 καὶ 6.00) τοῦ Πρώτου Μέρους τῆς Μελέτης συμπεριελήφθησαν μετὰ τοῦ Δευτέρου Μέρους αὐτῆς εἰς τὸν δεύτερον τόμον.

Τὰ τρία πρῶτα μέρη τῆς Μελέτης παρουσιάζονται εἰς τρεῖς τόμους σχήματος 40 X 60 ἑκατοστῶν, περιλαμβάνουν δέ, πλὴν τῶν κειμένων καὶ σειρὰν πινάκων, χαρτῶν καὶ διαγραμμάτων. Τὸ μέγεθος τοῦτο ὑπεργορεύθη ἐκ τοῦ σχήματος τῆς νήσου καὶ ἐκ τῆς ἀδυναμίας παρουσιάσεως τῶν χαρτῶν αὐτῆς εἰς κλίμακα μικροτέραν τοῦ 1:500.000 καὶ διατηρήσεως ταυτοχρόνως τῆς ἰκανότητος παρουσιάσεως τῶν πολλαπλῶν λεπτομερῶν στοιχείων τῆς μελέτης.

Τὰ τρία τελευταῖα μέρη τῆς μελέτης, τὰ ἀποτελοῦντα καὶ τὴν κυρίως «Μελέτην Σκοπιμότητος» περιλαμβάνονται εἰς τὸν τέταρτον τόμον, σχήματος 21 X 28.

Ἡ ἀρίθμησις τῶν σελίδων, χαρτῶν καὶ διαγραμμάτων εἶναι συνεχῆς εἰς τοὺς τρεῖς πρώτους τόμους, αὐτοτελῆς δὲ καὶ ἀνεξάρτητος εἰς τὸν τέταρτον, μικροτέρου σχήματος, τόμον.

Εἰδικώτερον, ὁ πρῶτος τόμος περιλαμβάνει:

α) **Τὸν Πρόλογον τῆς Μελέτης,** ὁ ὁποῖος περιέχει τὸ ἱστορικὸν τῆς ἀναθέσεως, τὸν περιορισμὸν τοῦ πλαισίου τῆς ἐρεύνης, τὸν σκοπὸν καὶ τὸν τρόπον ἐκπονήσεως τῆς μελέτης, τὸ ἀντικείμενον καὶ τὴν διάρθρωσιν αὐτῆς.

β) **Περίληψιν τῶν Συμπερασμάτων τῆς Ἐρεύνης:** Τὸ τμημα τοῦτο περιέχει τὰ γενικά συμπεράσματα ἐκ τῆς διεξαχθείσης ἐρεύνης καὶ τὰς γενικωτέρας ὑποδείξεις διὰ τὴν ἐφαρμογὴν καὶ ἐπιτυχίαν τοῦ προτεινομένου προγράμματος.

γ) **Εἰσαγωγὴν:** Μίαν γενικὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ ὅλον θέμα τῆς τουριστικῆς ἀναπτύξεως.

Ἀκολουθεῖ τὸ «Μέρος Πρῶτον – Ἀνάλυσις τῆς Ὑφισταμένης Καταστάσεως», τὸ ὅποιον ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ κάτωθι κεφάλαια:

δ) **Κεφάλαιον 1.00 – Ἡ Κρήτη – Γενικά:** Τὸ κεφάλαιον τοῦτο περιέχει μίαν γενικὴν εἰκόνα τῆς Κρήτης (Διοικητικὸν πλαίσιον, γεωγραφικὴ θέσις, κλίμα κλπ.).

ε) **Κεφάλαιον 2.00 – Ἡ Οἰκονομία:** Πλήρης ἀνάλυσις τῆς οἰκονομίας τῆς νήσου καὶ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ πλαισίου ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ λάβη χώραν οἰαδήποτε προσπάθεια τουριστικῆς ἀξιοποιήσεως.

στ) **Κεφάλαιον 3.00 – Τὸ Τουριστικὸν Δυναμικόν:** Τὸ κεφάλαιον αὐτό, ἐν τῶν κυριωτέρων τῆς μελέτης, περιέχει λεπτομερῆ περιγραφὴν ὄλων τῶν στοιχείων τὰ ὅποια δύνανται νὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενον ἐπισκέψεως ἢ προσελκύσεως τουριστῶν. Γενικῶς τὸ κεφάλαιον αὐτὸ ἀποτελεῖ μίαν «ἀπογραφὴν τοῦ τουριστικοῦ πλοῦτου τῆς νήσου».

Τὰ ὑπόλοιπα κεφάλαια τοῦ πρώτου μέρους (Κλίμα, Ὑποδομή, Συγκοινωνία καὶ Τουρισμὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κρήτης) περιελήφθησαν εἰς τὸν ἐπόμενον τόμον τῆς μελέτης.

Πρὸς εὐχερεστέραν ἀναφορὰν, πέραν τοῦ λεπτομεροῦς πίνακος περιεχομένων τοῦ τόμου, παρετέθη εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ τόμου καὶ εἰς Γενικὸς Πίναξ Περιεχομένων ὁλοκλήρου τῆς Μελέτης.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ τόμου παρατίθεται ἐπίσης τὸ Παράρτημα αὐτοῦ, περιλαμβάνον τὴν χρησιμοποιηθεῖσαν βιβλιογραφίαν, ὡς καὶ σειρὰν στατιστικῶν πινάκων καὶ ἄλλων βοηθητικῶν στοιχείων.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

	Σελίς				
Γενικός Πίναξ Περιεχομένων	4	2.03 ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΙ ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ	34	3.03 ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ, ΕΝΕΤΙΚΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ	89
ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	6	α. Βασικά Χαρακτηριστικά τής Βιομηχανίας και Βιοτεχνίας εις Κρήτην	34	α. Ίεραί Μοναί..	89
Ίστορικόν Ἀναθέσεως και Περιορισμός του Πλαισίου τής Ἐρεύνης	6	β. Μέγεθος Παραγωγικῶν Μονάδων	35	β. Ἐκκλησίαι...	93
Ἡ Ἐκπόνησις τής Μελέτης	6	γ. Γεωγραφική Κατανομή τής Μεταποιητικῆς Δραστηριότητος	35	γ. Τουρκικά Τεμένη	97
Σκοπός και Προορισμός τής Μελέτης	6	2.04 ΟΙΚΟΤΕΧΝΙΑ	35	δ. Φρούρια και Ὀχυρώσεις...	98
Ἀντικείμενον	7	2.05 ΟΡΥΚΤΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ-ΑΛΙΕΙΑ-ΝΑΥΤΙΛΙΑ	37	ε. Δημόσια Κτίρια-Ἀρχοντικά, Οἰκίαι, Κρήναι...	102
Διάρθρωσις	7	2.06 ΥΠΗΡΕΣΙΑΙ	37	3.04 ΤΟΠΟΘΕΣΙΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ	105
Εὐχαριστίαι	10	α. Ἐμπόριον	37	α. Γενετήρια Ἐπιφανῶν Ἀνδρῶν	105
ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΓΕΝΙΚΩΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΥΠΟΔΕΙΞΩΝ	11	β. Τραπεζικαί Ὑπηρεσίαι	37	β. Σημεῖα Ἐρησκειτικῆς Ἱστορίας	105
Πρόλογος Πρώτου Τόμου	15	γ. Θεραπευτήρια και Ἱατροί	37	γ. Τοποθεσίαι Διεθνῶς Ἱστορίας	105
Πίναξ Περιεχομένων Πρώτου Τόμου (Λεπτομερῆς)	16	δ. Ὑπηρεσίαι Ἐκπαιδεύσεως	37	δ. Ἱστορικά Σημεῖα τῶν Ἀγῶνων ἐναντίον τῶν Τούρκων	105
0.00 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	20	2.07 ΕΙΣΟΔΗΜΑ-ΒΙΟΤΙΚΟΝ ΕΠΙΠΕΔΟΝ	38	ε. Τοποθεσίαι τής Νεωτέρας Πολιτικῆς Ἱστορίας τής Κρήτης	105
Μέρος Πρώτον: Ἀνάλυσις Ὑφισταμένης Καταστάσεως		2.08 ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ	39	στ. Ἀγῶν ἐναντίον τῶν Γερμανῶν	105
1.00 ΚΡΗΤΗ-ΓΕΝΙΚΑ	24	3.00 ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΝ ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ	40	3.05 ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ	106
α. Γεωγραφικά Χαρακτηριστικά-Θέσις και Ἐκτασις	24	3.01 ΦΥΣΙΚΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ	42	α. Ἡθῆ και Ἔθιμα	106
β. Μορφολογία τῶν Ἀκτῶν και τής Ἐνδοχώρας	26	α. Διαμόρφωσις τῶν Ἀκτῶν-Νῆσοι	42	β. Χειροτεχνία και Οἰκοτεχνία	106
γ. Γενικά Κλιματολογικά Χαρακτηριστικά	26	β. Ἀμμώδεις Ἀκταί	47	γ. Στολαί-Τοπικαί Ἐνδυμασίαι	109
δ. Ἡ Ἱστορία τής Κρήτης	26	γ. Ὀρη, Ὀροπέδια, Φάραγγες, Πεδιάδες	66	δ. Μουσική-Ἄσματα	109
ε. Διοικητικὴ Διαίρεσις Κρήτης	26	δ. Σπήλαια	72	ε. Χοροί	110
2.00 Ἡ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	28	ε. Δάση, Χλωρίς, Φυτεία, Πανίς	75	στ. Ἐορταστικαί Ἐκδηλώσεις	110
2.01 ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΙΣ	28	στ. Πηγαί, Ποταμοί και Λίμναι	76	ζ. Ἐδέσματα-Ποτὰ-Ἰδιαιτέρα Γεωργικά Προϊόντα	112
α. Κατανομή Πληθυσμοῦ	30	ζ. Ἱαματικαί Πηγαί	76	η. Λογοτεχνία, Ἀρχιτεκτονική, Ζωγραφική	113
β. Ποιοτικὴ Ἀξιολόγησις τοῦ Πληθυσμοῦ, Μορφωτικὴ και Τεχνικὴ Στάθμη, Καταλληλότης διὰ Τουριστικὴν Ἀνάπτυξιν	30	η. Θήρα-Ἀλιεία	76	3.06 ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΧΩΡΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ	115
2.02 ΓΕΩΡΓΙΑ-ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ	32	3.02 ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ	77	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
α. Καλλιέργουμένα Ἐκτάσεις	32	α. Τοποθεσίαι Μυθολογικοῦ Ἐνδιαφέροντος	77	Α. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	Π - 1
β. Καλλιέργειαί	32	β. Μινωικαί Ἀρχαιολογικοὶ Τόποι	79	Β. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ	Π - 2
γ. Γεωργικὴ Παραγωγή	34	γ. Ἑλληνικοὶ και Ρωμαϊκοὶ Ἀρχαιολογικοὶ Τόποι	86		
δ. Κτηνοτροφία	34				
ε. Προοπτικαί Γεωργικῆς Ἀναπτύξεως	34				

ΧΑΡΤΑΙ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

Αριθμός	ΤΙΤΛΟΣ	Σελίς
1.	Εύρώπη-Έλλάς-Κρήτη	19
Κεφάλαιον 1.00		
2.	Έλλάς-Κρήτη	25
3.	Κρήτη	27
Κεφάλαιον 2.00		
4.	Κατανομή Πληθυσμού 1961	29
5.	Συνολικός και Ένεργός Πληθυσμός Κρήτης.....	30
6.	Κύρια Άγροτικά Προϊόντα-Έδαφοπονικός Χάρτης	31
7.	Γεωργική Παραγωγή Κρήτης 1962	34
8.	Βιομηχανία, Βιοτεχνία, Οικότεχνία και Μεταλλεία-Όρυχεία εις Κρήτην	36
9.	Κατανομή Άκαθαρίστου Εισοδήματος Κρήτης 1961	38
Κεφάλαιον 3.00		
10.	Μορφολογία Έδάφους-Άκται-Δεσπόζοντα Χαρακτηριστικά ..	41
11.	Άμώδεις Παραλίες	46
12.	Σπήλαια	73
13.	Μινωϊκοί Άρχαιολογικοί Τόποι	82
14.	Έλληνικοί και Ρωμαϊκοί Άρχαιολογικοί Τόποι	87
15.	Βυζαντινά-Ένετικά-Τουρκικά-Μοναί-Έκκλησιαί-Τεμένη	92
16.	Βυζαντινά-Ένετικά-Τουρκικά-Φρούρια-Καστέλλια-Κτίρια	101
17.	Σημαντικώτεροι Άρχαιολογικοί Τόποι και Βυζαντινά, Ένετικά και Τουρκικά Κτίσματα	104
18.	Λαϊκή Τέχνη-Χειροτεχνία-Κέντρα Παραγωγής	108
19.	Έορταστικά Έκδηλώσεις-Έμποροπανηγύρεις	111

ΠΙΝΑΚΕΣ

Αριθμός	ΤΙΤΛΟΣ	Σελίς
2-1	Κατανομή του Πληθυσμού Κρήτης κατά Ίσούφεις Ζώνας, κατά τὸ 1961.	30
2-2	Κατανομή του Πληθυσμού τῆς Κρήτης κατά Νομούς	30
2-3	Κατανομή τῶν Καλλιεργουμένων Έδαφῶν κατά Καλλιέργειαν. Ποσότης καὶ Άξία τῆς Γεωργικῆς Παραγωγῆς Κρήτης κατά τὸ 1962.	32
2-4	Κτηνοτροφικά Προϊόντα Κρήτης κατά τὸ 1962.	34
2-5	Οικότεχνία καὶ Άπασχολούμενοι εἰς τὴν Οικότεχνίαν κατά Νομούς κατά τὰ Έτη 1951 καὶ 1958.	36
2-6	Κατανομή τῆς Κρητικῆς Οικότεχνίας κατά Βασικούς Κλάδους κατά τὰ Έτη 1951 καὶ 1958.	36
2-7	Άπασχόλησις εἰς Έξορκετικές Δραστηριότητας.	37
2-8	Θεραπευτήρια καὶ Ιατροὶ ἐν Κρήτῃ	37
2-9	Έκπαιδευσις ἐν Κρήτῃ κατά Σχολ. Έτος 1960-61.	37
2-10	Άκαθάριστον Περιφερειακὸν Έθνικὸν Εἰσόδημα Κρήτης κατά τὸ Έτος 1954.	38
2-11	Μέσον ἀνὰ Κάτοικον Εἰσόδημα κατά Γεωγραφικά Διαμερίσματα εἰς τὴν Χώραν κατά Έτη 1954 καὶ 1962.	38
2-12	Έκτίμησις Περιφερειακοῦ Άκαθαρίστου Εἰσοδήματος Κρήτης κατά τὸ Έτος 1961 (εἰς Τιμὰς Τρεχοῦσης Άξίας).	39

ΠΙΝΑΚΕΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΟΣ

	Διοικητικὴ Διαιρέσις Νήσου Κρήτης εἰς Νομούς καὶ Έπαρχίας	Π-2
I-1 (Π)	Πρωτεύουσαι Πληθυσμὸς καὶ Κυριώτεραι Πόλεις Έκάστης. Κατανομή Πληθυσμοῦ εἰς Άγροτικὸν Ἡμισιατικὸν καὶ Άστικὸν κατά τὰς Άπογραφὰς τῶν Έτῶν 1928, 1940, 1951 καὶ 1961.	Π-2
II-1 (Π)	Άρδεύόμεναι Έκτάσεις κατά Νομούς καὶ Εἶδος Καλλιέργειας κατά τὸ Έτος 1961. (Εἰς Στρέμματα).	Π-3
II-2 (Π)	Κατανομή τῆς Έπιφανείας τῆς Κρήτης κατά Κατηγορίας Χρήσεως Έδάφους (Εἰς χιλιάδας στρεμμάτων).	Π-3
II-3 (Π)	Μεταποιητικὴ Δραστηριότης κατά Νομούς καὶ Έπαρχίας τῆς Κρήτης.	Π-3
II-4 (Π)		

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

	Σελίς		Σελίς		Σελίς		Σελίς
1. Φόδελε	22	47. Παλαιοχώρα (Παχειά Άμμος)		92. Άνάκτορον Κνωσοῦ-Αΐθουσα τοῦ Θρόνου	81 •	134. Ἡράκλειον, Κρήνη Μοροζίνι	102
2. Πεδιάς Μεσσαράς	39	Άποψις ἐκ Δυσμῶν	59	93. Άνάκτορον Κνωσοῦ - Διαμέρισμα Βασι- λίσσης	81 •	135. Ὑπόλειμμα Σεραγιοῦ, Ἡράκλειον	103 ✱✱
3. Ὀρμος Σούδας	42	48. Παλαιοχώρα (Παχειά Άμμος)		94. Άνάκτορον Κνωσοῦ-Κάτοψις	83	136. Κονάκι, Ἡράκλειον	103 ✱✱
4. Κόλπος Μαλίων	42	Άποψις ἐξ Ἐνατολῶν	59	95. Φαιστός	83 •	137. Ὑφαντό	106 ✱
5. Κόλπος Μιραμπέλλου	43	49. Κουντούρα-Ἐνατολική Παραλία	60	96. Φαιστός	84 •	138. Ὑφαντό	106 ✱
6. Παλαίκαστρον	43	50. Κουντούρα-Χερσόνησος Γραμμένου	60	97. Άνάκτορον Φαιστοῦ	84 •	139. Ὑφάντρια	107
7. Κόλπος Μιραμπέλλου	43	51. Κουντούρα-Δυτική Παραλία	60	98. Άνάκτορον Μαλίων-Βορεία Εἴσοδος	84 •	140. Κρητικὸς Χορὸς	109
8. Ὀρμος Σπιναλόγγας-Πόρος Ἐλοῦντας	44	52. Φαλάσαρνα	61	99. Γουρνιά	85	141. Λυράκι	110 ✱
9. Πλακιάς	44	53. Γραμβοῦσα	61	100. Γόρτυς-Πραιτώριον	88	142. Σφακιανοί	110 ✱
10. Ἀκτή Κουντούρας	45	54. Καστέλλι	62	101. Μονή Ἁρκαδίου	89	143. Ἐσωτερικὸν Κρητικοῦ Σπιτιοῦ (Ἐναπα- ράστασις)	113 ✱
11. Σπιναλόγγα	45	55. Ἁγία Μαρίνα	62	102. Μονή Τοπλοῦ	90	144. Παραθαλάσσιο Ἀρχοντικὸ (Σφακιά)	113 ✱
12. Στόμιον	47	56. Ἁγιοὶ Ἀπόστολοι	62	103. Μονή Ἁγίας Τριάδος (Τζαγκαρόλων)	90	145. Κρητικὸ Λαϊκὸ Σπίτι (Σκίτσο Ντουσάκη)	113 ✱
13. Καρτερός	47	57. Ἁγιοὶ Ἀπόστολοι	62	104. Μονή Κερᾶς, Ἄβδοῦ	90	146. Μήμου Ἄπτου (Μιχαὴλ Δαμασκηνοῦ) - Εἰκὼν	114 ✱
14. Χερσόνησος	48	58. Μαράθι	63	105. Μονή Ἁγίας Τριάδος (Τζαγκαρόλων)	90	147. Ἡ Καιομένη Βάτος (Μιχαὴλ Δαμασκη- νοῦ)-Εἰκὼν	114
15. Χερσόνησος	48	59. Σταυρὸς	63	106. Μονή Πρέβελης	91	148. Παναγία Βρεφοκρατοῦσα, (Ἱερὰ Μονή Γωνιάς)-Εἰκὼν	114 ✱
16. Μάλια	48	60. Χωραφάκια	63	107. Μονή Χρυσσοκαλίτισσας	91	149. Ἡράκλειον (Χαλκογραφία)	115 ✱✱
17. Μάλια	48	61. Γεωργιούπολις	63	108. Φόδελε-Ἐκκλησία	93	150. Πύλη Χανίων	116
18. Πλάκα Σπιναλόγγας	49	62. Ρέθυμνον	64	109. Κριτσά-Παναγία ἡ Κερά	93	151. Κρήνη Μοροζίνη	116
19. Πόρος Ἐλοῦντας	49	63. Ρέθυμνον	64	110. Ἁγία Μαρίνα-Ἐκκλησία	93	152. Ἡράκλειον, Γενικὴ Ἄποψις	116
20. Ἀκτή Μίνως (Minos Beach)	50	64. Μπαλί	64	111. Μοχὸς, Ἐσωτερικὸν Ἐκκλησίας	94	153. Χανιά, Γενικὴ Ἄποψις	117 ✱✱
21. Καλὸ Χωριὸ	50	65. Ρέθυμνον	64	112. Μονή Τοπλοῦ, Ἐσωτερικὸν Ἐκκλησίας	94	154. Χανιά (Χαλκογραφία)	118
22. Ἁγιος Παντελεήμων	50	66. Φόδελε	65	113. Ἁγιος Παῦλος Σφακίων	94	155. Μιναρῆς	118
23. Βριόνησος	50	67. Ἁγία Πελαγία	65	114. Μυστικὸς Δεῖπνος (Εἰκὼν-Ἁγιος Μηνᾶς Ἡρακλείου)	95 ✱	156. Δρόμος στὸν Τοπανά	118 ✱✱
24. Καβοῦσι	51	68. Ἁγία Πελαγία	65	115. Προσκύνησις τῶν Μάγων (Εἰκὼν-Ἁγιος Μηνᾶς Ἡρακλείου)	95 ✱	157. Τουρκικὸ Τέμενος	118
25. Σητεία	51	69. Λυγαριά	65	116. Ἡ Θεία Λειτουργία (Εἰκὼν-Ἁγιος Μηνᾶς Ἡρακλείου)	95 ✱	158. Παλαιὸς Ἐνετικὸς Λιμὴν	118
26. Βαί	52	70. Λευκὰ Ὀρη	66	117. Δευτέρα Παρουσία (Παναγία-Ἄνισαράκι Καντάνου)	96	159. Ρέθυμνον, Γενικὴ Ἄποψις	119
27. Βαί	52	71. Ἄποψις Λευκῶν Ὀρέων ἀπὸ Ζυλόσκαλον.	67	118. Ἁγιοὶ (Παναγία-Ἄνισαράκι Καντάνου)	96	160. Ὀδὸς Βαφέ	119 ✱✱
28. Κάτω Ζάκρος	53	72. Δίκτη	68	119. Χανιά Μιναρῆς	97	161. Βενετσιάνικο Ὑπόλειμμα-Κιόσκι-Μιναρῆς	119 ✱✱
29. Μακρύγιαλος	53	73. Λευκὰ Ὀρη (Ὀροπέδιον Νιάτου)	68	120. Ρέθυμνον, Τέμενος με Μιναρῆ	97	162. Κιόσκι	119 ✱✱
30. Ἁγιοὶ Σαράντα	54	74. Ὀροπέδιον Λασηθίου	69	121. Ἱεράπετρα, Μιναρῆς καὶ Κρήνη	97	163. Ἁγιος Νικόλαος (4 φωτογραφίαι)	120
31. Ἁγιοὶ Σαράντα	54	75. Φάραγξ Σαμαριάς	71	122. Γραμβοῦσα (Χαλκογραφία)	98 ✱✱	164. Σητεία	121
32. Κουτσουνάρι	54	76. Φάραγξ Ἰμβρου	71	123. Κάστρο Μιραμπέλλου (Χαλκογραφία)	98 ✱✱	165. Ἱεράπετρα	121
33. Κακιά Σκάλα	54	77. Φάραγξ Κότσυφου	71	124. Τεῖχη Ἡρακλείου	99	166. Παλαιοχώρα	122
34. Ἁγία Φωθιά	54	78. Δικταῖον Ἄντρον	72	125. Μεγάλος Κουλες	99	167. Παλαιοχώρα	122
35. Ἱεράπετρα	54	79. Σπήλαιον Κουρνᾶ	74	126. Φορτέσα Ρεθύμνου	99	168. Χώρα Σφακίων	123
36. Χρυσή	55	80. Δικταῖον Ἄντρον (Λιμνη Διὸς)	74	127. Ρέθυμνον	100	169. Χώρα Σφακίων	123
37. Κερατόκαμπος	55	82. Σπήλαιον Σεντόνι	74	128. Φραγκοκάστελλο	100	170. Ἁγία Γαλήνη	123
38. Ἄρβη	55	83. Ἐλαιῶν	75	129. Σπιναλόγγα	100	171. Ρογδιά	124
39. Πλακιάς	57	84. Ἄρβη-Μπανανιές	75	130. Γραμβοῦσα	100	172. Ἄνω Βιάννος	124
40. Πλακιάς	57	85. Ἡ Παριζιάνα - Τοιχογραφία Ἀνακτόρου Κνωσοῦ	78 •	131. Ἐνετικὸς Λέων (Ἄνάγλυφον)	102	173. Φόδελε	124
41. Ἁγία Γαλήνη	57	86. Χρυσοὶ Δακτύλιοι	78 •	132. Τουρκικὴ Κρήνη, Ἡράκλειον	102	174. Ἐλοῦντα	125
42. Μάταλα	57	87. Ἡ Θεὰ τῶν Ὀφειων	78 •	133. Τουρκικὴ Κρήνη, Ἡράκλειον	102	175. Χερσόνησος	125
43. Φραγκοκάστελλο	58	88. Ἀνάκτορον Κνωσοῦ-Μεγά Κλιμακοστάσιον	79 •			176. Ἀσὴ Γωνιά	126 ✱✱
44. Ἁγία Ρουμέλη	58	89. Ἀνάκτορον Κνωσοῦ-Τοιχογραφία Ταυρο- μαχίας	80 •			177. Ὀρμος Σπιναλόγγας, Ἐλοῦντα	127
45. Λουτρόν	58	90. Ἀνάκτορον Κνωσοῦ-Βορεία Εἴσοδος	80 •				
46. Σούγια	58	91. Ἀνάκτορον Κνωσοῦ-Ἀποθήκαι	81 •				

✱ Φωτογραφίαι εὐγενῶς προσφερθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Περιοδικοῦ ΗΩΣ
✱ Φωτογραφίαι εὐγενῶς προσφερθεῖσαι ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Λασηθιωτάκη

• Φωτογραφίαι ἐκ τοῦ βιβλίου «Κρήνη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς»
τῶν κ. κ. Μαρινάτου καὶ Hirmer

✱ Χαλκογραφίαι ἐκ τῆς συλλογῆς τῶν «Φίλων τοῦ Βιβλίου»

Ο.ΟΟ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά την διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας παρατηρήθη γενική και ταχεία αύξησης της τουριστικής κινήσεως εις όλόκληρον τόν κόσμον και ιδιαίτερος εις την Εύρώπην και την Μεσόγειον. Τά αίτια της τοιαύτης αναπτύξεως του τουρισμού είναι ή επικρατήσασα γενική εϋημερία, ή άνοδος του βιοτικού επιπέδου, ή ταχυτάτη αύξησης του άριθμού των ιδιωτικών αυτοκινήτων και ή βαθμιαία άρσις των συναλλαγματικών περιορισμών. Ταύτοχρόνως, ή άλλαγή περιβάλλοντος κατέστη, ιδίως διά τούς κατοίκους των μεγάλων πόλεων, επιτακτική, λόγω κυρίως του έντόνου ρυθμού της ζωής εις τās περισσότερας των χωρών προελεύσεως αυτών. Εις πολλάς δέ περιπτώσεις τὸ ταξίδιον εις τὸ έξωτερικόν άποτελεῖ και ένδειξιν κοινωνικοῦ γοήτρου.

Μεταξύ του 1950 και του 1961 ή τουριστική κίνησης της λεκάνης της Μεσογείου ηύξήθη κατά 250 %, ήτοι από 4.700.000 άπίξεις άλλοδαπών τουριστών τὸ 1950, εις 16.400.000 τὸ 1961. Ἡ πλειοψηφία των ὡς άνω τουριστών (70 %) προέρχεται από τέσσαρας μόνον χώρας (Γερμανία, Γαλλία, Η.Π.Α. και Μεγάλη Βρετανία), κατευθύνεται δέ κυρίως εις δύο χώρας : τὴν Μεσογειακὴν Ἰσπανίαν και τὴν Ἰταλίαν, αἱ ὁποῖαι δέχονται τὰ 82% του τουριστικοῦ αὐτοῦ ρεύματος, ένφί ή Ἑλλάς δέχεται μόνον τὸ 2,7 % των επισκεπτομένων τὴν Μεσόγειον τουριστών.

Ἡ Ἑλλάς παρουσιάζει μεγάλας δυνατότητας περαιτέρω αναπτύξεως της τουριστικῆς κινήσεως, ὑπό τὴν προϋπόθεσιν βεβαίως ὅτι θά ληφθοῦν εγκαίρως τὰ κατάλληλα μέτρα. Μία προοδευτική μετατόπισις, π.χ. κατά τὴν έπομένην πενταετίαν, ποσοστοῦ μόλις 5 % της τουριστικῆς κινήσεως εκ της Ἰσπανίας και Ἰταλίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα θά εἶχεν ὡς άποτέλεσμα τὸν διπλασιασμόν της Ἑλληνικῆς τουριστικῆς κινήσεως.

Παραλλήλως ὁμως πρὸς τὴν συνεχῆ αύξησην του ἀνά τὴν Μεσόγειον διακινουμένου τουριστικοῦ ρεύματος, αύξάνει και ὁ άριθμὸς των σημείων, τὰ ὁποῖα διά της προβολῆς των ένδιαφερόντων των ανταγωνίζονται εις τὴν προσέλκυσιν της μεγαλυτέρας δυνατῆς μερίδος εκ του ρεύματος τούτου. Δεδομένου δέ ὅτι ὁ τουρισμὸς δύναται νά άποβῆ μία των σημαντικωτέρων πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν, με άμεσον άπόδοσιν των επενδυσόμενων κεφαλαίων, ή τουριστική άξιοποίησις διαφόρων περιοχῶν ἔχει καταστή βασικὸς άντικειμενικὸς σκοπὸς εις ὅλα σχεδὸν τὰ προγράμματα οικονομικῆς αναπτύξεως.

Ὅλοι αἱ Μεσογειακαὶ χῶραι και ιδιαίτερος ή Ἰσπανία, ή Ἰταλία (Σαρδηνία και Σικελία), ή Γαλλία (νότια άκται—Κορσική), ή Γιουγκοσλαβία και τὸ Ἰσραήλ, αλλά άκόμη και ή Τουρκία, ή Τυνησία και ή Κύπρος, αναπτύσσουν σημαντικὴν δραστηριότητα εις τὸν προγραμματισμὸν μεγάλων και ὀργανωμένων τουριστικῶν ἐγκαταστάσεων, και εις τὴν προβολὴν του τουριστικοῦ δυναμικοῦ και του ιστορικοῦ παρελθόντος των διαφόρων περιοχῶν, του επικρατοῦντος εις αυτὰς εύκράτου κλίματος και των άμμωδῶν άκτῶν των. Εἶναι έπομένως προφανές ὅτι ή τουριστική ανάπτυξις της Κρήτης, αλλά και της Ἑλλάδος γενικῶς, θά αντιμετώπιση εις τὸ άμεσον μέλλον ὀξύν ανταγωνισμόν εκ μέρους άλλων μεσογειακῶν χωρῶν. Δεδομένου δέ ὅτι ή Κρήτη μειονεκτεῖ ὅσον άφορᾷ τὴν άπόστασιν από τās κυρίας άφετηρίας των πρὸς τὴν Μεσόγειον διακινουμένων τουριστών (Η.Π.Α., Γερμανία, Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία, Μπενελούξ κλπ.) διά νά καταστή δυνατὴ ή προσέλκυσις ἀξιολόγου άριθμοῦ άλλοδαπῶν τουριστών, επί πλέον του ιστορικοῦ της παρελθόντος, των αρχαιολογικῶν της θησαυρῶν, των φυσικῶν της καλλονῶν και του εύκράτου κλίματός της, θά πρέπει νά προσφέρη έν πλήρες σύστημα άρτίως λειτουργουσῶν τουριστικῶν ἐγκαταστάσεων και πλήρη τουριστικὴν ὀργανῶσιν.

Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, τὸ παράδειγμα ὀρισμένων περιοχῶν της Μεσογείου, ὡς π.χ. των Βαλεαρίδων νήσων, της Κορσικῆς και της Σαρδηνίας, εἶναι χαρακτηριστικώτατον και άπεικονίζει ένδεικτικῶς τās δυνατότητας της τουριστικῆς άξιοποιήσεως της Κρήτης.

Κατὰ τὸ 1961, ὁ άριθμὸς των επισκεφθέντων τās τρεῖς ὡς άνω περιοχὰς τουριστῶν άνήλθεν εις 1.550.000. Ἐξ αυτῶν 700.000 έπεσκέφθησαν τās Βαλεαρίδας, 325.000 τὴν Κορσικὴν και 525.000 τὴν Σαρδηνίαν¹.

Αἱ Βαλεαρίδες, ή Κορσική και ή Σαρδηνία διαθέτουν φυσικά χαρακτηριστικά παρόμοια πρὸς τὰ της Κρήτης. Αἱ φυσικαὶ των καλλοναί, αἱ άκται, ή θάλασσα, αἱ άμμῶδεις παραλία και αἱ γενικαὶ κλιματολογικαὶ συνθήκαι εἶναι της αὐτῆς τάξεως. Ἡ Κρήτη ὑπερτερεῖ σημαντικῶς εις τουριστικά ένδιαφέροντα, λόγω ιδίως των αρχαιολογικῶν της θησαυρῶν, άποτελεῖ δέ μίαν

¹. Ἐναντι των 20.000 μόνον τουριστῶν αἱ ὁποῖοι έπεσκέφθησαν κατά τὴν αὐτὴν περίοδον τὴν Κρήτην.

Εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο θὰ ἔδει νὰ προστεθῆ καὶ ποσοστὸν συμμετοχῆς τοῦ προγράμματος τουριστικῆς ἀξιοποιήσεως τῆς Κρήτης εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς βασικῆς ὑποδομῆς τῆς νήσου (ὁδοποιίας, συγκοινωνιακῶν ἔργων, δικτύων ὑδρεύσεως καὶ ἠλεκτροφωτισμοῦ κ.λ.π.).

Ἡ κατασκευὴ τῶν διαφόρων δικτύων βασικῆς ὑποδομῆς ἐξυπηρετεῖ μὲν ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς οἰκονομίας τῆς νήσου, ἀποτελεῖ ὅμως ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς προσπάθειας τῆς τουριστικῆς ἀναπτύξεως τῆς Κρήτης. Ἡ συνολικὴ δαπάνη κατασκευῆς τῶν προτεινομένων ἔργων κατὰ τὴν περίοδον 1965—1975 ἐκτιμᾶται εἰς 3.500 ἑκατομμύρια δραχμᾶς. Ἐάν, ἐπομένως, ἡ συμμετοχὴ τοῦ προγράμματος τουριστικῆς ἀξιοποιήσεως τῆς νήσου ὑπολογισθῆ εἰς 30 %, ἡ ἔτησίαι ἐπιβάρυνσις θὰ εἶναι τῆς τάξεως τῶν 105 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ἢ 3,5 ἑκατομμυρίων δολλαρίων.

Ἐπομένως, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ λεχθῆ ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἀπαιτουμένων δημοσίων ἐπενδύσεων διὰ τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Κρήτης θὰ ἀνέλθῃ εἰς 7,5 ἑκατομμύρια δολλάρια ἔτησίως.

Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ προτεινομένου προγράμματος ὑπολογίζεται ὅτι θὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα, τὸν, ἐντὸς τῆς προσεχοῦς δεκαετίας, **διπλασιασμὸν τοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος, τὴν εἰσροὴν περίπου ὀγδοήκοντα ἑκατομμυρίων δολλαρίων εἰς ξένον συνάλλαγμα** καὶ τὴν ἀμεσον ἢ ἔμμεσον **δημιουργίαν ἀπασχολήσεως δι' ὀγδοήκοντα περίπου χιλιάδας ἄτομα, ἥτοι διὰ τὸ ἕν τέταρτον περίπου τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ τῆς νήσου.**

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δεκαετίας, τὰ ἐκ τῆς τουριστικῆς ἀξιοποιήσεως τῆς Κρήτης δημοσιονομικὰ ἔσοδα, ἥτοι αἱ πρόσθετοι εἰσπράξεις τοῦ Δημοσίου ἐκ τῆς φορολογίας, κατ' ἀκολουθίαν τῆς αὐξήσεως τοῦ εἰσοδήματος, θὰ ἀνέλθουν εἰς ποσὸν διπλάσιον καὶ πλέον τοῦ συνόλου τῶν προβλεπομένων ἐπενδύσεων (συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ συνόλου τῶν ἀπαιτουμένων δι' ἔργα γενικῆς ὑποδομῆς δαπανῶν).

Τὸ προτεινόμενον πρόγραμμα τουριστικῆς ἀξιοποιήσεως τῆς Κρήτης ἀποτελεῖ ἓν ἐνιαῖον σύνολον. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῆ δὲ ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τοῦ προγράμματος—ἥτοι ἡ προσέλκυσις εἰς Κρήτην τοῦ προβλεπομένου ἀριθμοῦ τουριστῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστῆ αὕτη ἀξιόλογον τουριστικὸν κέντρον τῆς Μεσογείου—εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητον ὅπως τὸ πρόγραμμα τοῦτο ἐφαρμοσθῆ σταδιακῶς μὲν, ἀλλὰ καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν. Ἡ κατασκευὴ π.χ. ξενοδοχειακῶν ἐγκαταστάσεων θὰ ἦτο ἄσκοπος, ἐάν δὲν ἐκπαιδευθῆ παραλλήλως καὶ τὸ κατάλληλον προσωπικόν.

Ταύτοχρόνως, ἡ σημασία τοῦ τουρισμοῦ ὡς ἐνὸς τῶν προσφορωτέρων μέσων διὰ τὴν προώθησιν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς νήσου, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἀπὸ ὀλόκληρον τὸν πληθυσμὸν αὐτῆς. Ὁ τουρισμὸς εἶναι ὑπόθεσις μακροχρόνιος. Ἐφ' ὅσον δὲ ἐπιτύχῃ ἡ προσπάθεια τουριστικῆς ἀξιοποιήσεως τῆς Κρήτης, τὰ ἐξ αὐτῆς ὀφέλη θὰ εἶναι μόνιμα καὶ πολλαπλᾶ, εἶναι ἐπομένως ἀπαραίτητον νὰ μὴ θεωρηθῆ ὁ τουρισμὸς ὡς μέσον ἢ τρόπος εὐκόλου καὶ ταχείου κέρδους. Ἡ ἐκτέλεσις ἔργων καὶ ἡ ἐπένδυσις δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν κεφαλαίων θὰ ἀποδώσουν, μόνον ἐφ' ὅσον ὁ τουρισμὸς καταστῆ συνειδησις ὀλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης.

Ὁ τουρισμὸς δὲν ἀποτελεῖ σκοπὸν, ἀλλὰ μέσον. Εἰδικῶς δὲ διὰ τὴν Κρήτην, ἡ ὁποία στερεῖται πλουτοπαραγωγικῶν πόρων, μέσον **μῆς ταχείας καὶ σχετικῶς ἀσφαλοῦς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως** τὸ ὁποῖον θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Κρητικὸν λαὸν νὰ ἐπιτύχῃ, χάρις εἰς τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν τῆς νήσου ἓν μέσον κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα τῆς τάξεως τῶν 450 δολλαρίων, ἥτοι ἴσον σχεδὸν πρὸς τὸ σημερινὸν κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα ὠρισμένων χωρῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

ΦΟΔΕΛΕ

I.00 Η ΚΡΗΤΗ, ΓΕΝΙΚΑ

Ἡ Κρήτη εἶναι ἱστορικῶς καὶ γεωγραφικῶς μία ἐκ τῶν πλέον ἀξιολόγων περιοχῶν τῆς Μεσογείου. Ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον σημεῖον τῆς Εὐρώπης εἰς τὸ ὁποῖον ἤκμασε πολιτισμός, ὁ ὁποῖος ἀργότερον μετεδόθη εἰς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα. Λόγω τῆς θέσεώς της εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου, ἡ Κρήτη διεδραμάτισε σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἱστορίας τῆς περιοχῆς, ἀπετέλεσε δὲ ἀντικείμενον πολλῶν πολέμων καὶ συνεχῶν προσπαθειῶν διὰ τὴν κατάκτησιν καὶ τὸν ἔλεγχον αὐτῆς. Ἀχαιοί, Δωριεῖς, Ρωμαῖοι, Ἀραβες, Ἑνετοί, Τοῦρκοι καὶ Αἰγύπτιοι διετέλεσαν κατὰ καιροὺς κύριοι τῆς νήσου. Κατὰ δύο μακρὰς περιόδους (395 ἕως 828 καὶ 961 ἕως 1204) ἦτο ἐπαρχία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ Κρήτη ἀπετέλεσε τμῆμα τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ ἔθνους διὰ πρώτην φοράν τὸ ἔτος 1913, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐπετεύχθη ἡ ἔνωσις αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐναλλαγή αὐτῆς τῶν κατακτητῶν, οἱ πόλεμοι καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν καταστροφαί, οἱ συνεχεῖς ἀγῶνες τῶν Κρητῶν διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν διεμόρφωσαν τὸν χαρακτήρα τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, τὰς παραδόσεις του καὶ τὸν τρόπον ζωῆς του.

Οἱ Κρήτες δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς λαὸς ὄρεινός. Τὰ περισσότερα τῶν χωρίων τῆς νήσου εὐρίσκονται εἰς ὄρεινὰς περιοχὰς καὶ πολλάκις εἰς σημεῖα, τῶν ὁποίων ἡ προσπέλασις εἶναι δυσχερής. Ἡ προτίμησις τῶν Κρητῶν πρὸς τὰ δυσπρόσιτα αὐτὰ σημεῖα διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν οἰκισμῶν τῶν ὑπηγορεύετο ἐκ λόγων ἀσφαλείας καὶ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας των νὰ κατοικοῦν ὅσον τὸ δυνατὸν μακρότερον τῶν ἀστικῶν κέντρων, ὅπου εὐρίσκοντο οἱ ἐκάστοτε κατακτηταί.

Ἡ συγκέντρωσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς διεμόρφωσε, τόσον τὸν χαρακτήρα τῆς οἰκονομίας αὐτῆς, ὅσον καὶ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν κατοίκων της. Σήμερον, παρ' ὅλον ὅτι τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τοῦ πληθυσμοῦ διαβιοῖ εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, ὁ βασικὸς χαρακτήρ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ παραμένει ἀναλλοίωτος.

Ἡ Κρήτη εἶναι ἐκ τῶν ὀλιγώτερον οἰκονομικῶς ἀνεπτυγμένων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας τῆς νήσου (λεπτομερῆς ἀνάλυσις δίδεται εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον) περιωρισμένης δυνατότητος παρουσιάζουν τόσον ἡ βιομηχανία (λόγω ἐλλείψεως πρώτων ὑλῶν καὶ

ἐνεργείας) ὅσον καὶ ἡ γεωργία (λόγω τῆς ἀνεπαρκείας καλλιεργησίμων ἐδαφῶν καὶ τῆς ἐλλείψεως ἀρδευτικῶν ἔργων). Ἀντιθέτως, ὁ τουρισμὸς δύνανται νὰ συμβάλῃ εἰς σημαντικὸν βαθμὸν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Κρήτης καὶ νὰ συντελέσῃ ταχέως εἰς τὴν δημιουργίαν εὐκαιριῶν ἀπασχολήσεως καὶ εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος τῆς νήσου.

Οἱ παράγοντες οἱ ὁποῖοι ἐπηρεάζουν τὴν προσπάθειαν τουριστικῆς ἀξιοποιήσεως τῆς Κρήτης, ὡς καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῶν ἀναγκαίων πρὸς τοῦτο προϋποθέσεων, ἀναλύονται λεπτομερῶς εἰς τὰ ἐπόμενα κεφάλαια τῆς Μελέτης.

Πρὸ τῆς ἐνδελεχοῦς ὁμῶς διερευνήσεως τῶν ἐιδικωτέρων τούτων θεμάτων καὶ τῶν προβλημάτων, θεωρεῖται σκόπιμος γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς νήσου, τῶν βασικῶν γεωγραφικῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῆς, τῆς ἱστορίας καὶ τῆς σημερινῆς θέσεως τῆς Κρήτης ἐντὸς τοῦ διοικητικοῦ πλαισίου τῆς Ἑλλάδος.

α. Γεωγραφικὰ Χαρακτηριστικὰ—Θέσις καὶ Ἐκτασις

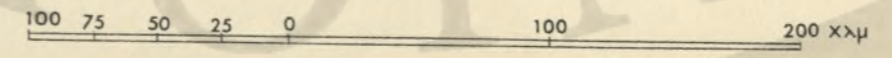
Ἡ Κρήτη εἶναι ἡ μεγαλύτερα τῶν Ἑλληνικῶν νήσων καὶ ἡ πέμπτη εἰς μέγεθος νήσος τῆς Μεσογείου (μετὰ τὴν Σικελίαν, Σαρδηνίαν, Κύπρον καὶ Κορσικὴν). Εὐρίσκεται εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν ἄκρον τῆς Εὐρώπης, μεταξύ τῶν Μεσημβρινῶν 23° 32' καὶ 26° 23' ἀνατολικῶς τοῦ Γκρήνουϊτς καὶ ἐπὶ τοῦ 35ου παραλλήλου. Αἱ νότιοι ἄκται τῆς νήσου ἀποτελοῦν τὸ νοτιώτερον σημεῖον τῆς Εὐρώπης, κεῖνται δὲ 250 χιλιόμετρα νοτίως τῶν βορείων ἀκτῶν τῆς Ἀφρικῆς.

Ἡ Κρήτη εὐρίσκομένη εἰς τὴν ἀνατολικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου κεῖται μεταξύ τριῶν Ἠπειρῶν, ἦτοι εἰς ἀπόστασιν 100 περίπου χιλιομέτρων ἐξ Εὐρώπης, 180 περίπου χιλιομέτρων ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ 270 περίπου χιλιομέτρων ἐκ τῆς Ἀφρικῆς. Περιβρέχεται βορείως ὑπὸ τοῦ Κρητικοῦ πελάγους, πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τοῦ Ἴονιου καὶ νοτίως ὑπὸ τοῦ Λιβυκοῦ Πελάγους. Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς Κρήτης καὶ ἡ ἀπόστασις αὐτῆς ἀπὸ τὰ διάφορα σημεῖα τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Μεσογείου δεικνύεται εἰς τὸν Χάρτην 5. Ἐξ ἄλλου, ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς νήσου ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα καὶ ἡ ἀπόστασις αὐτῆς ἀπὸ τὰς κυριωτέρας πόλεις τῆς Χώρας ἐμφαίνονται εἰς τὸν Χάρτην 2.

- ★ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟΝ
- ☆ ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΝ ΓΡΑΜΜΩΝ

ΒΟΛΟΣ ΚΥΡΙΟΣ ΛΙΜΗΝ

ΕΛΛΑΣ • ΚΡΗΤΗ

Το έμβαδόν της Κρήτης ανέρχεται εις 8.335 τετραγωνικά χιλιόμετρα (συμπεριλαμβανομένων και των πέριξ νησίδων), καλύπτουσα ποσοστόν 6,3 % της συνολικής επιφανείας της Ελλάδος. Το μέγιστον μήκος της νήσου, μεταξύ του δυτικού και ανατολικού άκρου αυτής, είναι 256 χιλιόμετρα. Η απόστασις δέ μεταξύ του βορείου άκρου του Άκρωτηρίου «Σπαθα» (Νομού Χανίων) και του νοτίου άκρου του Άκρωτηρίου «Λιθινός» (Νομού Ήρακλείου) είναι 85 χιλιόμετρα.

Το ελάχιστον πλάτος της νήσου σημειούται μεταξύ Παχείας Άμμου και Ήραπέτρας (εις τον νομόν Λασηθίου), ανερχόμενον εις 12 χιλιόμετρα. Το μεγαλύτερον δέ πλάτος της σημειούται εις το κέντρον αυτής, ήτοι εις τον Νομόν Ήρακλείου μεταξύ του Άκρωτηρίου «Σταυρός» και του Άκρωτηρίου «Λίθινον», ανερχόμενον εις 66 χιλιόμετρα.

β. Μορφολογία των Άκτών και της Ένδοχώρας

Το μήκος των ακτών της Κρήτης ανέρχεται εις 1.046,4 χιλιόμετρα, ποσοστόν 15 % του όποιου (155 χλμ.) αποτελείται έξ άμμωδών παραλιών. Αι άκται της νήσου παρουσιάζουν πολυμορφίαν, ποικίλλουσιν μεταξύ ώραιότητας άμμωδών παραλιών, μικρών και γραφικών όρμων και λιμενίσκων και ώρισμένων έκ των πλέον άποτόμων και άποκρήμνων βραχωδών άκτών της Μεσογείου.

Γενικώς ή Κρήτη δύναται νά χαρακτηρησθή ώς όρεινή περιοχή. Το κέντρον της νήσου καλύπτεται διαδοχικώς, έκ δυσμών προς ανατολάς, υπό των όρειών όγκων των Λευκών Όρέων (ύψηλ. κορυφή 2452 μ.), της Ίδης (2498 μ.), της Δίκτης (2155 μ.), της Θρίφτης και των Σητειακών Όρέων. Η επικοινωνία μεταξύ των βορείων και νοτίων παραλιών της νήσου είναι ώς έκ τούτου δυσχερής, ή δέ προσπέλασις του νοτίου τμήματος της Κρήτης επιτυγχάνεται μέσω των σχηματιζομένων μεταξύ των όρέων φαράγγων ή αύχένων.

Γενικώς, το έν τρίτον της επιφανείας της νήσου εύρίσκεται εις ύψόμετρον μεγαλύτερον των 500 μέτρων, το 40 % αυτής μεταξύ 200 και 100 μέτρων, μόνον δέ το έν τέταρτον της επιφανείας της νήσου δύναται νά χαρακτηρησθή ώς πεδινόν.

Εις παλαιότερας έποχάς το μεγαλύτερον τμήμα των όρειών όγκων της νήσου έκάλυπτετο υπό πυκνών δασών, έκ των όποιων σήμερα απέμειναν μόνον δύο, έν εις την Ίδην (Ρούβας) και έτερον εις την Δίκτην (Σελάκανον).

Λόγω της μορφολογίας της νήσου και των σχηματιζομένων όρειών όγκων, αι φυσικαί καλλοναί της Κρήτης είναι άξιόλογοι. Η νήσος διαθέτει πλέον των χιλίων σπηλαίων, πλήθος ώραιότητας φαράγγων, γραφικά όροπέδια, τοπία μέ ώραιότητα θέαν, όρη κατάλληλα δι' όρειβασίαν και χιονοδρομίαν, άμμόδεις άκτάς και έτερα φυσικά ένδιαφέροντα, λεπτομερής περιγραφή των όποιών δίδεται εις το κεφάλαιον 3.00 της παρούσης μελέτης.

γ. Γενικά Κλιματολογικά Χαρακτηριστικά

Το κλίμα της Κρήτης, λεπτομερής άνάλυσις του όποιου δίδεται εις το κεφάλαιον 4.00 της παρούσης μελέτης, είναι μεσογειακόν, και δη έκ των ήπιωτέρων της Εύρώπης. Κατά τους χειμερινούς μήνας ή βόρειος Κρήτη είναι θερμότερα των Άθηνών, έτι θερμότερα δέ είναι ή νότιος. Κατά τους θερινούς μήνας, ή βόρειος Κρήτη είναι δροσερώτερα των Άθηνών, ή δέ νότιος έξ ίσου θερμή μέ τάς Άθήνας.

Τήν Κρήτην χαρακτηρίζει γενικώς μικρά νέφωσις, μεγάλη ήλιοφάνεια, έλλειψις παγετού και χιόνων εις τά πεδινά τμήματα και έπικράτησις θαλασσίων μάλλον άνέμων. Ίδιαιτέρας σημασίας είναι οι σφοδροί βορειοδυτικοί άνεμοι (μελέμια), οι όποιοι παρατηρούνται κατά την διάρκειαν της ήμέρας από μέσα Ιουλίου έως τά τέλη Αυγούστου.

Ο χειμών άρχεται περι τά μέσα Δεκεμβρίου. Ο ψυχρότερος μήν είναι ο Ίανουάριος.

Η Άνοιξις είναι συνήθως βραχείας διαρκείας. Η μέση θερμοκρασία κατά την έποχήν ταύτην είναι άνωτέρα εκείνης της Ριβιέρας κατά 1—2 βαθμούς Κελσίου.

Κατά την διάρκειαν του θερους, αι καιρικαί συνθηκαι παρουσιάζουν σταθερότητα και ο ουρανός είναι σχεδόν συνεχώς αίθριος. Ο θερινός καύσων μετριάζεται κατά πολύν υπό της θαλασσίας και άπογείου αύρας, ώς και των Έτησιών άνέμων (μελέμια). Οι θερμότεροι μήνες του έτους είναι ο Ιούνιος και ο Ιούλιος, του Αυγούστου ελάχιστα διαφέροντος των δύο τούτων μηνών. Γενικώς, το κλίμα της Κρήτης κατά τους θερινούς μήνας είναι σαφώς δροσερώτερον του κλίματος της ήπειρωτικής Ελλάδος, λόγω των πνεόντων δροσερών άνέμων.

Το φθινόπωρον είναι μακρόν και σχετικώς θερμόν, παρατείνεται δέ πολλάκις μέχρι των μέσων Δεκεμβρίου. Η έποχή αύτη είναι εύάρεστος και ίσως ή ώραιότερα του έτους. Η μέση θερμοκρασία του φθινοπώρου είναι άνωτέρα εκείνης της Άνοιξεως. Αι φθινοπωριναί βροχαί (πρωτοβρόχια) χαρακτηρίζονται μάλλον δια την ραγδιότητα παρά δια την διάρκειαν αυτών.

δ. Η Ίστορία της Κρήτης

Η Κρήτη εύρίσκεται εις το κέντρον μιάς έκ των σημαντικώτερων εις την Ιστορίαν του πολιτισμού περιοχών, της Ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου, εις την όποιαν ήκμασαν οι κυριώτεροι πολιτισμοί και έπήγασαν αι βασικαί ιδέαι αι όποιαί διέπουν και σήμερα την ζωήν του μεγαλύτερου μέρους της ανθρωπότητος.

Εις την Έλληνικήν Μυθολογίαν ή Κρήτη κατέχει προέχουσαν θέσην, ώς τόπος γεννήσεως του Διός και διαδραματισμού πολλών σημαντικών γεγονότων. Η σημαντικώτερα όμως περίοδος της Κρήτης υπήρξεν ή Μινωική έποχή, διαρκείας δέκα περίπου αίωνων, κατά την όποιαν ήκμασεν ο πρώτος Έλληνικός και συγχρόνως πρώτος Εύρωπαϊκός Πολιτισμός.

Η μεγίστη άκμή του Μινωικού Πολιτισμού, δείγματα του όποιου άποτελούν τά Άνάκτορα της Κνωσοϋ, Φαιστοϋ, Μαλίων, Κάτω Ζάκρου, Τυλίσου κλπ., έσημειώθη μεταξύ του 2000 π. Χ. και του 1400 π. Χ. Κατά το διάστημα τούτο, ή Κρήτη ήτο κυρίαρχος της Ανατολικής Μεσογείου και ή κατ' έξοχήν έμπορική και ναυτική δύναμις της έποχής.

Μετά την κατάλυσιν του Μινωικού κράτους, ή έπιρροή της Κρήτης έμειώθη. Παρ' όλον τούτο, κατά την διάρκειαν της Κλασσικής και Έλληνιστικής έποχής (480 έως 67 π. Χ.) άρκεται πόλεις ήκμασαν εις την Κρήτην, ύπολείμματα των όποιών σώζονται έως σήμερα. Μεταξύ αυτών προέχουσαν θέσην κατέχει ή Γόρτυς, ήτις και κατέστη πρωτεύουσα της Κρήτης (και της Κυρηναϊκής) κατά την διάρκειαν της Ρωμαϊκής κατοχής (67 π. Χ. έως 395 μ. Χ.).

Άπό του 395 έως το 828 και από του 961 έως το 1204, ή Κρήτη ήτο μία

των έπαρχιών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Κατεκτήθη και παρέμεινεν υπό Άραβικήν κυριαρχίαν από το 829 έως το 961, όπότε άπλευθερώθη υπό του Νικηφόρου Φωκά. Κατά την διάρκειαν της Άραβικής κατοχής, ή νήσος απέβη έν των σημαντικώτερων κέντρων πειρατείας και δουλεμπορίου της Μεσογείου.

Το έτος 1204 ή Κρήτη παρεχωρήθη εις τους Ένετούς, παρέμεινε δέ υπό την κατοχήν των μέχρι το 1669. Κατά την διάρκειαν της Ένετοκρατίας κατεσκευάσθησαν εις την νήσον μεγάλα όχυρωματικά έργα, ήκμασαν δέ ή ζωγραφική, εικονογραφία, λογοτεχνία κλπ., ιδίως μετά την πτώσιν του Βυζαντίου, όπότε πολλοί καλλιτέχνην εύρον καταφύγιον εις την νήσον.

Το 1669 οι Τουρκοί κατέλαβον, μετά πολιορκίαν 20 έτών, το Ήρακλείον, τελευταίον προπύργιον του Χριστιανικού Κόσμου έν Ελλάδα. Άπό το 1669 έως το 1898 ή Κρήτη παρέμεινε υπό Τουρκικήν κατοχήν. Η έπανάστασις του 1821 εις την ήπειρωτικήν Ελλάδα δέν είχε δια την νήσον άμεσον άποτέλεσμα. Μόνον το 1898, κατόπιν σκληρών άγώνων και έπεμβάσεως των συμμαχικών δυνάμεων, ή Κρήτη απέκτησεν αυτόνομον καθεστώς υπό τον Πρίγκηπα Γεώργιον, το όποιον κατηργήθη το 1905. Η τελική ένωσις της νήσου μετά της Ελλάδος έπετεύχθη το 1913.

Κατά την διάρκειαν του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ή Κρήτη κατελήφθη υπό Γερμανών άλεξιπτωτιστών, οι όποιοι κατά την διάρκειαν της «Μάχης της Κρήτης» υπέστησαν τοιαύτης έκτάσεως άπωλείας, ώστε ή επιχείρησις έχαρακτηρησθη υπό των Γερμανών ως άποτυχία.

ε. Διοικητική Διαιρέσις Κρήτης

Άπό το έτος 1913 και έντεϋθεν, ώς έλέχθη και άνωτέρω, ή Κρήτη άποτελεί έν έκ των δέκα γεωγραφικών διαμερισμάτων της Ελλάδος.

Δια την άσκησιν της διοικήσεως, ή νήσος, ώς και τά άλλα γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας, διαιρείται εις διοικητικάς μονάδας, τους Νομούς, έκαστος δέ Νομός ύποδιαιρείται εις μικροτέρας μονάδας, τάς έπαρχίας. Τά κριτήρια καθορισμού της έδαφικής έκτάσεως έκάστου Νομού και έπαρχίας είναι γεωγραφικά, ιστορικά, πληθυσμιακά κ.ά., καθοριζόμενα υπό της κεντρικής διοικήσεως του Κράτους. Τά αυτά κριτήρια ίσχύουν περίπου και δια τον καθορισμόν της έδρας έκάστου Νομού και έπαρχίας. Εις την έδραν έκάστου Νομού συγκεντρούνται άπαντα αι έπιτελικαί ύπηρεσίαι τούτου, διαφόρων άρμοδιοτήτων.

Η νήσος Κρήτη, ώς εμφαίνεται και εις τον Χάρτην 3 διαιρείται, εις τέσσαρας Νομούς — Χανίων (Πρωτεύουσα Χανιά), Ρεθύμνου (Πρωτεύουσα Ρέθυμνου), Ήρακλείου (Πρωτεύουσα Ήράκλειον) και Λασηθίου (Πρωτεύουσα Άγιος Νικόλαος) — και εις είκοσι έπαρχίας¹:

Η διαιρέσις έκάστου νομού εις έπαρχίας, ο πληθυσμός και ή πρωτεύουσα έκάστης, ώς και ο αριθμός των Δήμων, Κοινοτήτων και οικισμών εις έκάστην έξ αυτών δεικνύονται αναλυτικώς εις τον Πίνακα I - 1 (Π) εις το Παράρτημα της Μελέτης.

¹ Νομός Χανίων: Έπαρχιαi Άποκορώνου, Κισσάμου, Κυδωνίας, Σελίνου και Σφακίων.

Νομός Ρεθύμνου: Έπαρχιαi Άγιου Βασιλείου, Άμαρίου, Μυλοποτάμου και Ρεθύμνου.

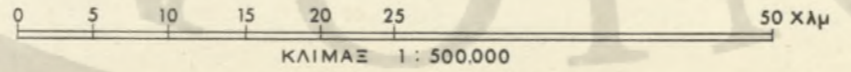
Νομός Ήρακλείου: Έπαρχιαi Βιάννου, Καινουργίου, Μαλεβυζίου, Μονοφατισίου, Πεδιάδος, Πυργιωτίσης και Τεμένους.

Νομός Λασηθίου: Έπαρχιαi Ήραπέτρας, Λασηθίου, Μιραμπέλου και Σητειας.

ΝΟΜΟΣ	ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ	ΕΚΤΑΣΙΣ (ΤΕΤΡ. ΧΛΜ)	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (ΑΠΟΓΡΑΦΗ 1961)
ΧΑΝΙΩΝ	ΧΑΝΙΑ	2.396	126.254
ΡΕΘΥΜΝΗΣ	ΡΕΘΥΜΝΟΝ	1.476	69.943
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ	2.656	208.374
ΛΑΣΗΘΙΟΥ	ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ	1.807	73.880
ΣΥΝΟΛΟΝ	—	8.335	483.258

- ΠΟΛΕΙΣ Η ΧΩΡΙΑ ΜΕ ΠΛΗΘΥΣΜΟΝ
- ⊕ 3500 ΚΑΙ ΠΛΕΟΝ
  - 2000 ΕΩΣ 3500
  - 1000 ΕΩΣ 2000
  - 500 ΕΩΣ 1000
  - 1 ΕΩΣ 500
- ΟΡΙΑ ΝΟΜΩΝ
 ΟΡΙΑ ΕΠΑΡΧΙΩΝ
 ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΕΠΑΡΧΙΑΣ
 ΑΡΧΑΙΑ ΠΟΛΙΣ
 ΕΘΝΙΚΗ ΟΔΟΣ
 ΕΠΑΡΧΙΑΚΗ ΟΔΟΣ

2.00 Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Ἡ Κρήτη εἶναι μία ἐκ τῶν πτωχοτέρων ἀγροτικῶν περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἀγροτικὸς χαρακτήρ αὐτῆς καταφαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὰ 2/3 σχεδὸν τοῦ πληθυσμοῦ ἀποζοῦν ἐκ τῶν ἀγροτικῶν ἀπασχολήσεων, τὸ δὲ ἀγροτικὸν εἰσόδημα ἀποτελεῖ τὸ ἡμῖσι σχεδὸν τοῦ συνολικοῦ εἰσοδήματος τῆς νήσου. Ἄλλ' ἢ διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους εἶναι τοιαύτη ὥστε αἱ ὄρειναι καὶ ἡμιορειναι περιοχαὶ ἀποτελοῦν τὰ 75 % τῆς ἐπιφανείας τῆς νήσου, αἱ δὲ καλλιεργήσιμοι ἐκτάσεις μόλις ἀνέρχονται εἰς τὸ 1/3 αὐτῆς. Ἐξ ἄλλου καὶ ἡ ποιότης τῶν καλλιεργουμένων ἐδαφῶν εἶναι χαμηλὴ, τὸ δὲ ποσοστὸν τῶν ἀρδευομένων ἐκτάσεων εἶναι ἀσήμαντον. Ἀποτέλεσμα τούτου εἶναι ἡ ἐπικράτησις τῶν ἐκτατικῶν καλλιεργειῶν, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζονται ἀπὸ μικρὰς στρεμματικὰς ἀποδόσεις.

Ἡ κτηνοτροφία, λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ νομαδικοῦ χαρακτήρος αὐτῆς, παρουσιάζει μικρὰν σχετικῶς ἀνάπτυξιν. Ἡ ἀκαθάριστος ἀξία τῆς κτηνοτροφικῆς παραγωγῆς εἶναι μικροτέρα τοῦ 1/3 τῆς ἀκαθάριστου ἀξίας τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς.

Ἀξιόλογος βιομηχανικὴ δραστηριότης δὲν δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ὑφίσταται εἰς τὴν νήσον. Αἱ μεταποιητικαὶ παραγωγικαὶ μονάδες ἔχουν κατὰ κανόνα χαρακτῆρα βιοτεχνικῶν καὶ ἀποσκοποῦν κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν τῶν κατοίκων τῆς νήσου. Ὁ καθαυτὸ βιομηχανικὸς κλάδος τῆς κλωστοῦφαντουργίας ἀπασχολεῖ μόλις 500 ἄτομα.

Τὸ ἐκ τοῦ ὑπεδάφους εἰσόδημα τῶν κατοίκων τῆς νήσου εἶναι ἀσήμαντον, καθ' ὅσον ὁ ὀρυκτὸς πλοῦτος εἶναι λίαν περιορισμένος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε καὶ ἓνα ἐκ τῶν δυσμενῶν παραγόντων διὰ τὴν βιομηχανικὴν ἀνάπτυξιν τῆς περιοχῆς.

Ὁ τουρισμὸς, παρ' ὅλον ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐσημείωσε σημαντικὴν πρόοδον, ἐλάχιστα συμβάλλει εἰς τὴν ὅλην οἰκονομίαν τῆς νήσου, κυρίως διότι, παρὰ τὸ πλουσιώτατον τουριστικὸν δυναμικὸν τῆς νήσου, ὁ ἀριθμὸς τῶν πραγματοποιουμένων διανυκτερεύσεων εἶναι μικρὸς λόγῳ ἐλλείψεως τῶν ἀπαραιτήτων ἐγκαταστάσεων ἐξυπηρέτησεως τουριστῶν.

Λεπτομερῆς ἀνάλυσις τῆς τουριστικῆς κινήσεως τῆς Κρήτης καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἐπιπτώσεων γίνεται κατωτέρω, εἰς τὸ Κεφάλαιον 6.00 τῆς παρούσης μελέτης.

Πρόοδον κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον ἐσημείωσεν ἡ οἰκοτεχνία. Μεταξὺ τῶν προϊόντων τοῦ κλάδου τούτου περιλαμβάνονται καὶ προϊόντα λαϊκῆς Κρητικῆς τέχνης (ἡτοι, προϊόντα ὑφαντικῆς, κεραμικῆς, ξυλογλυπτικῆς, κ.λ.π.), διὰ τὰ ὁποῖα ὑφίσταται σημαντικὴ ζήτησις ἀπὸ μέρους τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν νήσον τουριστῶν.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὑφίστανται περιθώρια περαιτέρω ἀναπτύξεως τῶν παραγωγικῶν κλάδων τῆς νήσου, ἰδίᾳ δὲ τῆς γεωργίας καὶ τῆς βιομηχανίας. Ἄλλ' ἐκ τῆς ἀναπτύξεως ταύτης δὲν φαίνεται ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἀντιμετωπισθῆ ἀποφασιστικῶς τὸ ὄξυ δημογραφικὸν πρόβλημα τῆς νήσου, τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν ὑπαρξιν ἰσχυροῦ μεταναστευτικοῦ ρεύματος πρὸς ἄλλας περιοχὰς τῆς χώρας (κυρίως πρὸς τὴν περιοχὴν πρωτευούσης) ἢ τὸ ἐξωτερικόν.

2.01 ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΙΣ

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ 1961, ὁ πληθυσμὸς τῆς Κρήτης ἀνῆρχετο εἰς 483.258 κατοίκους, ἀντιπροσωπεύων ποσοστὸν 5,8 % περίπου τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας. Ἡ κατανομὴ δὲ αὐτοῦ, ἀνὰ τὴν νήσον, ἐμφαίνεται λεπτομερῶς εἰς τὸν Χάρτην 4.

Ἀπὸ τοῦ 1920 καὶ ἐνεῦθεν ὁ ρυθμὸς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης ὑπῆρξε βραδύτερος τοῦ ἀντιστοίχου ρυθμοῦ αὐξήσεως τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω, μεταξὺ τῶν ἀπογραφῶν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἐτῶν 1920 καὶ 1961, ὁ μὲν συνολικὸς πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδος ἠύξθη κατὰ 67,2 %, ὁ δὲ πληθυσμὸς τῆς Κρήτης κατὰ ποσοστὸν 39,4%. Εἰδικώτερον, μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων ἀπογραφῶν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἐτῶν 1951 καὶ 1961, ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης ἀνῆλθεν εἰς 4,6%, ἐναντι ἀντιστοίχου αὐξήσεως τοῦ συνολικοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ κατὰ ποσοστὸν ὑπερδιπλάσιον (9,9%).

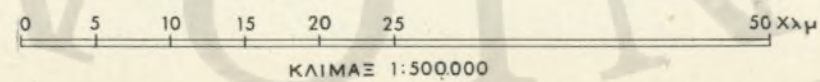
ΣΥΝΟΛΟΝ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ 483,258

ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

- 0 - 250
- 250 - 500
- 500 - 1000
- 1000 - 2000
- 2000 - 4000

ΚΥΚΛΟΙ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΑΣ ΔΙΑΜΕΤΡΟΥ ΔΕΙΚΝΟΥΣΝ ΥΠΟ ΚΛΙΜΑΚΑ ΚΕΝΤΡΑ ΜΕ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΥΣ ΤΩΝ 4000 ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ
1961

Ο χαμηλότερος ρυθμός αύξησης του πληθυσμού της Κρήτης δέν οφείλεται εις την φυσική κίνησιν του πληθυσμού, άλλ' εις την μετανάστευσιν προς άλλας περιοχάς της Ελλάδος (κυρίως την περιοχήν πρωτεύουσας) και δευτερευόντως εις τὸ ἐξωτερικόν. Κατὰ την περίοδον 1955 - 1961, ὁ μέσος ἐτήσιος ἀριθμὸς γεννήσεων ἐπὶ 1.000 κατοίκων ἀνῆλθεν εις 19,2, τῶν δὲ θανάτων εις 7,2. Ἐπομένως, ἡ φυσικὴ ἐτήσια αὐξησης του πληθυσμοῦ ἦτο 12 ο/οο, ἧτοι ἐλαφρῶς ἀνωτέρω του ἀντιστοίχου ποσοστοῦ δι' ὁλόκληρον τὴν χώραν (11,7 ο/οο). Ἡ παρατηρουμένη μετανάστευσις ἐκ τῆς Κρήτης εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀνεπαρκείας του καλλιεργήσιμου ἔδαφους και τῶν λοιπῶν πλουτοπαραγωγικῶν πόρων τῆς νήσου, ἐν σχέσει πρὸς τὸ μέγεθος του πληθυσμοῦ, και γενικώτερον του χαμηλοῦ βαθμοῦ οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς Κρήτης. Πράγματι, ἡ Κρήτη εἶναι μία ἐκ τῶν πτωχότερων περιοχῶν τῆς χώρας, με κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα πολὺ κατώτερον του μέσου εἰσοδήματος ὁλοκλήρου τῆς χώρας (βλέπε σχετικῶς κατωτέρω Κεφ. 2.07).

Ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων ἀνά τετραγωνικὸν χιλιόμετρον ἀνέρχεται εις 58, ἐναντι 64 δι' ὁλόκληρον τὴν χώραν. Πλὴν ὅμως, εις τὰς χθαμαλὰς περιοχάς, ὅπου συγκεντρῶνται τὸ μέγιστον ποσοστὸν τῶν καλλιεργησίμων ἐκτάσεων, ἡ μέση πυκνότης ἀνέρχεται εις 127 ἄτομα ἀνά τετραγωνικὸν χιλιόμετρον, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας εἶναι και ἡ μικρὰ ἔκτασις του μέσου κλήρου.

α. Κατανομή Πληθυσμοῦ :

Ἡ κατανομή του πληθυσμοῦ τῆς νήσου κατὰ βασικὴν ἀπασχόλησιν, καθ' ὁμάδας ἡλικιῶν και ἡ κατανομή εις ἀστικόν, ἡμιαστικόν και ἀγροτικόν δεικνύεται εις τὰ Διαγράμματα του Πίνακος 5.

Τὸ ἡμισυ σχεδὸν του πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης κατοικεῖ εις ὄρεινὰς και ἡμιορεινὰς περιοχάς, εις τὰς ὁποίας τὸ βιοτικὸν ἐπίπεδον εἶναι λίαν χαμηλόν. Ὁ κατωτέρω Πίναξ Ἀρ. 2 - 1 δεικνύει τὴν κατανομήν του συνολικοῦ πληθυσμοῦ κατὰ ἰσοῦψεῖς ζώνας κατὰ τὸ ἔτος 1961.

ΠΙΝΑΞ ΑΡ. 2-1 ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΚΑΤΑ ΙΣΟ-ΥΨΕΙΣ ΖΩΝΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1961

Περιφέρειαι	Ἐπιφάνεια εἰς Τετραγωνικά χλμ.		Πληθυσμὸς		Πυκνότης Πληθυσμοῦ Κάτοικοι (ἀνά τετρ. χλμ.)
	Ἀπόλυτοι Ἀριθμοί	%	Ἀπόλυτοι Ἀριθμοί	%	
Χθαμαλὰ	2.060,0	24,8	262.052	54,2	127,0
Ἡμιορεινὰ	2.133,6	25,5	101.266	21,0	47,6
Ὀρεινὰ	4.141,4	49,7	119.940	24,8	29,0
Σύνολον	8.335,0	100,0	483.258	100,0	58,0

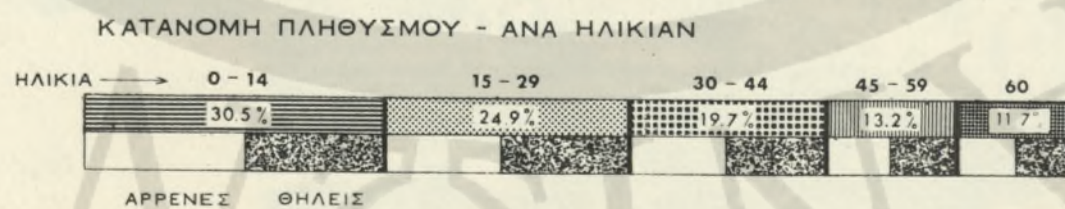
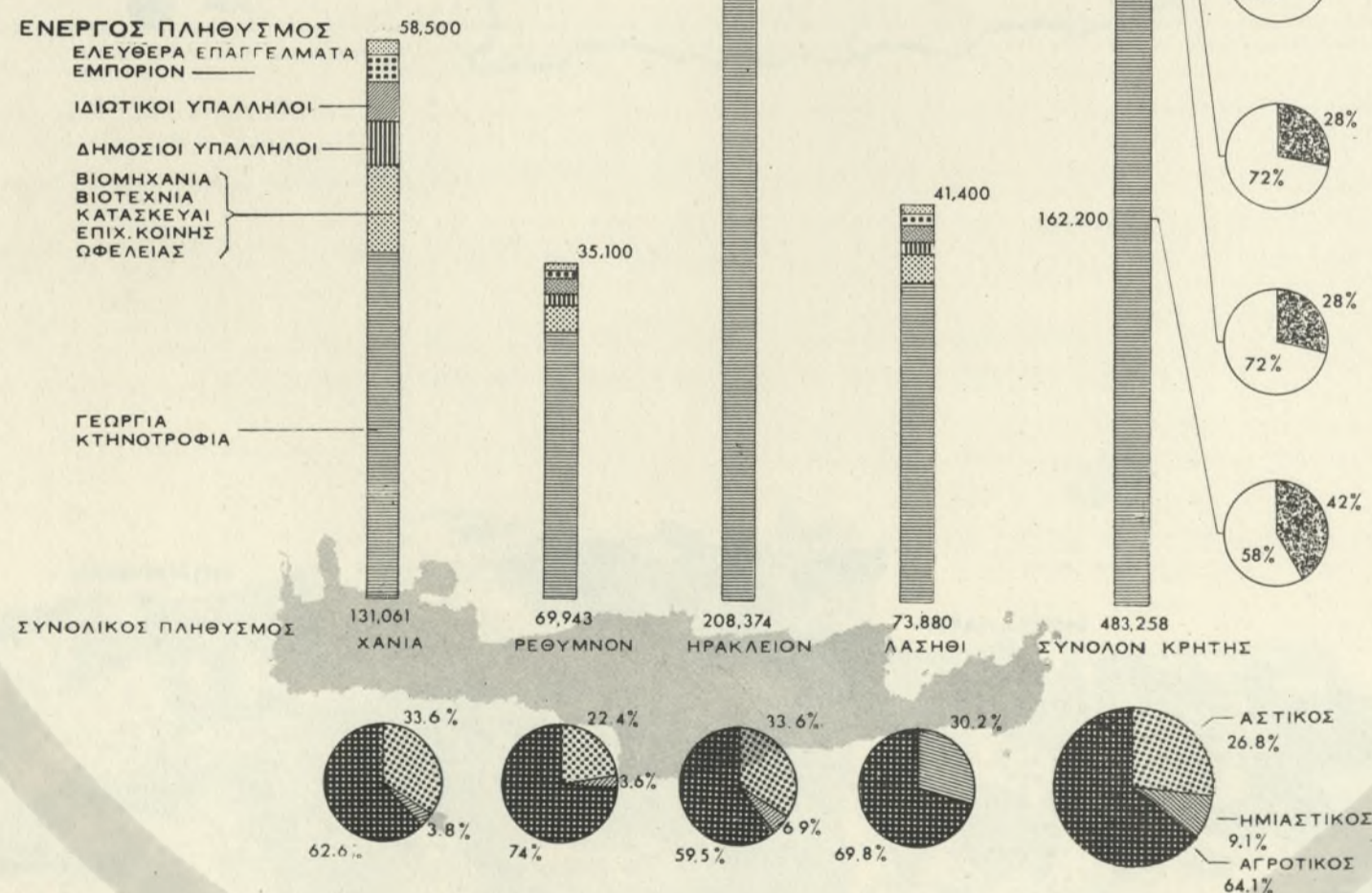
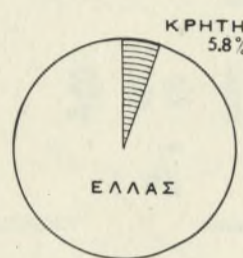
Πηγή : Ε.Σ.Υ.Ε. Ἀποτελέσματα ἀπογραφῆς πληθυσμοῦ 1961.

Ἡ κατανομή δὲ του πληθυσμοῦ κατὰ Νομόν και ἡ πυκνότης αὐτοῦ δεικνύεται κατωτέρω εις τὸν Πίνακα 2-2.

Ἡ μεγαλύτερα συγκέντρωσις πληθυσμοῦ ὑπάρχει εις τὸν Νομόν Ἡρακλείου, ὅπου παρατηρεῖται και ἡ ὑψηλότερα πυκνότης του πληθυσμοῦ. Τοῦτο οφείλεται, ἀφ' ἐνὸς εις τὸ συγκριτικῶς ὑψηλόν ποσοστὸν τῶν πεδινῶν ἔδαφῶν και ἀφ' ἑτέρου εις τὸ γεγονὸς, ὅτι ὁ Νομὸς — ἰδίως ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ — συγκεντρῶνει ὑψηλόν ποσοστὸν τῶν μὴ ἀγροτικῶν δραστηριοτήτων.

ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΝΟΜΟΝ, ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΙΝ, ΗΛΙΚΙΑΝ ΚΑΙ ΦΥΛΛΟΝ.
ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΕΙΣ ΑΣΤΙΚΟΝ, ΗΜΙΑΣΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΝ.

ΠΙΝΑΞ 5

ΠΙΝΑΞ ΑΡ. 2-2 ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΚΑΤΑ ΝΟΜΟΥΣ

Ν ο μ ό ς	Ἀριθμὸς Κατοίκων	%	Κάτοικοι (ἀνά τετρ. χλμ.)
Ἡρακλείου	208.374	43,20	78,5
Χανίων	131.061	27,15	54,7
Λασηθίου	73.880	15,30	40,9
Ρεθύμνης	69.943	14,35	47,4
Σύνολον	483.258	100,0	58,0

Πηγή : Ε.Σ.Υ.Ε. Ἀποτελέσματα ἀπογραφῆς 1961.

Ὡς ἐμφαίνεται εις Διάγραμμα του Πίνακος 5, συμφώνως πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπογραφῆς του πληθυσμοῦ του 1961, ποσοστὸν 64,1 % του συνολικοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου εἶναι ἀγροτικὸς πληθυσμὸς (οἰκισμοὶ με πληθυσμὸν κάτω τῶν 2.000 κατοίκων), 9,1 % ἡμιαστικὸς (οἰκισμοὶ με πληθυσμὸν 2.000-10.000 κατοίκων), και τὸ ὑπόλοιπον 26,8 % ἀστικὸς πληθυσμὸς (πόλεις με πληθυσμὸν ἄνω τῶν 10.000 κατοίκων). Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι αἱ μεταβολαὶ εις τὴν κατανομήν του πληθυσμοῦ μεταξύ ἀστικοῦ, ἡμιαστικοῦ και ἀγροτικοῦ ἦσαν μᾶλλον μικραὶ ἐντὸς τῶν τελευταίων 40 ἐτῶν (ὡς ἐμφαίνεται ἀναλυτικῶς και εις τὸν Πίνακα Ἀρ. II-1 (Π) εις τὸ Παράρτημα τῆς Μελέτης), εις τρόπον ὡστε τὸ ποσοστὸν του ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι λίαν ὑψηλόν (65 %). Τοῦτο εἶναι ἐνδεικτικόν του χαμηλοῦ ρυθμοῦ οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς νήσου.

Ὁ οἰκονομικῶς ἐνεργὸς πληθυσμὸς ἀνῆρχετο κατὰ τὸ 1961 εις 228.300 ἄτομα, ἀντιπροσωπεύων ποσοστὸν 74 % περίπου του συνολικοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου. Ἡ κατανομή του οἰκονομικῶς ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τομεις οἰκονομικῆς δραστηριότητος ἐμφαίνεται λεπτομερῶς εις Διάγραμμα του Πίνακος 5.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δεδομένων προκύπτει σαφῶς ὁ ἐντόνος γεωργικὸς χαρακτήρ τῆς οἰκονομίας τῆς Κρήτης. Δεδομένου δὲ ὅτι, ὡς ἀνεφέρθη, ἡ σχέση πληθυσμοῦ πρὸς καλλιεργήσιμον ἔδαφος τυγχάνει δυσμενῆς, ἡ ὑποαπασχόλησις εις τὰς ἀγροτικὰς περιοχὰς εἶναι ἐκτεταμένη, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ ἀφ' ἐνὸς τὸ χαμηλόν βιοτικὸν ἐπίπεδον και ἀφ' ἑτέρου τὴν παρατηρουμένη μεταναστευτικὴν κίνησιν ἐκ τῆς νήσου.

β. Ποιοτικὴ Ἀξιολόγησις του Πληθυσμοῦ, Μορφωτικὴ και Τεχνικὴ Στάθμη, Καταλληλότης διὰ Τουριστικὴν Ἀνάπτυξιν :

Ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, ἡ σχέση πληθυσμοῦ πρὸς τοὺς διαθέσιμους φυσικοὺς πόρους εἶναι δυσμενῆς εις τὴν Κρήτην. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἀνάπτυξις τῶν δευτερογενῶν δραστηριοτήτων εἶναι ἀνεπαρκῆς διὰ νὰ ἀπορροφήσῃ τὸ πλεονάζον εις τὸν ἀγροτικὸν τομέα ἐργατικῶν δυναμικῶν. Συνέπεια τούτου εἶναι ἀφ' ἐνὸς ἐκτεταμένη ὑποαπασχόλησις κυρίως εις τὸν ἀγροτικὸν τομέα και ἀφ' ἑτέρου σημαντικὴ ἀνεργία εις τὰ ἀστικά κέντρα. Δὲν ὑπάρχουν ἐπομένως δυσχερεῖαι διὰ τὴν προσέλκυσιν του ἀπαιτουμένου ἀριθμοῦ προσώπων πρὸς ἐπὶ τῶν τομειῶν τουριστικῶν ὑπηρεσιῶν εις τὴν Κρήτην, ἐφ' ὅσον πραγματοποιηθῇ ἡ εἰς τὰ ἐπόμενα κεφάλαια τῆς παρούσης Μελέτης προβλεπομένη τουριστικὴ ἀξιοποίησις αὐτῆς.

ΚΥΡΙΑ ΑΓΡΟΤΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ

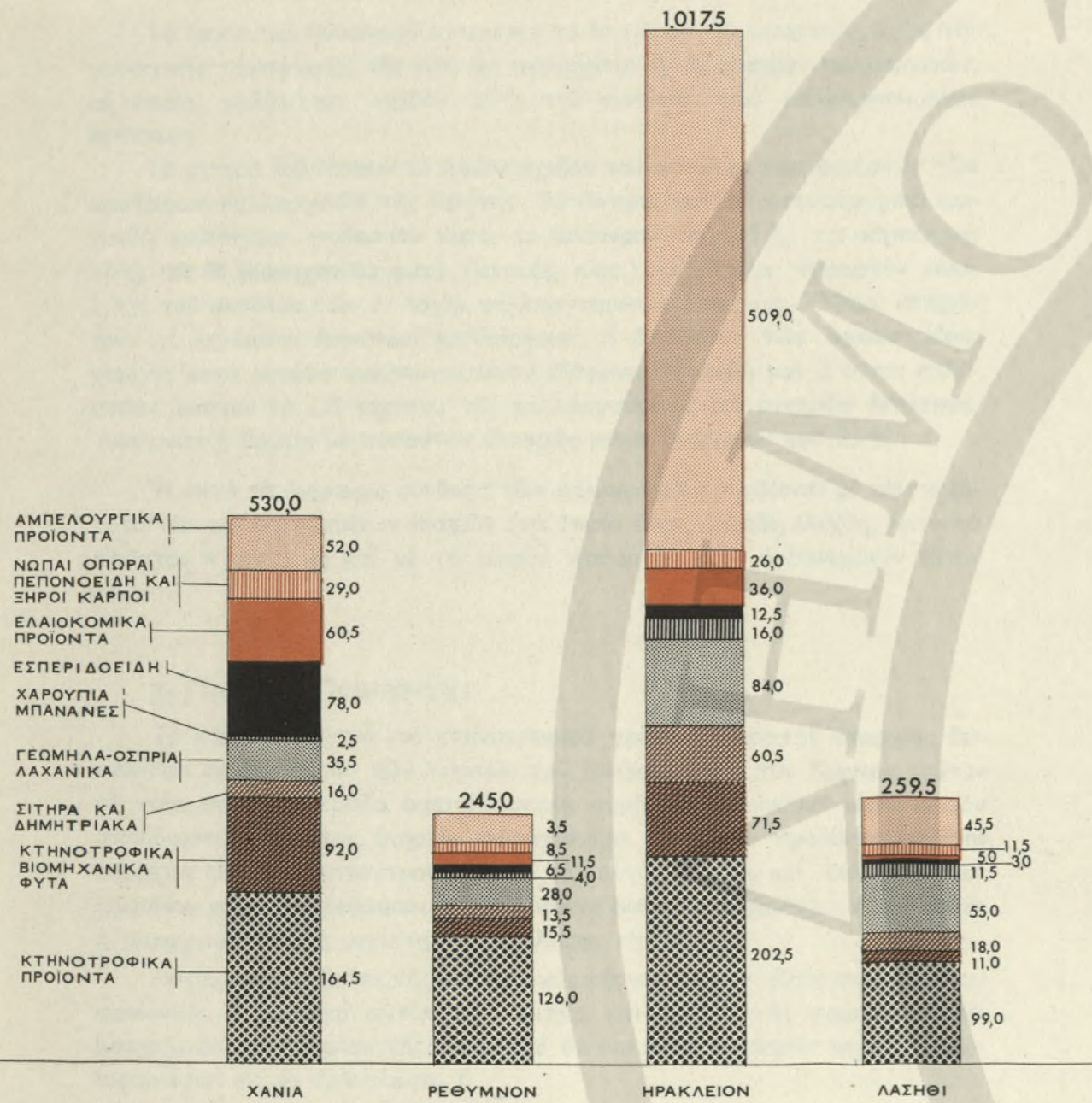
ΕΔΑΦΟΠΟΝΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ

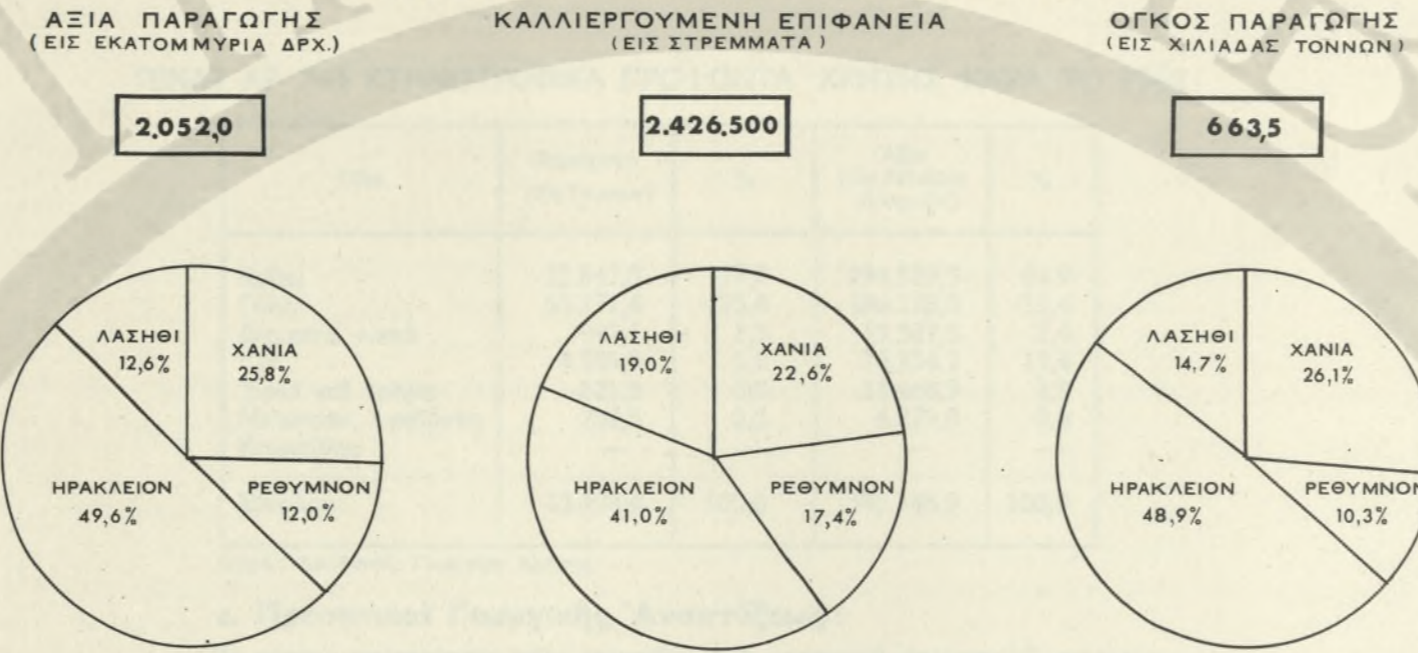
ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΡΗΤΗΣ, 1962

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΟΓΚΟΥ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΕΡΓΟΥΜΕΝΗΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΝΟΜΟΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΕΙΔΗ ΠΑΡΑΓΟΜΕΝΩΝ ΓΕΩΡΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ

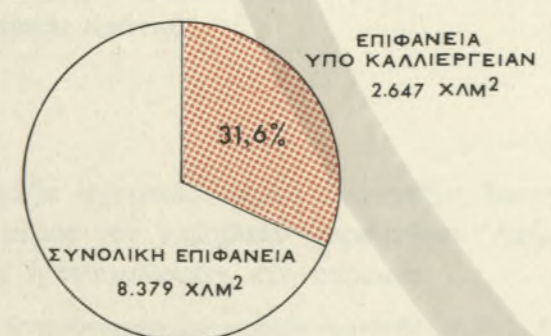
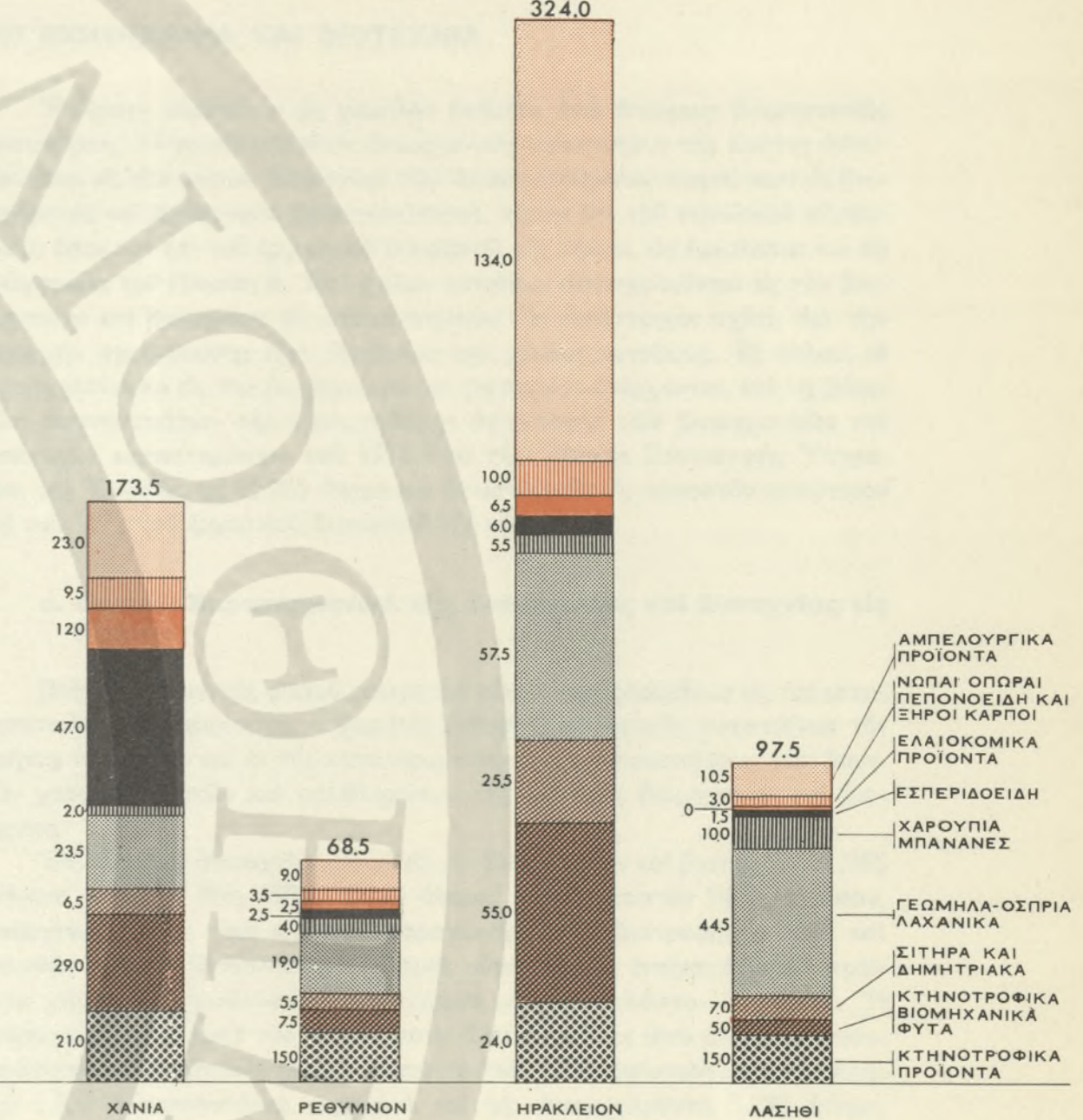
ΑΞΙΑ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ (ΕΙΣ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΑ ΔΡΑΧΜΩΝ)

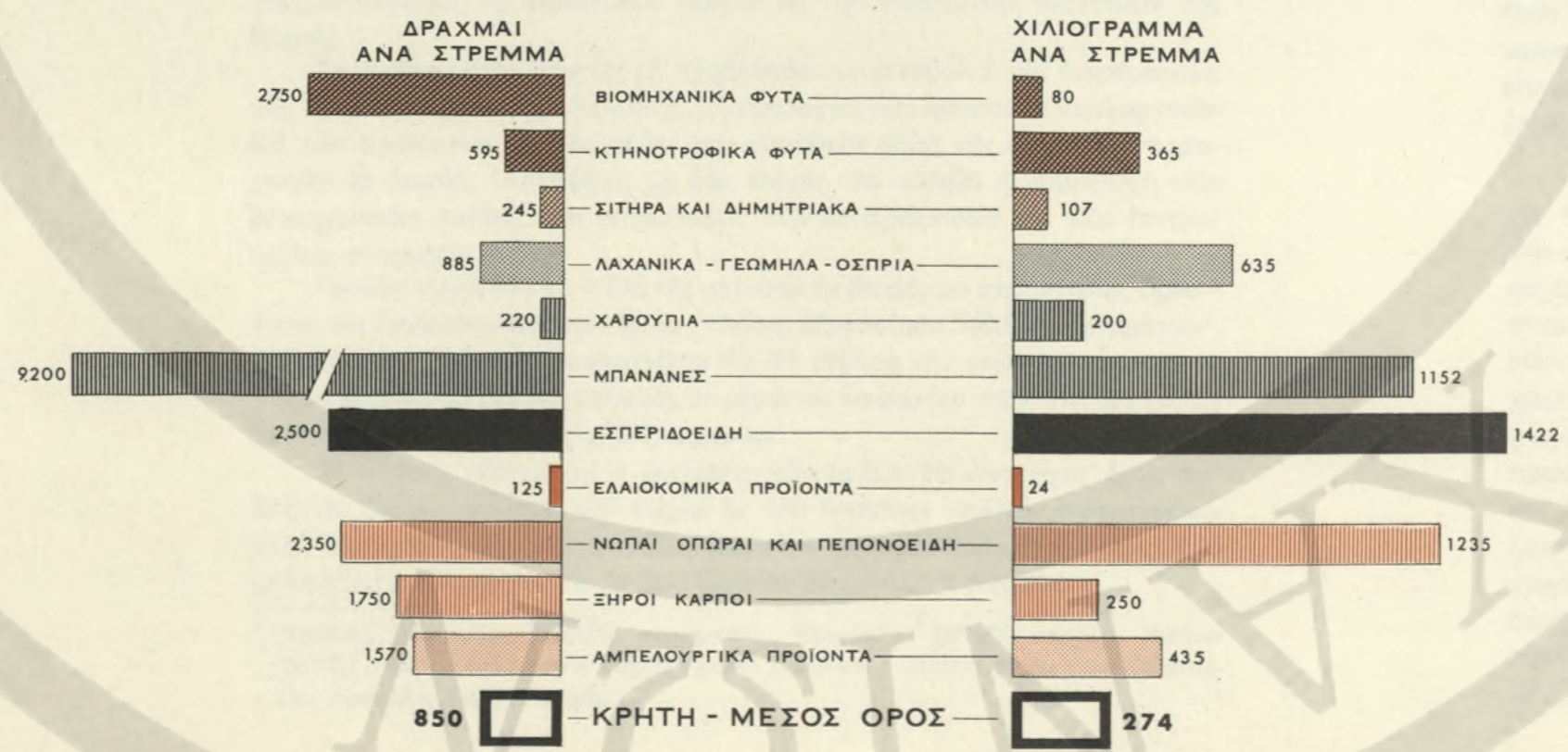
ΣΥΝΟΛΟΝ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

ΟΓΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ (ΕΙΣ ΧΙΛΙΑΔΑΣ ΤΟΝΝΩΝ)

ΠΟΣΟΣΤΟΝ ΣΥΝΟΛΙΚΗΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΚΡΗΤΗΣ ΥΠΟ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΝ

ΕΠΙΦΑΝΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ ΥΠΟ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΝ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟΝ ΣΥΝΟΛΙΚΗΣ ΥΠΟ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΝ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΜΕΣΗ ΑΠΟΔΟΤΙΚΟΤΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΓΕΩΡΓΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΚΡΗΤΗΣ

Τό ήμισυ τού συνολικού όγκου και τó έν τρίτον τής συνολικής αξίας τής γεωργικής παραγωγής τής Κρήτης προέρχεται έξ άροτραίων καλλιιεργειών, αί όποία καλύπτουν σχεδόν 39 % τού συνόλου τών καλλιεργουμένων έκτάσεων.

Τά σιτηρά καλύπτουν τó ήμισυ σχεδόν τού συνόλου τών έκτάσεων τών άροτραίων καλλιεργειών τής Κρήτης. Τά όσπρια και τά κτηνοτροφικά φυχανθή καλύπτουν ποσοστόν κατά τι άνωτερον τού 35 %, τά κηπευτικά 17 %, τά δέ βιομηχανικά φυτά (καπνός, κλπ.) καλύπτουν ποσοστόν μόλις 1,3 % τού συνόλου τών έν λόγω καλλιεργουμένων έκτάσεων. Ούτω, έπικρατούν αί λεγόμενα έκτατικά καλλιέργειαι, ή άπόδοσις τών όποιών είναι χαμηλή κατά μονάδα καλλιεργουμένου έδάφους. 'Η κριθή και ό σίτος καλύπτουν έκαστον τó 1/3 περίπου τής καλλιεργουμένης διά σιτηρών έκτάσεων. 'Ακολουθεί ή βρώμη μέ ποσοστόν έλαφρώς μόνον άνωτερον τού 25 %.

'Η κατά τά άνωτέρω σύνθεσις τών καλλιεργειών συνδέεται μέ τήν ποιότητα τών καλλιεργουμένων έδαφών (τά όποία είναι, ώς ήδη έλέχθη, κατά τó πλείστον πτωχά) ώς και μέ τó μικρόν ποσοστόν τών άρδευομένων έκτάσεων.

γ. Γεωργική Παραγωγή :

Τά κύρια γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα έκάστης έπαρχίας δεικνύονται εις τόν έτερον τών Χαρτών τού Πίνακος 6. Εις τόν Χάρτην τούτον τά τρία πρώτα σύμβολα έκάστης σειράς συμβόλων δεικνύουν κατά σειράν σπουδαιότητα (όγκος έτησίης παραγωγής) τά κύρια προϊόντα έκάστης έπαρχίας (έξαιρέσει κτηνοτροφών). Εις τόν αύτόν χάρτην και διά συμβόλων πρασίνου χρώματος δεικνύονται τά προϊόντα εκείνα μιάς έπαρχίας τών όποιών ή παραγωγή είναι ή μεγίστη δι' όλόκληρον τήν νήσον.

Λεπτομερής άνάλυσις τής παραγωγής τής νήσου κατ' είδος παραγομένου προϊόντος, ή ποσότης αύτών εις τόννοισ, και ή αξία τής παραγωγής εις δραχμάς διά τó σύνολον τής νήσου και δι' ένα έκαστον νομόν κχωρισμένως έμφαίνονται εις τó Διάγραμμα 7.

Τά κυριώτερα γεωργικά προϊόντα τής νήσου είναι τó έλαιόλαδον, τά άμπελοιδή (σουλτανίνα, έπιτραπέζιοι σταφυλά και γλευκος) και τά όπωροκηπευτικά. Σημαντικά ποσότητες τών προϊόντων τούτων διατίθενται εις άλλας περιοχάς τής χώρας ή έξάγονται εις τó έξωτερικόν. 'Εκ τών ώς άνω στοιχείων προκύπτει σαφώς ότι τó έλαιόλαδον και τά προϊόντα τής άμπέλου είναι τά κύρια προϊόντα τής νήσου Κρήτης.

δ. Κτηνοτροφία :

'Η κτηνοτροφία παρουσιάζει σχετικώς μικράν ανάπτυξιν, διατηρεί δέ κατά τó μεγαλύτερον αύτης μέρος τόν νομαδικόν χαρακτήρα. 'Ασήμαντον ανάπτυξιν παρουσιάζει κυρίως ή έσταυλισμένη κτηνοτροφία.

'Ο όγκος και ή αξία τών κτηνοτροφικών προϊόντων τής νήσου, συγκριτικώς πρòς τήν ύπόλοιπον γεωργικην παραγωγήν, έμφαίνεται εις Διάγραμμα τού Πίνακος 7. Κατωτέρω, εις τόν Πίνακα 2-4 δεικνύεται ή ποσότης και ή αξία τής παραγωγής τής κτηνοτροφίας εις Κρήτην κατά τó 1962. 'Η ανάπτυξις τής κτηνοτροφίας, εις τρόπον ώστε νά καταστή ή σημαντικός πλουτοπαραγωγικός κλάδος τής Κρήτης, προσκρούει κατά βάσιν εις τήν άνεπαρκειαν καταλλήλων έδαφών.

ΠΙΝΑΞ ΑΡ 2-4 ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΚΡΗΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1962

Είδος	Παραγωγή (Εις Τόννοισ)	%	ΰξία (Εις Χιλιάδας Δραχμών)	%
Κρέας	12.641,3	17,2	294.529,3	49,9
Γάλα	55.171,4	75,4	186.128,0	31,4
Δέρματα νωπά	942,1	1,3	15.387,6	2,6
*Ωά	3.589,8	5,0	79.354,1	13,4
*Ερια και τρήες	621,3	0,8	11.468,9	1,9
Μελισσοκ. προϊόντα	232,5	0,3	4.879,0	0,8
Κουκούλια	—	—	—	—
Σύνολον	73.198,4	100,0	591.746,9	100,0

Πηγή : Διεύθυνσις Γεωργίας Κρήτης.

ε. Προοπτικά Γεωργικής ΰναπτύξεως :

'Η πραγματοποιήσις τών σκοπών τού κρατικού άγροτικού προγράμματος διά τó έτος 1972 θά οδηγήσι εις σημαντικην αύξησιν τής άγροτικής παραγωγής και μεταβολήν τής διαρθρώσεως αύτης. 'Η αύξησις τής παραγωγής θά προέλθη κυρίως έκ τής βελτιώσεως τών στρεμματικών άποδόσεων. Αί μεγαλύτεραι ποσοστιαία αύξήσεις άναμένονται εις τά βιομηχανικά φυτά, τά έσπεριδοειδή, τās έπιτραπέζιοις σταφυλάς και τά πρώϊμα κηπευτικά. 'Αντιθέτως, ή παραγωγή τών λεγομένων έκτατικών καλλιεργειών θά σημειώση μικροτέρας αύξήσεις, ή και θά μειωθί εις ώρισμένας περιπτώσεις.

'Η συνολική άκαθάριστος αξία τής παραγωγής προβλέπεται, ότι θά αύξηθί από 2.120 έκατ. δραχμάς κατά τó 1961 εις 3.000 έκατ. δραχμάς περίπου κατά τó 1972, ήτοι κατά ποσοστόν 40 % περίπου. 'Η αύξησις αύτη, μολονότι σημαντική, δέν είναι έπαρκής νά εξασφαλίση τήν άπαιτουμένην βελτιώσιν τών βιοτικών συνθηκών εις τήν Κρήτην. 'Η έν λόγω αύξησις τής άγροτικής παραγωγής ύπολογίζεται, ότι θά συμβάλη εις τήν αύξησιν τού κατά κεφαλήν εισοδήματος έντός μιάς ένδεκαετίας διά ποσοδύ ούχι μεγαλυτέρου τών 40 δολλαρίων. Δέν είναι δυνατόν, έπομένως, νά καταλήξη τις εις αισιοδόξους προοπτικάς, όσον άφορά τās μελλοντικάς δυνατότητας τής γεωργίας νά συμβάλη εις σημαντικόν βαθμόν εις τήν οικονομικην άνάπτυξιν τής Κρήτης.

Σημαντικά είναι πάντως αί προβλεπόμεναι μεταβολαι τής διαρθρώσεως τής Κρητικής άγροτικής οικονομίας. 'Η αναλογία τών έκτατικών καλλιεργειών και τών προϊόντων τής έλαίας επί τής συνολικής αξίας τής άγροτικής παραγωγής θά μειωθί. 'Αντιθέτως, ώς ήδη έλέχθη, θά αύξηθί ή συμμετοχή τών βιομηχανικών φυτών, τών κηπευτικών, τών έσπεριδοειδών και τών έπιτραπέζιων σταφυλών.

Γενικώς προβλέπεται ή διά τής κατασκευής διαφόρων σημαντικών, άρδευτικών και έγγειοβελτιωτικών έργων πλήρηξ αξιοποίησις 540.000 στρεμμάτων¹. 'Η έκτέλεσις τών έργων ύπολογίζεται ότι θά αύξηση τήν γεωργικην παραγωγήν κατά 800.000 τόννοισ έτησίως, τó μέγιστον ποσοστόν τών όποιών (90%) θά άποτελήται από όπώρας και λαχανικά.

'Η πλήρηξ μελέτη και ή έκτέλεσις τών έργων θά άπαιτήση όμοις άφ' ένός μέν μακρόν χρόνον, άφ' έτέρου δέ τήν δαπάνην πολλών δισκατομμυρίων δραχμών. Δέν είναι έπομένως δυνατόν νά προσδιορισθί έπακριβώς ό χρόνος κατά τόν όποιον τά ώς άνω έργα θά άρχίσουν νά άποδίδουν.

¹ Πεδιάδες : Μεσσαρά (240.000 στρέμματα), 'Ηρακλείον (85.000 στρέμ.), Χανίων (80.000 στρέμ.), 'Ιερραπέτρας (40.000 στρέμ.), Ρεθύμνης (30.000 στρέμ.) και 'Οροπέδιον Λασηθίου (40.000 στρέμ.).

2.03 ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΙ ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ

'Η Κρήτη εύρίσκεται εις χαμηλήν βαθμίδα από άπόψεως βιομηχανικής άναπτύξεως. 'Ο χαμηλόξ βαθμόξ βιομηχανικής άναπτύξεως τής Κρήτης άντανακλάται εις τήν μικράν αναλογίαν τών άπασχολουμένων προσώπων εις βιομηχανικάς και βιοτεχνικάς δραστηριότητας, τόσον επί τού συνολικού πληθυσμού, όσον και επί τού έργατικού δυναμικού τής νήσου, ώς έμφαίνεται και εις Διάγραμμα τού Πίνακος 8. 'Επί χιλίων κατοίκων άπασχολούνται εις τήν βιομηχανίαν και βιοτεχνίαν 45 άτομα περίπου. 'Η αντίστοιχος σχέσις διά τήν περιοχήν πρωτευούσης είναι 99 άτομα ανά χιλίους κατοίκους. 'Εξ άλλου, οι άπασχολούμενοι εις τήν βιομηχανίαν και βιοτεχνίαν άνέρχονται, επί τή βάσει τών άποτελεσμάτων τής διενεργηθείσης άπογραφής τών βιομηχανικών και έμπορικών καταστημάτων τού 1958 ύπό τής 'Εθνικής Στατιστικής ΰπηρεσίας τής 'Ελλάδος, εις 21.965 άτομα και άντιστοιχούν εις ποσοστόν κατώτερον και τού 10 % τού έργατικού δυναμικού τής νήσου.

α. Βασικά Χαρακτηριστικά τής Βιομηχανίας και Βιοτεχνίας εις Κρήτην :

Πλήν τού σχετικώς μικρού ποσοστού τών άπασχολουμένων εις τās μεταποιητικάς δραστηριότητας, ό χαμηλόξ βαθμόξ βιομηχανικής άναπτύξεως τής Κρήτης προκύπτει και έκ τής κατωτέρω συνοπτικής έπισκοπήσεως τών βασικών χαρακτηριστικών και προβλημάτων τής Κρητικής βιομηχανίας και βιοτεχνίας.

'Επί συνόλου άπασχολουμένων εις τήν βιομηχανίαν και βιοτεχνίαν 21.965 άτομων, κατά τó έτος 1958, 9.743 άτομα, ήτοι ποσοστόν 54 % περίπου, άπασχολούνται εις τούς κλάδους παραγωγής ειδών διατροφής, ποτών και λιπαρών ουσιών (έλαιολάδου). Οι τρεις ούτοι κλάδοι έπεξεργάζονται προϊόντα γεωργικής προελεύσεως, παραγομένα κατά τó πλείστον έπιτοπιώς. 'Η έπεξεργασία (έκθλιψις) τού έλαιοκάρπου είναι ό πρώτος από άπόψεως σπουδαιότητας μεταποιητικός κλάδος. Κατά τó έτος 1958, ύφίσταντο εις τήν Κρήτην 1.734 έλαιοπιεστήρια, μηχανικά και μή, άπασχολούντα 5.282 άτομα, ήτοι τó έν τέταρτον περίπου τού συνόλου τών άπασχολουμένων εις τήν βιομηχανίαν και βιοτεχνίαν. 'Η λειτουργία τών έλαιοπιεστηρίων τούτων, έπομένως και ή άπασχόλησις τών εις αύτά εργαζομένων προσώπων, περιορίζεται εις όλίγους μόνον μήνας έκάστου έτους.

Διά τήν διατήρησιν όπωρών, λαχανικών και έλαιών, κατά τó 1958 ύπήρχον 41 εργοστάσια, άπασχολούντα 1.527 πρόσωπα. Διά τήν έπεξεργασίαν τής σταφίδος ύπήρχον 22 εργοστάσια. Αί έν λόγω μονάδες παραγωγής έπεξεργάζονται γεωργικά προϊόντα, ή παραγωγή τών όποιών ιδιαιτέρως ευνοείται από τās φυσικάς συνθήκας τής νήσου, όχι μόνον πρòς κάλυψιν τών τοπικών άναγκών τής Κρήτης, άλλ' έπίσης πρòς διάθεσιν εις άλλας περιοχάς τής χώρας ή και πρòς έξαγωγήν εις τó έξωτερικόν. Αί λοιπάι κατηγορίαι παραγωγικών μονάδων τού κλάδου «είδη διατροφής» είναι κατά τó πλείστον προσανατολισμένα εις τήν ίκανοποίησιν τοπικών άναγκών. 'Η άρτοποιία και ή ζαχαροπλαστική περιλαμβάνουν 457 μονάδας παραγωγής μέ άπασχόλησιν 1.173 άτομων. 'Ακολουθεί ή άλεσις δημητριακών μέ 327 μονάδας παραγωγής και άπασχόλησιν 448 άτομων. 'Επομένως, ό κλάδος παραγωγής ειδών διατροφής (πλήν ποτών) είναι ό δεύτερος κατά σειράν σπουδαιότητας, περιλαμβάνων 912 καταστήματα μέ άπασχόλησιν 3.736 άτομων, ήτοι ποσοστόν 17,2 % τής συνολικής άπασχολήσεως εις τήν μεταποίησιν.

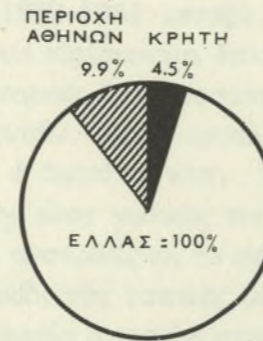

ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΚΑΙ ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ:

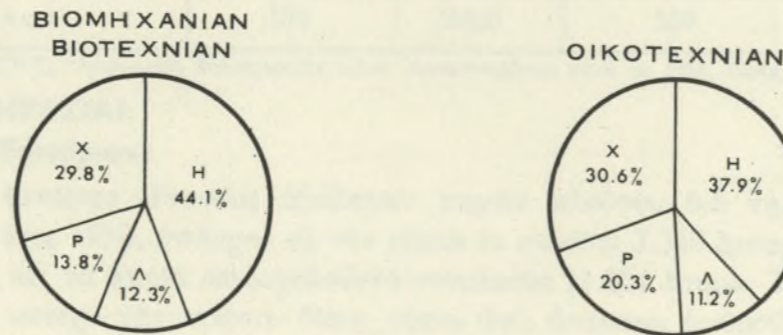
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ, ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ, ΟΙΚΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ - ΟΡΥΧΕΙΑ ΕΙΣ ΚΡΗΤΗΝ

ΠΙΝΑΞ 8

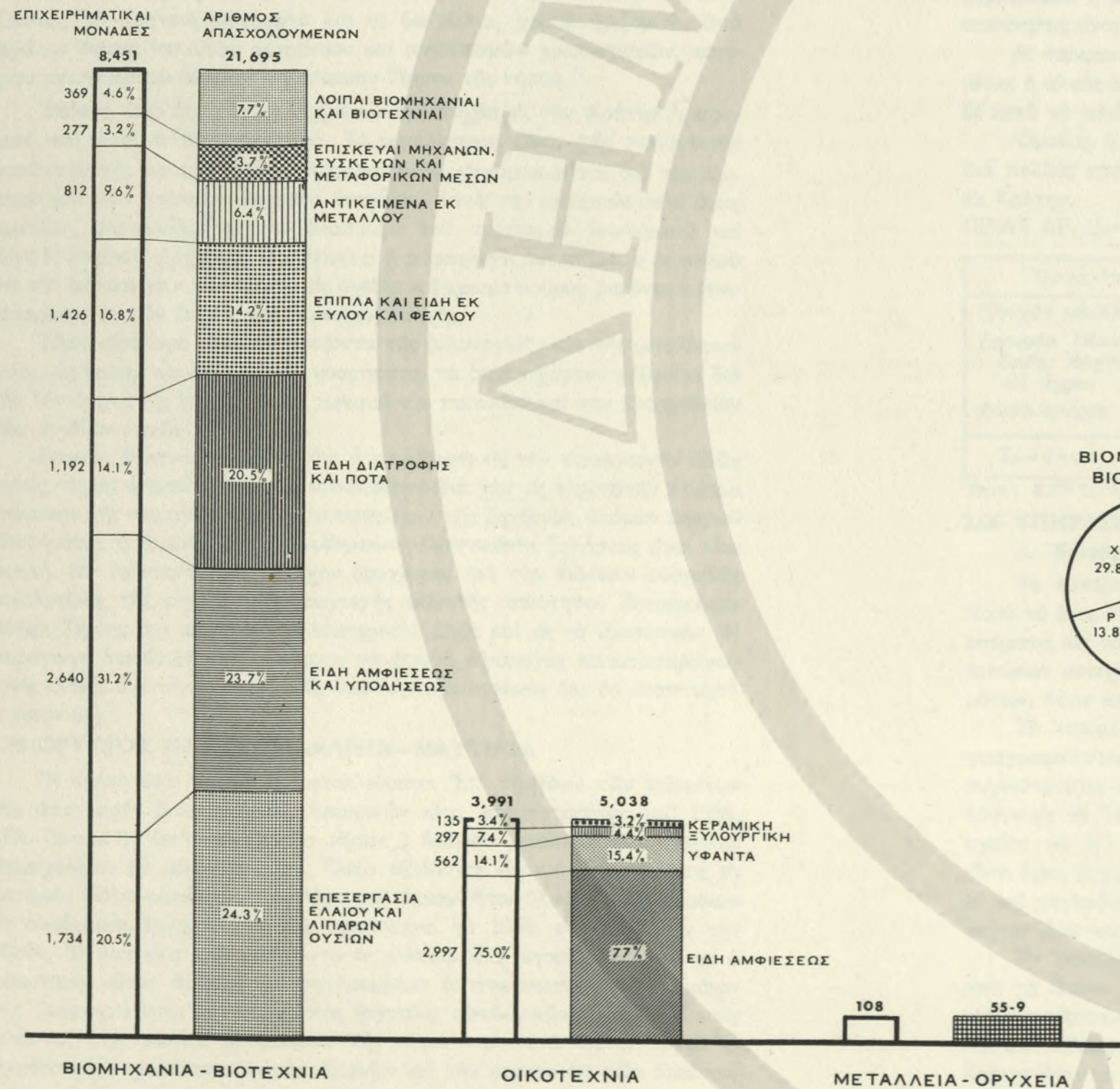
ΠΟΣΟΣΤΟΝ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΙ ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ (ΑΝΑ ΝΟΜΟΝ) ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ ΕΙΣ:

X = ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ H = ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
P = ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ Λ = ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ

Σχεδόν τὸ σύνολον τῶν ἀνωτέρω οἰκοτεχνιῶν χρησιμοποιεῖ ἀπλᾶ ἐργαλεῖα ἢ μηχανήματα κινούμενα διὰ μυϊκῆς δυνάμεως (χειροκίνητα ἢ ποδοκίνητα), οἱ δὲ ἐργαζόμενοι εἰς αὐτὰς εἶναι κατὰ ὑψηλὸν ποσοστὸν μέλη τῆς οἰκογενείας τοῦ οἰκοτέχνου ἢ μαθητευόμενα τρίτα πρόσωπα. Ἐπίσης, δέον νὰ ἀναφερθῆ ὅτι αἱ ἐν λόγω οἰκοτεχνίαι εἰς τὰς πλείστας περιπτώσεις παράγουν κατὰ παραγγελίαν τῶν τελικῶν καταναλωτῶν ἢ ἐμπόρων, οἱ ὅποιοι καὶ διαθέτουν τὰ προϊόντα εἰς τὴν κατανάλωσιν.

ΠΙΝΑΞ ΑΡ. 2-5 ΟΙΚΟΤΕΧΝΙΑΙ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΙΚΟΤΕΧΝΙΑΝ ΚΑΤΑ ΝΟΜΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1951 ΚΑΙ 1958

ΠΕΡΙΟΧΗ	Οικοτεχνία				Ἀπασχολούμενοι			
	1951		1958		1951		1958	
	Μονάδες	%	Μονάδες	%	*Ἀτομα	%	*Ἀτομα	%
Νομ. Ἡρακλείου	780	42,6	1.530	38,3	1.232	42,4	1.907	37,9
Νομ. Λασιθίου	236	12,9	424	10,6	448	15,4	565	11,2
Νομ. Ρεθύμνης	269	14,7	851	21,3	443	15,2	1.021	20,3
Νομ. Χανίων ...	548	29,8	1.186	29,8	784	27,0	1.545	30,6
Σύνολον ...	1.833	100,0	3.991	100,0	2.907	100,0	5.038	100,0

Πηγαί: Διὰ τὸ 1951: Ἀπογραφή Ε.Σ.Υ.Ε.: Ἔκδοσις 1956, Πίναξ 15, Σελίς 57-60.

Διὰ τὸ 1958: Βιομηχανική Ἀπογραφή Ε.Σ.Υ.Ε.: Ἔκδοσις 1960, Πίναξ 69 σελ. 406-407.

Ἡ κατανομή τῶν οἰκοτεχνιῶν καὶ τῶν εἰς αὐτὰς ἀπασχολουμένων κατὰ βασικοὺς κλάδους, ἐμφαίνεται διὰ τὰ ἔτη 1951 καὶ 1958 εἰς τὸν Πίνακα Ἀρ. 2-6, διὰ δὲ τὸ ἔτος 1958 εἰς ἐν τῶν Διαγραμμάτων τοῦ Πίνακος 8. Τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ἡ παραγωγή εἰδῶν ὑποδήσεως, ἐνδυμασίας καὶ λοιπῶν εἰδῶν ἐξ ὑφάσματος, συγκεντρώνουσα τὰ δύο τρίτα περίπου τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ, τὸσον τῶν οἰκοτεχνιῶν, ὅσον καὶ τῶν ἀπασχολουμένων. Ἀκολουθοῦν αἱ οἰκοτεχνία ὑφαντικῆς, με ἀπασχόλησιν ποσοστοῦ 15% περίπου τοῦ συνόλου τῶν ἀπασχολουμένων. Τρίται κατὰ σειράν σπουδαιότητος ἔρχονται αἱ οἰκοτεχνία ἐπεξεργασίας ξύλου καὶ φελλοῦ (μὴ περιλαμβανομένης τῆς ἐπιπλοποιίας) με ἀπασχόλησιν ποσοστοῦ 4,5% περίπου τοῦ συνόλου τῶν ἀπασχολουμένων εἰς τὴν οἰκοτεχνίαν προσώπων.

ΠΙΝΑΞ ΑΡ. 2-6 ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΤΕΧΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΒΑΣΙΚΟΥΣ ΚΛΑΔΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1951 ΚΑΙ 1958.

Εἶδος Οικοτεχνίας	Οικοτεχνία				Ἀπασχολούμενοι			
	1951		1958		1951		1958	
	Μονάδες	%	Μονάδες	%	*Ἀτομα	%	*Ἀτομα	%
1. Εἰδῶν ὑποδήσεως, ἐνδύσεως καὶ εἰδῶν ὑφάσματος	1.431	78,1	2.997	75,1	2.407	82,8	3.880	77,0
2. Ὑφαντικαί	227	12,4	562	14,1	259	8,9	776	15,4
3. Ξύλου καὶ φελλοῦ πλὴν ἐπιπλοποιίας	63	3,4	297	7,4	97	3,3	223	4,4
4. Λοιπαί	112	6,1	135	3,4	144	5,0	159	3,2
Σύνολον	1.833	100,0	3.991	100,0	2.907	100,0	5.038	100,0

Πηγή: Διὰ τὸ 1951: Ἀπογραφή Ε.Σ.Υ.Ε. Ἔκδοσις 1956, Πίναξ 15, σελ. 57-60.

Διὰ τὸ 1958: Βιομηχανική ἀπογραφή Ε.Σ.Υ.Ε.: Ἔκδοσις 1960, Πίναξ 58, σελ. 402-403.

2.07 ΕΙΣΟΔΗΜΑ—ΒΙΟΤΙΚΟΝ ΕΠΙΠΕΔΟΝ

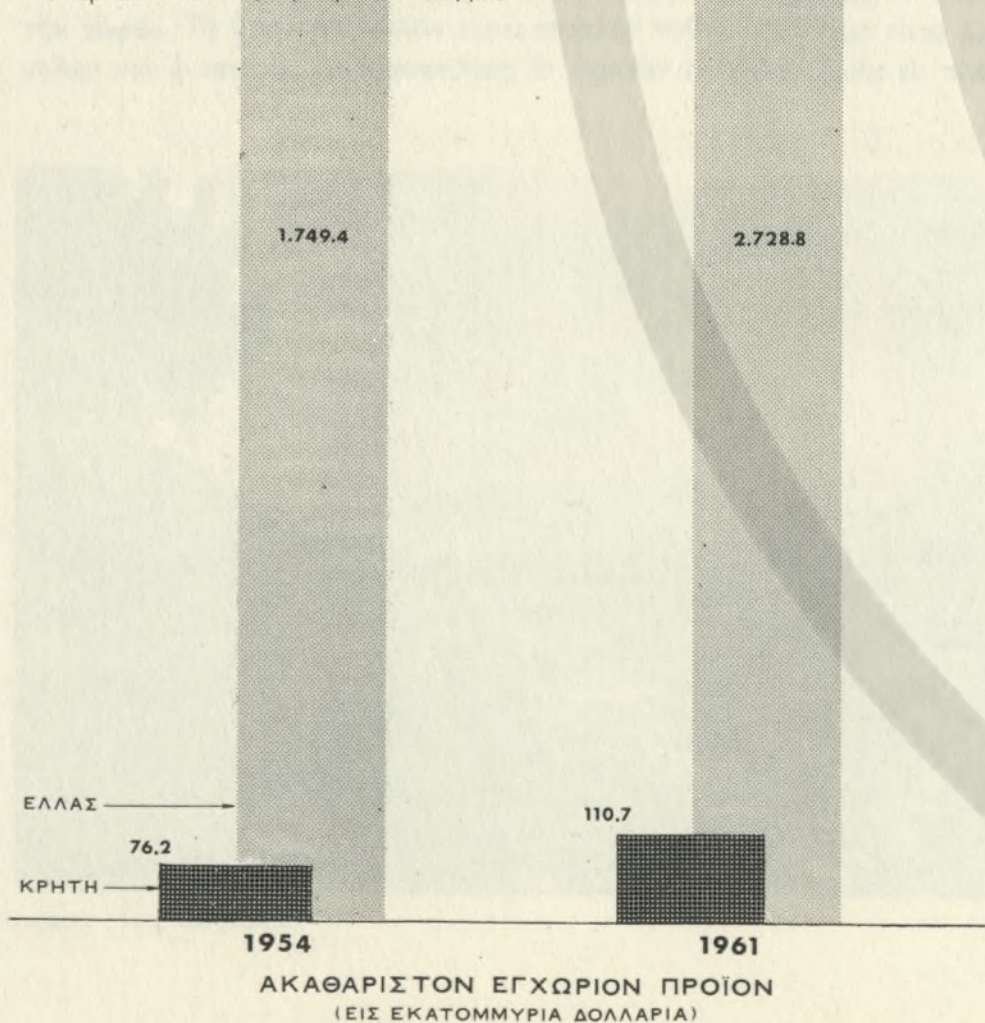
Ἐκτιμήσεις τοῦ Ἐθνικοῦ εἰσοδήματος τῆς Ἑλλάδος κατὰ γεωγραφικά διαμερίσματα ἔχουν δημοσιευθῆ ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ὑπηρεσίας Ἐθνικῶν Λογαριασμῶν τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ, κ. Στυλ. Γερωνυμάκη διὰ τὸ ἔτος 1954¹. Αἱ ἐκτιμήσεις αὐταὶ κατὰ κλάδους οικονομικῆς δραστηριότητος ἐμφαίνονται κατωτέρω εἰς τὸν Πίνακα 2—10.

ΠΙΝΑΞ 2—10 ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΝ ΕΘΝΙΚΟΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΚΡΗΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1954

Κ λ ἄ δ ο ι	Ἑκατ. Δρχ.	%	Ποσοτὰ Ἐπιτοίχου Ἐθνικοῦ Εἰσοδήματος (3)
	(1)	(2)	
1. Γεωργία, κτηνοτροφία, δάση, ἀλιεία	1.152	50,4	6,5%
2. Μεταλλεία, ὄρυχαι, ἀλυκαί	9	0,4	1,7%
3. Μεταποιήσεις	355	15,6	3,8%
4. Ἐπιχειρήσεις κοινῆς ὠφελείας	10	0,5	1,7%
5. Ἐκτέλεισις ἔργων	62	2,7	3,2%
6. Μεταφοραί, ἐπικοινωνία	165	7,2	4,0%
7. Ἐμπόριον	99	4,3	1,6%
8. Πίστις, ἀσφάλεια, κτηματικαὶ ἐπιχειρήσεις	35	1,5	3,8%
9. Ἐνοίκια	62	2,7	2,3%
10. Δημοσιαὶ διοικήσεις, ἀσφάλεια	149	6,5	4,2%
11. Ὑπηρεσίαι ὑγείας καὶ ἐκπαιδεύσεως	81	3,6	4,8%
12. Διάφοροι ὑπηρεσίαι	88	3,8	3,8%
13. Ἀκαθάριστον ἐγχώριον προϊόν	2.267	99,2	4,4%
14. Εἰσόδημα ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς	19	0,8	2,2%
15. Ἀκαθάριστον εἰσόδημα	2.286	100,0	4,4%

Πηγή: Στυλ. Γερωνυμάκης, Περιφερειακὴ Κατανομὴ τοῦ Εἰσοδήματος, Οἰκονομικὴ Πορεία, Δεκέμβριος 1961

¹ Περιοδικὸν «Οἰκονομικὴ Πορεία», Δεκέμβριος 1961

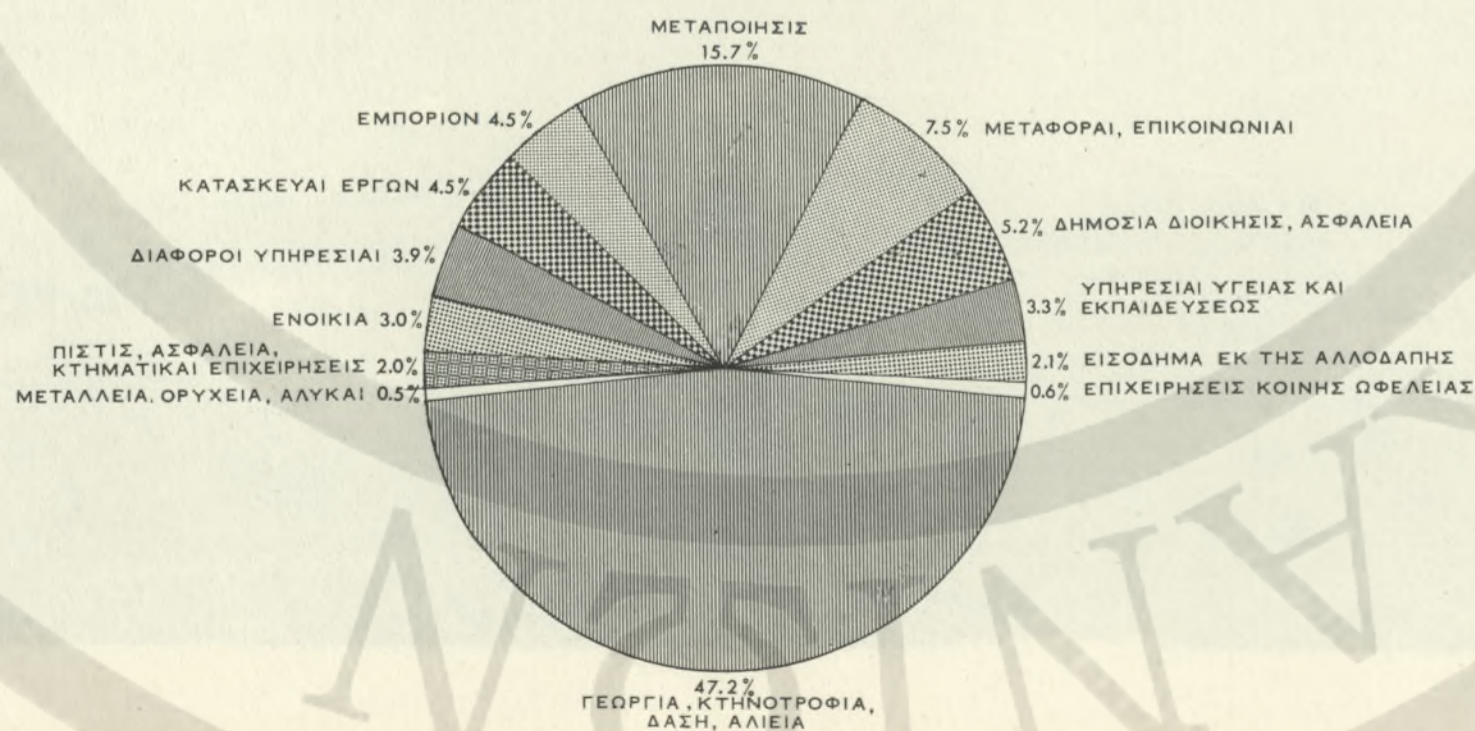
Καίτοι αἱ ἀνωτέρω ἐκτιμήσεις δὲν ἀναφέρονται εἰς ἓν πρόσφατον ἔτος, ἐξακολουθοῦν, ἐν τούτοις, νὰ εἶναι χρήσιμοι, καθ' ὅσον, παρὰ τὴν σημειωθεῖσαν ἀπὸ τοῦ 1954 καὶ ἐντεῦθεν σημαντικὴν πρόοδον, δὲν φαίνεται νὰ ἐπῆλθεν ἀξιόλογος μεταβολὴ τῆς διαρθρώσεως τῆς Κρητικῆς οικονομίας. Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 2—10 προκύπτει σαφῶς ὁ γεωργικὸς χαρακτὴρ τῆς οικονομίας τῆς Κρήτης. Τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ ἀκαθάριστου εἰσοδήματος τῆς νήσου προέρχεται ἐκ τῆς πρωτογενοῦς παραγωγῆς. Ἡ συμβολὴ τῆς δευτερογενοῦς παραγωγῆς (ὄρυχαι, μεταλλεία, μεταποιήσεις, ἐπιχειρήσεις κοινῆς ὠφελείας καὶ ἐκτέλεισις ἔργων) εἶναι κατωτέρα τοῦ 20%. Σημαντικὴν ἐξ ἄλλου ἀνάπτυξιν παρουσιάζουν οἱ κλάδοι τῶν ὑπηρεσιῶν, ἡ συμβολὴ τῶν ὁποίων εἰς τὸ ἀκαθάριστον εἰσόδημα τῆς Κρήτης ὑπερβαίνει κατὰ τι τὸ ποσοστὸν 30%.

Ἐξ ἄλλου, ὁ Πίναξ 2—11 δεικνύει τὸ κατὰ κεφαλὴν ἀκαθάριστον εἰσόδημα τῆς Κρήτης κατὰ τὸ ἔτος 1954, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα ἄλλων περιοχῶν τῆς χώρας. Ἐπὶ συνόλου δέκα γεωγραφικῶν διαμερισμάτων τῆς χώρας, ἡ Κρήτη κατέχει τὴν ἕκτην θέσιν καὶ πλεονεκτεῖ μόνον ἔναντι τῆς Δωδεκανήσου, τῆς Θράκης, τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς Ἡπείρου—ἤτοι περιοχῶν μὲ συνολικὸν πληθυσμὸν ἀντιστοιχοῦντα εἰς ποσοστὸν 12,4% τοῦ ὑπο-

λογιζομένου συνολικοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας κατὰ τὸ ἔτος 1954. Τὸ ἀνὰ κάτοικον εἰσόδημα τῆς Κρήτης ἀνήρχετο κατὰ τὸ 1954 εἰς 168 δολάρια Η. Π.Α. τρεχούσης ἀξίας καὶ ἀντεπροσώπευε ποσοστὸν 72,8% τοῦ μέσου κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος δι' ὅλοκληρον τὴν χώραν. Ἐκ τῶν στοιχείων τούτων προκύπτει, ὅτι ἡ Κρήτη εἶναι μία ἐκ τῶν ὀλιγώτερον οικονομικῶς προηγμένων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος.

Προσφάτως ἐδημοσιεύθησαν ἠ ὑπὸ τῆς Ἀμερικανικῆς Τραπεζῆς «CHASE MANHATTAN BANK» στοιχεῖα διὰ τὸ εἰσόδημα 17 κρατῶν τῆς Εὐρώπης

¹ Οἰκονομικὴ Πορεία, Ἰούνιος 1964.

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΚΡΗΤΗΣ, 1961

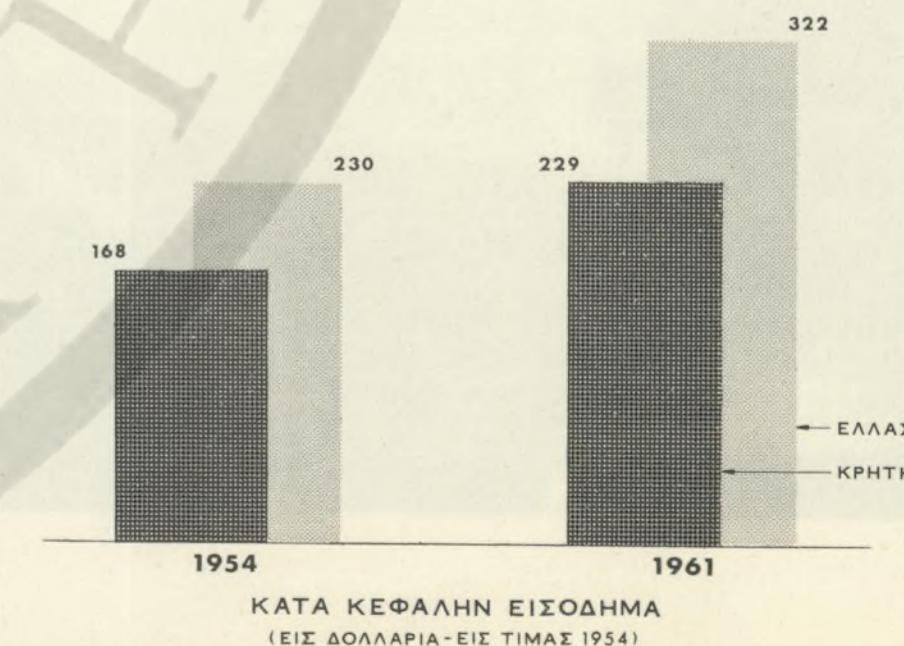
καὶ τῆς κατανομῆς αὐτοῦ μεταξύ τῶν βασικῶν γεωγραφικῶν διαμερισμάτων ἐκάστης. Συμφώνως πρὸς τὰ στοιχεῖα ταῦτα, ἡ Κρήτη κατὰ τὸ 1962 ὑπερέχει μόνον τῶν Ἰονίων Νήσων, τῆς Ἡπείρου καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Δωδεκανήσου. Ἡ ἀκρίβεια ὁμῶς τῶν ὡς ἄνω ἀριθμῶν δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένη, διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν παρατίθενται κατωτέρω μόνον ἐνδεικτικῶς.

ΠΙΝΑΞ ΑΡ. 2—11. ΜΕΣΟΝ ΑΝΑ ΚΑΤΟΙΚΟΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΚΑΤΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΧΩΡΑΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1954 ΚΑΙ 1962.

Γεωγραφικά Διαμερίσματα	Κατὰ Κεφαλὴν Εἰσόδημα (Δολάρια ΗΠΑ)		Σχέσις πρὸς Μέσον Κατὰ Κεφαλὴν Ἐθνικὸν Εἰσόδημα	
	1954	1962	1954	1962
1. Στερεὰ Ἑλλάς καὶ Εὐβοία	330	667	143,0%	178%
2. Μακεδονία	212	271	91,9%	72%
3. Νῆσοι Αἰγαίου—Κυκλάδες	195	216	84,7%	57%
4. Πελοπόννησος	194	217	84,1%	58%
5. Θεσσαλία	184	234	79,7%	62%
6. ΚΡΗΤΗ	168	217	72,8%	58%
7. Δωδεκάνησος	157	216	68,0%	57%
8. Θράκη	144	236	62,5%	63%
9. Ἰόνιοι Νῆσοι	141	141	61,1%	37%
10. Ἡπείρου	134	145	58,3%	38%
ΕΛΛΑΣ	230	375	100,0%	100%

Πηγή: Στυλ. Γερωνυμάκης, Περιφερειακὴ Κατανομὴ τοῦ Εἰσοδήματος, Οἰκονομικὴ Πορεία, Δεκέμβριος 1961 καὶ Ἰούνιος 1964

ΠΙΝΑΞ 9

Ο άνωτέρω ύπολογισμός του εισοδήματος της Κρήτης του 1954 έχει χρησιμοποιηθεί ως βάση δια μίαν πρόχειρον εκτίμησην του εισοδήματος (κατά κλάδους) κατά τὸ ἔτος 1961. Πρὸς τοῦτο, ἐγένοντο αἱ ἑξῆς παραδοχαί :

Τὸ εισόδημα ἑκάστου κλάδου ἠϋξήθη μεταξὺ τῶν ἔτῶν 1954 - 1961 κατὰ τὸ αὐτὸ ποσοστὸν πρὸς τὴν ἀντίστοιχον αὔξησιν δι' ὁλόκληρον τὴν χώραν, πλην τοῦ κλάδου τῆς μεταποιήσεως (ὅπου ὑπελογίσθη αὔξεις τοῦ εισοδήματος, ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὰ 3/4 τῆς αὔξεως τοῦ εισοδήματος τοῦ κλάδου δι' ὁλόκληρον τὴν χώραν) καὶ τῶν κλάδων ὀρυκτεία, μεταλλεῖα, ἐπιχειρήσεις κοινῆς ὠφελείας καὶ ἐνοίκια (ὅπου ὑπελογίσθη αὔξεις τοῦ εισοδήματος ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὰ 2/3 τῆς ἀντιστοίχου αὔξεως τοῦ εισοδήματος δι' ὁλόκληρον τὴν χώραν). Ὡς πρὸς τὴν μεταποίησιν ὑπελογίσθη μικροτέρα ποσοστιαία αὔξεις, δεδομένου ὅτι οὐδεμία νέα μεγάλη βιομηχανικὴ μονὰς ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Κρήτην κατὰ τὴν ἐν λόγω περίοδον. Ὁμοίως, ἡ Κρήτη εἶναι πτωχὴ εἰς μεταλλεύματα, ὃ δὲ ὑψηλὸς ρυθμὸς αὔξεως τοῦ εισοδήματος ἐκ μεταλλείων, κλπ., ἐσημειώθη εἰς τὰς λοιπὰς περιοχὰς τῆς χώρας. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ εισοδήματος ἐκ τῶν ἐπιχειρήσεων κοινῆς ὠφελείας, ἡ μεγάλη αὔξεις τοῦ ὁποίου συνδέεται κυρίως πρὸς τὴν αὔξησιν τῆς παραγωγῆς ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας εἰς ὠρισμένας περιοχὰς τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

Ἡ κατὰ τὰ ἀνωτέρω πρόχειρος ἐκτίμησις τοῦ εισοδήματος τῆς Κρήτης ἐμφαίνεται κατωτέρω ἀναλυτικῶς εἰς τὸν Πίνακα 2-12, καὶ εἰς ἐν τῶν Διαγραμμάτων τοῦ Πίνακος 9. Μολονότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπολύτως ἀκριβής, εἶναι ἐν τούτοις ἱκανοποιητικὴ διὰ τοὺς σκοποὺς τῆς παρούσης μελέτης. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὑπολογισμοῦ τούτου, τὸ κατὰ κεφαλὴν εισόδημα τῆς Κρήτης διὰ τὸ 1961 θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπολογισθῇ εἰς 229 δολλάρια περίπου τρεχούσης ἀγοραστικῆς ἀξίας, συγκρινόμενον πρὸς μέσον κατὰ κεφαλὴν εισόδημα ἐκ 357 δολλαρίων δι' ὁλόκληρον τὴν χώραν (βλ. Διαγράμματα Πίνακος 9).

Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ κατὰ κεφαλὴν εισόδημα τῆς Κρήτης ἀντεπροσώπευε κατὰ τὸ 1961 ποσοστὸν 64,2 % τοῦ κατὰ κεφαλὴν εισοδήματος δι' ὁλόκληρον τὴν χώραν. Τὸ ὑπολογιζόμενον κατὰ κεφαλὴν τοῦτο εισόδημα εἶναι λίαν χαμηλὸν καὶ ἀνεπαρκές νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐν ἀνεκτὸν ἐπίπεδον ζωῆς εἰς τὸν πλη-

θυσμὸν τῆς Κρήτης. Κατὰ τινὰς προσφάτους ἐκτιμήσεις¹ τὸ κατὰ κεφαλὴν εισόδημα τῆς Κρήτης ὡς ποσοστὸν τοῦ Ἐθνικοῦ κατὰ κεφαλὴν εισοδήματος ἦτο διὰ τὸ 1962 ἔτι χαμηλότερον (58 %).

ΠΙΝΑΞ ΑΡ. 2-12 ΕΚΤΙΜΗΣΙΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΚΡΗΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1961 (εἰς τιμὰς τρεχούσης ἀξίας).

Κλάδοι	Ἑκατομμύρια Δραχμῶν	%
1. Γεωργία, κτηνοτροφία, δάση, ἀλιεῖα...	1.567	47,2
2. Μεταλλεῖα, ὀρυκτεία, ἀλυκαί...	15	0,5
3. Μεταποιήσεις	521	15,7
4. Ἐπιχειρήσεις κοινῆς ὠφελείας	20	0,6
5. Ἐκτελέσεις ἔργων	149	4,5
6. Μεταφοραί, ἐπικοινωνία	249	7,5
7. Ἐμπόριον	149	4,5
8. Πίστις, ἀσφάλεια, κτημ. Ἐπιχειρήσεις	68	2,0
9. Ἐνοίκια	102	3,0
10. Δημοσία διοικήσις, ἀσφάλεια	173	5,2
11. Ὑπηρεσίαι ὑγείας καὶ ἐκπαιδεύσεως	111	3,3
12. Διάφοροι ὑπηρεσίαι	128	3,9
13. Ἀκαθάριστον ἐγχώριον προϊόν	3.252	97,9
14. Εἰσόδημα ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς	70	2,1
15. Ἀκαθάριστον εἰσόδημα	3.322	100,0

2.08 ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

Ἐν βασικῆς σημασίας συμπέρασμα προέκυψεν ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἀναλύσεως. Μολονότι ὑφίστανται σημαντικὰ περιθώρια αὔξεως καὶ βελτιώσεως τῆς παραγωγῆς τῶν κλάδων τῆς γεωργίας καὶ τῆς μεταποιήσεως, ἐν τούτοις, οἱ κλάδοι οὗτοι δὲν δύνανται νὰ ἐξασφαλίσουν ριζικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ οικονομικοῦ καὶ δημογραφικοῦ προβλήματος τῆς Κρήτης. Ἡ γεωργικὴ ἀνάπτυξις θὰ προσκρούσῃ, πέραν ἐνὸς ὠρισμένου σημείου, εἰς τὴν στενότητα τοῦ καλλιεργησίμου ἐδάφους. Ἐξ ἄλλου, πρὸς ἀνάπτυξιν προσφέρονται, πλην

¹ Ὑπολογισμοὶ τῆς «CHASE MANHATTAN BANK», Οικονομικὴ Πορεία, Ἰούλιος 1964.

τῶν γεωργικῶν βιομηχανιῶν, κατ' ἀρχὴν βιομηχανικοὶ κλάδοι, οἱ ὅποιοι παράγουν διὰ τὰς τοπικὰς ἀνάγκας. Ἡ ἀνάπτυξις ὁμῶς τῶν κλάδων αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς γενικωτέρας οικονομικῆς προόδου μίᾳς περιοχῆς καὶ δὲν δύναται ἐπομένως νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν προώθησιν τῆς ἐκβιομηχανίσεως τῆς Κρήτης.

Ἡ ἀνωτέρω διαπίστωσις θέτει ἐπὶ τάπητος τὸ πρόβλημα τῆς ἀλλαγῆς τῆς οικονομικῆς διαρθρώσεως τῆς νήσου καὶ τῆς ἀναπτύξεως ἐτέρων οικονομικῶν δραστηριοτήτων, ἐγγυωμένων οὐσιαστικὴν βελτίωσιν τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ πληθυσμοῦ καὶ δυναμένων νὰ θεμελιώσουν μίαν μονιμωτέραν καὶ συνεχῆ διαδικασίαν οικονομικῆς ἀναπτύξεως. Ἐντὸς τῶν πλαισίων αὐτῶν εἶναι σκόπιμος ἡ ἐπίδιωξις ἀξιοποιήσεως τοῦ τουριστικοῦ δυναμικοῦ τῆς Κρήτης, ἥτις ἀφ' ἐνὸς δύναται νὰ συμβάλῃ εἰς τὸ εισόδημα καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν δημιουργίαν εὐκαιριῶν ἀπασχολήσεως διὰ τοὺς κατοίκους τῆς νήσου.

Διὰ τὸν συντονισμὸν τῶν προσπαθειῶν καὶ τὴν ἐκπόνησιν ἐνιαίου καὶ συντονισμένου προγράμματος ἀναπτύξεως τῶν διαφόρων τομέων τῆς οικονομίας τῆς νήσου καὶ τὴν ἀξιοποίησιν τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν αὐτῆς συνεστήθη τὸ 1962 ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας Ἐφαρμογῆς Προγράμματος τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ, ἡ «Ὑπηρεσία Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως Κρήτης» (ΥΠΑΚ) μεῖζραν τὸ Ἡράκλειον.

Ἦδη, ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς της ἡ νεοσύστατος αὕτη ὑπηρεσία ἤρχισε τὴν συλλογὴν ὄλων τῶν ἀπαιτουμένων στατιστικῶν στοιχείων καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν αὐτῶν, ἐνῶ ταυτόχρονως ἀνετέθη ἡ ἐκπόνησις τῆς Μελέτης Σκοπιμότητος Τουριστικῆς Ἀναπτύξεως Κρήτης, τῆς Μελέτης Βιομηχανικῆς Ἀξιοποιήσεως τῶν Γεωργικῶν Προϊόντων καὶ ἡ Μελέτη Ἀξιοποιήσεως τοῦ Χαρουπίου, ἐνὸς ἐκ τῶν κυριωτέρων γεωργικῶν προϊόντων τῆς νήσου.

Παραλλήλως, ἐν συνεργασίᾳ μετ' ἐξένους ἐιδικοὺς ἤρχισεν ἡ ἐκπόνησις ἐνὸς γενικοῦ χωροταξικοῦ σχεδίου τῆς νήσου, προετοιμάζεται δὲ καὶ ἡ ἀνάθεσις ἐπὶ μέρους μελετῶν περιοχῶν ἢ πόλεων.

Δεδομένου ὅτι εἰς ἄλλας χώρας, καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν, ἡ συντονισμένη προσπάθεια οικονομικῆς ἀναπτύξεως μίᾳς συγκεκριμένης περιοχῆς διὰ τῆς ἰδρύσεως ὀργανισμῶν περιφερειακῆς ἀναπτύξεως ἐστέφη ὑπὸ ἐπιτυχίας, θὰ ἦτο εὐλογον νὰ ἀναμένῃ τις ἀνάλογον ἀποτέλεσμα καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν.

ΠΕΔΙΑΣ ΤΗΣ ΜΕΣΣΑΡΑΣ

3.00 ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΝ ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ

Ἐν τῶν κυριωτέρων ἀντικειμένων τῆς παρούσης μελέτης ὑπῆρξεν ἡ ἐνδελεχῆς καὶ ἐμπεριστατωμένη διερεύνησις τῶν πρὸς τουριστικὴν ἐκμετάλλευσιν προσφερομένων ἐνδιαφερόντων τῆς νήσου. Ἡ πλήρης γνῶσις καὶ ἡ ἀκριβὴς ἀξιολόγησις αὐτῶν ἀποτελοῦν, ἐν τελικῇ ἀναλύσει, τὴν βᾶσιν διὰ τὴν ἐκπόνησιν ἐνὸς ὀρθολογικοῦ προγράμματος τουριστικῆς ἀναπτύξεως.

Τὸ τουριστικὸν δυναμικὸν μιᾶς περιοχῆς ἀποτελεῖται οὐσιαστικῶς ἀπὸ ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα συντελοῦν εἰς τὴν προσέλκυσιν τουριστῶν πρὸς αὐτήν. Οἱ διάφοροι ἐν τούτοις παράγοντες οἱ ὁποῖοι προσελκύουσιν τουριστικὸν ρεῦμα πρὸς ἕνα τόπον, εἶναι δύσκολον νὰ προσδιορισθοῦν. Πολυτάκις δύο τόποι, μὲ τὰς αὐτὰς φαινομενικῶς δυνατότητας προσελκύσεως τουριστῶν, παρουσιάζουν τόσον ποιοτικὴν, ὅσον καὶ ποσοτικὴν ἀνισότητά εἰς τὴν τουριστικὴν αὐτῶν ἀξιοποίησιν.

Παρ' ὅλην, ὁμως, τὴν δυσκολίαν ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ τῶν παραγόντων αὐτῶν, ἰδίως δὲ τοῦ βαθμοῦ ἐπιδράσεως ἐνὸς ἐκάστου, εἶναι δυνατόν νὰ ἐπισημανθοῦν ὠρισμένοι ἐξ αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπαντῶνται εἰς τὰς πλείστας τῶν τουριστικῶς ἀνεπτυγμένων περιοχῶν καὶ δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς οἱ πλέον βασικοί. Ὅλοι γενικῶς αἱ περιοχαὶ εἰς τὰς ὁποίας παρατηρεῖται τουριστικὴ κίνησις παρουσιάζουν μερικὰ τοῦλάχιστον ἐκ τῶν κάτωθι χαρακτηριστικῶν :

α. Διαθέτουν ἀρχαῖα ἢ ἱστορικὰ μνημεῖα, τῶν ὁποίων ἡ ἐπίσκεψις ἱκανοποιεῖ τὴν ἐπιθυμίαν, πραγματικὴν ἢ φαινομενικὴν, ἐξυμώσεως τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἐπισκέπτου.

β. Διαθέτουν ἀξιόλογα πνευματικὰ ἰδρύματα, μουσεῖα καὶ ἔργα τέχνης.

γ. Παρουσιάζουν λαογραφικὸν ἐνδιαφέρον.

δ. Ἔχουν εὐκρατον κλίμα, διαθέτουν ἀμμώδεις ἀκτὰς καὶ προσφέρουν τὴν δυνατότητα θαλασσιῶν λουτρῶν.

ε. Διαθέτουν γραφικὰ σημεῖα καὶ φυσικὰς καλλονὰς, τῶν ὁποίων ἡ ἐπίσκεψις ἱκανοποιεῖ ψυχικῶς τὸν ἐπισκέπτην καὶ τὸν ἀπομακρύνει, ἔστω καὶ προσωρινῶς, ἀπὸ τὸν ἐντονον ρυθμὸν τῆς καθημερινῆς του ζωῆς.

στ. Παρέχουν τὴν δυνατότητα συμμετοχῆς εἰς σπὸρ (χιονοδρομίας, αὐτοκινητιστικούς ἀγῶνας κλπ.).

ζ. Διαθέτουν πολυτελεῖς τουριστικὰς ἐγκαταστάσεις, ἐντονον κοσμικὴν κίνησιν καὶ νυκτερινὴν ζωὴν.

η. Διαθέτουν κέντρα θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος.

θ. Ἀποτελοῦν ἀντικείμενον ἐπισκέψεως, κοινωνικῶς ὑψηλὰ ἱσταμένων προσώπων καὶ προσωπικοτήτων, καὶ ἐπομένως ἡ μετάβασις εἰς αὐτὰς θεωρεῖται ὅτι ἐξυψώνει τὸν ἐπισκέπτην κοινωνικῶς.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω χαρακτηριστικῶν ἡ Ἑλλάς γενικῶς, ἀλλὰ καὶ ἡ Κρήτη εἰδικώτερον, διαθέτουν ἐκεῖνα ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραχθοῦν τεχνητῶς, ὡς εἶναι π. χ. τὸ εὐκρατον κλίμα, αἱ φυσικαὶ καλλοναὶ καὶ αἱ ἀμμώδεις ἀκτὰί, τὰ ἀρχαῖα καὶ ἱστορικὰ μνημεῖα, τὰ μουσεῖα, γραφικὰ σημεῖα, λαογραφικὰ ἐνδιαφέροντα κλπ.

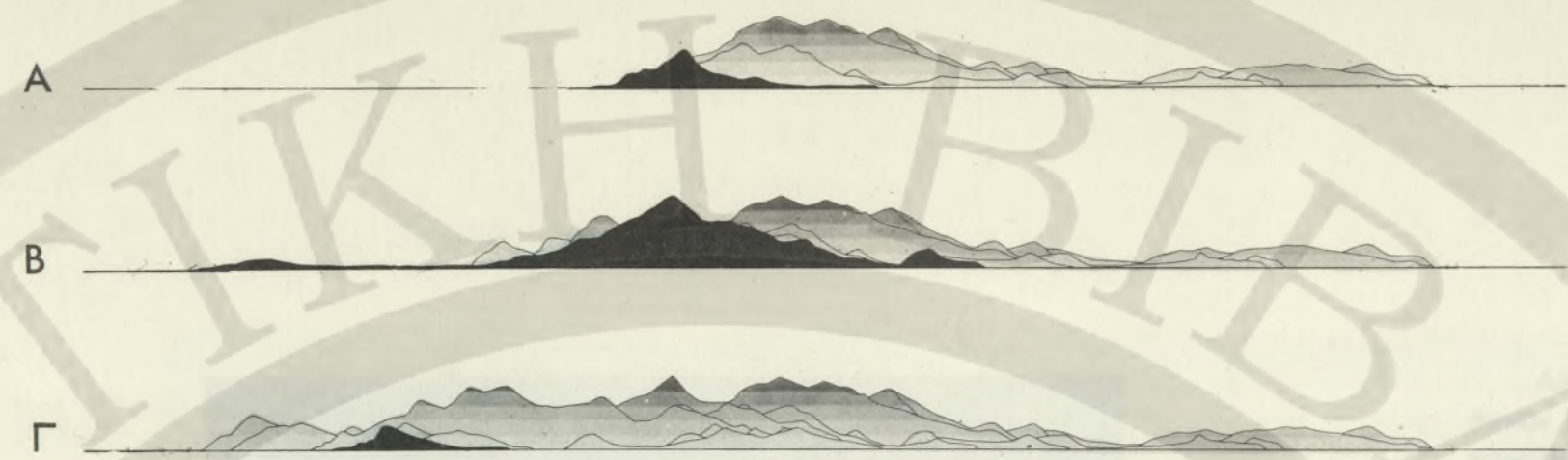
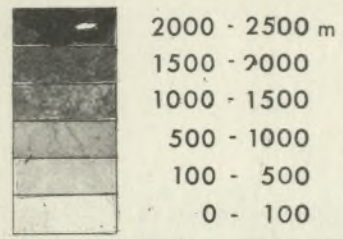
Ἐν πρώτοις, τὸ φυσικὸν περιβάλλον τῆς νήσου (κλίμα, φυσικαὶ καλλοναὶ κλπ.) προσφέρει εὐνοϊκὰς συνθήκας διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τουρισμοῦ. Προσφέρονται ἀμμώδεις ἀκτὰι ἐξαιρετοῦ ποιότητος διὰ θαλάσσια λουτρά, ὄρη ἐνδιαφέροντα δι' ὄρειβασιᾶν καὶ ἐνδεχομένως διὰ χιονοδρομίας, γραφικὰ τοπία καὶ φυσικὰ καλλοναί, φάραγγες, σπήλαια ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος, ὡς καὶ δυνατότητες θήρας καὶ ἀλιείας ἐκ τῶν πλουσιωτέρων ἐν Ἑλλάδι.

Διὰ τοὺς ἐνδιαφερομένους εἰς ἀρχαιότητα, καὶ γενικῶς εἰς πάντα μορφόμενον ἢ Κρήτη ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ κατ' ἀποκλειστικότητα τὰ ὑπολείμματα τοῦ Μινωικοῦ Πολιτισμοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ λείψανα τῶν μετέπειτα ἐποχῶν, ἥτοι πόλεις καὶ ἀρχαιότητος τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, Βυζαντινὰς καὶ Ἐνετικὰς ὀχυρώσεις, πύργους, ἀρχοντικά, οἰκίας, βυζαντινὰς ἐκκλησίας μετὰ τοιχογραφιῶν, ἀξιολόγους Ἱερὰς Μονὰς καὶ πλῆθος ἱστορικῶν τοποθεσιῶν στενῶς συνδεδεμένων μὲ τὴν πρόσφατον Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν.

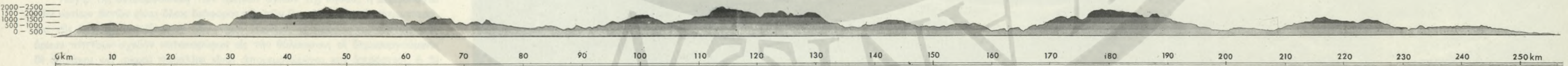
Τουριστικῶς ἀξιοποίησιμα εἶναι καὶ τὰ λαογραφικὰ ἐνδιαφέροντα τῆς Κρήτης. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς μακροχρονίου ὑποδουλώσεώς της, ἐδημιουργήθησαν πολλὰ παραδόσεις, ἦθη καὶ ἔθιμα, ἐκ τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν τῆς χώρας. Ἡ χειροτεχνία, ἡ λαϊκὴ τέχνη, οἱ χοροὶ καὶ τὰ λαϊκὰ ἄσματα, ὡς καὶ τὰ ἰδιαίτερα γεωργικὰ προϊόντα καὶ τὰ εἰδικὰ ἐδέσματα τῆς νήσου εἶναι δυνατόν, διὰ τῆς καταλλήλου προβολῆς καὶ ὀργανώσεως, νὰ ἀποβοῦν σημαντικὰ στοιχεῖα προσελκύσεως τουριστῶν.

Εἰς τὰ ἐπόμενα τμήματα τοῦ παρόντος κεφαλαίου ἐντοπιζονται καὶ ἀξιολογοῦνται, ἀπὸ ἀπόψεως τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος πάντοτε, τὰ σημεῖα καὶ τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα τῆς νήσου, τὰ ὁποῖα διὰ καταλλήλου ἀξιοποιήσεως θεωροῦνται ὅτι δύνανται νὰ συμβάλουν εἰς τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν ταύτης.

ΥΨΟΜΕΤΡΑ

- ΑΠΟΚΡΗΜΝΟΣ ΒΡΑΧΩΔΗΣ ΑΚΤΗ
- ΧΑΛΙΚΩΔΗΣ ΠΑΡΑΛΙΑ
- ΑΜΜΩΔΗΣ ΠΑΡΑΛΙΑ
- ΚΟΡΥΦΗ ΟΡΟΥΣ ΑΝΩ ΤΩΝ 2000μ.
- ΦΑΡΑΓΞ
- ΟΡΟΠΕΔΙΟΝ
- ΚΥΡΙΟΣ ΠΟΤΑΜΟΣ

ΚΛΙΜΑΞ 1 : 500.000

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΕΔΑΦΟΥΣ • ΑΚΤΑΙ
ΔΕΣΠΟΖΟΝΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

3.01 ΦΥΣΙΚΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ

Ἡ Κρήτη, μία τῶν μεγαλύτερων νήσων τῆς Μεσογείου, εὐρίσκεται εἰς τὸ νοτιώτερον σημεῖον τῆς Εὐρώπης καὶ μάλιστα νοτιώτερον τῶν βορειότερων ἀκτῶν τῆς Ἀφρικῆς (Τύνιδος, Ἀλγερίας κλπ.). Ἡ θέσις αὕτη τῆς νήσου, εἰς τὸ κέντρον τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, μεταξύ τριῶν Ἠπειρῶν καὶ ἐπὶ πολλῶν συγκοινωνιακῶν γραμμῶν, θαλασσίων καὶ ἑναερίων, ἀποτελεῖ ἕν πρῶτον πλεονέκτημα πρὸς τουριστικὴν ἀξιοποίησιν, συγχρόνως δὲ ἐξασφαλίζει κλίμα γενικῶς δροσερὸν κατὰ τοὺς θερμοὺς μῆνας καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡπιοῦν (ἰδίως εἰς τὰ νότια παράλια αὐτῆς) κατὰ τοὺς χειμερινούς.

Τὸ σχῆμα τῆς νήσου, ἡ κατανομή τῶν ὄρειων ὄγκων, ἡ δαντελλωτὴ μορφή τῶν ἀκτῶν, δημιουργοῦν συνθήκας ἐκτάκτου ποικιλίας τοπιῶν, χλωρίδος καὶ κλίματος. Εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, εὐρίσκονται τόποι μὲ μεγάλην διαφορὰν ὑψομέτρου, παραλία, εὐφοροὶ κοιλάδες, ἀναπεπταμένα ὄροπέδια, ὑψηλὰ ὄρη, λεκανοπέδια ποικίλα, ἀμμώδεις ἀκταὶ διαφόρων χαρακτηριστικῶν καὶ προσανατολισμῶν, γραφικοὶ ὄρμοι, πολλὰ νησίδες κλπ. Εἶναι, ὡς ἐκ τούτου, δυνατὴ ἡ ἱκανοποίησις πολλῶν καὶ πολλακῶν ἀντιθέτων προτιμήσεων τῶν τουριστῶν.

Ἐπὶ πλεόν, λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους, συναντῶνται φυσικὰ ἀξιοθέατα εἰς μέγαν ἀριθμὸν, φάραγγες ἀγρίας ὠραιότητος, σπήλαια ἐξόχου ἐνδιαφέροντος, διαμόρφωσις ἐδάφους ἰδιάζουσα, ὡς καὶ χλωρὸς διάφορος ἐν πολλοῖς ἐκείνης τῆς Εὐρώπης, ἐξηρητημένη μᾶλλον ἐκ τῆς Ἀσίας.

Τὰ κυριώτερα φυσικὰ ἐνδιαφέροντα τῆς νήσου, τὰ ὁποῖα δύναται νὰ συμβάλουν εἰς τὴν τουριστικὴν ἀξιοποίησιν αὐτῆς περιγράφονται ἐν λεπτομερεῖα κατωτέρω. Ἡ περιγραφή αὕτη συνοδεύεται ὑπὸ τῶν διαγραμματικῶν Χαρτῶν 10, 11 καὶ 12 καὶ ὑπὸ πλήθους φωτογραφιῶν.

Τὸ κλίμα τῆς Κρήτης, παρ' ὅλον ὅτι ἀποτελεῖ φυσικὸν στοιχεῖον, λόγῳ τῆς κεφαλαιώδους σημασίας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ, ἀναλύεται ἐν λεπτομερεῖα εἰς τὸ Κεφάλαιον 4.00 τῆς Μελέτης.

Ἡ γενικὴ μορφολογία τῆς Κρήτης, ἡ κατανομή τῶν ὄρειων ὄγκων, αἱ ὑψηλότεραι κορυφαί, τὰ σημαντικώτερα ὄροπέδια, αἱ κυριώτεραι φάραγγες, αἱ ἀμμώδεις ἀκταὶ καὶ ὅλα ἐν γένει τὰ προέχοντα φυσικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς νήσου ἐμφαίνονται εἰς τὸν Χάρτην 10.

Τὰ κυριώτερα φυσικὰ ἐνδιαφέροντα τῆς νήσου, τὰ ὁποῖα δύναται νὰ καταστοῦν στοιχεῖα ἔλξεως τουριστῶν, ἔχουν ἐν λεπτομερεῖα ὡς ἀκολουθῶς :

α. Διαμόρφωσις τῶν Ἀκτῶν—Νῆσοι :

Τὸ συνολικὸν ἀνάπτυγμα τῶν ἀκτῶν τῆς Κρήτης ἔχει μῆκος 1.046 χιλιομέτρων. Αἱ ἀκταὶ τῆς νήσου παρουσιάζουν μεγάλην ποικιλίαν χαρακτηριστικῶν, περιλαμβάνουν δὲ πλῆθος ἀμμωδῶν παραλιῶν, πολλοὺς κόλπους καὶ γραφικοὺς ὄρους, ὡς καὶ ἀποτόμους καὶ ἀποκρήμους βραχώδεις ἀκτάς. Αἱ ἀμμώδεις παραλία, λεπτομερῆς περιγραφή τῶν ὁποίων δίδεται κατωτέρω, ἔχουν συνολικὸν μῆκος 155 περίπου χιλιομέτρων, ἤτοι καλύπτουν ποσοστὸν 15 % τοῦ συνολικοῦ μήκους τῶν ἀκτῶν τῆς Κρήτης.

Λόγῳ τῆς διαμορφώσεως τῶν ὄρειων ὄγκων τῆς νήσου, ἡ μορφολογία τῶν νοτιῶν ἀκτῶν εἶναι ὅλος διάφορος τῆς τῶν βορείων. Εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Κρήτης, καὶ ἰδίως εἰς τὸν νομὸν Χανίων, αἱ πρὸς νότον κλιτύες τῶν ὄρεων πίπτουν σχεδὸν κατακορύφως εἰς τὴν θάλασσαν, οἱ δημιουργούμενοι δὲ ὄρμιοι καὶ μικραὶ παραλία εἶναι ἀπομονωμένα καὶ ἀπρόσιτοι, ἢ δὲ προσπέλασις δυνατὴ πολλακῶς μόνον διὰ θαλάσσης.

ὈΡΜΟΣ ΣΟΥΔΑΣ

Ἀντιθέτως, εἰς τὸ βόρειον τμήμα τῆς νήσου, σχηματίζονται συνήθως μεταξύ τῶν ὄρειων ὄγκων καὶ τῆς ἀκτῆς, πεδινὰ περιοχά, μὲ ἀποτέλεσμα τὸν σχηματισμὸν ὁμαλωτέρων καὶ ἀβαθῶν ἀκτῶν μὲ μεγάλας καὶ ἐκτεταμένας ἀμμώδεις παραλίας.

Τὸ βάθος τῶν πέριξ τῆς Κρήτης θαλασσῶν εἶναι μέγα. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν ἀκτὴν, αἱ σχηματιζόμεναι ἰσοβαθεῖς καμπύλαι εἶναι παράλληλοι πρὸς αὐτήν. Εἰς ἀπόστασιν ὁμῶς πέντε ἕως δέκα χιλιομέτρων, ἡ θάλασσα ἔχει βάθος 500 περίπου μέτρα, πλησίον δὲ τῆς Ἐλαφονήσου, καὶ εἰς ἀπόστασιν δεκαπέντε περίπου χιλιομέτρων ἐκ τοῦ ἀκρωτηρίου Κριοῦ, τὸ βάθος τῆς θαλάσσης ὑπερβαίνει τὰ 3.000 μέτρα.

Λόγῳ τοῦ γενικοῦ σχήματος τῆς νήσου καὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν ἀκτῶν δημιουργοῦνται πολλοὶ μεγάλοι καὶ μικροὶ κόλποι καὶ ὄρμοι μὲ ποικιλίαν προσανατολισμῶν καὶ μορφῶν, οἱ κυριώτεροι τῶν ὁποίων εἶναι οἱ κάτωθι :

1. **Κόλπος Κισσάμου** : Ὁ δυτικώτερος ἐπὶ τῶν βορείων ἀκτῶν σχηματίζεται μεταξύ τῶν δύο ἐκτεταμένων γηίνων δακτύλων (Ἄκρας Βουξᾶς καὶ Χερσονήσου Ροδωποῦ). Εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου σχηματίζεται ἐκτεταμένη ἀμμώδης ἀκτὴ, ἡ ὁποία ὁμῶς δὲν προστατεύεται ἐκ τῶν βορείων ἀνέμων.

2. **Κόλπος Χανίων (Κυδωνίας)** : Σχηματίζεται μεταξύ τῆς Χερσονήσου Ροδωποῦ καὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Ἀκρωτηρίου. Ἡ παράλληλος πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Ὀδὸν ἀκτὴ, μήκους περίπου 20 χιλιομέτρων, εἶναι εὐθεῖα καὶ ἀμώδης μὲ ἐλαχίστους ὄρους ἢ κολλίσκους, προσβάλλεται δὲ ὑπὸ τῶν βορείων ἀνέμων.

3. **Ὀρμος Σούδας** : Ἡ πλέον ἀσφαλὴς θαλασσία περιοχή τῆς Κρήτης προστατεύεται ἀπὸ ὅλους σχεδὸν τοὺς ἀνέμους. Ἀποτελεῖ ἕνα τῶν ἀσφαλεστέρων λιμένων τῆς Μεσογείου. Λόγῳ τῶν πολλαπλῶν λιμενικῶν καὶ ναυτικῶν ἐγκαταστάσεων, δὲν προσφέρεται διὰ τουριστικὴν ἀξιοποίησιν.

4. **Ὀρμος Ἀλμυροῦ (Γεωργιουπόλεως)** : Ὁ ὄρμος Ἀλμυροῦ, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται ἡ Γεωργιούπολις, εἶναι ὀλιγώτερον κλειστὸς τῶν ἄλλων, πλὴν ὁμῶς λόγῳ τοῦ προσανατολισμοῦ του (δυτικός), ἢ ἀπὸ τῆς Γεωργιουπόλεως ἐκτεταμένη ἀμμώδης παραλία προστατεύεται πλήρως ἀπὸ τοὺς ἐπικρατοῦντας βορειοδυτικοὺς ἀνέμους (μελέμια).

5. **Κόλπος Ἡρακλείου** : Ὁ κόλπος τοῦ Ἡρακλείου ἔχει τὸν αὐτὸν προσανατολισμὸν μετὰ τοῦ ὄρμου Ἀλμυροῦ. Τὸ πλέον ὑψηλὸν σημεῖον του εὐρίσκεται παρὰ τὸν μυχὸν αὐτοῦ, γνωστοῦ ὡς ὄρμος Ρογδιᾶς.

6. **Κόλπος Μαλίων** : Οὗτος περιλαμβάνει μίαν ἐκ τῶν ὠραιότερων ἀμμωδῶν παραλιῶν τῆς νήσου, δὲν προστατεύεται ὁμῶς ἐκ τῶν βορείων καὶ βορειοδυτικῶν ἀνέμων.

ΚΟΛΠΟΣ ΜΑΛΙΩΝ

ΚΟΛΠΟΣ ΜΙΡΑΜΠΕΛΛΟΥ

ΠΑΛΑΙΚΑΣΤΡΟΝ

7. **Κόλπος Μιραμπέλλου:** 'Ο όρμος Μιραμπέλλου, μία τῶν μεγαλύτερων καὶ γραφικότερων ἀκτῶν τῆς Κρήτης, προστατεύεται, λόγῳ τοῦ προσανατολισμοῦ του, ἀπὸ τοὺς βορειοδυτικούς ἀνέμους. Ἡ μορφολογία τῶν ἀκτῶν αὐτοῦ εἶναι τοιαύτη, ὥστε σχηματίζεται μία ἀλλεπάλληλος σειρά ὀρμίσκων, λιμενίσκων καὶ μικρῶν ἀμμωδῶν ἢ βραχωδῶν ἀκτῶν, με ἐναλλασσόμενα τοπία καὶ μεγάλην γραφικότητα.

8. **Ὀρμος Σητείας :** 'Ο ἀνατολικότερος τῶν βορείων ἀκτῶν τῆς νήσου ἄνοικτος πρὸς βορρᾶν. Ἄκτῃ μᾶλλον εὐθεία.

9. **Ὀρμος Γράντες :** Εἰς τὰ ἀνατολικά παράλια τῆς νήσου ὁ Ὀρμος Γράντες περιλαμβάνει καὶ τὴν περίφημον τοποθεσίαν τοῦ Φοινικοδάσους Βαΐ. Λόγῳ τοῦ προσανατολισμοῦ του προφυλάσσεται ὑπὸ τῶν βορείων ἀνέμων.

10. **Ὀρμος Μεσσαρᾶ :** 'Ο μοναδικὸς μεγάλος κόλπος εἰς τὰ νότια παράλια τῆς Κρήτης ἔχει προσανατολισμὸν ἀκριβῶς ἀντίθετον ὄλων σχεδὸν τῶν ἄλλων κόλπων τῆς νήσου. Αἱ ἀκταὶ του εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐθείαι, ἀνευ λιμενίσκων ἢ ὀρμίσκων, πλην ὀλίγων ἐξαιρέσεων.

Ἐκτὸς τῶν ὡς ἄνω μεγάλων κόλπων ἢ ὀρμων, αἱ ἀκταὶ τῆς νήσου σχηματίζουν σειράν γραφικωτάτων λιμενίσκων ἢ ὀρμίσκων μεγάλου ἐνδιαφέροντος, ἐκ τῶν ὁποίων σημαντικότεροι εἶναι :

11. **Σταυρός :** Προφυλαγμένος ὀρμίσκος εἰς τὸ βορειοανατολικὸν τμήμα τοῦ Ἄκρωτηρίου. Διαθέτει θαυμασίαν ἀμμώδη ἀκτὴν.

12. **Ὀρμος Μπαλί :** Ὀρμίσκος εἰς τὸν νομὸν Ρεθύμνης, μετὰ τοῦ ὀμνύμου μικροῦ χωρίου Ἀλιέων.

13. **Ὀρμος Φόδελε :** Ἀμμώδης παραλία, μετὰ ἐνδοχώρας πλήρους πορτοκαλεῶνων. Πλησίον εὐρίσκεται τὸ χωρίον Φόδελε, γενέτειρα τοῦ Δ. Θεοτοκοπούλου (El Greco).

14. **Ὀρμος Ἁγίας Πελαγίας :** Ὁ ὀρμος τῆς Ἁγίας Πελαγίας καὶ ὁ παρακείμενος ὀρμίσκος Λιγαριᾶς σχηματίζουν ἐν γραφικώτατον σύμπλεγμα με μεγάλας δυνατότητας τουριστικῆς ἀξιοποιήσεως. Ἀμφότεροι διαθέτουν ἀμμώδεις παραλίας.

15. **Ὀρμος Χερσονήσου :** Ὁ Λιμὴν Χερσονήσου εὐρίσκεται εἰς τὴν δυτικὴν ἄκρην τοῦ κόλπου τῶν Μαλίων. Ἡ σχηματιζομένη χερσόνησος δημιουργεῖ δύο ὀρμίσκους μετ' ἀμμώδους παραλίας, ἀμφοτέρους προφυλαγμένους ἐκ τῶν βορειοδυτικῶν ἀνέμων.

ΚΟΛΠΟΣ ΜΙΡΑΜΠΕΛΛΟΥ

ΟΡΜΟΣ ΣΠΙΝΑΛΟΓΓΑΣ - ΠΟΡΟΣ ΕΛΟΥΝΤΑΣ

ΠΛΑΚΙΑΣ

16. **Όρμος Σπιναλόγγας:** Είς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ Κόλπου Μιραμπέλλου, ἢ δυτικὴ ἀκτὴ τῆς Κρήτης, ἢ Χερσονήσου Σπιναλόγγα καὶ ἡ ὁμώνυμος νησίς, σχηματίζουν μίαν λιμνοθάλασσαν ἀπολύτως προφυλαγμένην καὶ σχετικῶς ἀβαθῆ, ἢ ὁποία δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν διεξαγωγὴν ναυτικῶν ἀθλημάτων, θαλασσίου σκί κλπ. Τὸ μήκος τῆς λιμνοθάλασσης εἶναι περίπου 4 χιλιόμετρα, τὸ πλάτος τῆς κυμαίνεται ἀπὸ ἡμισυ ἕως ἔν καὶ ἡμισυ χιλιόμετρον, ὃ δὲ ἄξων αὐτῆς ἔχει κατεῦθυνσιν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον.

17. **Λιμενίσκοι Καλοῦ Χωριό:** Εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου Μιραμπέλλου, παρὰ τὸ Καλὸ Χωριό, σχηματίζεται σειρά τεσσάρων γραφικωτάτων ὀρμίσκων μὲ ἐξαιρετοὺς ἀμμώδεις παραλίας μεταξύ τῶν διαφόρων χερσονήσων.

18. **Όρμος Καβοῦσι:** Σχηματίζεται εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἄκραν τοῦ κόλπου Μιραμπέλλου, εἰς τὸ τέρμα ἑνὸς τῶν μεγαλύτερων ἐλαιῶνων τῆς νήσου.

Όρμοι καὶ λιμενίσκοι, σχηματίζονται ἐπίσης εἰς τὰ νότια παράλια τῆς νήσου, κυρίως εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα αὐτῶν. Ἡ γενικὴ διαμόρφωσις ὁμῶς τῶν νοτίων ἀκτῶν εἶναι διάφορος τῆς τῶν βορείων, καὶ πλησιάζει, ἰδίως εἰς τὴν ἀνατολικὴν Κρήτην, περισσότερο τὴν εὐθεῖαν γραμμὴν.

Ἐκτὸς τοῦ προαναφερθέντος ὄρμου Μεσσαρᾶ, οἱ κυριώτεροι ὄρμοι ἢ κολπίσκοι τῶν νοτίων ἀκτῶν, οἱ ὅποιοι ἐνδιαφέρουν ἀπὸ τουριστικῆς ἀποψέως εἶναι οἱ κάτωθι:

19. **Όρμος Μακρύγιαλος (Γούδουρα):** Ὁ δυτικώτερος τῶν ὄρμων τῶν νοτίων παραλίων τῆς νήσου περιέχει ἐκτεταμένην ἀμμώδη ἀκτὴν, ἢ προσπέλασις πρὸς τὴν ὁποίαν εἶναι σήμερον δυσχερής.

20. **Όρμος Καλὰ Νερά:** Ὀνομάζεται ἐπίσης καὶ Μακρύγιαλος ἐκ τοῦ ὁμώνυμου χωρίου. Εὐρίσκεται περὶ τὰ εἴκοσι χιλιόμετρα ἀνατολικῶς τῆς Ἱεραπέτρας. Περιλαμβάνει ὠραιότατην ἀμμώδη ἀκτὴν.

21. **Όρμος Τσοῦτσουρος:** Μικρὸς ὄρμος μετ' ἀμμώδους ἀκτῆς, ἀνοικτὸς πρὸς νότον.

22. **Καλοὶ Λιμένες:** Ἐν ἐκ τῶν πλέον ἀσφαλῶν ἀγκυροβολίων τῶν νοτίων παραλίων τῆς Κρήτης. Λόγω τῆς ἐγκαταστάσεως εἰς αὐτὸν σταθμοῦ ὑγρῶν καυσίμων διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν ποντοπόρων πλοίων, ἢ τουριστικῆ ἐκμετάλλευσις τῆς περιοχῆς κατέστη ἀνέφικτος, λόγῳ ἀχρηστεύσεως τῆς ἀμμώδους παραλίας.

23. **Πλακιᾶ:** Εἰς τῶν γραφικωτέρων ὄρμων τῶν νοτίων ἀκτῶν, μὲ ὠραιότατην ἀμμώδη παραλίαν ἄριστα προσφερομένην διὰ τὴν δημιουργίαν τουριστικῶν ἐγκαταστάσεων.

24. **Όρμος Λουτροῦ:** Ὀρμίσκος πρὸς δυσμὰς τῆς Χώρας Σφακίων, ἀνευ ὁδικῆς προσπελάσεως. Ὀμοῦ μετὰ τῶν Καλῶν Λιμένων, ἀποτελοῦν τὰ ἀσφαλέστερα ἀγκυροβόλια τῶν νοτίων παραλίων τῆς Κρήτης.

25. **Όρμος Ἁγίας Ρουμέλης:** Ἡ προσπέλασις εἶναι δυνατὴ μόνον ἀπὸ θαλάσσης. Ὁ γραφικώτατος οὗτος ὀρμίσκος ἀποτελεῖ τὴν ἐξοδὸν τῆς περιφήμου φάραγγος τῆς Σαμαριᾶς.

26. **Σούγιας:** Γραφικώτατος ὀρμίσκος, μετ' ὠραιότατης ἀμμώδους ἀκτῆς.

27. **Παλαιοχώρας Σελίνου:** Ὁ δυτικώτερος τῶν ὄρμων τῶν νοτίων παραλίων τῆς νήσου. Σχηματίζεται μετὰ τῆς χερσονήσου Σελίνου, πρὸς δυσμὰς τῆς κωποπόλεως τῆς Παλαιοχώρας καὶ τῆς χερσονήσου Γραμμένου (Κουντούρας).

ΑΚΤΗ ΚΟΥΝΤΟΥΡΑΣ

28. **Κουντούρα:** Προς δυσμάς τής χερσονήσου Γραμμένου, σχηματίζεται κλειστός κυκλικός κολπίσκος, τὸ βόρειον τμήμα τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖται ἀπὸ ὠραιστᾶτην ἀμμώδη ἀκτὴν.

Ὁ ὄρμος τής Κουντούρας εἶναι καὶ ὁ τελευταῖος (δυτικώτερος) τῶν ὄρμων τῶν νοτίων παραλίων τής νήσου. Ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Κριοῦ (ὀλίγα χιλιόμετρα πρὸς δυσμάς) ἀρχίζουν αἱ δυτικαὶ ἀκταί, αἱ ὁποῖαι ἐνίοτε πλήττονται ὑπὸ σφοδρῶν δυτικῶν ἀνέμων. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τὰ βᾶθη τής θαλάσσης εἶναι ἐκ τῶν μεγαλύτερων τής Μεσογείου (3.000 μέτρα). Οἱ σχηματιζόμενοι δὲ ὄρμοι εἶναι οἱ κάτωθι :

29. **ὄρμος Βούρλια:** Σχηματίζεται μετὰ τής Ἐλαφονήσου καὶ τής ἄκρας Κριοῦ. Ἄνοικτος πρὸς δυσμάς.

30. **ὄρμος Ἐλαφονήσου:** Σχηματίζεται πρὸς βορρᾶν τής Ἐλαφονήσου, ἐπιπέδου καὶ χαμηλῆς νησίδος, ἡ ὁποία χωρίζεται ἀπὸ τὴν ἐναντι ἀκτὴν διὰ στενοῦ πορθμοῦ βᾶθους ἡμίσεος μέτρου. Ὁ ὄρμος Ἐλαφονήσου πλήττεται ἐνίοτε ὑπὸ νοτιοδυτικῶν ἀνέμων, εἰς περιπτώσεις δὲ κακοκαιρίας τὰ δημιουργούμενα κύματα εἶναι ἐκ τῶν μεγαλύτερων τής Μεσογείου.

31. **ὄρμος Στόμιον:** Ὁρμίσκος ἀνοικτὸς πρὸς δυσμάς.

32. **ὄρμος Σφηνάρι:** Μεγάλος ὄρμος, με ἀνοιγμα τριῶν περίπου χιλιομέτρων, ἀνοικτὸς πρὸς δυσμάς.

33. **ὄρμος Κούρτι:** Εἶναι ὁ κυριώτερος ὄρμος τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τής νήσου. Περικλείεται πρὸς βορρᾶν ὑπὸ μικρᾶς χερσονήσου, εἰς τὴν ὁποῖαν εὑρίσκονται τὰ εἰρήπια τής ἀρχαίας Φαλασάρνης. Περιλαμβάνει μίαν τῶν ὠραιότερων ἀμμωδῶν παραλιῶν τής Κρήτης.

Ὅλα τὰ ἀσφαλῆ ἀγκυροβόλια καὶ καταφύγια τῶν ἀκτῶν τής Κρήτης δεῖκνύονται εἰς τὸν Χάρτην 29 (εἰς τὸ Κεφάλαιον 5.00 τής Μελέτης) ὁμοῦ μετὰ τῶν λιμένων καὶ λιμενίσκων τής νήσου.

Αἱ Νῆσοι :

Αἱ ὑφιστάμεναι περίξ τής Κρήτης νῆσοι καὶ νησίδες, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, εἶναι ἀκατοίκητοι. Ἀπὸ τουριστικῆς ἀπόψεως, ὠρισμένοι τούτων δύνανται νὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενον θαλασσίων ἐκδρομῶν, εἴτε πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἐπ' αὐτῶν εὑρισκομένων παλαιῶν φρουρίων ἢ ὄχυρῶσεων, εἴτε λόγῳ τής χλωρίδος, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τὴν δυνατότητα θαλασσίου λουτροῦ καὶ ὑποβρυχίου ἀλιείας.

Μὲ ἀφετηρίαν τὸ Ἡράκλειον καὶ κατεύθυνσιν πρὸς ἀνατολᾶς, αἱ κυριώτεροι τῶν νησίδων αὐτῶν εἶναι αἱ κάτωθι :

1. **Δία:** Σημαντικοῦ μεγέθους νῆσος εἰς ἀπόστασιν 15 χλμ. ἐξ Ἡρακλείου. Ἀκατοίκητος, χρησιμεύει ὡς ἐκτροφείου ἀγάλγρων. Τέσσαρες ὄρμοι. Πλησίον ταύτης δύο νησίδες (Παξιμάδι, καὶ Πεταλίδα ἢ Γλαρονήσι).

2. **Σπιναλόγκα (Καλυδῶν):** Νησί εἰς τὸν κόλπον Μιραμπέλλου ἐναντι τής χερσονήσου Σπιναλόγας καὶ εἰς ἀπόστασιν μικρότερον τοῦ ἐνὸς χιλιομέτρου ἀπὸ τής ἀκτῆς. Σημαντικώτατον Ἐνετικὸν Φρούριον. Κατὰ τὸ παρελθὸν κατωκίετο. Ἀνήκει εἰς τὸν Ε.Ο.Τ., θεωρουμένη ὡς τουριστικὸς χῶρος.

3. **Νῆσοι Ἁγίου Νικολάου (Ἁγιοὶ Πάντες καὶ Μικρόνησος):** Δύο νησίδες, ἡ πρώτη τῶν ὁποίων χρησιμεύει ὡς ἐκτροφείου ἀγάλγρων. Εὑρίσκονται ἔμπροσθεν τής πόλεως τοῦ Ἁγίου Νικολάου, εἰς ἀπόστασιν μικρότερον τοῦ ἐνὸς χιλιομέτρου. Ἀκατοίκητοι καὶ ἀνευ πανίδος.

4. **Ψεῖρα:** Νησί εἰς τὸν κόλπον Μιραμπέλλου εἰς τὴν ὁποῖαν εὑρέθησαν σημαντικῆς ἀξίας Μινωικὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα. Ἀκατοίκητος.

5. **Διονυσάδες Νῆσοι:** Σύμπλεγμα τριῶν νησίδων πρὸς Β. τοῦ κόλπου τής Σητείας, εἰς ἀπόστασιν δώδεκα ἕως δεκαπέντε χιλιομέτρων. Ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσαι, ἀκατοίκητοι.

6. **Ἐλάσα:** Ἀκατοίκητος νησίς ἐναντι τής ἀρχαίας Ἰτάνου. Τὸ δυτικώτερον σημεῖον τής Κρήτης.

7. **Γραντές:** Νησίς ἐναντι τής ἀκτῆς τοῦ Παλαικάστρου. Βραχῶδης.

8. **Κουφονήσιον:** Νησίς ἀκατοίκητος, ἀνευ χλωρίδος, μετὰ πλούσια ὄμοια ἀλιεύματα εἰς τὰ περίξ ὕδατα.

9. **Χρυσὴ (Γαῖδουρονήσι):** Μία ἐκ τῶν πλέον τουριστικῶς ἀξιοποιήσιμων νησῶν τής Κρήτης, εἰς ἀπόστασιν 15 χλμ. ἀπὸ τὴν Ἰεράπετραν. Καλύπτεται ὑπὸ δάσους κέδρων καὶ περιλαμβάνει (εἰς τὴν ἐναντι τής Ἰεραπέτρας ἀκτὴν) ὠραιστᾶτην ἀμμώδη παραλίαν.

10. **Παξιμάδια:** Δύο νησοὶ εἰς τὸν κόλπον Μεσσαρᾶ μετὰ βοσκήσιμους γαίας (μέγιστον ὑψόμετρον 453 μ.) καὶ βαθέα περίξ αὐτῶν ὕδατα. Ἐπὶ τῶν νησῶν εὑρίσκονται ἀγριοὶ κόνικλοι.

11. **Γαῦδος:** Μεγάλη νῆσος ἐναντι τής Χώρας Σφακίων. Ἡ μόνη κατωκισμένη. Τὸ νοτιώτερον σημεῖον τής Ἑλλάδος. Καλύπτεται ὑπὸ κέδρων. Ἐπ' αὐτῆς εὑρίσκεται εἰς τῶν ὑψηλοτέρων φάρων τοῦ κόσμου. Ἡ Γαυδοπούλα, νησίς πρὸς βορρᾶν τής Γαῦδος, εἶναι ἀκατοίκητος. Ἐπὶ τής Γαῦδος ὑπάρχουν εἰρήπια μικροῦ Ἐνετικοῦ κάστρου. Κατὰ τὴν Μυθολογίαν, ἡ Γαῦδος ἦτο ἡ νῆσος τής Καλυψοῦς. Ὑπάρχουν ἐπίσης εἰρήπια μικρᾶς ἀρχαίας πόλεως ὅπου εὑρέθησαν εὑρήματα Ἑλληνικῆς τέχνης. Λίαν ἐνδιαφέρουσα δι' ἐκδρομᾶς, μετὰ δύο μικρῶν ἀμμωδῶν παραλιῶν.

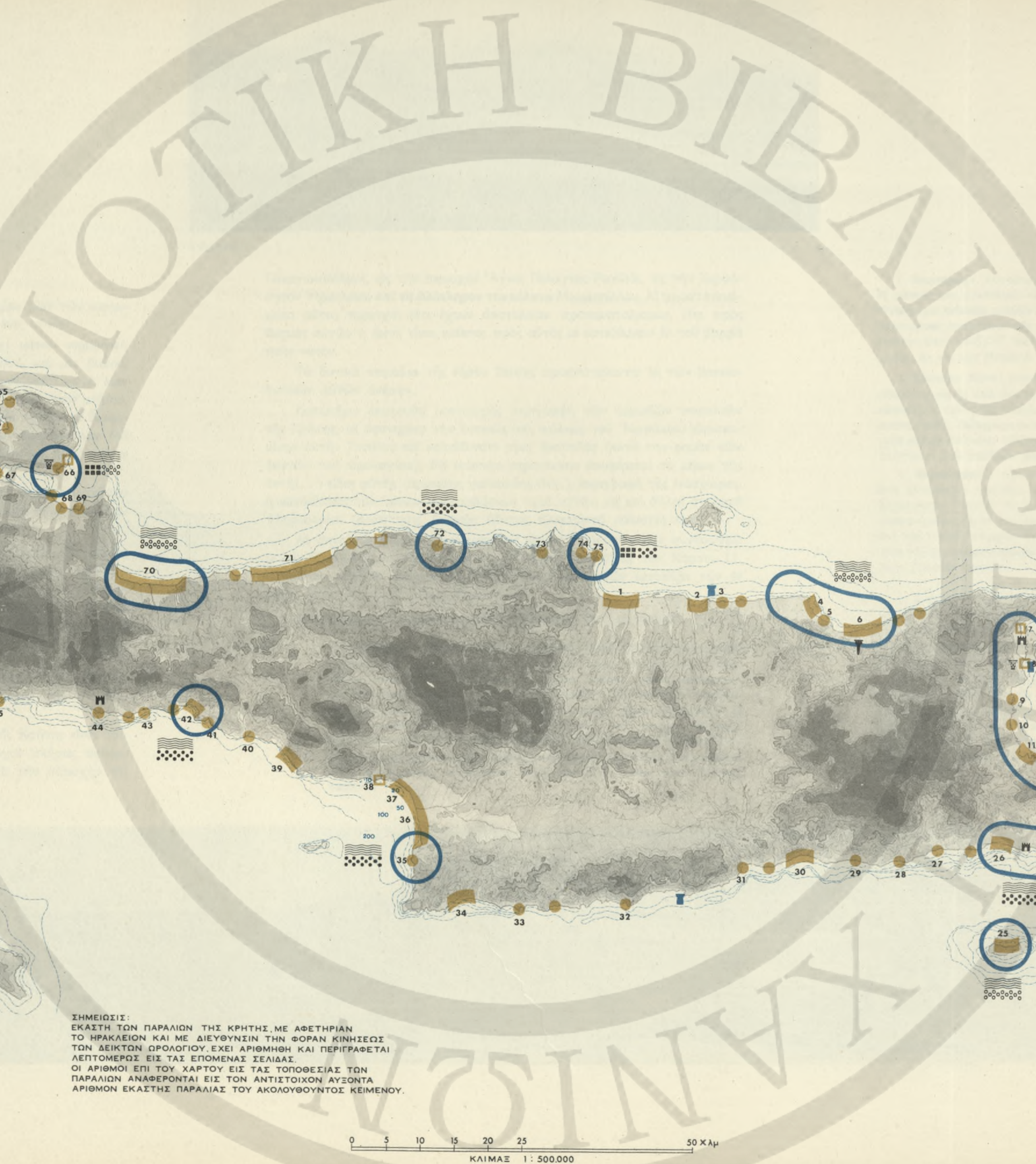
12. **Κορυκίαι Νῆσοι:** Δύο νησίδες, ἡ Ἄγρια Γραμβούσα καὶ ἡ Γραμβούσα, εἰς τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον τής νήσου. Ἀκατοίκητοι, περιβάλλονται ὑπὸ ἐτέρων νησίδων. Ὁρμητήριον πειρατῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα. Ἐπὶ τής Γραμβούσας εὑρίσκονται εἰρήπια μεγάλου Ἐνετικοῦ φρουρίου. Λίαν ἐνδιαφέρων τόπος δι' ἐκδρομῆν.

13. **Νησίς Ἁγίου Θεοδώρου (Θεωδωροῦ):** Ἄγονος καὶ ἀκατοίκητος νησίς, χρησιμεύουσα σήμερον ὡς ἐκτροφείου ἀγάλγρων. Εἰς τὸν κόλπον τῶν Χανίων, εἰς ἀπόστασιν δύο χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν ἀκτὴν. Ἐρείπια Ἐνετικοῦ φρουρίου καὶ μικρὸς ὄρμος πρὸς νότον. Ἐπίσης μικρὸν σπήλαιον.

14. **Σούδα:** Νησίς εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ὁμωνύμου κόλπου. Παλαιὸν Ἐνετικὸν Φρούριον.

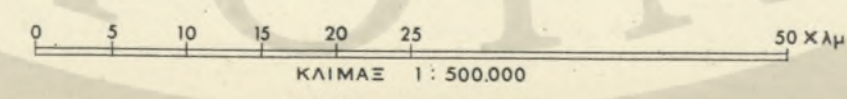
ΣΠΙΝΑΛΟΓΚΑ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ΑΜΜΩΔΗΣ ΠΑΡΑΛΙΑ
- ΧΑΛΙΚΩΔΗΣ ΠΑΡΑΛΙΑ
- ΠΑΡΑΛΙΑ ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΗΣ ΩΡΑΙΟΤΗΤΟΣ
- ΠΟΛΥ ΔΙΑΥΓΗ ΥΔΑΤΑ ΠΥΘΜΗΝ ΘΑΛΑΣΣΗΣ ΜΕ ΕΛΑΦΡΑΝ ΚΛΙΣΙΝ, ΑΝΕΥ ΦΥΚΩΝ.
- ΠΟΛΥ ΛΕΠΤΗ ΛΕΥΚΗ ΑΜΜΟΣ
- ΠΟΛΥ ΛΕΠΤΗ ΦΑΙΑ ΑΜΜΟΣ
- ΒΟΣΤΑΛΑ
- ΥΠΟΒΡΥΧΙΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΟΠΘΕΣΙΑ
- ΓΕΙΤΟΝΕΥΟΥΣΑ ΑΡΧΑΙΑ ΤΟΠΘΕΣΙΑ
- ΦΡΟΥΡΙΟΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ:
 ΕΚΑΣΤΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΛΙΩΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ, ΜΕ ΑΦΕΤΗΡΙΑΝ ΤΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ ΚΑΙ ΜΕ ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΝ ΤΗΝ ΦΟΡΑΝ ΚΙΝΗΣΕΩΣ ΤΩΝ ΔΕΙΚΤΩΝ ΩΡΟΛΟΓΙΟΥ, ΕΧΕΙ ΑΡΙΘΜΗΘΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΤΑΙ ΛΕΠΤΟΜΕΡΩΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΟΜΕΝΑΣ ΣΕΛΙΔΑΣ.
 ΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΧΑΡΤΟΥ ΕΙΣ ΤΑΣ ΤΟΠΘΕΣΙΑΣ ΤΩΝ ΠΑΡΑΛΙΩΝ ΑΝΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΝ ΑΥΞΟΝΤΑ ΑΡΙΘΜΟΝ ΕΚΑΣΤΗΣ ΠΑΡΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ.

ΑΜΜΩΔΕΙΣ ΠΑΡΑΛΙΑΙ

ΣΤΟΜΙΟΝ

β. Ἀμμώδεις Ἀκταί :

Ἡ ὕπαρξις ὠραίων ἀμμωδῶν ἀκτῶν ἀποτελεῖ σήμερον μίαν τῶν κυριωτέρων προϋποθέσεων διὰ τὴν τουριστικὴν ἀξιοποίησιν ἐνὸς τόπου.

Κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν παρατηρήθη, ὄχι μόνον σημαντικὴ αὐξησις τοῦ τουρισμοῦ εἰς ὅλας γενικῶς τὰς χώρας, ἀλλὰ καὶ μία βασικὴ μεταστροφή τοῦ τουριστικοῦ ρεύματος, τὸ ὁποῖον κατευθύνεται κατὰ λίαν ὑψηλὸν ποσοστὸν πρὸς παραθαλασσίους περιοχάς, εἰς ἀναζητήσιν «ἡλίου, ἄμμου καὶ θαλάσσης». Εἶναι δὲ χαρακτηριστικόν ὅτι ὅλαι σχεδὸν αἱ διαφημίσεις τῶν τουριστικῶν χωρῶν, αἱ ὁποῖαι καταβάλλουν προσπάθειαν διὰ τὴν προσέλκυσιν μαζικοῦ τουρισμοῦ, περιέχουν μίαν ὠραίαν καὶ ἠλιόλουστον ἀμμώδη ἀκτὴν.

Ἡ Κρήτη, λόγῳ τοῦ μεγάλου μήκους τῶν ἀκτῶν τῆς, περιλαμβάνει σειρὰν ἀμμωδῶν παραλιῶν, τῶσον μεγάλων καὶ ἐκτεταμένων, ὅσον καὶ μικροτέρων καὶ προφυλαγμένων ἐντὸς κολπίσκων, λιμενίσκων κλπ.

Ἡ τουριστικὴ ἀξιοποίησις μιᾶς ἀκτῆς προϋποθέτει, ἐκτὸς τῆς ὠραίας ἀμμώδους παραλίας καὶ τὴν ὕπαρξιν καταλλήλων κλιματολογικῶν συνθηκῶν καὶ εἰδικῶς τῆς καταλλήλου θερμοκρασίας ἀέρος καὶ θαλάσσης, ὡς καὶ προστασίας ἐκ τῶν πνεόντων ἰσχυρῶν ἀνέμων. Ἡ Κρήτη παρουσιάζει εὐνοϊκὰς συνθήκας θερμοκρασίας ἀέρος καὶ θαλάσσης, τῶσον ἐπὶ τῶν βορείων, ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν νοτίων ἀκτῶν αὐτῆς, αἱ βόρειοι ὁμως ἀκταί τῆς πλήττονται κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ θέρους, ἰδίως δὲ κατὰ τὸν Ἰούλιον καὶ Αὐγουστον, ὑπὸ σφοδρῶν βορειοδυτικῶν ἀνέμων (μελτεμίων). Ὅλαι γενικῶς αἱ ἐπὶ τῶν βορείων ἀκτῶν ἀμμώδεις παραλίαι, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀνοικταὶ πρὸς βορρᾶν, μειονεκτοῦν ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου.

Ἡ διαμόρφωσις ἐν τούτοις τῶν βορείων ἀκτῶν τῆς Κρήτης εἶναι τοιαύτη, ὥστε εἰς ὠρισμένα σημεῖα δημιουργοῦνται περιοχαὶ πλήρως προφυλαγμένα, ὅπως π. χ. ἐντὸς τοῦ κόλπου τῆς Σούδας, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς

Γεωργιουπόλεως, εἰς τὴν περιοχὴν Ἁγίας Πελαγίας-Ρογδιᾶς, εἰς τὴν Χερσόνησον Ἁρακλείου καὶ εἰς ὀλόκληρον τὸν κόλπον Μιραμπέλλου. Αἱ προστατευόμεναι αὗται περιοχαὶ εἴτε ἔχουν ἀνατολικὸν προσανατολισμὸν, εἴτε πρὸς δυσμὰς αὐτῶν ἡ ἀκτὴ εἶναι κάθετος πρὸς αὐτὰς μὲ κατεύθυνσιν ἐκ τοῦ βορρᾶ πρὸς νότον.

Τὰ δυτικὰ παράλια τῆς νήσου ἐπίσης προστατεύονται ἐκ τῶν βορειοδυτικῶν αὐτῶν ἀνέμων.

Κατωτέρω ἀκολουθεῖ λεπτομερὴς περιγραφή τῶν ἀμμωδῶν παραλιῶν τῆς Κρήτης, μὲ ἀφετηρίαν τὴν δυτικῶς τῆς πόλεως τοῦ Ἁρακλείου εὐρισκομένην ἀκτὴν Στομίου καὶ κατεύθυνσιν πρὸς ἀνατολὰς (κατὰ τὴν φορὰν τῶν δεικτῶν τοῦ ὥρολογίου). Εἰς ἐκάστην περίπτωσιν ἀναφέρεται τὸ μήκος τῆς ἀκτῆς, τὸ εἶδος αὐτῆς (ἀμμώδης, χαλικώδης κλπ.), περιγραφή τῆς ἐνδοχώρας, ἡ κατάστασις τῶν μέσων προσπελάσεως πρὸς αὐτήν, ὡς καὶ ἄλλα σχετικαὶ πληροφορίες (βλάστησις, ὕπαρξις ὕδατος, ἠλεκτρικοῦ ρεύματος κλπ.).

Αἱ ἀκταί τῆς νήσου δεικνύονται εἰς μὲν τὸν Χάρτην 10 ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ὄλην μορφολογίαν τῆς νήσου, λεπτομερέστερον δὲ εἰς τὸν Χάρτην 11. Ὁ αὐξὼν ἀριθμὸς ἐκάστης τῶν περιγραφομένων ἀκτῶν ἐντοπίζει τὴν ἐν λόγῳ ἀκτὴν εἰς τὸν ἀνωτέρω Χάρτην 11.

Αἱ κυριώτεροι ἀμμώδεις παραλίαι τῆς Κρήτης εἶναι αἱ κάτωθι :

1. **Στόμιον :** Μεγάλῃ ἐκτεταμένη ἀμμώδης ἀκτὴ (λεπτὴ ἄμμος, φαιοῦ χρώματος) εἰς τὰ βόρεια παράλια τῆς νήσου, δυτικῶς τῆς πόλεως τοῦ Ἁρακλείου, μήκους 4-5 χιλιομέτρων. Ἐνδοχώρα ἐπίπεδος, ἀνευ βλαστήσεως. Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον αὐτῆς εὐρίσκονται δεξαμεναὶ ὑγρῶν καυσίμων καὶ ἐγκαταστάσεις ἀντλιῶν. Ὁ μυχὸς τοῦ σχηματιζομένου κόλπου ἀναφέρεται ὡς πιθανὴ τοποθεσία διὰ τὴν μελλοντικὴν κατασκευὴν ἐνὸς μεγάλου καὶ ἀσφαλτοῦς λιμένος διὰ τὴν πόλιν τοῦ Ἁρακλείου. Πρὸς νότον τῆς παραλίας Στομίου ἔχει προγραμματισθῆ ἡ βιομηχανικὴ ζώνη τῆς πόλεως. Προσπέλασις πρὸς τὴν παραλίαν εὐκολωτάτη ἐκ τῆς παραλλήλου πρὸς αὐτὴν Ἐθνικῆς ὁδοῦ.

2. **Καρτερός :** Ἀμμώδης ἀκτὴ μήκους δύο χιλιομέτρων, εἰς ἀπόστασιν ἕξ χιλιομέτρων, ἀνατολικῶς τῆς πόλεως τοῦ Ἁρακλείου. Ἀμμος λεπτὴ λευκὴ. Ἐνδοχώρα ἐπίπεδος μεταξὺ ἐθνικῆς ὁδοῦ καὶ ἀκτῆς, λοφώδης, μετ' ὀλίγης βλαστήσεως πρὸς νότον τῆς ὁδοῦ. Προσπέλασις εὐχερῆς. Ἡ ἀκτὴ Καρτεροῦ ἐπελέγη ὑπὸ τοῦ Ε.Ο.Τ. διὰ τὴν ἀνάγεισιν τῶν ἐγκαταστάσεων πλᾶζ Ἁρακλείου, ὡς καὶ ἐνὸς Μοτέλ Α' κατηγορίας, δυναμικότητος 100 κλινῶν.

3. **Κοκκίνη Χάνι :** Συνεχεῖς μικραὶ καὶ μεγαλύτεραι ἀμμώδεις ἀκταὶ κατὰ μήκος τῆς ἀκτῆς ἀπὸ Καρτερόν ἕως Χερσόνησον (ἐπὶ μήκους δώδεκα χιλιομέτρων), ἡ πρώτη τῶν ὁποίων εὐρίσκεται εἰς τὴν θέσιν Κοκκίνη Χάνι. Ἀμμος λεπτὴ, λευκὴ. Ἐνδοχώρα μεταξὺ ἀκτῆς καὶ Ἐθνικῆς ὁδοῦ—μέσου πλάτους ἐνὸς χιλιομέτρου—ἐπίπεδος καλλιεργουμένη διὰ κηπευτικῶν. Ὀλόκληρος ἡ ἀκτὴ πλήττεται ὑπὸ σφοδρῶν βορειοδυτικῶν ἀνέμων.

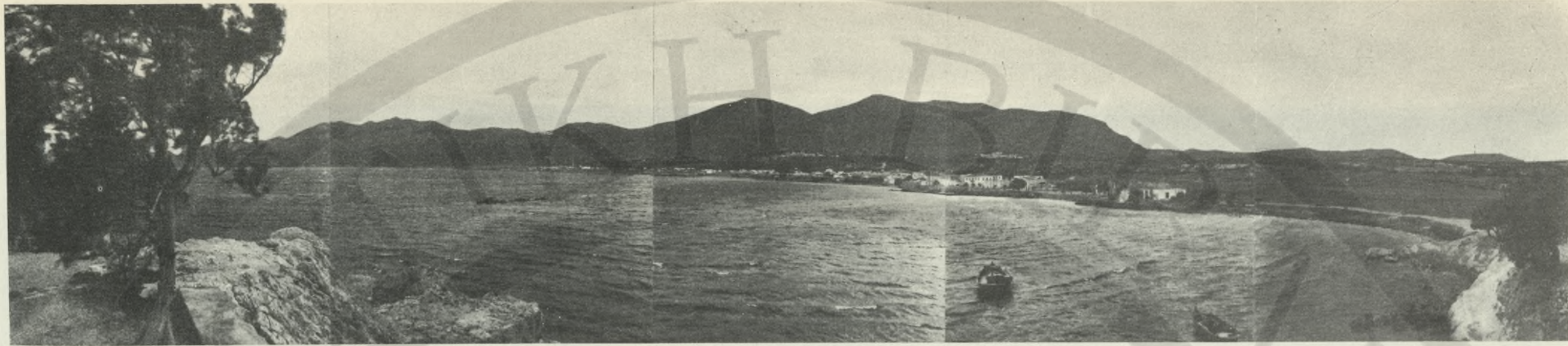
4. **Χερσόνησος :** Ὁραιοτάτη προστατευμένη ἀμμώδης ἀκτὴ, μήκους ἐνὸς χιλιομέτρου περίπου, πρὸς δυσμὰς τοῦ γραφικωτάτου χωρίου Λιμὴν Χερσονήσου. Πλησίον τῆς Ἐθνικῆς ὁδοῦ. Ἡ περιοχὴ διαθέτει ὕδωρ καὶ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς σχηματίζεται μικρὰ χερσόνησος, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὑπάρχουν ὑπολείμματα παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Νοτίως τῆς χερσονήσου εὐρίσκεται τὸ χωρίον. Ὁ προσανατολισμὸς τῆς ἀκτῆς εἶναι βορειοανατολικός.

5. **Σταλὶς :** Ἡ πρώτη τῶν ἀμμωδῶν ἀκτῶν εἰς τὸν κόλπον τῶν Μαλίων, μήκους ἐνὸς περίπου χιλιομέτρου. Ἀμμος λεπτὴ, λευκὴ. Ἡ ἐθνικὴ ὁδὸς εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν μικροτέραν τοῦ ἡμίσεος χιλιομέτρου ἀπὸ τῆς ἀκτῆς. Ὑπάρχει ἠλεκτρικὸν ρεῦμα καὶ ὕδωρ. Ἡ ἐνδοχώρα εἶναι μᾶλλον ἐπίπεδος καὶ καλλιεργεῖται κυρίως διὰ κηπευτικῶν.

6. **Ἀκτὴ Μαλίων :** Μήκους τριῶν καὶ πλέον χιλιομέτρων, ἐκ λεπτῆς λευκῆς ἄμμου. Εἶναι μία τῶν ὠραιότερων τῆς Κρήτης. Ἡ Ἐθνικὴ ὁδὸς εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς χιλιομέτρου νοτίως αὐτῆς, ἡ δὲ περιοχὴ διαθέτει ἀφθονον ὕδωρ, ὡς καὶ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα. Ἡ ἐνδοχώρα εἶναι ἐπίπεδος, φυτευμένη μὲ μπατανιές. Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς ἀκτῆς εὐρίσκονται τὰ ἔρειπια τοῦ περιφήμου Μινωικοῦ ἀνακτόρου τῶν Μαλίων. Πλήττεται ὑπὸ τῶν βορειοδυτικῶν ἀνέμων.

ΚΑΡΤΕΡΟΣ

ΧΕΡΙΟΝΗΣΟΣ

ΧΕΡΙΟΝΗΣΟΣ

ΜΑΛΙΑ

ΜΑΛΙΑ

ΠΛΑΚΑ ΣΠΙΝΑΛΟΓΓΑΣ

Μεταξύ τῆς ἀκτῆς Μαλιῶν καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἁγίου Ἰωάννης (σημεῖον ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ὁ Κόλπος Μιραμπέλλου), ἤτοι ἐπὶ μήκους εἴκοσι πέντε περίπου χιλιομέτρων, οὐδεμία ἐτέρα ἀξιόλογος ἀμμόδης ἀκτὴ ὑπάρχει. Εἰς τὸ Σίσιον καὶ εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Μιλάτου ὑπάρχουν μὲν μικραὶ ἀμμόδεις παραλίας, ἀλλ' οὔτε ἡ ποιότης τῆς ἄμμου, οὔτε ἡ διαμόρφωσις τῆς ἀκτῆς καθιστοῦν ταύτας ἀξιοποιησίμους.

Ἀπὸ τὴν πόλιν τοῦ Ἡρακλείου ἕως τὸ ἀκρωτήριον Ἁγίου Ἰωάννης, ἡ γενικὴ κατεύθυνσις τῆς ἀκτῆς παραμένει ἡ αὐτὴ, ἤτοι ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Ἐκ τοῦ ὡς ἄνω ἀκρωτηρίου ὁμοίως, ἡ κατεύθυνσις μεταβάλλεται κατὰ 90 μοίρας ὁ σχηματιζόμενος δὲ κόλπος Μιραμπέλλου, μία τῶν ὠραιότερων παραθαλασσιῶν περιοχῶν τῆς Κρήτης, ἔχει σχῆμα μεγάλης ἡμισελήνου, μὲ ἄνοιγμα πρὸς τὰ βορειοανατολικά.

Αἱ ἀκταὶ τοῦ κόλπου εἶναι γραφικώταται καὶ δαντελωταί, σχηματίζονται δὲ πολλοὶ κολπίσκοι καὶ λιμενίσκοι. Λόγω τοῦ γενικοῦ προσανατολισμοῦ τῆς, ἡ ὅλη ἀκτὴ δὲν πλήττεται κατ' εὐθείαν ὑπὸ τῶν βορειοδυτικῶν ἀνέμων (μελτεμιῶν) καὶ ἐπομένως θαλάσσια λουτρά, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ θέρους, εἶναι ὄχι μόνον δυνατά, ἀλλὰ καὶ εὐχάριστα δεδομένου ὅτι τὰ μελτέμια δροσίζουν τὴν ἀτμόσφαιραν.

Ἡ γενικὴ ἐνδοχώρα τοῦ κόλπου εἶναι ἄκρως ἐνδιαφέρουσα, περιέχουσα πολλὰς καὶ ἀξιοσημειώτους ἀρχαίας τοποθεσίας, ὡς ἡ Ὀλοῦς, ἡ Λατῶ Ἐτέρα, τὰ Γουρνιά, ἡ γραφικὴ κωμόπολις Κριτσά μὲ ἐκκλησίαν τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς μὲ γνωστὰς τοιχογραφίας κλπ. Εἰς τὸ μέσον δὲ τοῦ κόλπου, μὲ προσανατολισμὸν πρὸς ἀνατολάς, εὐρίσκεται ὁ Ἁγιος Νικόλαος, μία τῶν ὠραιότερων καὶ νεωτέρων πόλεων τῆς Κρήτης.

Εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ κόλπου, ἡ νῆσος Ἐλοῦντα, ἣτις συνδέεται διὰ γεφύρας μετὰ τῆς ἡπειρωτικῆς Κρήτης, σχηματίζει τὸν προαναφερθέντα ὄρμον τῆς Σπιναλόγγας, μήκους τεσσάρων χιλιομέτρων καὶ μέσου πλάτους ἑνός, ὁ ὁποῖος, ἐκτὸς τοῦ μικροῦ ἰσθμοῦ εἰς τὸν νότον, εἶναι ἀνοικτὸς μόνον εἰς τὸ βόρειον τμήμα αὐτοῦ. Εἰς τὸ σχηματιζόμενον ἄνοιγμα, πλάτους ἑνός χιλιομέτρου, εὐρίσκεται ἡ νησὶς Σπιναλόγγα, μετὰ τοῦ ὁμωνύμου μεγάλου Ἐνετικοῦ φρουρίου

Ἐν τῷ ὄρμῳ Σπιναλόγγας εἶναι μία περιοχὴ ἀπολύτως προστατευμένη¹,

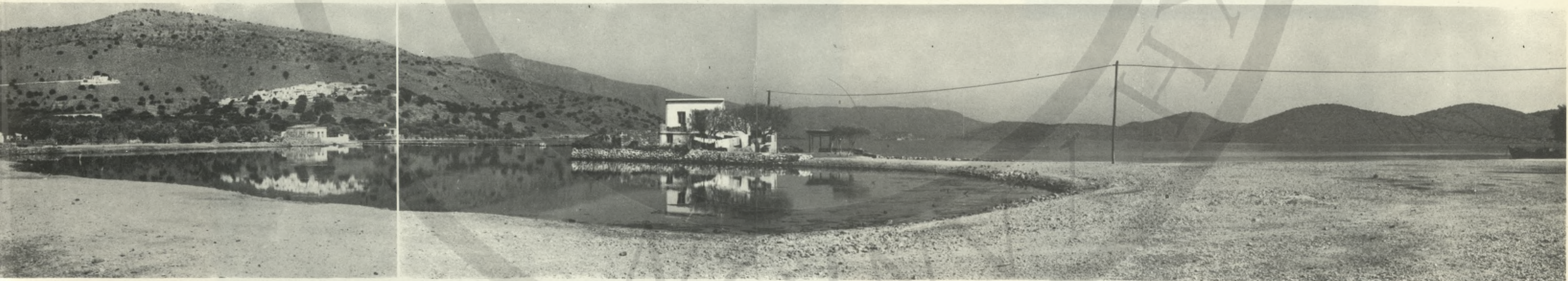
¹ Εἰς τὸ παρελθὸν ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ ὕδροπλάνων Ἀγγλικῆς Ἐταιρίας, ὡς τόπος προσθαλασσίσεως καὶ ἀνεφοδιασμοῦ.

ἀλλὰ μὴ περιέχουσα ἀμμόδεις παραλίας. Λόγω ὁμοίως τῆς ἐλλείψεως θαλασσίων ρευμάτων, οἰαδήποτε ἀμμόδης παραλία, ἔστω καὶ τεχνητὴ, θὰ διετηρεῖτο ἄνευ δυσχερειῶν εἰς καλὴν κατάστασιν, ἄνευ ἀνάγκης συνεχοῦς ἀνανεώσεως τῆς ἄμμου.

Κατὰ μήκος τῶν ἀκτῶν τοῦ κόλπου Μιραμπέλλου σχηματίζεται σειρά ὠραιωτάτων παραλιῶν, αἱ κυριώτεραι τῶν ὁποίων ἀναφέρονται κατωτέρω :

7. Πλάκα Σπιναλόγγας : Μικρὰ χαλικώδης παραλία (μικρὰ λευκὰ βότσαλα) μήκους ἑνὸς περίπου χιλιομέτρου, ἐντὸς κολπίσκου. Ἐνδοχώρα μικρὰ. Πρὸς βορρᾶν τῆς ἀκτῆς σχηματίζεται μεγάλος ὄρεινός ὄγκος, ὁ ὁποῖος προφυλάσσει τὴν ἀκτὴν ἐκ τῶν ἀνέμων ἀπολύτως. Ἡ ἀκτὴ εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν 13 χιλιομέτρων πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τῆς πλησιέστερας πόλεως. Ὁδὸς προσπελάσεως ἀπὸ Ἐλοῦντα (4 χλμ. νοτίως), ἄνευ ὁδοστρώματος, εἰς κακὴν κατάστασιν. Ἡλεκτροφωτισμὸς δὲν ὑπάρχει. Μικρὰ πηγὴ ὕδατος.

8. Πόρος Ἐλοῦντας : Χαλικώδης παραλία σχηματιζομένη ἐκατέρωθεν τοῦ σημείου συνδέσεως τῆς νήσου Ἐλοῦντας μετὰ τῆς Κρήτης. Μήκους ἑνὸς καὶ πλέον χιλιομέτρου. Ἐνδοχώρα ἐπίπεδος μὲ ἄλυκας πλησίον τῆς παραλίας καὶ ἐλαιῶνα ὀπισθεν αὐτῆς. Ὁδὸς μὲ ἀσφαλτικὸν ὁδόστρωμα συνδέει τὴν Ἐλοῦντα μετὰ τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

ΠΟΡΟΣ ΕΛΟΥΝΤΑΣ

ΑΚΤΗ ΜΙΝΩΣ

9. **Άγιος Νικόλαος**: Προς βορράν τῆς πόλεως ἔχει διαμορφωθῆ ὑπὸ τοῦ τουριστικοῦ συγκροτήματος Μίνος Beach μικρὰ ἀμμόδης παραλία. Νοτίως δὲ αὐτοῦ, μεταξύ συγκροτήματος καὶ πόλεως, εἰς τὴν ὥραιαν, ἀλλὰ μικρὰν ἀμμόδης παραλίαν «Ἄμμουδι», ἔχει κατασκευασθῆ μικρὰ ἐγκατάστασις πλάζ μετ' ἀποδυτηρίων, ντους κλπ. Νοτίως τῆς πόλεως σχηματίζεται καὶ ἑτέρα μικρὰ ἀμμόδης ἀκτὴ.

10. **Ἄμμουδαρα**: Ἀμμόδης παραλία μήκους ἡμίσεος χιλιομέτρου, εἰς ἀπόστασιν τριῶν χλμ. νοτίως τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Λόγω τῆς ἀναβλύσεως τῶν πηγῶν τοῦ Ἄλμυροῦ, τὸ ὕδωρ εἶναι συνήθως ψυχρὸν.

11. **Καλό Χωριό**: Ὁραιότατῆ ἀμμόδης παραλία, μήκους ἑνὸς καὶ πλείον χιλιομέτρου. Ἄμμος λεπτὴ, λευκὴ. Ἐνδοχώρα μεταξύ ἀκτῆς καὶ ἔθνικῆς ὁδοῦ ἐπίπεδος, κεκαλυμμένη ὑπὸ ὥραιοτάτου ἔλαιῶνος. Ἡ περιοχή, εὐρισκομένη εἰς ἀπόστασιν ἑπτὰ χιλιομέτρων νοτίως τοῦ Ἁγίου Νικολάου, διαθέτει ἄφθονον ὕδωρ καὶ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα. Πρὸς δυσμὰς τῆς μεγάλης παραλίας σχηματίζεται μικρὰ χερσόνησος (Ἁγίου Παντελεήμονος) καὶ περαιτέρω ὑπάρχει ἑτέρα, πλὴν μικροτέρα, ἀμμόδης ἀκτὴ, με λεπτοτάτην λευκὴν καὶ χρυσίζουσαν ἄμμον, μήκους 400 περίπου μέτρων, με ἐλαχίστην ὄμως ἄμμεσον ἐνδοχώραν. Τρίτῃ χερσόνησος (Βριονίσι) σχηματίζεται ἐν συνεχείᾳ, μεταξύ δὲ αὐτῆς καὶ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ὑπάρχει μικρὰ ἀμμόδης παραλία.

ΚΑΛΟ ΧΩΡΙΟ

ΑΓΙΟΣ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ

ΒΡΙΟΝΗΣΙΟΣ

Ἡ ἀκτή τοῦ κόλπου Μιραμπέλλου σχηματίζει ἐν συνεχείᾳ σειρὰν γραφικῶν κολπίσκων μέχρι καὶ τῆς Παχείας Ἀμμου, χωρὶς νὰ δημιουργοῦνται ὁμως ἀμμώδεις παραλίας.

12. Παχεία Ἀμμος : Ἀκτή ἀμμώδης, μήκους ἐνὸς περίπου χιλιομέτρου μὲ προσανατολισμὸν βορεινόν. Ἡ ἀμμος εἶναι μετρίως ποιότητος, ὑπάρχουν δὲ πολλὰ κατάλοιπα πετρελαιοειδῶν. Ἐνδοχώρα ἐπίπεδος ἀνευ βλαστῆσεως.

13. Θόλος Καβουσίου : Ὠραιότατος κολπίσκος μετ' ἀμμώδους παραλίας, μήκους 300 μέτρων, εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ κόλπου Μιραμπέλλου, εἰς τὸ τέρμα ὠραιστάτου ἐλαιῶνος, μήκους πολλῶν χιλιομέτρων. Προσπέλασις ἐκ τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ (4 χλμ. πρὸς νότον) δύσκολος. Ἡλεκτρικὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ὑπάρχει.

Ἀπὸ τὸν Θόλον Καβουσίου, ὅπου τελειώνει ὁ κόλπος Μιραμπέλλου, μέχρι καὶ τῆς Σητείας, ἦτοι ἐπὶ μήκους εἰκοσιπέντε περίπου χιλιομέτρων, δὲν σχηματίζονται ἀμμώδεις ἀκταί, ἐκτὸς δύο μικρῶν τοιούτων, εἰς Ρούσα Λίμνην καὶ Φανερωμένην (Μονήν), ὀλίγα χιλιόμετρα πρὸς δυσμὰς τῆς Σητείας.

Μεταξὺ τοῦ Καβουσίου καὶ τῆς Σητείας σχηματίζονται ἀπτόμοι καὶ συνεχεῖς ὄρεινοὶ ὄγκοι, τῶν ὁποίων αἱ κλιτύες πίπτουν ἀποτόμως πρὸς τὴν θάλασσαν. Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Θόλου Καβουσίου σχηματίζεται πεδινὴ ἔκτασις μεταξὺ τῶν ὄρεινῶν ὄγκων καὶ τῆς ἀκτῆς, ἐπὶ μήκους ἀρκετῶν χιλιομέτρων. Πλὴν ὁμως, ἡ περιοχὴ εἶναι ἀπροσπέλαστος, αἱ δὲ ἀκταί τῆς βραχῶδεις.

14. Σητεία : Ἡ Σητεία διαθέτει ὠραιότατην ἀμμώδη παραλίαν, ἀνατολικῶς τῆς πόλεως, μετὰ λευκῆς λεπτῆς ἀμμου, μήκους δύο καὶ πλέον χιλιομέτρων. Ἡ παραλία αὕτη προστατεύεται ἀπὸ τοὺς βορειοδυτικὸς ἀνέμους λόγω τῆς διαμορφώσεως τῆς ἀκτῆς. Πέραν αὐτῆς σχηματίζονται καὶ ἕτεροι μικρότεροι ἀμμώδεις παραλίας κατὰ μήκος τῶν ἀκτῶν τοῦ ὄρμου Σητείας, αἱ ὁποῖαι ὁμως προστατεύονται ὀλιγώτερον, λόγω τοῦ γενικοῦ προσανατολισμοῦ τῶν.

Αἱ ἀμμώδεις αὗται παραλίας (αἱ μετὰ τὴν Σητείαν εὐρισκόμεναι), εἶναι αἱ τελευταῖαι τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῶν βορείων ἀκτῶν τῆς νήσου. Ἀπὸ τὸν ὄρμον Σητείας, ἕως τὸ ἀκρωτήριον Σίδερος (τὸ ἀνατολικώτερον σημεῖον τῆς νήσου), οὐδεμία ἄλλη ἀξιόλογος ἀμμώδης ἀκτὴ ὑπάρχει. Ἀπὸ τὸ Ἀκρωτήριον τοῦτο ἀρχίζουν αἱ ἀνατολικαὶ ἀκταί τῆς νήσου, αἱ ὁποῖαι, λόγω τοῦ προσανατολισμοῦ τῶν, προστατεύονται ἀπολύτως ἀπὸ τοὺς βορειοδυτικὸς ἀνέμους, εἶναι ὁμως ἀνοικταὶ εἰς τοὺς ἀνατολικῆς προελεύσεως, τῶν ὁποίων ἡ συχνότης καὶ ἔντασις δὲν εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ ἀποτελῇ τοῦτο σοβαρὸν μειονέκτημα. Αἱ κυριώτεροι παραλίας τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν εἶναι αἱ κάτωθι :

15. Ἐρημούπολις : Κολπίσκος μετ' ἀμμώδους παραλίας, μήκους 200 περίπου μέτρων. Ἀμμος λεπτὴ. Πλησίον τῆς παραλίας εὐρίσκονται τὰ ἑρείπια τῆς ἀρχαίας Ἰτάνου. Προσπέλασις δύσκολος ἐκ Σητείας (25 χιλιόμετρα ὁδοῦ ἀνευ ὁδοστρώματος). Ἡλεκτρικὸν δὲν ὑπάρχει. Ἐνδοχώρα ἐπίπεδος, ἀλλ' ἄγονος.

16. Βαί : Ὀλίγα χιλιόμετρα νοτίως τῆς Ἐρημουπόλεως εὐρίσκεται ἡ ἀμμώδης παραλία «Βαί», ἡ ὠραιότερα τῆς Κρήτης καὶ μία τῶν ὠραιότερων τῆς Ἑλλάδος. Σχηματίζεται μία μεγαλυτέρα ἀμμώδης παραλία μήκους 400 περίπου μέτρων καὶ μία μικροτέρα 100-150 μέτρων. Ἡ ἀμμος εἶναι λεπτὴ, λευκὴ χρυσίζουσα, ὁλόκληρος δὲ ἡ περιοχὴ καλύπτεται ὑπὸ ὠραιστάτου δάσους φοινικοδένδρων. Ἡ ἐνδοχώρα εἶναι λοφώδης καὶ ἀμφιθεατρικὴ, τὸ δὲ φοινικοδάσος εὐρίσκεται εἰς τὴν σχηματιζομένην μεταξὺ τῶν λόφων κοιλάδα. Προστατεύεται ἀπὸ τοὺς βορειοδυτικὸς ἀνέμους. Ὑδωρ ὑπάρχει. Προσπέλασις ἡ αὐτὴ τῆς Ἐρημουπόλεως. Ἀπόστασις ἀπὸ Σητείαν περὶ τὰ 20 χιλιόμετρα, μὲ ὁδὸν ἀνευ ὁδοστρώματος.

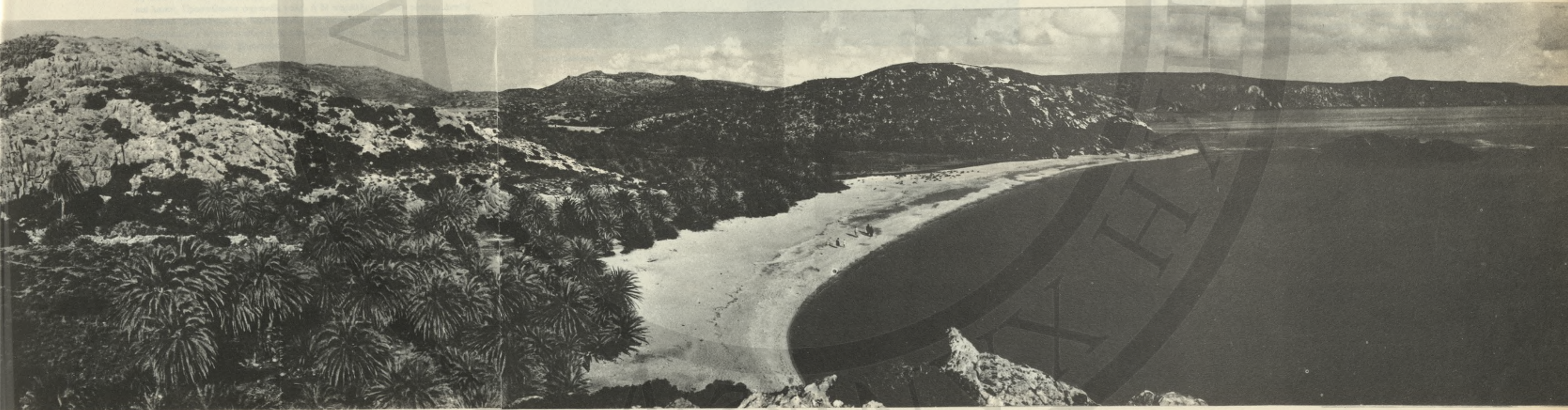
ΚΑΒΟΥΣΙ

ΣΗΤΕΙΑ

BAI

BAI

17. **Παλαίκαστρον**: Ἀμμώδης παραλία μήκους ἑνὸς καὶ ἡμίσεος χιλιομέτρων, πλησίον τοῦ ὁμωνύμου χωρίου. Προσπέλασις δύσκολος (τὸ Παλαίκαστρον, 20 χλμ. ἀνατολικῶς τῆς Σητείας, συνδέεται μετ' αὐτῆς με ὁδὸν ἀνευ ὁδοστρώματος). Ἡλεκτρικὸν δὲν ὑπάρχει. Ἐνδοχώρα ἐπίπεδος.

18. **Κάτω Ζάκρος**: Ἀμμώδης παραλία μήκους 600 μέτρων, σχηματιζομένη ἐντὸς κοιλίσκου. Εὐρίσκεται πλησίον τῶν ἀνακαλυφθέντων τελευταίως ὑπολειμμάτων μεγάλου Μινωικοῦ Ἀνακτόρου. Ἐνδοχώρα λοφώδης καὶ ἀγρονος. Προσπέλασις δυσκολωτάτη. Ἡλεκτρικὸν δὲν ὑπάρχει.

Ἀπὸ τὸν ὄρμον Κάτω Ζάκρου μέχρι τοῦ Ἀκρωτηρίου Γούδουρας, ἦτοι ἐπὶ μήκους 25 περίπου χιλιομέτρων, δὲν ὑπάρχουν ἀξιόλογοι ἀμμώδεις παραλίες, ἐκτὸς μιᾶς εἰς τὸν Ὄρμον Ἀμπελος, μήκους ἑνὸς περίπου χιλιομέτρου, τῆς ὁποίας ὁμως ἡ προσπέλασις εἶναι σχεδὸν ἀδύνατος. Ἐκ τοῦ σημείου τούτου ἀρχίζουν οὐσιαστικῶς τὰ νότια παράλια τῆς νήσου, τὰ ὁποία εἶναι ταυτοχρόνως καὶ αἱ νοτιώτεροι ἀκταὶ τῆς Εὐρώπης (35ος παράλληλος).

Ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς, αἱ κυριώτεροι ἀμμώδεις παραλίες τῶν νοτίων ἀκτῶν τῆς Κρήτης εἶναι :

19. **Ἀκτὴ Γούδουρα**: Μεγάλῃ ἀμμώδης ἀκτὴ, μήκους δύο χιλιομέτρων μετ' ἀποστασίν 25 χιλιομέτρων ἀνατολικῶς τῆς Ἱεραπέτρας. Ἄμμος λεπτὴ καὶ λευκὴ. Προσπέλασις σχετικῶς καλὴ, ἡ δὲ παράλληλος τῶν νοτίων ἀκτῶν ὁδὸς ἀπὸ Ἱεραπέτρας εἰς Κουτσουράν (εἰς ἀπόστασιν δύο χιλιομέτρων ἀπὸ Μακρύγιαλον) κατασκευάζεται ἐκ νέου. Ἐνδοχώρα πεδινὴ-λοφώδης, ἀμφιθεατρικὴ, μετ' σχετικὴν βλάστησιν.

20. **Μακρύγιαλος**: Ὁραιωτάτῃ ἀμμώδης ἀκτὴ, μήκους 3,5 χιλιομέτρων, εἰς ἀπόστασιν 25 χιλιομέτρων ἀνατολικῶς τῆς Ἱεραπέτρας. Ἄμμος λεπτὴ καὶ λευκὴ. Προσπέλασις σχετικῶς καλὴ, ἡ δὲ παράλληλος τῶν νοτίων ἀκτῶν ὁδὸς ἀπὸ Ἱεραπέτρας εἰς Κουτσουράν (εἰς ἀπόστασιν δύο χιλιομέτρων ἀπὸ Μακρύγιαλον) κατασκευάζεται ἐκ νέου. Ἐνδοχώρα πεδινὴ-λοφώδης, ἀμφιθεατρικὴ, μετ' σχετικὴν βλάστησιν.

ΚΑΤΩ ΖΑΚΡΟΣ

21. **Κουτσουράς**: Ἀμμώδης ἀκτὴ, μήκους δύο περίπου χιλιομέτρων, μετρίως ὁμως ποιότητος ἄμμου. Ἐνδοχώρα μεγάλη, ἐπίπεδος, κεκαλυμμένη δι' ἐλαιοδένδρων καὶ ἄλλης βλαστήσεως. Συνδέεται μετὰ τῆς Ἱεραπέτρας διὰ τῆς ἀνωτέρω ὁδοῦ.

Ἀπὸ τὸν Κουτσουράν ἕως τὴν Ἱεραπέτραν σχηματίζεται μίᾳ σχετικῶς στενῇ λαορὶς πεδινῷ ἐδάφους μεταξὺ τῶν νοτίων κλιτύων τοῦ Ὄρους Θριφτῆ καὶ τοῦ Λιβυκοῦ Πελάγους. Κατὰ μήκος τῆς ἀκτῆς σχηματίζεται σειρά κοιλίσκων καὶ λιμενίσκων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπάρχουν ἀμμώδεις παραλίες, (ὡς ἡ τῆς Ἀγίας Φωθιάς (150 μέτρων μήκους), τῆς Κακιᾶς Σκάλας (300 μέτρων), εἰς Κουτσουράν (300 μέτρων), κλπ.

Ἡ ὁδὸς Ἱεραπέτρας-Κουτσουρά, ὡς ἐλέχθη, κατασκευάζεται ἐκ νέου καὶ βαίνει σχεδὸν παραλλήλως πρὸς τὴν ἀκτὴν. Ἡ ὅλη περιοχὴ διαθέτει ἄφθονον ὕδωρ, ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (ὁπόθεν ὑδρεύεται καὶ ἡ πόλις τῆς Ἱεραπέτρας). Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω πολλῶν μικρῶν ἀμμωδῶν παραλιῶν, σχηματίζονται καὶ ὠρισμέναι ἐκ τῶν μεγαλύτερων καὶ καλύτερων τῆς νήσου.

22. **Ἅγιοι Σαράντα**: Ὁραιωτάτῃ ἀμμώδης παραλία, μήκους δύο περίπου χιλιομέτρων. Ἄμμος λεπτὴ, χρώματος φαιοῦ. Ἐνδοχώρα μεταξὺ ἀκτῆς καὶ ὁδοῦ ἐκτεταμένη καὶ ἐπίπεδος. Ἡ ἀκτὴ ἀπέχει ἐπτὰ χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν Ἱεραπέτραν.

23. **Κουδουνᾶτα**: Ἀμμώδης ἀκτὴ, μήκους ἑνὸς καὶ ἡμίσεος χιλιομέτρου, εἰς ἀπόστασιν 4 χλμ. ἐξ Ἱεραπέτρας. Εἰς κακὴν κατάστασιν, λόγῳ ἐκτεταμένης ἀμμοληψίας.

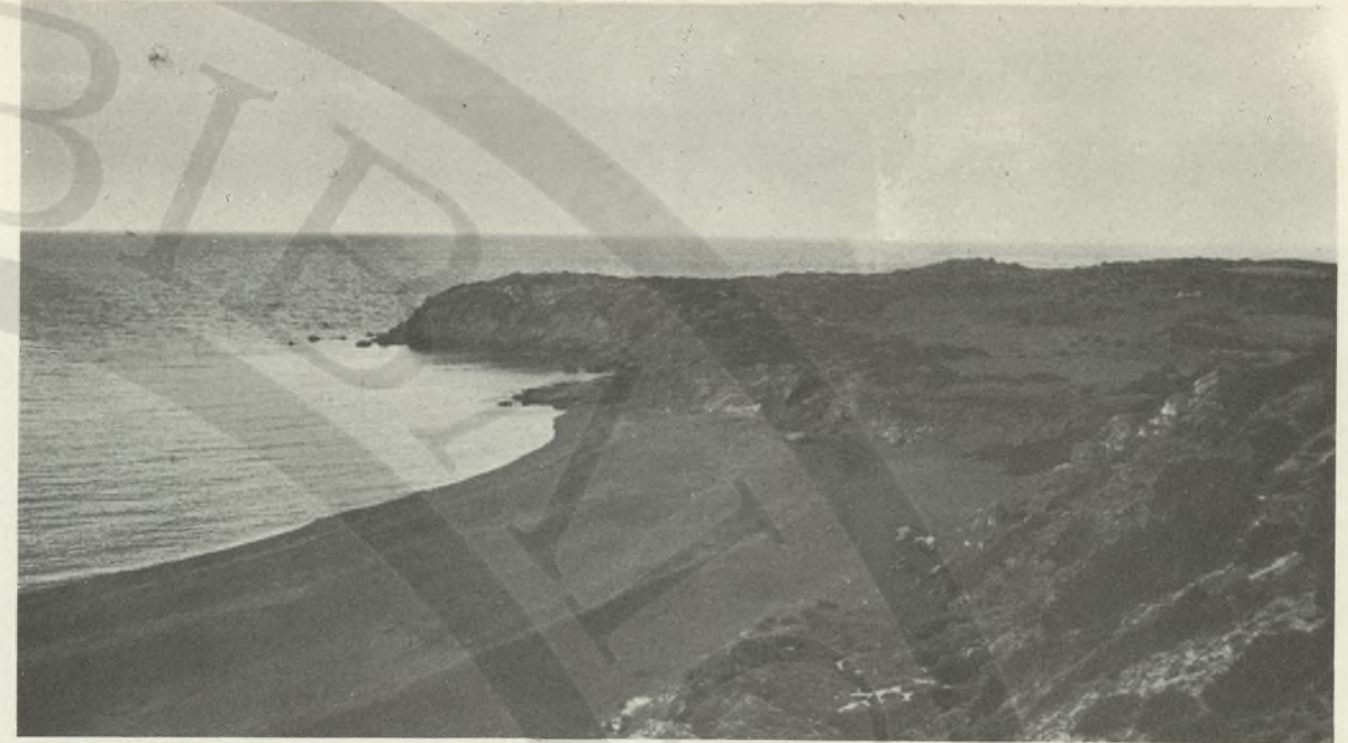
24. **Ἱεράπετρα**: Μία τῶν ὠραιωτέρων ἀμμωδῶν παραλιῶν τῶν εὐρισκομένων πλησίον μεγάλης πόλεως τῆς νήσου. Ἐκτείνεται ἀνατολικῶς τῆς Ἱεραπέτρας, ἐπὶ μήκους τριῶν περίπου χιλιομέτρων. Ἡ ἄμμος εἶναι λευκὴ καὶ λεπτὴ. Ἡ ἐνδοχώρα εἶναι ἐπίπεδος καὶ καλλιιεργεῖται (πρώϊμος ντομάτα).

ΜΑΚΡΥΓΙΑΛΟΣ

ΑΓΙΟΙ ΣΑΡΑΝΤΑ

ΑΓΙΟΙ ΣΑΡΑΝΤΑ

ΚΟΥΤΣΟΥΝΑΡΙ

ΚΑΚΙΑ ΣΚΑΛΑ

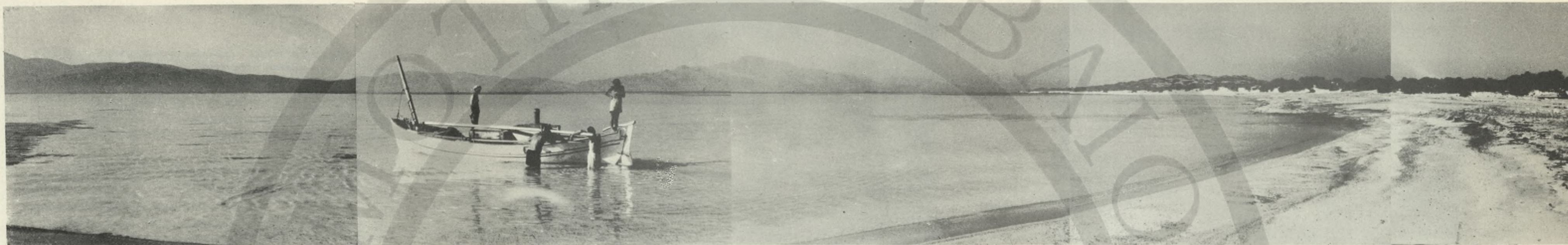

ΑΓΙΑ ΦΘΩΙΑ

ΙΕΡΑΠΕΤΡΑ

ΧΡΥΣΗ

25. **Χρυσή (Γαϊδουρονήσι)**: Έναντι τής Ίεραπέτρας και εις απόστασιν 15 χιλιομέτρων νοτιώς αὐτῆς εὐρίσκεται ἡ ἀκατοίκητος νῆσος Χρυσή, ἡ ὁποία ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς χρυσιζούσης λεπτοτάτης ἄμμου τῆς παραλίας, μήκους τριῶν περίπου χιλιομέτρων, εὐρισκομένης εις τὴν βορείαν ἀκτὴν τῆς νησίδος. Ἡ Χρυσή καλύπτεται ὑπὸ κέδρων, τὸ ὑψηλότερον δὲ σημεῖον αὐτῆς ἔχει ὑψόμετρον 15 μόλις μέτρων.

Ἡ περιοχή μεταξύ Ίεραπέτρας καὶ Ἀκρωτηρίου Λίθινον, ἑκατὸν περίπου χιλιόμετρα πρὸς δυσμάς, εἰς τὸ κέντρον τῶν νοτίων ἀκτῶν τῆς Κρήτης καλύπτεται ὑπὸ τῶν ὄρεινῶν ὄγκων τῶν Ἀστερουσίων καὶ τῶν νοτίων κλιτύων τῆς Δίκτης, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ προσπέλασις πρὸς τὰς ἀκτὰς εἶναι δυσκολωτάτη. Εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων, ἡ σχηματιζομένη ἐνδοχώρα εἶναι μικρά, διότι πολλάκις οἱ ὄρεινοι ὄγκοι πίπτουν ἀποτόμως εἰς τὴν θάλασσαν. Συνήθως, ἡ ποιότης τῆς ἄμμου εἰς τὰς σχηματιζόμενας παραλίας δὲν εἶναι ἐκ τῶν καλυτέρων. Οὐδεμία τῶν ἀκτῶν ἔχει ἠλεκτρικὸν ρεῦμα, αἱ ὁδοὶ προσπελάσεως εὐρίσκονται εἰς κακὴν κατάστασιν, ἡ δὲ βελτίωσις εἶναι δυσκολωτάτη, λόγῳ τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους. Ἡ ὑπαρξίς ὕδατος δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένη. Αἱ ἐπικρατοῦσαι κλιματολογικαὶ συνθήκαι δὲν εἶναι ἐπίσης ἰδιαιτέρως εὐνοϊκαί. Γενικῶς, αἱ παραθαλάσσιαι περιοχαὶ εἶναι ἀνοικταὶ πρὸς νότον ἀνευ προστασίας, λόγῳ δὲ τῶν συνεχῶν ὄρεινῶν ὄγκων, ἰδιαιτέρως θερμαὶ κατὰ τὸ θέρος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος, ἡ περιοχή εἶναι ἐκ τῶν θερμότερων τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἔλλειψις ὁμως τῆς καταλλήλου ὑποδομῆς, ἡ δυσκολία καὶ τὸ πολυδάπανον κατασκευῆς τοιαύτης καθιστοῦν δυσχερῆ τὴν εὐρείαν τουριστικὴν ἀξιοποίησιν τῶν περιοχῶν αὐτῶν.

Αἱ κυριώτεραι ἀμώδεις παραλίας, αἱ ὁποῖαι σχηματίζονται κατὰ μῆκος τῶν νοτίων ἀκτῶν τῶν νομῶν Λασηθίου καὶ Ἡρακλείου, εἶναι αἱ κάτωθι :

26. **Γρά—Λυγιά (Ἀμμουδάρα)**: Ἐκτεταμένη ἀμώδης παραλία, μήκους τριῶν καὶ πλέον χιλιομέτρων, ἄμμος παχεῖα, φαιοῦ χρώματος, ἐνδοχώρα μᾶλλον ἐπίπεδος. Προσπέλασις εὐκόλος ἐκ τῆς ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ Ίεραπέτρας—Ἄνω Βιάννου.

27. **Μύρτος**: Ἀμώδης παραλία, μήκους ἐνὸς χιλιομέτρου, μὲ ἄμμον τῆς αὐτῆς ποιότητος, ὡς καὶ τῆς Γρά—Λυγιάς. Ἐνδοχώρα ἐλαχίστη.

28. **Τέρσα (Ψαριφοράδα)**: Ἀμώδης ἀκτὴ, μήκους ἐνὸς καὶ ἡμίσεος χιλιομέτρου. Προσπέλασις δυσχεροστάτη. Ἀμμος μετρίας ποιότητος.

29. **Ἄρβη**: Ἀκτὴ μήκους δύο χιλιομέτρων. Ἀμμος παχεῖα, ἀνοικτοῦ φαιοῦ χρώματος. Ἐνδοχώρα μικρά, πλήρης φυτειῶν μπανάνας.

30. **Κερατόκαμπος**: Μεγάλῃ ἐκτεταμένη ἀμώδης παραλία, μήκους τριῶν χιλιομέτρων. Ποιότης ἄμμου μετρία, ἐνδοχώρα κεκαλυμμένη μὲ ἐλαϊό-δενδρα. Προσπέλασις δυσκολωτάτη.

31. **Τσοῦτσουρος**: Ὠραία ἀμώδης παραλία, μήκους ἐνὸς χιλιομέτρου, μὲ ἐλαχίστην ἐνδοχώραν, περικλειομένην ὑπὸ ἀποτόμων ὄρεινῶν ὄγκων. Προσπέλασις δυσκολωτάτη.

32. **Μονὴ Κουδουμά**: Σειρὰ κολπίσκων, ἐντὸς τῶν ὁποίων σχηματίζονται μικραὶ ἀμώδεις παραλίας. Προσπέλασις δυσκολωτάτη.

33. **Λέντας**: Μικρά ἀμώδης παραλία, μήκους τριακοσίων μέτρων, πλησίον ὑπολειμμάτων ἀρχαίου ἀσκληπιείου καὶ τῆς γνωστῆς ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἱαματικῆς πηγῆς. Προσπέλασις δυσκολωτάτη. Ἐνδοχώρα μικρή.

ΚΕΡΑΤΟΚΑΜΠΟΣ

ΑΡΒΗ

ΑΡΒΗ

34. **Καλοί Λιμένες (Καλοί Λιμνιώνες)** : Ώραιότατη έκτεταμένη άμμώδης ακτή, μήκους δύο χιλιομέτρων. Άμμος λεπτή, λευκού χρώματος. Τελείως προφυλαγμένη εις οίανδήποτε περίπτωσιν κακοκαιρίας. Γνωστή από την αρχαιότητα ως τὸ πρῶτον σημεῖον, ὅπου ἀπεβίβασθη ὁ Ἄποστολος Παῦλος καὶ εἰς τὸ ὅποιον ἐδιδάχθη ὁ Χριστιανισμὸς ἐν Ἑλλάδι. Λόγω τῶν ἐγκαταστάσεων ὑγρῶν καυσίμων διὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸν ποντοπόρων πλοίων, ἡ ὠραιότατη αὕτη ακτὴ δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῆ διὰ τουριστικούς σκοπούς.

35. **Μάταλα** : Μικρά άμμώδης ακτή, μήκους τριακοσίων περίπου μέτρων, ἐντὸς κλειστοῦ κολπίσκου. Εἰς τὸ νότιον τμήμα αὐτοῦ εὐρίσκεται τὸ ὁμώνυμον γραφικὸν χωρίον. Ἡ βόρειος πλευρὰ τοῦ κόλπου εἶναι ἀπτόμομος, εἰς τὸν βράχον δὲ σχηματίζεται σειρά σπηλαίων.

Τὰ Μάταλα, εἶναι ἡ φυσικὴ παραλία τῆς περιοχῆς τῆς Φαιστοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπέχουν περὶ τὰ δέκα χιλιομέτρα. Προσπέλασις εὐκόλος. Ἐνδοχώρα ἄμεσος μικρά, ὅπισθεν ὁμοῦ τῆς περιοχῆς τῶν Ματάλων εὐρίσκεται ὀλόκληρος ἡ πεδιάς τοῦ Μεσσαρά. Ἡ περιοχή διαθέτει ὕδωρ, ὄχι ὁμοῦς ἠλεκτρικὸν ρεῦμα. Πλησίον τῆς ακτῆς λειτουργεῖ μικρὸν κοινοτικὸν περίπτερον.

36. **Ἄκτὴ Μεσσαρά** : Μεγάλῃ έκτεταμένη παραλία, μήκους ἕξ χιλιομέτρων. Ἄμμος ἀκάθαρτος, παχεῖα, ἀναμεμιγμένη με ἡμισαγκυλώδη χαλίκια. Ἄνοικτὴ πρὸς δυσμὰς, προσβάλλεται ὑπὸ ἰσχυρῶν δυτικῶν ἀνέμων. Ἐνδοχώρα ἐπίπεδος, τὸ μεγαλύτερον τμήμα τῆς ὁποίας καλύπτεται ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀεροδρομίου Τυμπακίου.

37. **Κόκκινος Πύργος** : Ἄμμώδης ακτή, μήκους ἑνὸς χιλιομέτρου, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὄρμου Μεσσαρά. Ἄμμος παχεῖα, χρώματος φαιοῦ. Πλησίον ἐθνικῆς ὁδοῦ.

38. **Ἄγία Γαλήνη** : Χαλικώδης παραλία, μήκους ἑνὸς περίπου χιλιομέτρου. Βότσαλα μικρῶν καὶ μεσαίου μεγέθους. Ἐνδοχώρα σχηματιζομένη ὑπὸ μικρᾶς κοιλάδος τοῦ ποταμοῦ Πλατέος. Καλλιέργεια τομάτας. Ἡ ακτὴ εὐρίσκεται πρὸς ἀνατολὰς τῆς γραφικωτάτης ὁμώνυμου κωμοπόλεως. Πλησίον αὐτῆς εὐρίσκονται ἐνάλια σπηλαία. Προσπέλασις εὐκόλος διὰ τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Ἄγίας Γαλήνης-Τυμπακίου-Ἡρακλείου.

39. **Τριόπετρα** : Ἄμμώδης παραλία, μήκους δύο χιλιομέτρων. Ἐνδοχώρα λοφώδης, με κλίσιν περὶ τὰ 20% πρὸς τὴν θάλασσαν. Προσπέλασις δυσκολωτάτη.

40. **Μονὴ Πρέβελη** : Μικρά άμμώδης ακτή, σχηματιζομένη εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Μέγα (Μασσαλία), πλησίον τῆς Μονῆς. Μικρὸν δάσος φοινικοδένδρων. Προσπέλασις δύσκολος.

41. **Λαμνὸν (ἢ Δαμνὸν)** : Ώραιότατη άμμώδης παραλία, σχηματιζομένη ἐντὸς κολπίσκου, μήκους ἑνὸς χιλιομέτρου. Ἄμμος λευκὴ, λεπτὴ. Ἐνδοχώρα σχετικῶς ἐπίπεδος. Ὑδωρ ἀφθονον. Προσπέλασις ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀνύπαρκτος. Ἡ κατασκευὴ ὁμοῦ ὁδοῦ ἕως τὴν ακτὴν Πλακιᾶ εὐκολωτάτη.

42. **Πλακιᾶς** : Μία τῶν ὠραιότερων ακτῶν τῆς νήσου. Ἄμμώδης παραλία, μήκους ἑνὸς καὶ ἡμίσεος χιλιομέτρου. Ποιότης ἄμμου ἐξαιρετικὴ. Ἐνδοχώρα ἐπίπεδος, κεκαλυμμένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον με ἑλαίας. Προσπέλασις σχετικῶς εὐκόλος διὰ τῶν φαράγγων τοῦ Κότσυφου καὶ τοῦ Κουρταλιώτη, ἐκ τῆς ὑπὸ κατασκευὴν ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ Ῥεθύμνου-Ἄγίας Γαλήνης. Ὑδωρ ἀφθονον. Πέραν τῆς μεγάλης άμμώδους ακτῆς τοῦ Πλακιᾶ, ἐντὸς τοῦ ὁμώνυμου ὄρμου σχηματίζεται καὶ ὁ κολπίσκος τοῦ Φοίνικος, με μικρὰν άμμώδη παραλίαν.

43. **Ἄκτὴ Ροδακίου** : Μικρὰ ἀπροσπέλαστος άμμώδης ακτή, μήκους ἡμίσεος χιλιομέτρου.

ΚΑΛΟΙ ΛΙΜΕΝΕΣ

ΚΑΛΟΙ ΛΙΜΕΝΕΣ

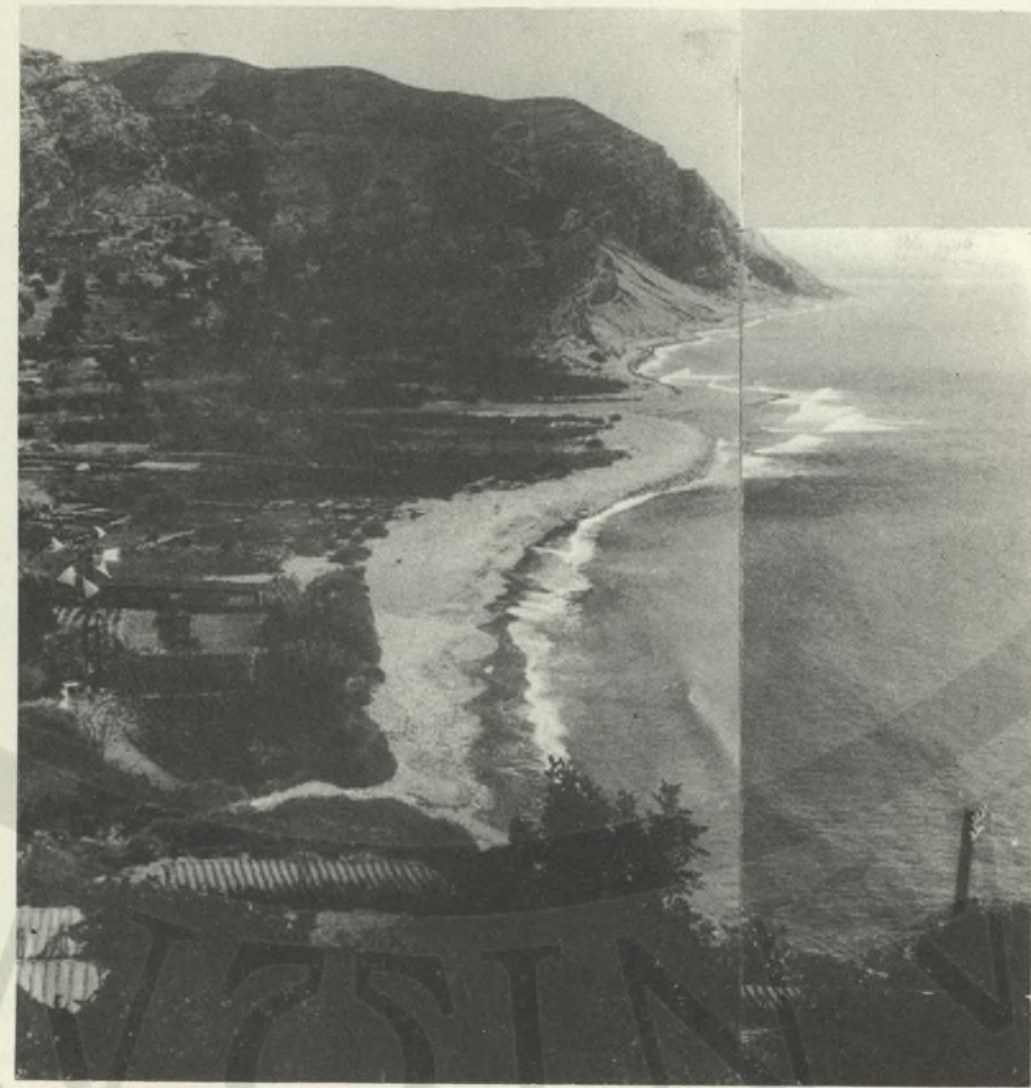
ΑΚΤΗ ΜΕΙΣΣΑΡΑ

ΠΛΑΚΙΑΣ

ΠΛΑΚΙΑΣ

ΑΓΙΑ ΓΑΛΗΝΗ

ΜΑΤΑΛΑ

44. **Φραγκοκάστελλον** : Μικρά αλλά ωραιότατη άμμώδης ακτή, πλησίον του εις καλήν κατάστασιν διατηρουμένου Ένετικού φρουρίου . Ένδοχώρα μεγάλη, επίπεδος. Ύδωρ άφθονον. Προσπέλασις εύκολος μέχρι τής εις κακήν κατάστασιν εύρισκομένης επαρχιακής όδου Χώρας Σφακίων-Ροδακίνου-Πλακιᾶ.

Μεταξύ τής Χώρας Σφακίων και τής Παλαιοχώρας σχηματίζονται αι πλέον απόκρημνοι άκται τής Κρήτης, λόγω τής αποτόμου πτώσεως προς τήν θάλασσαν τών όρεινών όγκων τών Λευκών Όρέων. Μεταξύ τών όγκων αυτών, σχηματίζονται διάφοροι φάραγγες, δια τών όποιων διαρρέουν τά όμβρια ύδατα προς τήν θάλασσαν. Εις τās έξόδους τών περισσοτέρων φαράγγων σχηματίζονται μικραι άμμώδεις ή χαλικώδεις άκται. Λόγω όμως τής διαμορφώσεως τών όρεινών αυτών όγκων, ή προσπέλασις προς τās νοτίους αυτās άκτας του Νομού Χανίων είναι αδύνατος.

Εις τήν έναντι τών νοτίων άκτών του νομού Χανίων εύρισκομένην νήσον Γαυδον (τό νοτιώτερον σημειον τής Εύρώπης) σχηματίζονται ώρισμένοι άμμώδεις παραλίες, ιδίως εις τās βορείους και ανατολικās άκτας αυτής. Η Γαυδος έχει αρκετόν πράσινον (πεύκα και κέδρους) πλην όμως, λόγω τής παρατηρουμένης έλλείψεως ύδατος και τής απόστάσεώς της από κύρια κέντρα και συγκοινωνιακούς κόμβους, ή τουριστική της αξιοποίησης δέν θεωρείται, τουλάχιστον δια τó άμεσον μέλλον, δυνατή.

ΦΡΑΓΚΟΚΑΣΤΕΛΛΟ

Αί κυριώτεροι τών σχηματιζόμενων παραλιών είναι αι κάτωθι :

45. **Λουτρόν (Σφακίων)** : Μικρά άμμώδης ακτή, μήκους τριακοσίων μέτρων. Άμμος παχία, λευκή. Η περιοχή Λουτρού είναι, όπως και ή προαναφερθείσα τών Καλών Λιμένων, άπολύτως προφυλαγμένη εις περίπτωσιν κακοκαιρίας. Προσπέλασις αδύνατος. Τό Λουτρόν συνδέεται μετά τής Χώρας Σφακίων μόνον δια πλοιαρίων.

46. **Άγια Ρουμέλη** : Παραλία χαλικώδης (μεγάλα βότσαλα), εις τήν έξοδον τής περιφήμου φάραγγος τής Σαμαριάς, μήκους ενός περίπου χιλιομέτρου. Έντελώς άπροσπέλαστος, συνδέεται μετά τής Χώρας Σφακίων και τής Παλαιοχώρας μόνον δια πλοιαρίων.

47. **Σούγια** : Όραιότατη άμμώδης ακτή, μήκους ενός και ήμισους χιλιομέτρου, πλησίον του όμωνύμου χωρίου. Άμμος λεπτή, λευκή. Προσπέλασις δύσκολος. Ένδοχώρα μικρά, άποτελουμένη από τήν σχηματιζομένην υπό τών έκβολών μικρού ποταμού κοιλάδα.

48. **Ανύδρι** : Σειρά τριών μικρών διαδοχικών άμμωδών παραλιών, εις τήν έξοδον τής όμωνύμου φάραγγος. Πέριξ μικράς χερσονήσου. Αι ως άνω παραλίες έχουν μήκος 400, 200 και 350 μέτρων, αντίστοιχως, ή δέ άμμος είναι λεπτή εις τās δύο και παχύτερα εις τήν τρίτην. Η ένδοχώρα μικρά, επίπεδος, περικλειομένη υπό ύψηλών όρεινών όγκων.

ΑΓΙΑ ΡΟΥΜΕΛΗ

ΛΟΥΤΡΟΝ

ΣΟΥΓΙΑ

ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑ (ΠΑΧΕΙΑ ΑΜΜΟΣ)
ΑΠΟΨΙΣ ΕΚ ΔΥΣΜΩΝ

ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑ (ΠΑΧΕΙΑ ΑΜΜΟΣ)
ΑΠΟΨΙΣ ΕΞ ΑΝΑΤΟΛΩΝ

Μεταξύ Παλαιοχώρας και Κουντούρας, η ακτή—μήκους τεσσάρων περίπου χιλιομέτρων—περιλαμβάνει σειράν μικρών άμμωδών παραλιών και όρμίσκων. Πρὸς βορρᾶν τῆς ακτῆς, σχεδὸν καθ' ὅλον τὸ μήκος αὐτῆς, σχηματίζονται ἀπότομοι ὄρεινοι ὄγκοι, ἡ μεταξύ δὲ αὐτῶν καὶ τῆς παραλίας πεδινὴ ζώνη εἶναι στενωτάτη, ἔχουσα εἰς ὠρισμένες περιπτώσεις πλάτος ὀλίγων μόνον μέτρων. Ἡ ὁδὸς Παλαιοχώρας—Κουντούρας ἀκολουθεῖ παραλλήλως τὴν ακτὴν, εὐρίσκεται δὲ εἰς κακὴν κατάστασιν.

Ὅλιγον πρὸ τῆς ἀμμώδους παραλίας Κουντούρας (Γραμμένου), οἱ ὄρεινοι ὄγκοι μετατοπίζονται πρὸς βορρᾶν καὶ σχηματίζεται κατὰ μήκος τῆς ακτῆς, ἐπὶ τέσσαρα περίπου χιλιόμετρα, ἡ μεγάλη πεδινὴ ἔκτασις τῆς Κουντούρας (ἐκτάσεως 4.000 περίπου στρεμμάτων), μέσου βάθους ἐνὸς περίπου χιλιομέτρου.

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἄκρην τῆς πεδιάδος εὐρίσκεται ἡ ὠραιότατη χερσόνησος Γραμμένου με ἀμμώδεις παραλίας ἐκατέρωθεν αὐτῆς. Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον εὐρίσκεται ἡ ἀμμώδης παραλία τοῦ Κριοῦ (πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ὁμώνυμου ἀκρωτηρίου). Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν μεγαλύτερων ἀμμωδῶν παραλιῶν, σχηματίζεται καὶ ἀριθμὸς μικροτέρων τοιούτων, ὡς καὶ σειρά γραφικῶν ὀρμίσκων καὶ λιμενίσκων.

49. **Παλαιοχώρα** : Ὁραιότατη ἀμμώδης παραλία, μήκους ἐνὸς καὶ ἡμίσεος χιλιομέτρου εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς χερσονήσου Παλαιοχώρας. Ἄμμος λεπτὴ, χρώματος λευκοῦ. Ἐνδοχώρα ἐπίπεδος, σχετικῶς μεγάλη, μέρος τῆς ὁποίας καλύπτεται ὑπὸ ἀλμυρικίων. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἄκρην τῆς ακτῆς εὐρίσκονται τὰ ἑρείπια τοῦ ἐνετικοῦ φρουρίου τῆς Παλαιοχώρας, ὅπισθεν δὲ αὐτῆς καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μόνον ἑκατοντάδων μέτρων εὐρίσκεται ἡ κομόπολις τῆς Παλαιοχώρας.

50. **Κουντούρα (Γραμμένου)** : Μία τῶν ὠραιότερων παραθαλασίων περιοχῶν τῆς Κρήτης. Περιλαμβάνει δύο μεγάλας ἀμμώδεις παραλίας ἐκατέρωθεν τῆς χερσονήσου Γραμμένου. Ἡ εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα εὐρισκομένη ἔχει μήκος ἐνὸς καὶ ἡμίσεος χιλιομέτρου, ἡ δὲ ἄμμος τῆς εἶναι παχεῖα, λευκοῦ χρώματος. Ἡ ἀνατολικὴ ἀκτὴ εἶναι μικροτέρα, συνολικοῦ μήκους ἐνὸς περίπου χιλιομέτρου, σχήματος ἡμισελήνου εἰς τὸν μυχὸν σχηματιζομένου κλειστοῦ λιμενίσκου. Ἡ ἄμμος εἶναι λεπτοτάτη, λευκοῦ χρώματος. Ἡ χερσόνησος Γραμμένου καλύπτεται ὑπὸ κέδρων. Εἰς τὸ νοτιώτερον σημεῖον αὐτῆς σχηματίζεται μικρὰ λίμνη θαλασσίου ὕδατος, ἡ ὁποία συγκοινωνεῖ ὑπογείως μετὰ τῆς θαλάσσης.

51. **Κριός** : Ἡ ἀμμώδης ἀκτὴ Κριοῦ καταλήγει εἰς τὸ ὁμώνυμον ἀκρωτήριο, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ νοτιοδυτικώτερον ἄκρον τῆς νήσου καὶ τὸ πλησιέστερον σημεῖον πρὸς τὴν Ἀφρικὴν. Ἡ παραλία τοῦ Κριοῦ ἔχει μήκος ἐνὸς περίπου χιλιομέτρου. Ἡ ἄμμος εἶναι λεπτὴ, λευκοῦ χρώματος. Προσπέλασις ἀνύπαρκτος, λόγῳ ὁμῶς τῆς πεδινῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους, ἡ κατασκευὴ ὁδοῦ συνδεούσης τὴν περιοχὴν πρὸς τὴν Παλαιοχώραν εἶναι εὐκολωτάτη, ἡ ἀπόστασις δὲ Κριοῦ—Παλαιοχώρας εἶναι μόνον ὀκτὼ χιλιόμετρα (4 χλμ. μέχρι τῆς προαναφερθείσης ακτῆς Κουντούρας).

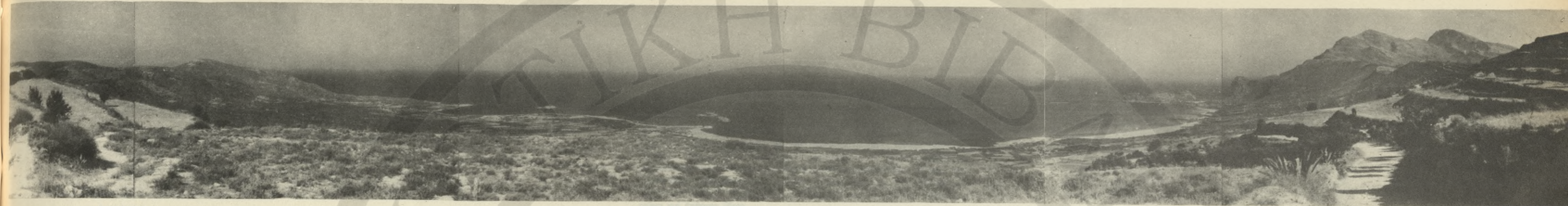
ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ - ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΠΑΡΑΛΙΑ

ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ - ΧΕΡΣΙΟΝΗΣΟΣ ΓΡΑΜΜΕΝΟΥ

ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ - ΔΥΤΙΚΗ ΠΑΡΑΛΙΑ

ΦΑΛΑΣΑΡΝΑ

Ἀπὸ τὸ Ἀκρωτήριον Κριός, ἕως τὸ Ἀκρωτήριον Γραμβοῦσα, ἦτοι ἐπὶ μῆκους 45 χιλιομέτρων περίπου, σχηματίζονται αἱ δυτικά ἀκταὶ τῆς νήσου, ἢ προσπέλασις πρὸς τὰς ὁποίας εἶναι δυσχερής. Κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν αὐτῶν σχηματίζονται πολλαὶ ἀμμώδεις παραλίας, μεταξύ τῶν ὁποίων ὠρισμένοι ἐκ τῶν ὠραιότερων τῆς νήσου. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ὄλων σχεδὸν τῶν παραλιῶν αὐτῶν εἶναι ἡ λευκότης καὶ ἡ λεπτότης τῆς ἄμμου.

52. Ἐλαφόνησος: Ἡ ἀμμώδης ἀκτὴ τῆς Ἐλαφονήσου σχηματίζεται διὰ τῆς ἐνώσεως τῆς ξηρᾶς μετὰ τῆς ὁμώνυμου νησίδος. Ἡ ἄμμος τῆς, λεπτή καὶ λευκή, καλύπτει ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν ἐπὶ μεγάλης ἐκτάσεως. Εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην συναντῶνται τὰ ὑψηλότερα κύματα τῆς Μεσογείου¹. Προσπέλασις δυσκολωτάτη.

53. Χρυσοκαλίτιστα: Μικρὰ ἀμμώδης παραλία, εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς χιλιομέτρου ἀπὸ τὴν ὁμώνυμον Μονὴν. Ἄμμος λεπτὴ, χρώματος λευκοῦ. Προσπέλασις δυσχερεστάτη.

54. Σφηνάρι: Ἀμμώδης ἀκτὴ, μῆκους ἑνὸς περίπου χιλιομέτρου μετὰ δυσχερεστάτην προσπέλασιν. Ἐνδοχώρα ὄρεινὴ καὶ ἀτίτομος.

«Πλοηγός», Ἑλληνικοῦ Βασιλικοῦ Ναυτικοῦ.

55. Φαλάσαρνα: Ἐκτεταμένη ἀμμώδης ἀκτὴ, ἐξαιρετοῦ ποιότητος μετὰ ἄμμον λεπτοτάτην, λευκοῦ χρυσιζόντος χρώματος. Μῆκους τριῶν καὶ πλέον χιλιομέτρων μετὰ μεγάλην ἐπίπεδον ἐνδοχώραν, τμήμα τῆς ὁποίας καλύπτεται ὑπὸ μεγάλου ἐλαιῶνος. Δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς μία τῶν ὠραιότερων ἀμμωδῶν ἀκτῶν τῆς νήσου. Εἰς τὸ βόρειον ἄκρον αὐτῆς σώζονται τὰ εἰσώματα τῶν ἀρχαίων Φαλασάρνων. Πλησίον τῆς ἀκτῆς ὑπάρχει πηγὴ ὕδατος. Προσπέλασις ἐπὶ τοῦ παρόντος δυσχερής. Ἡ διάνοιξις ὁμοῦ ὁδοῦ συνδεούσης τὴν περιοχὴν μετὰ τῆς Ἑθνικῆς ὁδοῦ Καστελλίου-Χανίων (εἰς ἀπόστασιν ἑπτὰ περίπου χιλιομέτρων) θεωρεῖται ἐφικτὴ καὶ εὐκόλος.

56. Γραμβοῦσα: Εἰς τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον τῆς Κρήτης σχηματίζεται ἡ μακρὰ καὶ στενὴ χερσόνησος Κόρυκος (ἢ Γραμβούσης), ἡ ὁποία προεκτείνεται πρὸς βορρᾶν ἐπὶ μῆκους δώδεκα περίπου χιλιομέτρων, καὶ ἡ ὁποία εἶναι τὸ πλησιέστερον σημεῖον τῆς Κρήτης πρὸς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα. Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον αὐτῆς ἐν μέσῳ ὄρεινῶν ὄγκων, ἐκατέρωθεν τῆς μικρᾶς χερσονήσου Τηγάνι, σχηματίζονται δύο ὠραιόταται ἀμμώδεις παραλίας ἐντὸς κλειστῶν κοιλίσκων. Τὸ μῆκος τῆς παραλίας εἶναι δύο περίπου χιλιομέτρα. Ὁ εἰς τῶν κοιλίσκων εἶναι ἀνοικτὸς πρὸς δυσμᾶς, ὁ ἕτερος πρὸς βορρᾶν. Ἐμπροσθεν τοῦ τελευταίου ὑπάρχει ἡ νήσος Γραμβοῦσα, μετὰ εἰσώματα μεγάλου Ἑνετικοῦ φρουρίου, ἡ ὁποία ἀπέτελεσεν εἰς τὸ παρελθὸν ὄρμητῆριον πειρατῶν. Ἡ ἐνδοχώρα εἶναι μικρὰ. Ἐκτὸς τῆς χερσονήσου, ἡ ὁποία εἶναι λοφώδης, ἡ ὑπόλοιπος περιοχὴ εἶναι ὄρεινὴ, ἀπόκρημνος καὶ ἐντελῶς ἀκατοίκητος. Οὐδεμίαν προσπέλασιν ὑπάρχει, ὅπως δὲν ὑπάρχει καὶ ἠλεκτροφωτισμός.

ΓΡΑΜΒΟΥΣΑ

57. **Καστέλλι:** Ἡ ἀμμώδης ἀκτὴ τοῦ Καστελλίου εἶναι ἡ δυτικωτέρα τῶν βορείων ἀκτῶν τῆς Κρήτης. Ἐκτείνεται πρὸς ἀνατολὰς τῆς ὁμώνυμου κομποπόλεως ἐπὶ μῆκους τεσσάρων περίπου χιλιομέτρων. Ἡ ἄμμος εἶναι λεπτή, κιτρίνου χρώματος. Ἡ ἐνδοχώρα εἶναι ἐπίπεδος καὶ καλλιεργεῖται, ἔχει δέ, μεταξύ τῆς παραλίας καὶ τῆς ἀσφαλτοστρωμένης ἐθνικῆς ὁδοῦ Καστελλίου-Χανίων, μέσον πλάτος ἑνὸς χιλιομέτρου. Ἡ παραλία εὑρίσκεται εἰς τὸ κέντρον τοῦ Κόλπου Κισσάμου, ὃ ὁποῖος σχηματίζεται μεταξύ τῶν χερσονήσων Γραμβούσης καὶ Ροδωποῦ, εἶναι ἀνοικτὴ πρὸς βορρᾶν καὶ πλήττεται ὑπὸ τῶν βορειοδυτικῶν ἀνέμων. Ἡ περιοχὴ διαθέτει ἠλεκτρικὸν ρεῦμα καὶ ἄφθονον ὕδωρ.

Μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς χερσονήσου Ροδωποῦ (ἀπὸ τὴν θέσιν Κολυμπάρι) μέχρι τῆς πόλεως τῶν Χανίων, ἤτοι ἐπὶ μῆκους εἴκοσι χιλιομέτρων, σχηματίζεται μίᾳ συνεχῆς καὶ εὐθεῖα ἀμμώδης παραλία, ἡ ὁποία ὅμως εἶναι ἀνοικτὴ πρὸς βορρᾶν καὶ δὲν προστατεύεται, ἐκτὸς ὠρισμένων ἐξαιρέσεων, ἀπὸ τοὺς βορειοδυτικούς ἀνέμους. Ἡ ἐθνικὴ ὁδὸς Καστελλίου-Χανίων βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν ἀκτὴν καὶ εἰς ἀπόστασιν ἕξ αὐτῆς κυμαίνουμένην ἀπὸ ὀλίγα μέτρα ἕως ἑνὸς χιλιομέτρου.

Κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ, νοτίως ὅμως αὐτῆς, ὑπάρχει σειρά χωρίων. Ὁλόκληρος ἡ περιοχὴ διαθέτει ἠλεκτρικὸν ρεῦμα καὶ ἄφθονον ὕδωρ, εἶναι εὐφορωτάτη καὶ καλλιεργεῖται ἐντατικῶς. Ἡ ἄμμος καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς παραλίας εἶναι λεπτή, χρώματος κιτρίνου. Ἡ ἀκτὴ δύναται νὰ διαιρεθῆ εἰς τὰς ἑξῆς ἕξ παραλίας:

58. **Ἀκτὴ Κολυμπάρι:** Μήκους τεσσάρων χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν Μοῆν Γωνιάς ἕως τὸ μὴ χρησιμοποιούμενον σήμερον ἀεροδρόμιον Μάλεμε.

59. **Ἀκτὴ Μάλεμε:** Μήκους τεσσάρων χιλιομέτρων, ἐκτεινομένη ἀπὸ τὸ ὁμώνυμον ἀεροδρόμιον ἕως τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Κερίτη. Ἐνδοχώρα ἐπίπεδος καὶ σχετικῶς μεγάλη.

60. **Ἀκτὴ Πλατανιά:** Μήκους δύο χιλιομέτρων πρὸς βορρᾶν καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ χωρίου Πλατανιά. Ἐνδοχώρα μικρὰ καὶ λοφώδης.

61. **Ἀκτὴ Ἁγίας Μαρίας:** Μήκους δύο χιλιομέτρων ἀπὸ τὸ σημεῖον ἐναντι τῆς νησίδος Θεωροῦ ἕως καὶ τὸ σημεῖον Κολυμβήθρα. Τὸ χωρίον Ἁγία Μαρίνα εἶναι παραθαλάσσιον, ὑπάρχουν δὲ οἰκίαι ἐκατέρωθεν τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἀπέχει ὀλιγώτερον τῶν ἑκατὸν μέτρων ἀπὸ τῆς θαλάσσης.

62. **Ἀκτὴ Ἁγίων Ἀποστόλων:** Μήκους ἑνὸς χιλιομέτρου. Ὁραιοτάτη ἀκτὴ σχηματιζομένη ἐντὸς δύο κοιλίσκων ἐκατέρωθεν τῆς χερσονήσου τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Ἡ μόνη ἀμμώδης παραλία τῆς περιοχῆς, ἡ ὁποία προστατεύεται ἀπὸ τοὺς βορειοδυτικούς ἀνέμους.

ΚΑΣΤΕΛΛΙ

ΑΓΙΑ ΜΑΡΙΝΑ

ΑΓΙΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ

ΑΓΙΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ

63. **Άκτις Νέας Χώρας** : Μήκους ἑνὸς χιλιομέτρου, πρὸς δυσμὰς τῆς Νέας Χώρας, ἀκραίας συνοικίας τῶν Χανίων. Αὕτη χρησιμεύει σήμερον ὡς ἡ κυρία παραλία τῆς πόλεως τῶν Χανίων.

Πρὸς δυσμὰς τῶν Χανίων σχηματίζεται ἡ σχεδὸν τετραγώνου σχήματος περιοχή τοῦ Ἄκρωτηρίου. Αἱ ἀκταὶ τῆς περιοχῆς καὶ ἰδίως αἱ βόρειαι καὶ ἀνατολικαὶ εἶναι ἀπόκρημνοι καὶ πίπτουν ἀποτόμως πρὸς τὴν θάλασσαν.

Αἱ νότιαι ἀκταὶ τοῦ Ἄκρωτηρίου σχηματίζουν τὸν Ὀρμον τῆς Σούδας, μίαν τῶν πλέον προστατευομένων περιοχῶν τῆς Μεσογείου.

Αἱ ὑψιστάμεναι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἄκρωτηρίου ἀμμώδεις παραλῖαι, μικραὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἶναι αἱ κάτωθι :

64. **Χωραφάκια (Καλαθᾶ)** : Μικρὰ ἀμμώδης παραλία, μήκους 400 μέτρων, εἰς ἀπόστασιν δέκα περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τὰ Χανιά. Ἐνδοχώρα μικρά. Ἄμμος λεπτὴ. Προσπέλασις σχετικῶς εὐκόλος.

65. **Σταυρός** : Ὁραϊστὰτι ἀμμώδης ἀκτὴ, συνολικοῦ μήκους ἑνὸς καὶ ἡμίσεος χιλιομέτρου. Τὸ δυτικὸν τμήμα αὐτῆς ἔχει βορεινὸν προσανατολισμόν, τὸ δὲ ἀνατολικὸν σχηματίζει ἕνα κλειστὸν κόλπον ὑπὸ τύπον λιμνοθάλασσης. Πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς ὑψοῦται ὁ ὄρεινός ὄγκος τοῦ Ἄκρωτηρίου. Ἡ ἄμμος εἶναι καλῆς ποιότητος, παχέια μὲν ἀλλὰ λευκὴ. Ἐνδοχώρα ἐπίπεδος καὶ μεγάλη. Προσπέλασις δυσχερὴς.

66. **Μαράθι** : Ὁραία ἀμμώδης παραλία εἰς τὸ νότιον τμήμα τοῦ Ἄκρωτηρίου ἔναντι τῆς νησίδος Παλαιὰ Σούδα, μήκους ὀκτακοσίων μέτρων, τὸ ἥμισυ τῆς ὁποίας καλύπτεται ἀπὸ λεπτὴν ἄμμον καὶ τὸ ὑπόλοιπον ἀπὸ βότσαλα. Ἐνδοχώρα ἐπίπεδος, ἀμφιθεατρικὴ. Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς ἀκτῆς εὐρίσκονται ἐνδιαφέροντα εἰρήπια τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Πρὸς δυσμὰς σχηματίζεται ὁ γραφικὸς ὄρμισκος Τρυπαλιᾶς.

67. **Άκτις Σούδας** : Μήκους ἑνὸς χιλιομέτρου, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ ὄμωνυμου ὄρμου, μὲ προσανατολισμόν ἀνατολικόν. Προσπέλασις εὐκόλος ἐκ τῆς πλησίον εὐρισκομένης Ἑθνικῆς ὁδοῦ. Λόγω τῶν πλησίον εὐρισκομένων ἐγκαταστάσεων τοῦ Ναυτικοῦ καὶ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ Ὀρμου Σούδας ὡς τοῦ κυρίου λιμένος τῆς περιοχῆς, ἡ παραλία εἶναι ἀκάθαρτος.

Εἰς τὸν ὄρμον τῆς Σούδας, ἄλλαι ἀμμώδεις παραλῖαι δὲν ὑπάρχουν. Ἡ πλησιεστὴ ἀμμώδης παραλία, ἀνατολικῶς τῶν Χανίων, εὐρίσκεται εἰς ἀπόστασιν δεκαπέντε περίπου χιλιομέτρων, εἰς τὰ Καλύβια.

68. **Άκτις Καλυβίων (Βάμου)** : Ἀμμώδης παραλία, μήκους δύο περίπου χιλιομέτρων. Ἄμμος λεπτὴ, κιτρίνου χρώματος. Ἐνδοχώρα ἐπίπεδος καὶ καλλιεργούμενη διὰ κηπευτικῶν καὶ ἐλαιῶν. Ἐκβολαὶ ποταμοῦ Κοιλιάρη. Προσπέλασις εὐκόλος ἐκ τῆς ἔθνικῆς ὁδοῦ. Διαθέτει ἠλεκτρικὸν ρεῖμα καὶ ἀφθονὸν ὕδωρ.

69. **Άκτις Ἀλμυροῦ (Βάμου)** : Μικρὰ ἀμμώδης ἀκτὴ, μήκους πεντακοσίων περίπου μέτρων. Ἄμμος λευκὴ, λεπτὴ. Ἐνδοχώρα ἐπίπεδος, καλλιεργούμενη. Διαθέτει ὕδωρ καὶ ἠλεκτρικὸν ρεῖμα. Προσπέλασις εὐκόλος ἐκ τῆς ἔθνικῆς ὁδοῦ εὐρισκομένης εἰς Καλύβια 2,5 χλμ. πρὸς δυσμὰς.

Εἰς ἀπόστασιν πέντε περίπου χιλιομέτρων ἀνατολικῶς τῆς ὡς ἄνω παραλίας, ἀπὸ τὸ Ἄκρωτήριον Δρέπανος, ἡ ἀκτὴ μεταβάλλει ἀποτόμως κατεύθυνσιν καὶ βαίνει ἐπὶ μήκους δεκαεσσάρων περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, σχηματιζομένου οὕτω τοῦ Ὀρμου Γεωργιουπόλεως (Ἀλμυροῦ).

ΜΑΡΑΘΙ

ΣΤΑΥΡΟΣ

ΧΩΡΑΦΑΚΙΑ

Εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Ὀρμου, ἡ ἀκτὴ μεταβάλλει ἐκ νέου κατεύθυνσιν βαινοῦσα καὶ πάλιν ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς. Ἡ σχηματιζομένη εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο μεγάλη ἀμμώδης παραλία τῆς Γεωργιουπόλεως προστατεύεται ἀπολύτως ἐκ τῶν βορειοδυτικῶν ἀνέμων ὑπὸ τῆς εὐρισκομένης πρὸς δυσμὰς αὐτῆς καθέτου ἀκτῆς καὶ τῶν ὀπισθεν αὐτῆς ὄρεινῶν ὄγκων.

70. **Άκτις Γεωργιουπόλεως** : Μεγάλῃ καὶ ὠραϊστὰτι ἀμμώδης παραλία, μήκους ἑννέα καὶ πλέον χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν Γεωργιούπολιν ἕως τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Πετρέ. Ἡ δυτικῶς τῆς Γεωργιουπόλεως καὶ κάθετος πρὸς τὴν παλαιάν ἀκτὴ παρέχει προστασίαν ἐκ τῶν μετεμίων εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς ἀμμώδους παραλίας.

Ἡ ποιότης τῆς ἄμμου, λεπτὴ καὶ λευκὴ, εἶναι ἐξαιρετος. Ἡ περιοχή διαθέτει ἠλεκτρικὸν ρεῖμα καὶ ἀφθονὸν ὕδωρ. Ἡ ἐνδοχώρα ἐπίπεδος, μέγα δὲ τμήμα αὐτῆς καλλιεργεῖται μὲ κηπευτικά. Προσπέλασις εὐκολωτάτη ἐκ τῆς ἔθνικῆς ὁδοῦ.

ΓΕΩΡΓΙΟΥΠΟΛΙΣ

ΡΕΘΥΜΝΟΝ

ΡΕΘΥΜΝΟΝ

ΜΠΑΛΙ

ΡΕΘΥΜΝΟΝ

71. Ρέθυμνον: Πρὸς δυσμὰς τῆς πόλεως τοῦ Ρεθύμνου σχηματίζεται ἡ πλεόν ἐκτεταμένη ἀμμώδης ἀκτὴ τῆς νήσου, μήκους 12 καὶ πλεόν χιλιομέτρων. Ἡ ἄμμος εἶναι λεπτή, ἀνοικτοῦ φαιοῦ καὶ κιτρίνου χρώματος. Ἡ ἔθνικὴ ὁδὸς Ρεθύμνου-Ἡρακλείου βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν ἀκτὴν καὶ εἰς μέσην ἀπόστασιν 300 μέτρων. Ἡ ἀκτὴ εἶναι ἐντελῶς ἀνοικτὴ καὶ οὐδόλως προστατεύεται ἀπὸ τοὺς βορειοδυτικούς ἀνέμους. Ἡ ἐνδοχώρα εἶναι ἐπίπεδος καὶ καλλιεργείται ἐντατικῶς.

Μεταξὺ Ρεθύμνου καὶ Ἡρακλείου, αἱ ἀκτὰι εἶναι ἀπότομοι καὶ ἀπόκρημνοι, λόγῳ τῶν σχηματιζομένων ὄρεινῶν ὄγκων. Κατὰ μήκος τῶν βορείων αὐτῶν ἀκτῶν τῶν νομῶν Ρεθύμνης καὶ Ἡρακλείου δύο μόνον ἀξιόλογοι ἀμμώδεις παραλίαι ὑπάρχουν, εἰς τὰς σχηματιζομένας παρὰ τὰς ἐκβολὰς μικρῶν ποταμῶν κοιλάδας.

72. Μπαλί: Πλησίον τοῦ ὁμωνύμου μικροῦ χωρίου σχηματίζονται ἐντὸς κολπίσκου δύο μικραὶ καὶ μία μεγαλύτερα ἀμμώδης παραλία, συνολικοῦ μήκους ἐνὸς περίπου χιλιομέτρου. Ἡ περιοχή προστατεύεται ἀπὸ τοὺς βορειοδυτικούς ἀνέμους. Μεταξὺ τῶν ὄρεινῶν ὄγκων σχηματίζονται μικραὶ κοιλάδες, αἱ ὁποῖαι καλλιεργοῦνται, ἀλλὰ οὐχὶ ἐντατικῶς. Ἡ ποιότης τῆς ἄμμου εἶναι καλὴ. Ἡ περιοχή διαθέτει πηγὴν ὕδατος, ἀλλ' οὐχὶ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα. Ἡ προσπέλασις ἐκ τῆς ἔθνικῆς ὁδοῦ-20 χιλιόμετρα νοτίως, διὰ μέσου τοῦ Μελιδωνίου-εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος δυσχερής. Ἡ ὅλη περιοχή εἶναι λίαν γραφικὴ.

73. Φόδελε: Ἀμμώδης ἀκτὴ, μήκους ἐνὸς περίπου χιλιομέτρου εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Φοδελιανοῦ ποταμοῦ σχηματιζομένην κοιλάδα παρὰ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ. Πρὸς νότον τῆς παραλίας, εἰς ἀπόστασιν δύο περίπου χιλιομέτρων, εὑρίσκεται τὸ χωρίον Φόδελε, γενέτειρα τοῦ διασήμου ζωγράφου El Greco. Ἡ μεταξὺ τοῦ χωρίου καὶ τῆς ἀκτῆς κοιλάς εἶναι πλήρης πορτοκαλεῶνων. Προσπέλασις ἐπὶ τοῦ παρόντος δυσχερής. Ὑδωρ ἀφθονον. Ἡλεκτρικὸν ρεῦμα δὲν ὑπάρχει. Ἡ παραλία πλήττεται ὑπὸ τῶν μετεμείων.

74. Ἀκτὴ Ἁγίας Πελαγίας: Ὁραιοτάτῃ ἀμμώδης καὶ χαλικιώδης παραλία σχηματιζομένη ἐντὸς τοῦ ὁμωνύμου κολπίσκου, μήκους τετρακοσίων μέτρων, μετ' προσανατολισμὸν ἀνατολικόν. Προστατεύεται ἐκ τῶν μετεμείων. Ἡ ποιότης τῆς ἄμμου κυμαίνεται ἀπὸ λεπτὴν κιτρίνην ἕως παχείαν λευκὴν, ἀναμεμιγμένη μετ' λευκὰ μικρὰ βότσαλα. Ἐνδοχώρα ἐπίπεδος, τμήμα τῆς ὁποίας καλλιεργεῖται μετ' κηπευτικά. Προσπέλασις μέσῳ Ρογδιᾶς. Ἡ ὁδὸς εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπὸ κατασκευῆν.

75. Λυγαριά: Ἡ ἀμμώδης παραλία τῆς Λυγαριάς, εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς περίπου χιλιομέτρου ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Πελαγίαν, ἔχει μήκος διακοσίων περίπου μέτρων. Ἡ ποιότης τῆς ἄμμου εἶναι ἐξαιρετος, λεπτὴ καὶ λευκὴ. Ἡ ἐνδοχώρα εἶναι μικρὴ, ἀποτελουμένη ἀπὸ τρεῖς μικρὰς κοιλάδας μεταξὺ τῶν σχηματιζομένων λόφων. Ἡ περιοχή διαθέτει ἀφθονον ὕδωρ. Ἡ προσπέλασις, ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Πελαγίαν, εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος δυσχερής.

Ὀλόκληρος ἡ περιοχή Ἁγίας Πελαγίας-Λυγαριάς εἶναι ἄκρως γραφικὴ. Εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν εἰκοσιπέντε μόνον χιλιομέτρων ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον καὶ πλησίον τοῦ χωρίου Φόδελε, προσφέρεται δὲ ὅλως ἰδιαιτέρως πρὸς δημιουργίαν τουριστικῶν ἐγκαταστάσεων.

ΦΟΔΕΛΕ

ΑΓΙΑ ΠΕΛΑΓΙΑ

ΑΓΙΑ ΠΕΛΑΓΙΑ

ΛΥΓΑΡΙΑ

Λαμβανομένων υπ' ὄψιν διαφόρων παραγόντων, αἱ ὠραιότερα ἀμώδεις παραλία τῆς Κρήτης, εἰς τὰς ὁποίας θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ κατασκευασθοῦν τουριστικά ἐγκαταστάσεις, εἶναι αἱ κάτωθι (μὲ ἀφετηρίαν πάντοτε τὸ Ἡράκλειον καὶ κατεύθυνσιν πρὸς ἀνατολάς) :

- 1) **Χερσόνησος**
- 2) **Ἀκτὴ Μιραμπέλλου** (καὶ εἰδικῶς αἱ περιοχαὶ) **Πλάκας Σπιναλόγγας, Ἐλοῦντας, Καλοῦ Χωριοῦ καὶ Θόλου Καβουσίου.**
- 3) **Βάϊ**
- 4) **Περιοχὴ Μακρύγιαλου — Ἁγίων Σαράντα — Ἱεραπέτρας**
- 5) **Νῆσος Χρυσή**
- 6) **Μάταλα**
- 7) **Πλακιᾶς**
- 8) **Περιοχὴ Παλαιοχώρας — Κουντούρας — Κριοῦ**
- 9) **Ἐλαφόνησος**
- 10) **Φαλάσαρνα**
- 11) **Γραμβοῦσα**
- 12) **Περιοχὴ Ἁγίας Μαρίας — Ἁγίων Ἀποστόλων — Χανίων**
- 13) **Μαράθι**
- 14) **Γεωργιούπολις**
- 15) **Μπαλι**
- 16) **Περιοχὴ Ἁγίας Πελαγίας — Λυγαριάς**

Αἱ ἀμώδεις παραλία τῆς Κρήτης (συνολικοῦ μήκους 155 περίπου χιλιομέτρων) εἶναι ὠραιόταται καὶ ἀποτελοῦν ἐν τῶν σημαντικωτέρων στοιχείων τοῦ ἐνεργητικοῦ τῆς νήσου. Αἱ περισσότεραι ὅμως τούτων διατρέχουν, δυστυχῶς, τὸν κίνδυνον νὰ καταστοῦν ἀχρηστοί, τόσοις λόγῳ τῆς ἐκτεταμένης ἀμμοληψίας, ὅσον καὶ ἐκ τῆς ρυπάνσεως των μὲ κατάλοιπα πετρελαίου.

Ἡ ἀμμοληψία εἶναι κυρίως διαδεδομένη εἰς τὰς πλησίον τῶν μεγάλων πόλεων εὐρισκομένης παραθαλασσίας περιοχάς. Μεγάλαι καὶ ἐκτεταμέναι παραλία πλησίον τῆς Σητείας καὶ τῆς Ἱεραπέτρας, ἔχουν ἤδη ἀχρηστευθῆ ἐκ τοῦ λόγου τούτου. Ἡ θάλασσα ἐπαναφέρει τὴν ἄμμον, ἀλλὰ κατὰ πολὺ βραδύτερον ρυθμὸν. Ἐν τῷ μεταξύ ὅμως, ἡ ἔλλειψις αὐτῆς ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πλήρη διάβρωσιν τῆς ἀκτῆς καὶ τὴν ὀλοσχερῆ καταστροφὴν τῆς.

Ἡ ρύπανσις τῶν θαλασσῶν προέρχεται ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τῶν διαφόρων πλοίων, τὰ ὁποία, διὰ νὰ ἀνεφοδιασθοῦν ἐκ τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν νῆσον σταθμῶν καυσίμων, καθαρίζουν τὰς δεξαμενάς των μὲ θαλάσσιον ὕδωρ, τὸ δὲ ρεῦμα μεταφέρει τὰ κατάλοιπα τῶν δεξαμενῶν πρὸς τὴν ἀκτὴν, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ρύπανσιν αὐτῆς. Ἰδιαίτερος ἐπικίνδυνος εἶναι ὁ παρὰ τὸν Ἁγιὸν Νικόλαον εὐρισκόμενος σταθμὸς ἀνεφοδιάσμου καυσίμων, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ ἀποβῆ αἰτία ἀχρηστεύσεως ὀλοκλήρου τῆς περιοχῆς τοῦ Κόλλπου Μιραμπέλλου, μῖς τῶν ὠραιωτέρων καὶ γραφικωτέρων ἀκτῶν τῆς Κρήτης.

γ. Ὄρη, Ὀροπέδια, Φάραγγες, Πεδιάδες :

Τὰ Ὄρη τῆς Κρήτης διακρίνονται διὰ τὴν ποικιλίαν διαμορφώσεων, τὴν παρουσίαν λίαν ἐντυπωσιακῶν φαράγγων καὶ ὄροπεδίων, τὴν ὠραιότητα καὶ τὸ ἐντυπωσιακὸν ἀγρίας φύσεως, τὴν πανοραματικὴν θέαν, τὴν ἀγρίαν βλάστησιν (αἰωνόβια δένδρα) καὶ τὴν ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσαν χλωρίδα. Ἡ γενικὴ μορφολογία τῆς νήσου παρουσιάζεται εἰς τὸν Χάρτην 10.

Ἄξιαν ἰδιαίτερας σημειώσεως εἶναι ἡ συνύπαρξις, εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ὑψηλῶν κορυφῶν καὶ πεδίων χιονοδρομιῶν, καὶ ἀμμωδῶν

παραλιῶν (νότιος ἀκτὴ) μὲ λίαν ἥπιον κλίμα. Ὁ τοιοῦτος σπανίζων συνδυασμὸς εἶναι ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν ἐνδεχομένην προσπάθειαν ἀναπτύξεως χειμερινοῦ τουρισμοῦ.

Μὲ κατεύθυνσιν ἐκ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολάς συναντῶνται κατὰ σειρὰν οἱ σαφῶς διαχωριζόμενοι ὄρειοι ὄγκοι, τῶν Λευκῶν Ὀρέων, τῆς Ἰδης, τῆς Δίκτης καὶ τῆς Θρυπτῆς καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν προερχόμεναι ὄρειναι παραφυάδες:

1. **Λευκὰ Ὄρη :** Εἶναι τὰ πλέον ἐκτεταμένα τῆς νήσου, μὲ προεκβολὰς εἰς τὰς ἐπαρχίας Σελίνου, Κισσάμου, Ἀποκορώνου καὶ Ἁγίου Βασιλείου. Ἐχουν πολλὰς κορυφὰς προσφερομένης δι' ὄρειβασίαν (ἄνω τῶν 110). Χαρακτηριστικὸν τῶν Λευκῶν Ὀρέων εἶναι αἱ βαθεῖαι χαράδραι (φάραγγες), ἐντυπωσιακαὶ καὶ ἐπὶ τὸ πλεῖστον μετὰ λίαν ἐνδιαφερούσης χλωρίδος, ἀποτελοῦσαι ἀντικείμενον τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἐκ τῶν πρώτων τοῦ Νομοῦ Χανίων. Ἡ πλέον γνωστὴ εἶναι ἡ φάραγξ τῆς Σαμαριάς.

Ἐκ τῶν 110 κορυφῶν, αἱ 40 ἔχουν ὑψόμετρον ἀνώτερον τῶν 2.000 μέτρων.

Ἡ ὑψηλότερα κορυφή εἶναι ἡ κορυφή «Πάχνες» μὲ ὑψόμετρον 2.452 μέτρων.

Αἱ κυριώτεραι τῶν κορυφῶν, ὡς καὶ τὰ χωρία τῆς περιοχῆς δι' ὧν εἶναι δυνατὴ ἡ προσπέλασις πρὸς αὐτάς, ἀναφέρονται ἐν λεπτομερείᾳ εἰς τὸν Πίνακα ἀρ. III-1 (Π) εἰς τὸ Παράρτημα τῆς μελέτης.

Ἐπὶ τῆς σήμερον ἐν ὄρεινῳ καταφύγιον εἰς τὴν τοποθεσίαν «Βόλικα», ἡ πρόσβασις πρὸς τὸ ὁποῖον ἐπιτυγχάνεται μὲσφ τοῦ χωρίου Κάμπου. Ἐτεραι τοποθεσίαι προσφερόμεναι διὰ τὴν ἀνέγερσιν καταφυγίων εἶναι ἡ Ταύρη (ὑψόμ. 1.100 μ.), Σέλλια (ὑψόμ. 1.500 μ.) καὶ Λειβάδα (ὑψόμ. 1.800 μ.).

Τὰ Λευκὰ Ὄρη διακρίνονται τῶν ἄλλων ὄρεινῶν συγκροτημάτων καὶ ἐκ τῶν πολλῶν πηγαίων ὑδάτων ἐπὶ τῶν βορείων κλιτύων αὐτῶν, εἰς τὰ ὁποία ὀφείλεται ἡ γονιμότης τοῦ κάμπου τῶν Χανίων καὶ τῶν ἄλλων κοιλάδων τῶν ἐπαρχιῶν Κυδωνίας καὶ Ἀποκορώνου.

Τὰ Λευκὰ Ὄρη εἶναι ἐξαιρετὰ δι' ὄρειβασίαν. Κατὰ τὴν γνώμην ἡμεδαπῶν καὶ ξένων, ὠρισμένα τοποθεσία αὐτῶν (Ἰδίᾳ τὸ ὄροπέδιον Ἀσκύφου καὶ Νιάτου καὶ ἡ περιοχὴ Γιοφύρια Λαγκαδιῶν) προσφέρονται καὶ διὰ χιονοδρομίας.

Αἱ πρὸς νότον κλιτύες τῶν Λευκῶν Ὀρέων εἶναι λίαν ἀπτόμοι, ἐνῶ αἱ πρὸς βορρᾶν κατέρχονται ὁμαλότερον καὶ συνεχίζονται διὰ χθαμαλῶν ἔδαφῶν (ἦτοι τῆς Πεδιάδος τῶν Χανίων καὶ τμήματος τῆς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου) χαμηλοτέρου ὕψους (κάτω τῶν 600 μέτρων), ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τοῦ βορείου χαμηλοῦ τμήματος τῆς ἐπαρχίας Κισσάμου.

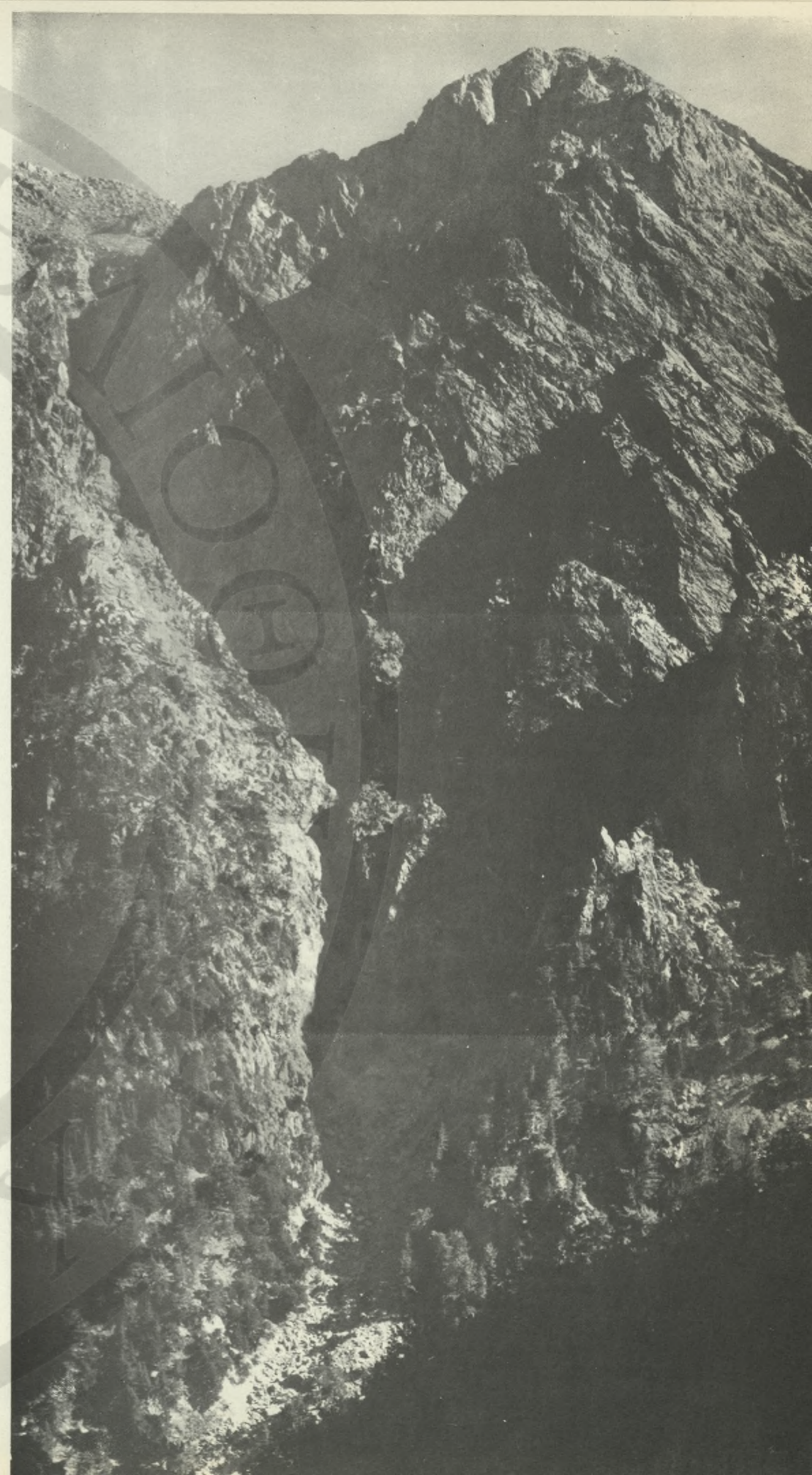
Ἡ μεταξὺ Ἰδης καὶ Λευκῶν Ὀρέων περιοχὴ καλύπτεται ὑπὸ διαφόρων ὄρεινῶν μικροτέρου ὕψομέτρου. Ἡ παρουσία τῶν ὄρεινῶν τούτων καθιστᾷ τὸν νομὸν Ρεθύμνης τὸν περισσότερο ὄρεινὸν νομὸν τῆς νήσου.

2. **Ἰδῆ :** Τὸ ὄρος Ἰδῆ (κοινῶς Ψηλορείτης) εἶναι τὸ ὑψηλότερον τῆς Κρήτης, μὲ ὑψόμετρον 2.457 μέτρα. Τὸ ὄρος τοῦτο, πλέον συμπαγὲς τῶν Λευκῶν Ὀρέων, ὀλιγώτερον ἀπόκρημον καὶ μικροτέρας ἐκτάσεως, ἀνήκει κατὰ τὸ μεγαλύτερον τμήμα εἰς τὸν νομὸν Ρεθύμνης καὶ κατὰ τὸ υπόλοιπον εἰς τὸν νομὸν Ἡρακλείου.

Ἡ Ἰδῆ εἶναι ἐκ τῶν γνωστοτέρων ὄρεινῶν τῆς Ἑλλάδος, τὴν ἀνάβασιν δὲ τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς αὐτῆς (Τίμιος Σταυρὸς) ἐπιχειροῦν πολλοὶ ὄρειβάται καὶ ὄρειβατικοὶ σύνδεσμοι, συνδυάζοντες αὐτὴν μὲ ἐπίσκεψιν τοῦ σπηλαίου τῶν Καμαρῶν καὶ τοῦ Ἰδαίου Ἄντρου. Ἡ ἀνάβασις τῆς Ἰδης εἶναι δυνατὴ, τόσοις ἐκ τοῦ χωρίου Καμάρα (8 ὥραι πεζοπορίας), ὅσον καὶ ἐκ τοῦ ὄροπεδίου τῆς Νίδας (πλησίον τοῦ Ἰδαίου Ἄντρου), ὅπου κατασκευάζεται σήμερον ὑπὸ τοῦ Ε.Ο.Τ. ἐν περίπτερον-καταφύγιον.

Αἱ κυριώτεραι κορυφαὶ τῆς Ἰδης καὶ τὰ χωρία ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὴ ἡ προσπέλασις πρὸς αὐτάς ἐμφαίνονται ἐπίσης εἰς τὸν Πίνακα III-1 (Π) εἰς τὸ Παράρτημα τῆς μελέτης.

Αἱ τοποθεσίαι αἱ ὁποιαὶ προσφέρονται διὰ τὴν ἀνέγερσιν καταφυγίων, ἐπὶ πλέον τῆς κορυφῆς τῆς Ἰδης, εἶναι ἡ θέσις Τυμπανάτορας (ὑψόμ. 1.600 μ.), ἡ θέσις Πρίνος εἰς τὸ Κουδούνι (ὑψόμ. 850 μ.), ἡ θέσις Μάνα Νεροῦ (ὑψόμ. 1.000 μ.) καὶ ἡ θέσις Διπλώρι εἰς τὸ δάσος τῆς Ρούβας.

ΑΠΟΨΙΣ ΛΕΥΚΩΝ ΟΡΕΩΝ ΑΠΟ ΞΥΛΟΣΚΑΛΩΝ

ΔΙΚΤΗ

3. **Δίκη**: Καλύπτει διά του μεγαλύτερου μέρους αυτής την προς δυσμάς περιοχήν του νομού Λασηθίου, επί των επαρχιών Λασηθίου, Μιραμπέλλου, Ίεραπέτρας, διά δὲ του ὑπολοίπου, τὴν προς ἀνατολὰς περιοχήν του νομοῦ Ἡρακλείου ἐπὶ τῶν επαρχιών Πεδιάδος καὶ Βιάννου.

Ἡ ὑψηλότερα κορυφή τῆς Δίκης (ὁ «Ἀφέντης Χριστός») ἔχει ὑψόμετρον 2.141 μ., ἡ δὲ προσπέλασις πρὸς αὐτὴν ἐπιτυγχάνεται ἐκ τῶν χωρίων Ἄμυρά, Ἐμπάρος καὶ Ἅγιος Γεώργιος (ἐκ τοῦ ὄροπέδιου Λασηθίου). Διὰ τὴν ἀνέγερσιν καταφυγίων προσφέρονται τοποθεσίαι εἰς τὸ ὄροπέδιον Ὀμαλοῦ Βιάννου (ὑψομ. 1.400 μ.) καὶ ἡ θέσις Ρουσόλακκος (ὑψομ. 1.600 μ.).

4. **Θρυπή**: Ἡ ἐπαρχία Σητείας καλύπτεται ὑπὸ τῶν Σητειακῶν ὄρεων, τὸ κυριώτερον τῶν ὁποίων εἶναι ἡ Θρυπή. Ἡ ὑψηλότερα κορυφή αὐτῆς («Ἀφέντης Καβούσι») ἔχει ὑψόμετρον 1.476 μ. Διὰ τὴν ἀνέγερσιν περιπτέρου-καταφυγίου προσφέρεται ἡ θέσις Πατούρα (ὑψομ. 1.011 μ.), μὲ θέαν πρὸς τὸν κόλπον Μιραμπέλλου καὶ τὸ Λιβυκὸν Πέλαγος.

Ὡς εἶναι καταφανὲς ἐκ τῶν ἀνωτέρω, τὸ πλεῖστον τῆς ἐκτάσεως τῆς Κρήτης παρουσιάζει ἀνώμαλον μορφήν καὶ ἐδάφη ἐπικλινῆ προσφερόμενα μᾶλλον διὰ κτηνοτροφίαν, τῶν πεδινῶν χώρων περιοριζομένων εἰς μικρὸν ποσοστὸν τῆς ὅλης ἐπιφανείας τῆς νήσου.

Ὄροπέδια :

Ἐπὶ τῶν ὄρειων ὄγκων τῆς νήσου σχηματίζονται πολλὰ ὄροπέδια, μερικὰ τῶν ὁποίων συνιστοῦν τοποθεσίας ἐκτάκτου τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος, τόσον λόγῳ τῆς γενικῆς μορφολογίας, ὅσον καὶ λόγῳ τῆς γραφικότητος τῶν. Τὰ κυριώτερα αὐτῶν εἶναι τὰ κάτωθι :

ΛΕΥΚΑ ΟΡΗ (ΟΡΟΠΕΔΙΟΝ ΝΙΑΤΟΥ)

1. **Ὄροπέδιον Ὀμαλοῦ (Λευκῶν Ὄρεων)**: Ὑψόμετρον 1.026-1.067 μέτρα. Ἐκτασίς 25 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Προσπέλασις πρὸς τὸ λιαν ἐνδιαφέρον τοῦτο ὄροπέδιον ἐκ τῆς πόλεως Χανίων διὰ τοῦ γραφικοῦ χωρίου Λάκκοι, κατ' ἀρχὰς μὲν μέσῳ τῶν ἐκτεταμένων πορτοκαλεῶνων τῆς Πεδιάδος Χανίων, ὕστερον δὲ διὰ τοῦ χωρίου Λάκκοι, μέσῳ ὠραίου δάσους ἀγρίων κυπαρίσσω.

Ἡ θέσις «Ζυλόσκαλον», ὅπου κατασκευάζεται τὸ τουριστικὸν περίπτερον τοῦ Ε.Ο.Τ., ἀποτελεῖ τὴν εἰσοδὸν τῆς φάραγγος τῆς Σαμαριάς. Ἡ ἀπὸ τῆς θέσεως «Ζυλόσκαλον» πανοραμιακὴ θέα πρὸς τὴν φάραγγα καὶ τὰ Λευκὰ Ὄρη εἶναι πράγματι μεγαλειώδης.

2. **Ὄροπέδιον Ἀσκήφου (Λευκῶν Ὄρεων)**: Ὑψόμετρον 680 μέτρα. Ἐκτασίς 6 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Διασχίζεται ὑπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγοῦσης ἀπὸ τῆς πόλεως τῶν Χανίων πρὸς τὴν Χώραν Σφακίων. Εἴσοδος ἐκ τῆς φάραγγος Ἀσκήφου καὶ ἔξοδος πρὸς Χώραν Σφακίων διὰ τῆς φάραγγος Νίμπρου. Λιαν ἐνδιαφέρουσα διαδρομή. Ἐπὶ τοῦ ὄροπέδιου ἑπτὰ χωρία τῆς ὁμωνύμου Κοινότητος.

3. **Τὸ Ὄροπέδιον Νιάτου (Λευκῶν Ὄρεων)**: Τοῦτο εὑρίσκεται εἰς ἀπόστασιν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας πεζοπορίας ἀπὸ τὸ ὄροπέδιον Ἀσκήφου. Εἶναι ἄκρως ἐνδιαφέρον, τὸ ἐπισκέπτονται δὲ ἀρκετοὶ ἐκδρομῆς ἐκ Χανίων, ἰδίως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος διὰ τὴν τέλεισιν χιονοδρομιῶν.

4. **Ὄροπέδιον Νίδα (Ἰδης)**: Ὑψόμετρον 1.472 μέτρα. Ἐκτασίς περίπου τεσσάρων τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, συνδέεται δι' ἀμαξιτῆς ὁδοῦ μετὰ τῆς κωμοπόλεως Ἀνώγεια. Τὸ ὄροπέδιον τοῦτο ἐνέχει ἰδιαιτέρην τουριστικὴν σημασίαν ἐκ τῆς παρουσίας εἰς αὐτὸ τοῦ Ἰδαίου Ἄντρου, ἐνὸς ἐκ τῶν πλέον ἀξιολόγων σημείων τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος (μέγα θρησκευτικὸν κέντρον τῆς ἀρχαιότητος). Πλησίον τοῦ σπηλαίου, ὁ Ε.Ο.Τ. κατα-

σκευάζει ἐν περίπτερον-καταφύγιον. Τὸ ὄροπέδιον τοῦτο παρουσιάζει τουριστικὸν ἐνδιαφέρον ἐκ τῆς παρουσίας τυροκομείων, ἰδιοτύπου μορφῆς καὶ λειτουργίας.

5. **Ὄροπέδιον Λασηθίου (Δίκης)**: Ὑψόμετρον 866 μέτρα. Ἐκτασίς καθαρῶς πεδινῆ, 45 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων μετὰ πλουσίῳ προσχωματικῷ ἐδάφους, ποτιζομένου δι' ἀνεμομύλων ἐκ φρεατίου ὕδατος. Εὑρίσκονται εἰς αὐτὸ 17 χωρία.

Τὸ ὄροπέδιον Λασηθίου ἀποτελεῖ τοποθεσίαν τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος πρώτου μεγέθους, λόγῳ τῆς παρουσίας τοῦ Δικταίου Ἄντρου, ἱεροῦ σπηλαίου, παρὰ τὸ χωρίον Ψυχρόν, καὶ ἐνὸς τῶν σημαντικωτέρων ἐπισκεψίμων ἀρχαιολογικῶν χώρων τῆς ἀνατολικῆς Κρήτης. Ἐπὶ πλέον, ὀλόκληρος ἡ ἐκτασίς του καλύπτεται ὑπὸ 10.000 καὶ πλέον ἀνεμομύλων, οἱ ὅποιοι καθιστοῦν τὴν ὅλην περιοχήν μίαν τῶν γραφικωτέρων τῆς νήσου. Ἡ θέα τοῦ καταπρασίνου ὄροπέδιου ἐκ τῆς εἰσόδου τοῦ Δικταίου Ἄντρου, ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀρδεύσεων, ὅποτε χρησιμοποιοῦνται οἱ ἀνεμομύλοι, εἶναι ἄκρως θεαματικῆ.

6. **Ὄροπέδιον Ὀμαλοῦ Λασηθίου (Δίκης)**: Ὑψόμετρον 1.100 μέτρα. Μικροτέρας ἐκτάσεως τοῦ Ὄροπέδιου Λασηθίου, οὐχὶ μακρὰν τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται ἑξαιρετὸς τοποθεσία τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος, οἱ «Νεραϊδοκολύμπτοι».

7. **Ὄροπέδιον Χανδρᾶ (Σητείας)**: Τὸ ὄροπέδιον Χανδρᾶ (ὑψομ. 600 μ.) περιέχει περὶ τὰ δέκα χωρία μετὰ τῶν ὁποίων ὠρισμένα (Ἐτιά, Βόλια, Χανδρᾶς, Λιθίνες κλπ.), λόγῳ τοῦ ἥπιου κλίματος τοῦ ὄροπέδιου, ἀπετέλουσιν σημαντικὸν τόπον παραθερισμοῦ τῶν εὐγενῶν Ἐνετῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἐνετοκρατίας.

ΟΡΟΠΕΔΙΟΝ ΛΑΣΗΘΙΟΥ

Αί Πεδιάδες :

Αί πεδιάδες τής νήσου, αρκεταί εις αριθμόν, αποτελοῦν ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα διὰ τὴν τουριστικὴν ἀξιοποίησιν τοῦ τόπου λόγῳ τῶν φυτειῶν αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι προσφέρουν ἐναλλαγὴν ἐντυπώσεων καὶ ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς γυμνοὺς καὶ ἀποτόμους συνήθως ὄρεινους ὄγκους τής νήσου.

Αἱ κυριώτεραι τῶν πεδιάδων ἢ κοιλάδων τής νήσου εἶναι ἡ πεδιάς τοῦ Μεσσαρά, ἡ μεγαλυτέρα τής Κρήτης καὶ μία τῶν κυριωτέρων τής χώρας (ἐκτάσεως 240.000 στρεμμάτων), ἡ πεδιάς τοῦ Ἡρακλείου (85.000 στρεμμάτων) με πλουσίας φυτείας ἀμπέλων, ἡ πεδιάς τῶν Χανίων (80.000 στρ.) με ἐν ἑκατομμύριον δένδρων ἐσπεριδοειδῶν, ἡ πεδιάς τής Ἱεραπέτρας (40.000 στρεμμάτων) με φυτείας κηπευτικῶν, ὡς καὶ πολλὰ μικρότεραι πεδιάδες με ἔλαιωνας, ὀπωροφόρα δένδρα, κηπευτικά κλπ. μεταξύ τῶν ὁποίων ἢ κοιλάς τοῦ Ἐλους με φυτείας καστανεῶν, ἢ κοιλάς Ρεθύμνης, αἱ μικραὶ πεδιάδες τής Σητείας, ἢ κοιλάς τής Νεαπόλεως Λασηθίου, ὁ ἔλαιὸν τοῦ Καβουσίου, ἢ κοιλάς Βιάννου, ὁ Ἀσημαθιανὸς καὶ ὁ Σμηλιανὸς κάμπος εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀμαρίου.

Αἱ Φάραγγες :

Μεταξὺ τῶν ὄρεινῶν ὄγκων τής νήσου—καὶ ἰδίως εἰς τὰ Λευκὰ ὄρη καὶ εἰς τὴν δυτικὴν Κρήτην γενικῶς—σηματίζεται σειρά φάραγγων, ἢ κατεύθυνσις τῶν ὁποίων εἶναι σχεδὸν πάντοτε ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον.

Αἱ φάραγγες τής νήσου αποτελοῦν ἀντικείμενον ἐνδιαφέροντος ἐξ αἰτίας τοῦ ἐντυπωσιακοῦ αὐτῶν, τής ἀγρίας ὠραιότητος, τῶν χρωμάτων, τής χλωρίδος, τοῦ ἀποτόμου τῶν κλιτύων των κλπ.

Αἱ περισσώτεραι τῶν φάραγγων εἶναι ἀπροσπέλαστοι, εἰς ὠρισμένας ὁμῶς περιπτώσεις ἐπαρχιακαὶ ὁδοὶ χρησιμοποιοῦν αὐτὰς ὡς τὸ μοναδικὸν μέσον προσπελάσεως πρὸς ὠρισμένας περιοχὰς τής νήσου, με ἀποτέλεσμα μίαν θεαματικωτάτην καὶ γραφικωτάτην διαδρομὴν, ὡς π. χ. ἢ διὰ τής Ἰμβριώτικης φάραγγος διαδρομὴ πρὸς Χώραν Σφακιῶν, ἢ διὰ τής φάραγγος τοῦ Κουρταλιώτη καὶ φάραγγος Κοτσύφου προσπέλασις πρὸς Πλακιᾶν, ἢ ἀκόμη καὶ ἢ διὰ μέσου τής φάραγγος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Σεληνάρι) διαδρομὴ τής Ἐθνικῆς ὁδοῦ Ἡρακλείου—Ἁγίου Νικολάου.

Ἡ κυριώτερα τῶν φάραγγων τής Κρήτης καὶ ἡ γνωστοτέρα εἶναι ἡ φάραγξ τής Σαμαριάς, λεπτομερὴς περιγραφή τής ὁποίας δίδεται κατωτέρω. Ἡ φάραγξ αὕτη ἀποτελεῖ ἀξιοθέατον σημεῖον πρώτης κατηγορίας ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων εἰς Εὐρώπην καὶ δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἀφ' ἑαυτῆς στοιχεῖον ἔλξεως εἰδικῆς κατηγορίας τουριστῶν εἰς τὴν νήσον.

Αἱ ὑπόλοιποι φάραγγες ἀποτελοῦν, ἐφ' ὅσον ἡ προσπέλασις των εἶναι δυνατὴ, ἐνδιαφέροντα ἀξιοθέατα τὰ ὁποῖα προσδίδουν ἕνα ὄλως ἰδιαίτερον χαρακτήρα εἰς τὴν νήσον καὶ προσφέρουν ταύτοχρόνως καὶ ἐναλλαγὴν τοῦ τοπίου.

Αἱ κυριώτεραι τῶν φάραγγων τής Κρήτης εἶναι :

1. **Σαμαριάς :** Ἡ κυριώτερα τής Κρήτης καὶ πιθανῶς τής Εὐρώπης. Μήκους 18 χιλιομέτρων, βάθους ἐνίοτε 600 μέτρων καὶ πλάτους 4 ἕως 5 μ. Βατὴ ἀπὸ Ζυλόσκαλον (Ὁροπέδιον Ὁμολοῦ) ἕως Ἁγίαν Ρουμέλην παρὰ τὸ Λιβυκὸν Πέλαγος. Ἀμαξιτὴ ὁδὸς συνδέει τὸ Ζυλόσκαλον με τὰ Χανιά διὰ μέσου Λάκκων Ὁμολοῦ. Ἐκ τής Ἁγίας Ρουμέλης, ἀντιθέτως, μόνον διὰ θαλάσσης εἶναι δυνατὴ ἡ σύνδεσις εἴτε με τὴν Χώραν Σφακιῶν, εἴτε με τὴν Παλαιοχώραν.

Ἡ διέλευσις τής φάραγγος εἶναι ἄκρως γραφικὴ. Ἡ διαδρομὴ (πεζοπορία) διαρκεῖ περὶ τὰς ὀκτῶ ὥρας. Εἰς τὸ μέσον αὐτῆς ὑπάρχει τὸ μικρὸν χωρίον Σαμαριά, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι, κατόπιν τής ἀνακηρύξεως τής φάραγγος ἐσχάτως εἰς Ἐθνικὸν Δρυμόν, μεταφέρονται εἰς ἕτερον σημεῖον. Ἐντὸς τής φάραγγος διαβιοῖ ἐν ἀγρία καταστάσει ὁ Κρητικὸς αἶγαγρος, ἢ χλωρίς δὲ αὐτῆς περιλαμβάνει μεταξύ ἄλλων καὶ ἀγριὸν δίκταμον. Μικρὸς ρυᾶξ διατρέχει τὴν φάραγγα καθ' ὅλον τὸ μήκος αὐτῆς. Ἡ περιοχή τής φάραγγος συγκεντρώνει καὶ τὴν πλουσιωτέραν εἰς ποικιλίαν καὶ σπανιότητα χλωρίδα ὀλοκλήρου τής νήσου.

2. **Ἰμβρου (Νίμπρου - Ἰμβριώτικο) :** Διὰ τής φάραγγος ταύτης συγκοινωνεῖ τὸ Ὁροπέδιον Ἀσκύφου μετὰ τής Χώρας Σφακιῶν. Μήκους 6—7 χιλιομέτρων. Πλευραὶ ὑψηλαί, κατακόρυφοι ἢ ἐπικλινεῖς. Ἡ φάραγξ εἶναι εἰς ὠρισμένα σημεῖα στενωτέρα τῶν δύο μέτρων. Γραφικωτάτη διαδρομὴ.

3. **Κότσυφου :** Ἡ φάραγξ αὕτη, εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἁγίου Βασιλείου, ἀποτελεῖ μίαν τῶν δύο προσπελάσεων πρὸς τὴν ἀκτὴν Πλακιᾶ. Ἡ διαδρομὴ διὰ τής φάραγγος, εἰς τὸ κέντρον τής ὁποίας ρεεῖ κατὰ τοὺς περισσώτερον μῆνας μικρὸς ποταμὸς, εἶναι ἄκρως γραφικὴ.

4. **Κουρταλιώτη :** Διὰ τής φάραγγος ταύτης ρεεῖ ὁ λεγόμενος Μέγας Ποταμὸς, ὁ ὁποῖος πηγάζει ἐκ πέντε μεγάλων πηγῶν, σχηματίζεται δὲ καὶ εἰς καταρράκτης, ὕψους 40 μέτρων. Ἡ φάραγξ τοῦ Κουρταλιώτη ἀποτελεῖ τὴν ἕτεραν προσπέλασιν πρὸς τὸν Πλακιᾶν.

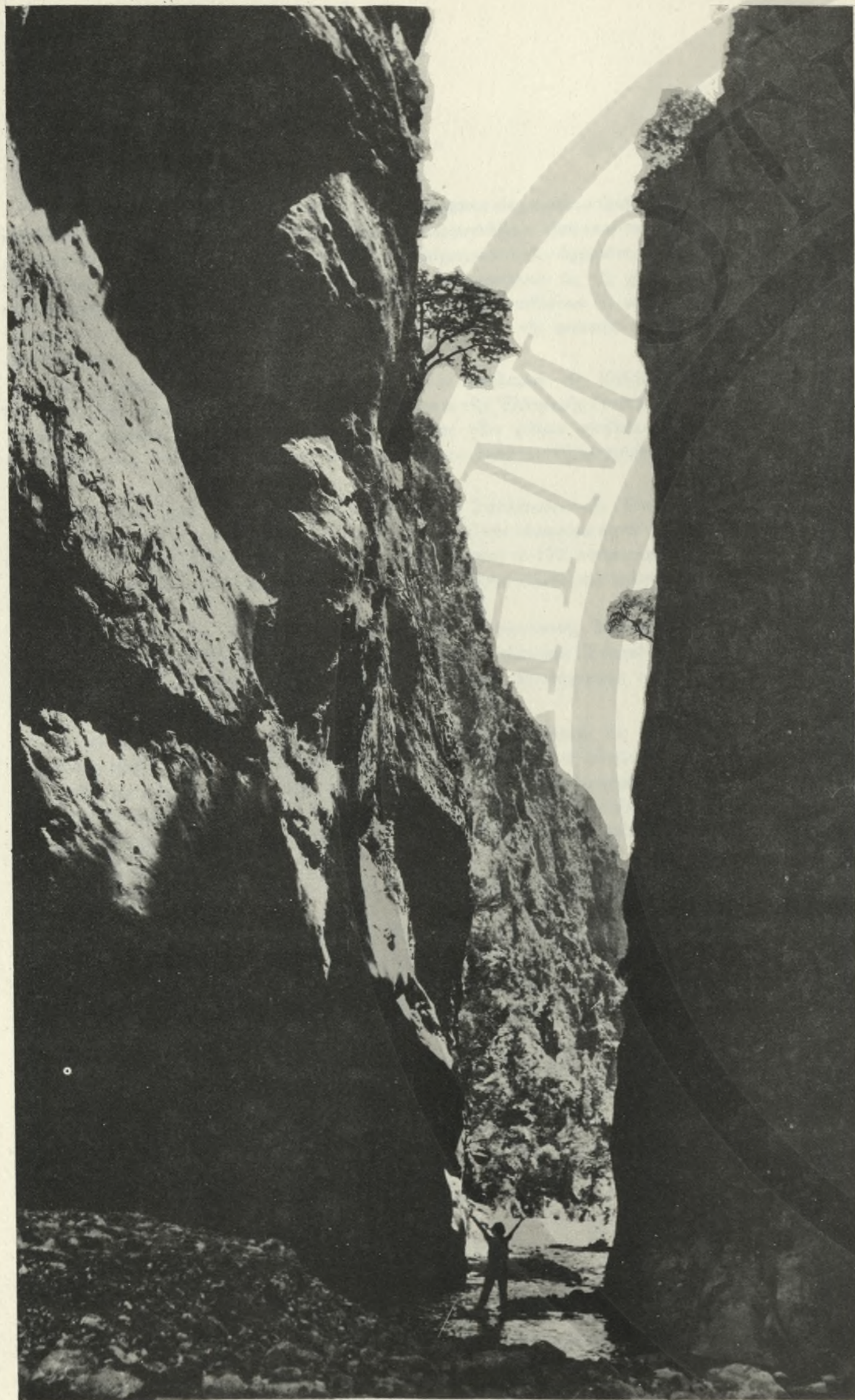
Εἰς τὰ νότια παράλια τής νήσου, ὡς ἐλέχθη, καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὸν νομὸν Σφακιῶν, ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι ἀξιόλογοι φάραγγες, ὡς ἡ τής Τρυπητῆς, ἢ τής Ἀραδαίνης, τὸ Σφακιανὸ τής Σκαλωτῆς κ.ἄ.

Εἰς ἄλλα σημεῖα τής νήσου, ἀξιόλογοι καὶ τουριστικῶς ἐκμεταλλεύσιμοι φάραγγες εἶναι :

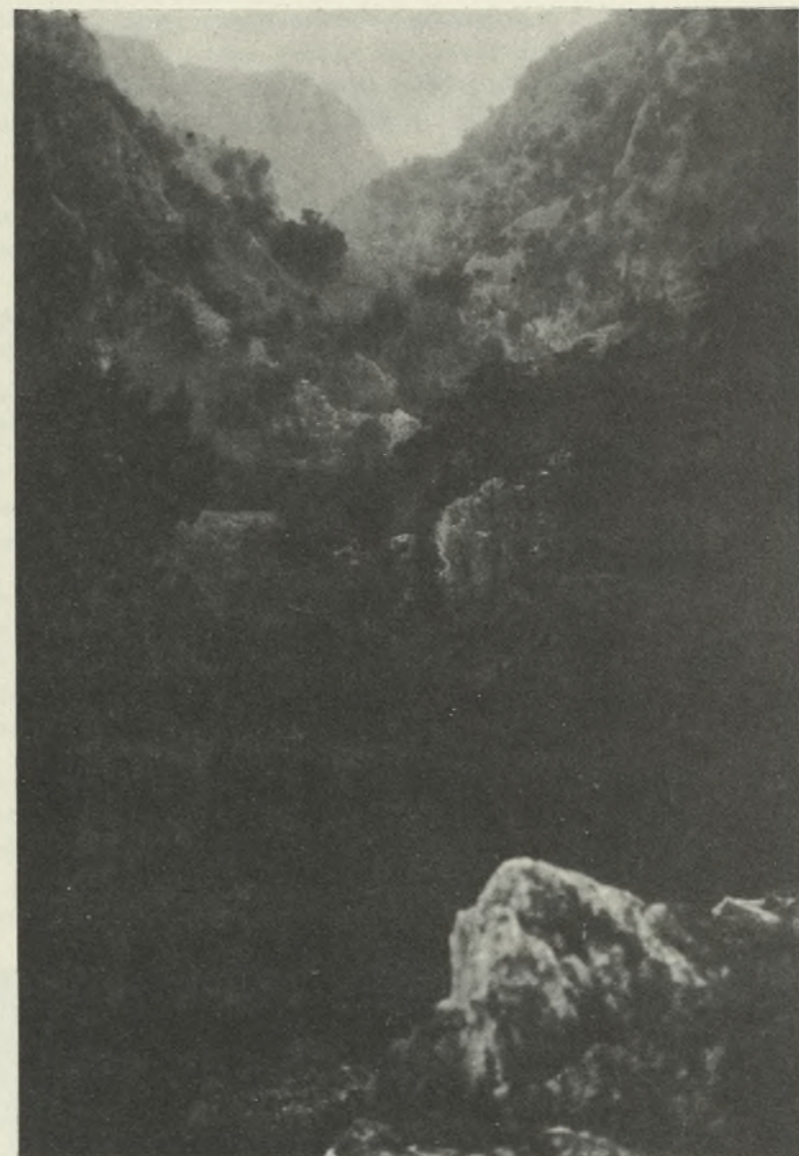
5. **Θερίσσου :** Ἡ φάραγξ τής Θερίσσου, διὰ μέσου τής ὁποίας διέρχεται καὶ ἡ συνδέουσα τὰ Χανιά μετὰ τοῦ ὁμωνύμου χωρίου ἐπαρχιακὴ ὁδός, εἶναι γραφικωτάτη.

6. **Ἁγίου Γεωργίου (Σεληνάρι) :** Διὰ τής φάραγγος ταύτης διέρχεται ἢ Ἐθνικὴ ὁδὸς Ἡρακλείου—Ἁγίου Νικολάου. Εἰς τὸν μέσον αὐτῆς καὶ εἰς γραφικωτάτην τοποθεσίαν εὐρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (τοῦ Σεληνάρι) εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν παράδοσιν ὄλοι σχεδὸν οἱ διαβάται σταματοῦν διὰ νὰ ἀνάψουν κερὶ εἰς τὸν Ἅγιον.

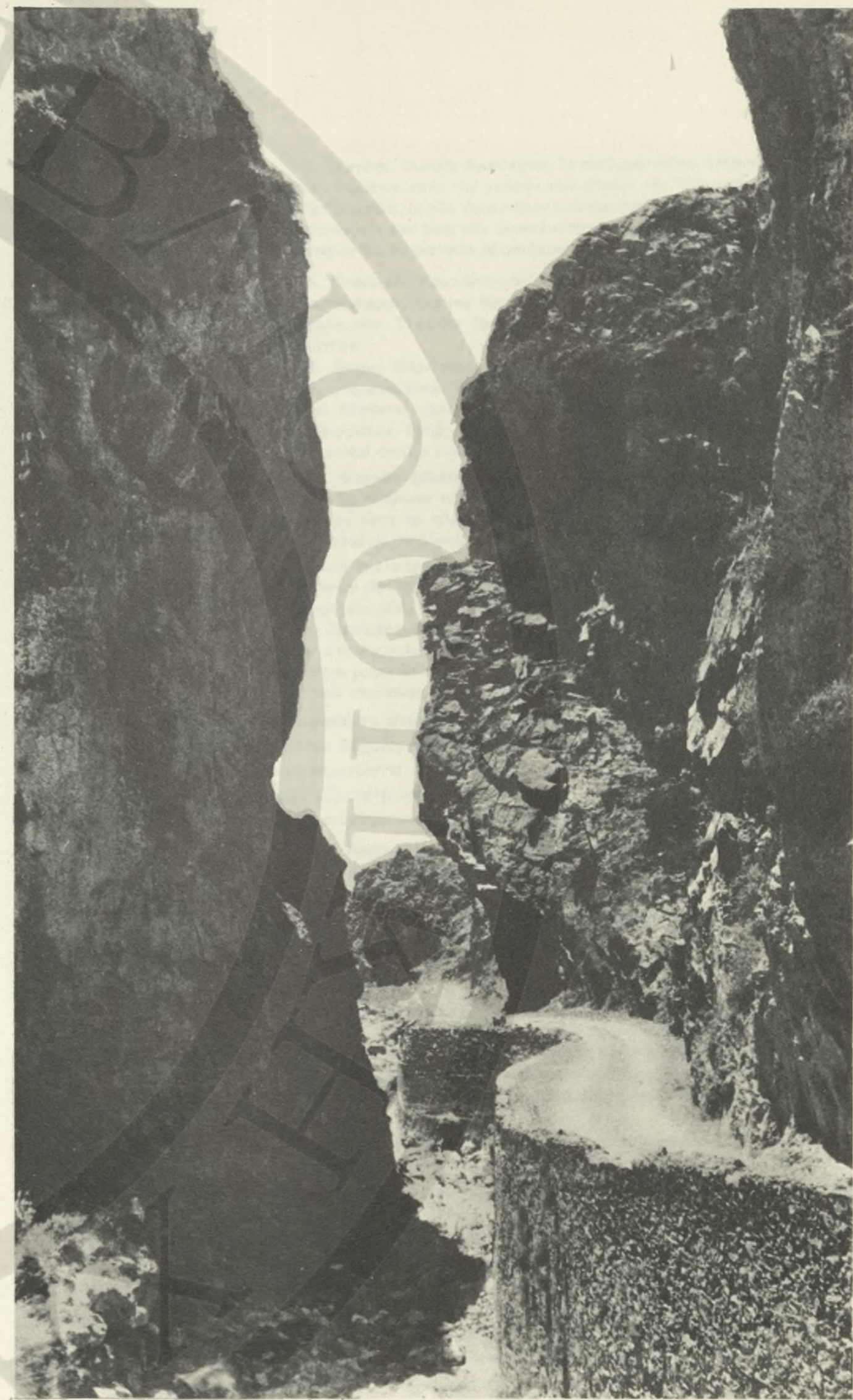

ΦΑΡΑΓΕ ΣΑΜΑΡΙΑΣ

ΦΑΡΑΓΕ ΙΜΒΡΟΥ

ΦΑΡΑΓΕ ΚΟΤΣΥΦΟΥ

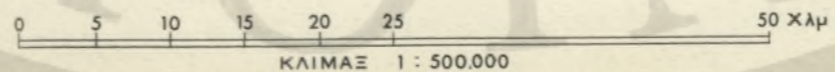

1 ΝΕΡΟΣΠΗΛΙΟ - ΛΟΥΣΙΑΚΙΣ	17 ΣΚΙΣΤΗ - ΠΑΤΣΙΑΝΟΣ	33 ΚΕΡΑ ΣΠΗΛΙΟΤΙΣΣΙΑ - ΑΓΙΟΣ ΘΩΜΑΣ
2 ΑΗ ΓΙΑΝΝΙΟΥ - ΣΠΗΛΙΑ	18 ΜΕΓΑΛΟΣ ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΣ - ΡΕΘΥΜΝΟΝ	34 ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ - ΚΑΠΕΤΑΝΙΑΝΑ
3 ΝΕΡΟΣΠΗΛΙΑ - ΑΓΙΑ ΜΑΡΙΝΑ	19 ΜΙΚΡΟΣ ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΣ - ΡΕΘΥΜΝΟΝ	35 ΒΑΡΒΑΚΟΣΠΗΛΙΟΣ - ΜΟΝΗ ΚΟΥΔΟΥΝΑ
4 ΜΠΡΕΔΕΛΟΓΟΥ - ΤΣΙΚΑΛΑΡΙΑ	20 ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ - ΡΕΘΥΜΝΟΝ	36 ΚΟΥΡΟΣ - ΣΜΑΡΙ
5 ΛΕΡΑ - ΧΩΡΑΦΑΚΙΑ	21 ΑΝΘΥΜΟΝ - ΡΕΘΥΜΝΟΝ	37 ΦΑΝΕΡΟΜΕΝΗΣ - ΑΒΔΟΥ
6 ΣΠΗΛΙΑΡΑ - ΚΟΥΣΤΟΓΕΡΑΚΟΝ	22 ΛΥΓΕΡΗΣ - ΡΟΥΣΟΣΠΙΤΙ	38 ΑΓΙΑΣ ΦΩΤΕΙΝΗΣ - ΑΒΔΟΥ
7 ΔΡΑΚΟΛΑΚΚΟΙ - ΔΡΑΔΑΙΝΑ	23 ΝΕΡΑΓΔΟΤΡΥΠΑ - ΑΓΚΟΥΣΕΛΙΑΝΑ	39 ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΣ - ΒΡΑΧΑΣΙΟΝ
8 ΧΑΛΑΣΜΕΝΑ - ΜΕΛΙΔΟΝΙ	24 ΔΙΓΕΝΗ - ΠΛΑΤΑΝΕΣ	40 ΒΑΡΔΟΓΙΑΝΝΗ - ΚΡΙΤΣΑ
9 ΛΙΘΩΜΕΝΗ ΚΟΠΕΛΛΙΑ - ΚΑΪΝΑ	25 ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΗΛΙΑ - ΓΕΡΑΚΑΡΙΟΝ	41 ΚΟΥΦΟΤΑ - ΑΓΙΑ ΦΩΦΙΑ
10 ΜΑΡΜΑΡΟΣΠΗΛΙΟ - ΤΖΙΤΖΙΦΕΣ	26 ΜΑΡΓΙΕΛΕ ΤΡΥΠΑ - ΕΛΕΝΕΣ	42 ΚΟΛΩΝΟΣΠΗΛΙΟΣ - ΚΑΒΟΥΣΙ
11 ΚΑΛΑΜΑΤΟ - ΒΑΦΕΣ	27 ΠΑΝΑ - ΠΛΑΤΑΝΙΑ	43 ΝΕΡΑΪΔΟΣΠΗΛΙΟΣ - ΣΤΑΥΡΟΧΟΡΙΟΝ
12 ΚΡΥΟΝΕΡΙΔΑ - ΒΑΦΕΣ	28 ΝΟΤΙΚΗ ΤΡΥΠΑ - ΝΙΘΑΥΡΙΣ	44 ΒΡΕΪΚΟΥ ΛΑΤΣΙΔΑ - ΠΕΥΚΗ
13 ΒΕΝΝΟΥ - ΚΑΜΠΑΘΑ	29 ΛΑΜΙΑΣ - ΔΕΣΟΣ	45 ΣΠΗΛΙΑΡΑ - ΣΟΤΗΡΑ
14 ΣΚΟΛΑΚΑΣ - ΠΑΤΗΜΑ	30 ΑΓΡΑΝΙΤΑΣ - ΑΣΤΥΡΑΚΙ	46 ΧΕΛΙΔΩΝΙΕΣ - ΜΑΡΟΝΙΑ
15 ΠΛΑΚΟΥΡΕΣ - ΠΑΤΗΜΑ	31 ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ - ΑΝΘ ΑΣΙΤΕΣ	47 ΓΙΟΥΠΕΣ - ΡΟΥΣΣΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑ
16 ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ - ΠΑΤΗΜΑ	32 ΜΠΟΡΟΓΙΑΝΟ - ΠΑΝΑΣΣΟΣ	

- ΣΠΗΛΙΑΙΟΝ ΦΥΣΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ
- ΣΠΗΛΙΑΙΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ
- ΣΠΗΛΙΑΙΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΛΟΥ ΑΝΑΛΟΓΟΝ ΣΧΕΤΙΚΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΝ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ

ΣΠΗΛΑΙΑ

ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΚΟΥΡΝΑ

ΔΙΚΤΑΙΟΝ ΑΝΤΡΟΝ (ΛΙΜΝΗ ΔΙΟΣ)

ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΣΕΝΤΟΝΙ

ΕΛΛΙΩΝ

ΑΡΒΗ. ΜΠΑΝΑΝΙΕΣ

ε. Δάση, Χλωρίς, Φυτεία, Πανίς:

Τὰ δάση καλύπτουν έκτασιν 24.000 έκταριων, ἐκ τῶν ὁποίων 12.000 ἐκτ. καταλαμβάνει ἡ χαλαίπιος πεύκη, 3.700 ἐκτ. ἡ κυπάρισσος καὶ 8.300 ἐκτάρια τὰ ἀείφυλλα σκληρόφυλλα πλατύφυλλα (πρίνοι, κουμαριές κλπ.). Ἦτοι ἡ καλυπτομένη ὑπὸ δασῶν έκτασις ἀνέρχεται μόνις εἰς 2,7% τῆς ὅλης ἐπιφανείας τῆς νήσου. Χαρακτηρίζονται ὁμως ὡς μερικῶς δασοσκεπεῖς ἐκτάσεις καὶ ἕτερα 128.000 ἐκτ., ἀνερχομένου οὕτω τοῦ ποσοστοῦ τῶν «Δασικῶν Ἑδαφῶν» εἰς ἄνω τοῦ 20%, τὰ ὁποῖα ὁμως δὲν δύνανται εἰς τὴν πραγματικότητα νὰ θεωρηθοῦν ὡς δάση.

Τὰ μοναδικὰ μεγάλα δάση τὰ ὁποῖα διαθέτει ἡ Κρήτη εἶναι τὰ τῆς Ρούβας, ἐπὶ τῶν νοτίων κλιτύων τῆς Ἰδης, μεταξύ Γέργερης καὶ Ζαροῦ, καὶ τὸ δάσος Σελάκανο ἐπὶ τῶν νοτίων κλιτύων τῆς Δίκτης πλησίον τῶν χωρίων Χριστὸς καὶ Μάλες.

Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σητείας, εἰς τὸ ἀκρότατον ἀνατολικὸν σημεῖον αὐτῆς πλησίον τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἰτανοῦ, καὶ εἰς τὴν θέσιν Βαΐ ὑπάρχει δάσος φοινικοδένδρων, ἴσως τὸ μοναδικὸν ἐν Ἑλλάδι, πλησίον ὠραισιότατης ἀμμώδους ἀκτῆς.

Μικρότερα δάση κυπαρίσσων εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἁγίου Βασιλείου Ρεθύμνης, εἰς δὲ τὴν ἐπαρχίαν Ρεθύμνης τοῦ ὁμωνύμου νομοῦ ὑπάρχει μικρὸν δάσος βαλανιδιῶν. Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κισσάμου, τοῦ νομοῦ Χανίων, ὑπάρχουν ἐκτεταμένα ἐκτάσεις μερικῶς καλυπτόμεναι ὑπὸ καστανεῶν. Ὁ παρατιθέμενος εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον ἐδαφοπονικὸς Χάρτης 6 δεικνύει μεταξύ ἄλλων καὶ τὴν κάλυψιν τοῦ ἐδάφους τῆς νήσου ὑπὸ διαφόρων δασῶν.

Ἡ ἐπαρχία Κυδωνίας—καὶ ἰδίως ὁ κάμπος τῶν Χανίων—καλύπτεται ὑπὸ σπυροφόρων δένδρων καὶ εἰδικῶς πορτοκαλεῶνων. Ὅμοιος ὑπὸ πορτοκαλεῶνων καλύπτεται ὁλόκληρος ἡ περίξ τοῦ χωρίου Φόδελε τῆς ἐπαρχίας Μαλεβυζίου Ἁρακλείου περιοχῆ. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀνοίξεως οἱ πορτοκαλεῶνες εἶναι ἀνθισμένοι καὶ ἐφ' ὅλης τῆς περιοχῆς ἀναδύεται ἡ εὐωδία τοῦ ἄνθους πορτοκαλέας.

Ἡ Κρήτη διαθέτει ἐγκατεσπαρμένα ἐφ' ὅλης τῆς ἐπιφανείας τῆς περὶ τὰ 15 ἑκατομμύρια ἐλαιόδενδρα καὶ περὶ τὰ τρία ἑκατομμύρια χαρουπόδενδρα. Ἐκ τῶν μεγαλύτερων ἐλαιῶνων εἶναι οἱ τῆς Ἱεραπέτρας, Καβουσιῦ, Βιάννου, Φαλασάρνων καὶ οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πεδιάδος.

Εἰς τὰς περιοχὰς τῶν Μαλίων καὶ κυρίως εἰς τὴν Ἀρβην ὑπάρχουν ἐκτεταμένα φυτεῖα μπανάνας (περὶ τὰ 150.000 δένδρα).

Ὅμαδες κέδρων συναντῶνται εἰς τὰς νήσους Χρυσῆν ἔναντι τῆς Ἱεραπέτρας καὶ Γαῦδον, ἔναντι τῶν Σφακίων, ὡς καὶ εἰς τὴν Κουντούραν καὶ Ἐλαφώνησον τῆς Ἐπαρχίας Σελίνου Χανίων.

Ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων ὡς ἡ ἀνωτέρω, δὲν ὑπάρχουν εἰς τὴν Κρήτην παραθαλάσσια δάση, δασώδεις ἐκτάσεις ἢ πευκῶνες. Εἰς ὠρισμένα σημεῖα φύονται μερικά συστάδες ἀλμυρικίων, τὰ ὁποῖα εὐδοκιμοῦν εἰς τὴν περιοχῆν.

Γενικῶς ἡ ἔλλειψις δασῶν εἰς τὰς παραθαλασσίαις περιοχὰς ἀποτελεῖ σοβαρὸν μειονέκτημα, δεδομένου ὅτι ἡ ὑπαρξὶς αὐτῶν ἐπιβοηθεῖ, ἰδίως εἰς περιοχὰς θερμᾶς, ὡς ἡ Κρήτη, καὶ μὲ μεγάλην ἠλιοφάνειαν, τὴν δημιουργίαν τουριστικῶν ἐγκαταστάσεων.

Ἡ χλωρίς εἰς τὴν Κρήτην παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον. Ἐκ τῶν 1.432 εἰδῶν φανορογᾶμων φυτῶν, τὰ 131 συναντῶνται μόνον εἰς τὴν νήσον.

Η ΠΑΡΙΖΙΑΝΑ - ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΑΝΑΚΤΟΡΟΥ ΚΝΩΣΟΥ

ΧΡΥΣΟΙ ΔΑΚΤΥΛΟΙ

Η ΘΕΑ ΤΩΝ ΟΦΕΩΝ

β. Μινωϊκοί Ἀρχαιολογικοί Τόποι :

Ὁ Μινωϊκός πολιτισμός, εἰς ἕκ τῶν κυριωτέρων τῆς Μεσογείου καὶ ὁ πρῶτος ἀνώτερος πολιτισμός τῆς Εὐρώπης, ἤκμασεν εἰς τὴν Κρήτην ἐπὶ μακρόν, πρὸ 3.500 περίπου ἐτῶν. Ἡ Κρήτη ἐκυριάρχει ἐφ' ὅλης τῆς λεκάνης τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, ἡ μεγάλη δὲ δύναμις τοῦ Μινωϊκοῦ κράτους ἀντικατοπτρίζεται εἰς τὰ εὐρεθέντα κατάλοιπα αὐτοῦ καὶ ἰδίως εἰς τὰ μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα τῆς Κνωσοῦ, τῆς Φαιστοῦ, τῶν Μαλίων (καὶ εἰς τὰ ἀρτι ἀνακαλυφθέντα ἀνάκτορα τῆς Κάτω Ζάκρου), ὡς καὶ εἰς τὰ ἐρείπια τῶν διαφόρων μεγάλων πόλεων τῆς ἐποχῆς.

Οἱ Μινωϊκοὶ ἀρχαιολογικοὶ χώροι, ἀνήκοντες εἰς διαφόρους χρονικὰς περιόδους (δεκαπέντε περίπου αἰῶνων), λαμβάνουν ἰδιαίτερον φῶς καὶ ἐνδιαφέρον τοποθετούμενοι εἰς τὸ ἀντίστοιχον αὐτῶν χρονικὸν περιβάλλον. Ἐπιτρέπεται οὕτω ὁ συσχετισμὸς τῶν πρὸς ἄλλα γεγονότα τῆς διεθνοῦς προιστορίας καὶ ἡ ἐνταξίς αὐτῶν εἰς τὴν γενικὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς τέχνης.

Αἱ κυριώτεροι χρονικαὶ περίοδοι τῆς Μινωϊκῆς ἐποχῆς εἶναι αἱ κάτωθι :

2500—2400 π.Χ. : Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἀρχίζουν διεισδύσεις νέων κατοίκων ἐκ τῶν Κυκλάδων νήσων, τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ δεικνύουν, λόγῳ τῆς σπανιότητος ἀνευρεθεισῶν οἰκιῶν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐξηκολούθουν ἀκόμη νὰ κατοικοῦν εἰς σπήλαια. Ἡ ἀνασκαφὴ τάφων δεικνύει ἐλαφρὰν διασπορὰν τούτων καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολικὴν καὶ Κεντρικὴν Κρήτην (Ζάκρος, Ἅγιος Νικόλαος, Πατέμα, Σφουγγαράς Μιραμπέλλου, Τράπεζα Λασηθίου, Μιαμοῦ Μεσσαράς, Κανλι Καστέλλιον). Τῆς περιόδου ταύτης ἔχομεν οἰκίας εἰς Μόχλον καὶ Ἐλένες Ἀμαρίου. Ἰδρύεται ἡ πόλις λιμὴν τῆς νήσου Μόχλος Μιραμπέλλου καὶ ὁ λιμὴν Κόμο διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ναυσιπλοίας πρὸς τὴν Αἴγυπτον. Τῆς περιόδου ταύτης εὐρέθη ὁ παλαιότερος θολωτὸς τάφος τῆς νήσου, εἰς Κράσι Πεδιάδος.

2400—2100 π.Χ. : Ἀναπτύσσονται οἱ πολιτισμοὶ τῆς περιόδου χαλκοῦ εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς νήσου καὶ εἰς τὴν Μεσσαρὰν. Σύγχρονοι τοποθεσίαι τάφων : Πύργος, Σφουγγαράς, Γουρνιά, Κάτω Ζάκρος. Ἐπιρροαὶ ἐπὶ τῆς τέχνης ἐξ Ἀνατολῆς.

Εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀνήκει ἡ «Οἰκία ἐπὶ τοῦ λόφου» εἰς Βασιλικὴν. Ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων μέχρι σήμερον ἐν Κρήτῃ, εἶναι τὸ πολυτελέστερον κτίριον τῆς περιόδου ταύτης, πρότυπον ἐν μικρογραφίᾳ τῶν μεταγενεστέρων ἀνεγερθέντων λαμπρῶν ἀνακτόρων τῆς Κνωσοῦ, Φαιστοῦ καὶ Μαλίων.

Παρατηρεῖται σημαντικὴ εὐημερία τῆς Υείρας καὶ τοῦ Μόχλου.

Ἀπὸ τῆς περιόδου ταύτης χρονολογοῦνται καὶ οἱ μεγάλοι κυκλικοὶ τάφοι τῆς Μεσσαράς (Α Πλατάνου, Α Κουμάσας κ. ἄ.), συγκροτήματα τάφων, ὅπου ἐθάπτοντο ὁμαδικῶς πολλὰ μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας.

Ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν προκαλεῖ ἡ καταπληκτικὴ δεξιοτεχνία εἰς τὴν κατασκευὴν καλλιτεχνικῶν λιθίνων βάζων. Ἐμφανίζεται ἀπτόμος ἀνθησις τῆς τέχνης ταύτης. Φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον τοπικαὶ σχολαὶ γλυπτῶν λίθου.

2100—1950 π.Χ. : Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, παρατηρεῖται ἀνάπτυξις τῶν τοποθεσιῶν τῆς Κεντρικῆς Κρήτης, ὡς τῆς Κνωσοῦ καὶ Φαιστοῦ, εἰς βάρους τῶν τοποθεσιῶν τῆς Ἀνατολικῆς, αἵτινες ἤρχισαν νὰ παρακαμάζουν. Εἰς τὴν Βασιλικὴν, ἡ μεγάλη «Οἰκία ἐπὶ τοῦ λόφου» πίπτει εἰς ἐρείπια.

Κτίζονται καὶ νέοι μεγάλοι κυκλικοὶ τάφοι εἰς Πόρτην Χριστὸν καὶ Βώρους. Λαμβάνουν χώραν σημαντικαὶ μεταβολαὶ εἰς τὴν Μινωϊκὴν τέχνην. Παρακάμζει ἡ ποιότης τῶν λιθίνων βάζων Μόχλου. Ἀντιθέτως, προστίθενται νέα

κτίρια εἰς τὴν Κνωσὸν καὶ πιθανῶς ἰδρύεται κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ πόλις Τύλισος. Αἱ μεταβολαὶ αὗται ὀφείλονται εἰς μεταβολὴν τῶν ἐπιδράσεων καὶ δὴ τῶν ἐκ Μ. Ἀσίας.

1950—1850 π.Χ. : Ἡ Κρήτη γίνεται σκηνὴ πολεοδομικῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ βορειοανατολικὴ ἀκτὴ εἰσέρχεται εἰς περίοδον παρακμῆς καὶ σκιάζεται ἀπὸ τὸ κέντρον τῆς νήσου, ὅπου ἐμφανίζονται μεγάλαὶ πόλεις μὲ λαμπρὰ ἀνάκτορα εἰς Κνωσὸν καὶ Μάλια καὶ εἰς Φαιστὸν εἰς τὴν Πεδιάδα τῆς Μεσσαράς. Γίνεται ἐκμετάλλεσις τῶν πλουσίων πεδιάδων τῆς Μεσσαράς, τοῦ Ἡρακλείου, τῶν Μαλίων καὶ τοῦ Μυλοποτάμου. Τὴν περίοδον ταύτην ἔχομεν τὸ Παλαίκαστρον, τὰ Μάλια, τὰς ἐπαύλεις τῆς Τυλίσου, τὰς οἰκίας εἰς Γυψάδες. Ἐχομεν ἐπίσης τὴν ὠσειδῆ οἰκίαν Χαμεζίου, μοναδικὸν κτίσμα ὠσειδοῦς σχήματος τῶν Μινωϊκῶν χρόνων. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς περιόδου ταύτης, ἰσοπεδώθη εἰς Κνωσὸν ἡ κορυφὴ τοῦ λόφου Κεφάλαια διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ πρώτου ἀνακτόρου. Εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον ἀνήκει καὶ τὸ νεκροταφεῖον τῆς πρώτης Μεσομινωϊκῆς περιόδου τῆς Κνωσοῦ, ὡς καὶ ἡ οἰκία Α εἰς Βασιλικὴν.

1850—1750 π.Χ. : Συμπληροῦται ἡ κατασκευὴ τῶν ἀνακτόρων τῆς Κνωσοῦ. Συννεοῦνται τὰ ἡμιανεξάρτητα τμήματα, ὥστε νὰ προκύψῃ ἐνιαῖον συγκρότημα, συμπληροῦνται πολλὰ τμήματα, προστίθενται νέα διαμερίσματα, κατασκευάζεται νέα μεγάλη πτέρυξ ἀνατολικῶς τῆς μεγάλης κεντρικῆς αὐλῆς. Εἰς τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀνήκει (κατὰ τὸν ἀρχαιολόγον Ἐβανς) καὶ ἡ περίφημος νωπογραφία τοῦ Κροκοσυλλέκτου.

1750—1550 π.Χ. : Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καταστρέφονται τὰ ἀνάκτορα Κνωσοῦ, Φαιστοῦ καὶ Μαλίων, συνεπιεῖα πιθανῆς ἐσωτερικῆς διαμάχης ἢ εἰσβολῆς ἄλλου λαοῦ.

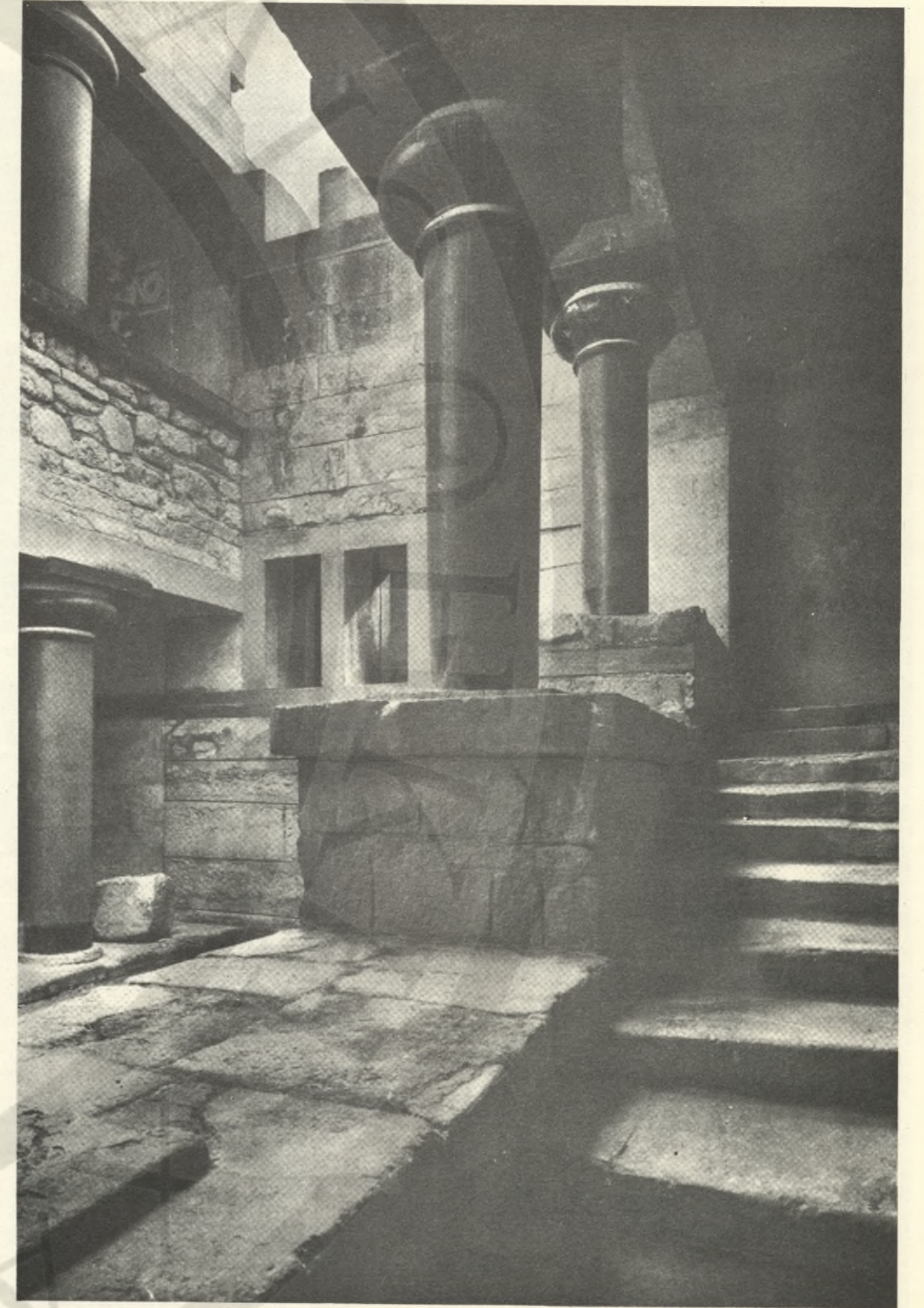
1550—1450 π.Χ. : Μετὰ τὴν ἀναφερθεῖσαν καταστροφὴν παρατηρεῖται νέα ζωηρὰ ἀκμὴ. Ἀνοικοδομοῦνται τὰ ἀνάκτορα εἰς Κνωσὸν καὶ Φαιστὸν καὶ ἄλλα μικρότερα εἰς Ἁγίαν Τριάδα. Ἡ νήσος ἀποβαίνει κέντρον τοῦ Αἰγαίου κόσμου καὶ ἀναπτύσσονται στεναὶ σχέσεις μετὰ τῆς Αἰγύπτου.

1450—1400 π.Χ. : Τερματίζεται ἡ μεγάλη ἀκμὴ μὲ τὴν καταστροφὴν τῶν νεωτέρων ἀνακτόρων, κατόπιν εἰσβολῆς - κατὰ πάσαν πιθανότητα - τῶν Ἀχαιῶν τῆς Πελοποννήσου.

1400—1050 π.Χ. : Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καὶ δὴ κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα, εἰσβάλλουν εἰς τὴν νήσον οἱ Δωριεῖς. Κατόπιν μακρῶν ἀγώνων ἐξεδώρισαν οὗτοι τὴν νήσον καὶ ἐξηφάνισαν τὰ προϋπάρχοντα στοιχεῖα. Αἱ μόναι δὲ ἀναφερόμεναι ὡς μὴ Δωρικαὶ πόλεις εἶναι ἡ Πραισὸς (Ἀνατολικὴ Κρήτη) καὶ Κυδωνία (Δυτικὴ Κρήτη).

1050—970 π.Χ. : Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, τὴν λεγομένην Ὑπομινωϊκὴν, ἰδρύνονται ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς νήσου πόλεις, ὅπως τὸ Καρφι καὶ τὸ Βρόκαστρον, ἐπὶ ὑψομάτων πλεονεκτικῶν, ἀπὸ ἀπόψεως προστασίας τῶν κατοίκων ἐναντι τῶν Δωριέων εἰσβολέων. Κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης καταλαμβάνεται τελείως ἡ νήσος ὑπὸ τῶν Δωριέων.

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ Μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Κρήτην κατ' ἀποκλειστικότητα, τὸ μέγεθος τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ καὶ ἐν τινι μέτρῳ ἡ ἐπιτευχθεῖσα ἀναστήλωσις τῶν ἀνακτόρων τῆς Κνωσοῦ, κατέστησαν τὴν νήσον πόλον ἑλξεως τουριστῶν, ἐκ τῶν κυριωτέρων τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ αὐτοῦ τύπου μὲ τὰς Ἀθήνας, τὴν Αἴγυπτον ἢ τὴν Ρώμην.

ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ ΚΝΩΣΟΥ - ΜΕΓΑ ΚΛΙΜΑΚΟΣΤΑΣΙΟΝ

Τὰ ανάκτορα τῆς Κνωσοῦ, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἡρακλείου, ἐνὸς τῶν πλουσιωτέρων τοῦ κόσμου εἰς ἀρχαιολογικὰ ἐκθέματα, προσελκύουν ἐτησίως χιλιάδας τουριστῶν, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι, λόγῳ ἐλλείψεως καταλλήλου τουριστικοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ ὑποδομῆς, ἐλάχιστοι τουρίσται διανυκτερεύουν εἰς τὴν νῆσον.

Γενικῶς, αἱ Μινωϊκὰ ἀρχαιοτήτες ὡς σύνολον, ἀλλὰ καὶ ἡ Κνωσὸς καὶ τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου μεμονωμένως, ἔχουν τὴν δυνατὴν, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς μοναδικότητος αὐτῶν εἰς τὸν κόσμον, νὰ προσελκύσουν σημαντικὸν ἀριθμὸν τουριστῶν. Μία, λοιπόν, τῶν κυριωτέρων ἐπιδιώξεων τοῦ προγράμματος τουριστικῆς ἀξιοποιήσεως τῆς Κρήτης πρέπει νὰ εἶναι ἡ προσπάθεια ἐπιμηκύνσεως τοῦ χρόνου παραμονῆς τῶν ἐπισκεπτομένων ἤδη τὴν νῆσον τουριστῶν καὶ κατευθύνσεως αὐτῶν πρὸς ἐπίσκεψιν καὶ ἄλλων ἀξιοθεάτων.

Οἱ Μινωϊκοὶ ἀρχαιολογικοὶ τόποι ἐμφαίνονται εἰς τὸν Χάρτην 13. Εἶναι μοναδικοὶ εἰς τὸν κόσμον, ἐντυπωσιάζουν μὲ τὰ ὀγκώδη καὶ πολυτελεῆ ἀνάκτορά των, μὲ τὰς πάσης φύσεως κατασκευὰς καὶ τὴν ἐπίδειξιν τεχνικῆς τελειότητος. Περιλαμβάνουν πόλεις, μεγάλας καὶ μικράς, μὲ ἀνάκτορα, ἱερά, θέατρα, πολυπληθῆ ἐρεΐπια οἰκιῶν καὶ ἐργαστηρίων, οἰκοδομήματα διαφόρων προορισμῶν, ἐπαύλεις, νεκροταφεῖα, τάφους μεγάλους κυκλικούς καὶ θολωτοὺς, ἱερά ἐντὸς σπηλαίων καὶ ἐπὶ κορυφῶν, λιμενικὰς καὶ πολλὰς ἄλλας ἐγκαταστάσεις, αἱ ὁποῖαι δίδουν τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν ἐπισκέπτην νὰ ἀναπαραστήσῃ

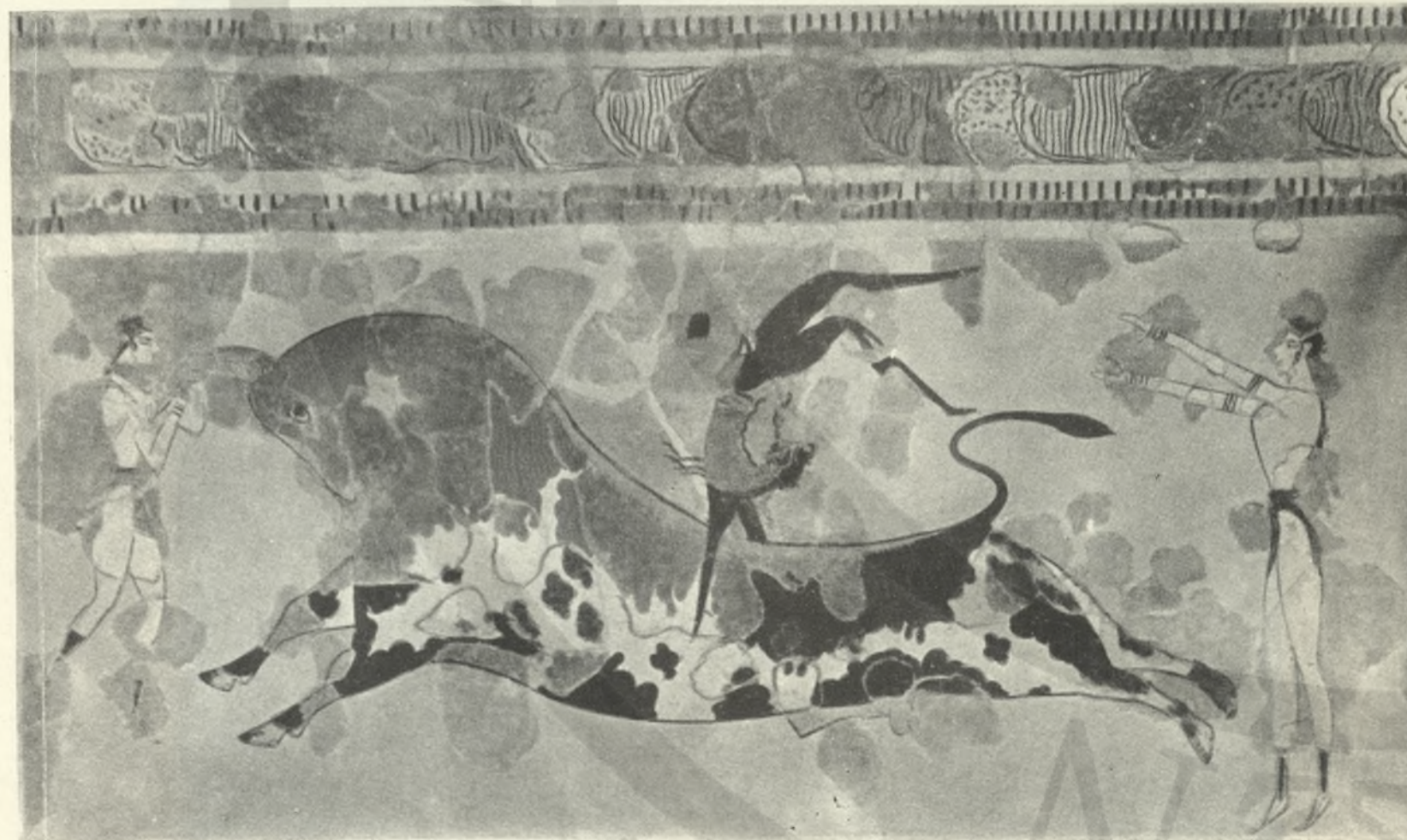
μὲ τὴν φαντασίαν τοῦ τὸν τρόπον ζωῆς τῆς ἐποχῆς, τόσον εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὅσον καὶ εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων, καὶ νὰ μελετήσῃ τὴν τεχνικὴν, τὴν τεχνοτροπίαν, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν πρώτων ἐκείνων, ἀνωτέρας στάθμης πολιτισμοῦ, κατοίκων τῆς Εὐρώπης.

Ἡ κατάταξις τῶν διαφόρων ἀρχαιολογικῶν χώρων εἰς τὸν Χάρτην 13, ἐγένετο μὲ κριτήρια καθαρῶς τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος. Συγκεκριμένως, ὡς βάσις ἐλήφθη ἡ ἰκανότης τῶν ὡς ἄνω σημείων εἰς τὴν προσέλκυσιν τουριστῶν.

Οἱ κυριώτεροι, ἀπὸ τουριστικῆς ἀπόψεως, Μινωϊκοὶ ἀρχαιολογικοὶ χώροι εἰς τὴν νῆσον εἶναι οἱ κάτωθι :

Α' Κατηγορία :

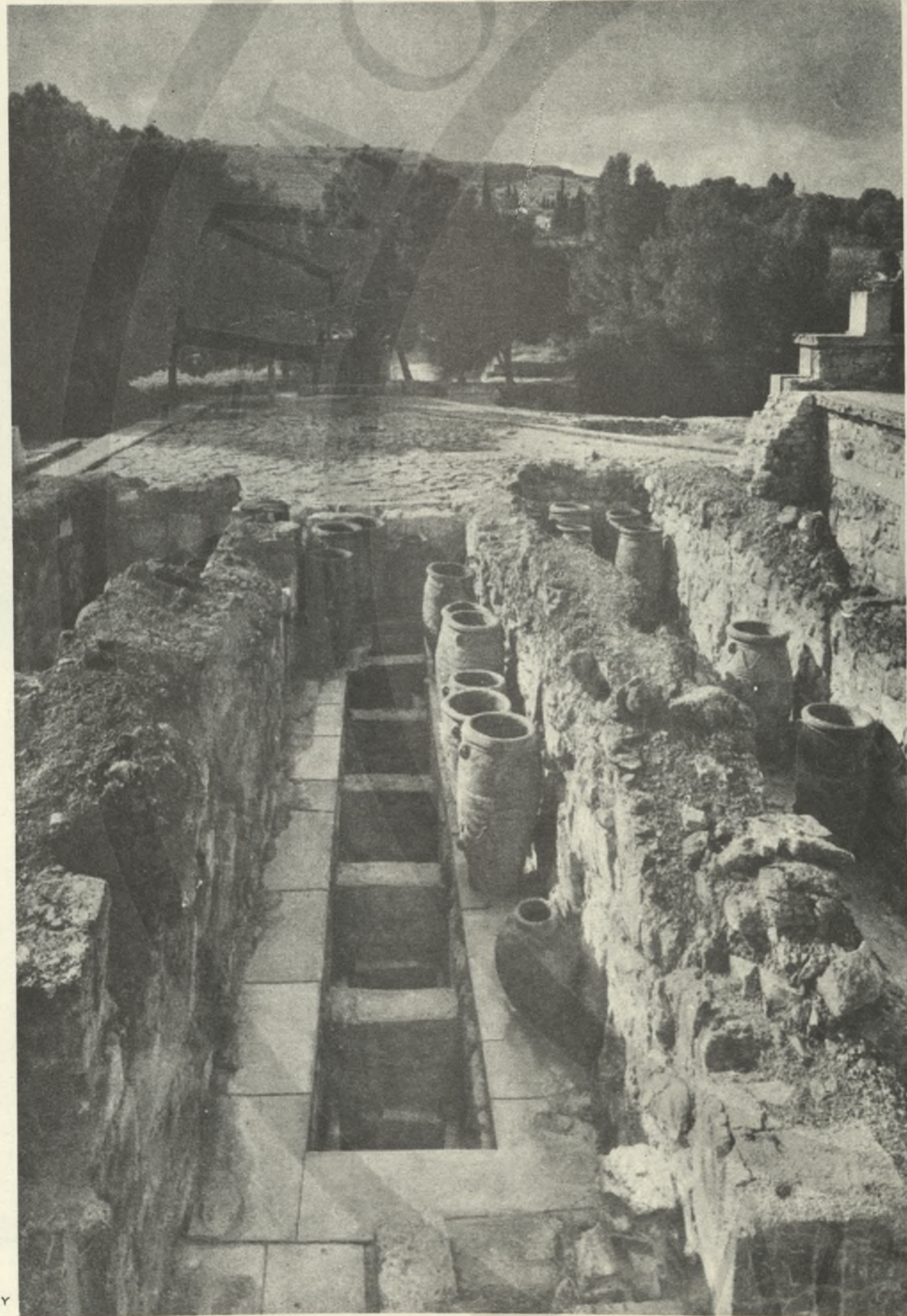
1. **Κνωσὸς** : Ἡ μεγαλύτερα πόλις τῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν δευτέραν πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδα, πρωτεύουσα τῶν Μινῶων. Κατελάμβανεν 1.125.000 τετραγωνικὰ μέτρα. Περιώνυμος καὶ ὁ σπουδαιότερος ἀρχαιολογικὸς χώρος τῆς Κρήτης, λόγῳ τῶν σωζομένων, ἀναστηλωθέντων καὶ μὴ, ἐρεΐπιων, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν εὐρημάτων, φυλασσομένων εἰς τὸ μοναδικὸν διὰ τὸν Μινωϊκὸν πολιτισμὸν εἰς τὸν κόσμον Μουσεῖον Ἡρακλείου. Ἐκ τῶν εὐρημάτων ἐξέχουσαν θέσιν καταλαμβάνουν αἱ νωπογραφίαι τῆς Κνωσοῦ, τὰ ἀγγεῖα καὶ ἄλλα καταπληκτικῆς τέχνης μικροτεχνουργήματα. Περιώνυμα εἶναι τὰ λίαν ἐντυπωσιακὰ ἀνάκτορα τοῦ Μίνως, κατὰ τμήματα ἀναστηλωμένα ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνασκάφαντος Ἀγγλου ἀρχαιολόγου Α. Ἐβανς.

ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ ΚΝΩΣΟΥ - ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΑΥΡΟΜΑΧΙΑΣ

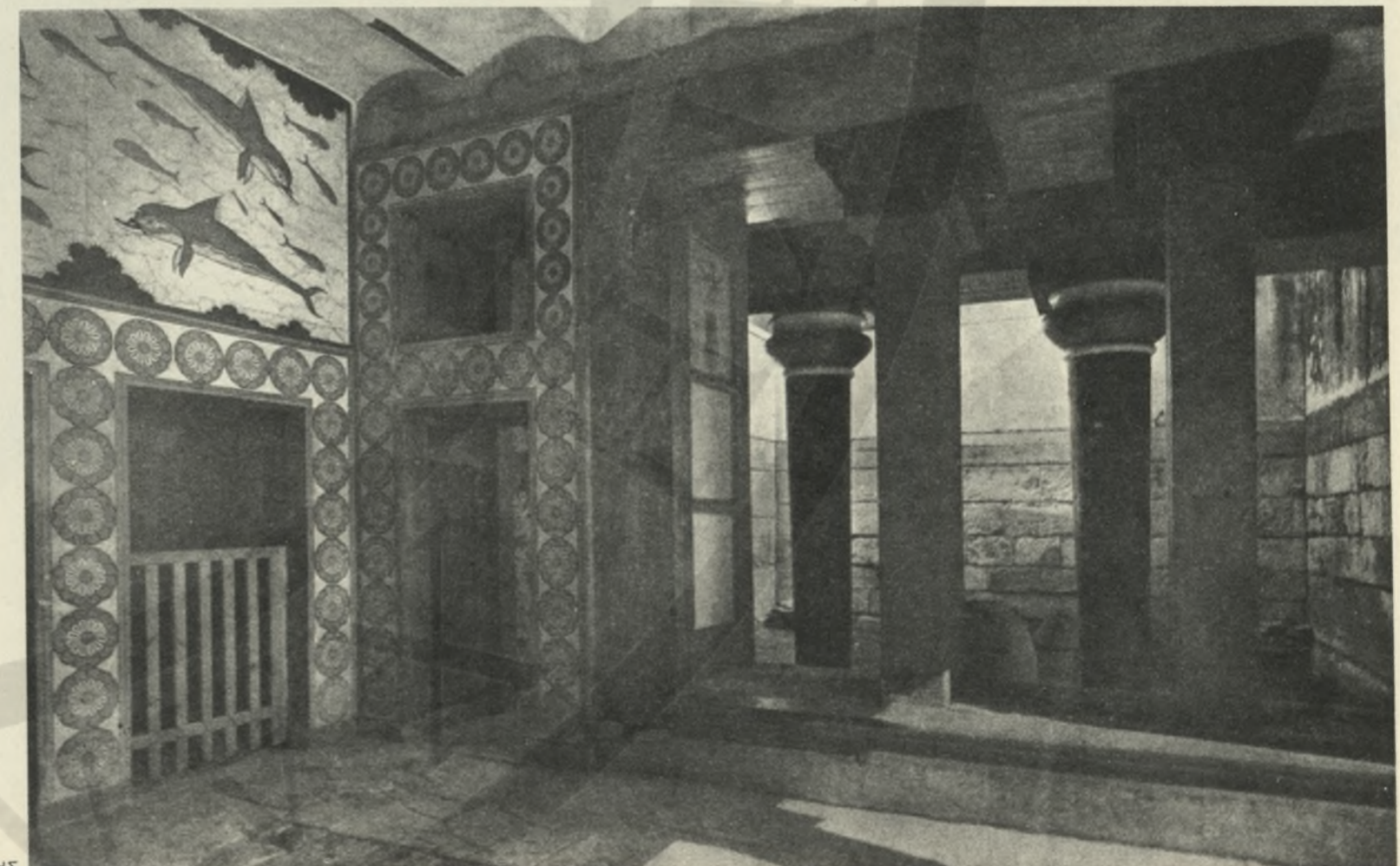
ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ ΚΝΩΣΟΥ - ΒΟΡΕΙΑ ΕΙΣΟΔΟΣ

ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ ΚΝΟΣΟΥ
ΑΠΟΘΗΚΑΙ

ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ ΚΝΟΣΟΥ
ΑΙΓΟΥΣΑ ΤΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ ΚΝΟΣΟΥ
ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

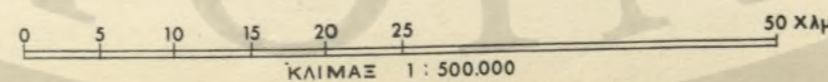
1 ΜΑΛΕΜΕ	21 ΚΟΥΜΑΣΑ	41 ΚΑΣΤΡΙ	61 ΑΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΗΤΕΙΑΣ
2 ΠΟΤΙΣΤΗΡΙΑ	22 ΑΓΙΑ ΕΙΡΗΝΗ	42 ΧΟΝΔΡΟΣ ΒΙΑΝΝΟΥ	62 ΠΡΑΙΣΟΣ
3 ΚΥΔΩΝΙΑ	23 ΓΟΡΤΥΣ	43 ΕΜΠΑΡΟΣ	63 ΣΚΑΛΕΣ
4 ΚΟΥΜΑΡΟΣΠΗΛΙΟ	24 ΒΑΛΗ	44 ΠΛΑΤΗ	64 ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΣ ΣΗΤΕΙΑΣ
5 ΣΤΥΛΟΣ	25 ΒΟΡΡΟΥ	45 ΚΑΡΦΙ	65 ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΗΤΕΙΑΣ
6 ΑΝΘΡΩΠΙΣ	26 ΠΡΙΝΙΑΣ	46 ΚΡΑΣΙ	66 ΜΑΓΚΑΣΙΑΣ
7 ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙΟΝ	27 ΑΝΘΓΕΙΑ	47 ΧΡΥΣΟΛΑΚΚΟΣ	67 ΚΟΥΡΕΜΕΝΟΣ
8 ΑΠΟΔΟΥΛΟΥ	28 ΓΑΣΙΟΝ	48 ΜΙΑΝΤΟΣ	68 ΠΕΤΣΟΔΑΣ
9 ΛΙΛΙΑΝΑ	29 ΚΑΝΑΚΑΣΤΕΛΛΙΟΝ	49 ΑΓΙΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ	69 ΠΕΣΚΟΚΕΦΑΛΟΝ
10 ΛΟΓΓΙΑΔΑ	30 ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ	50 ΜΑΛΛΑ	70 ΤΡΑΠΕΖΑ
11 ΚΟΜΟ	31 ΙΣΟΠΑΤΑ	51 ΒΡΟΚΑΣΤΡΟΝ	71 ΜΑΖΑ
12 ΑΓΙΟΣ ΟΝΟΥΦΡΙΟΣ	32 ΠΡΑΣΙΑΣ	52 ΣΦΟΥΓΓΑΡΑΣ	
13 ΚΑΛΥΒΙΑ	33 ΑΓΙΟΙ ΘΕΟΔΩΡΟΙ	53 ΑΓΙΟΙ ΘΕΟΔΩΡΟΙ	
14 ΚΟΥΣΣΕΣ	34 ΓΟΥΡΝΕΣ	54 ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	
15 ΠΛΑΤΑΝΟΣ	35 ΠΥΡΓΟΣ	55 ΠΑΧΕΙΑ ΑΜΜΟΣ	
16 ΑΠΕΣΘΟΚΑΡΙΟΝ	36 ΑΓΡΙΑΝΑ	56 ΚΑΒΟΥΣΙ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	
17 ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΜΙΑΜΟΥ	37 ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΠΕΔΙΑΔΟΣ	57 ΔΥΓΟΣ	
18 ΛΕΝΤΑΣ	38 ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙΟΥ	58 ΜΕΣΑ ΜΟΥΛΙΑΝΑ	
19 ΒΑΣΙΛΙΚΑ ΑΝΘΓΕΙΑ	39 ΛΙΓΟΡΤΥΝΟΣ	59 ΣΗΤΕΙΑ	
20 ΣΑΛΑΜΙ	40 ΡΥΤΙΟΝ	60 ΠΕΤΡΑΣ	

ΜΙΝΟΪΚΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΠΟΣ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ

ΜΙΝΟΪΚΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΕΣ ΚΥΡΙΩΣ ΤΟΥΣ ΕΙΔΙΚΟΥΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ: ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΛΟΥ ΔΕΙΚΝΥΕΙ ΤΗΝ ΤΑΞΙΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΟΣ. ΤΑ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΟΣ ΣΗΜΕΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ ΔΕΙΚΝΥΟΝΤΑΙ ΔΙΑ ΣΥΜΒΟΛΟΥ ΕΡΥΘΡΟΥ ΧΡΩΜΑΤΟΣ

ΜΙΝΟΪΚΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

Β' Κατηγορία:

2. **Φαιστός**: 'Η δευτέρα μετά την Κνωσόν μεγάλη Μινωική πόλις. Τά ανάκτορά της δεύτερα εἰς μέγεθος καὶ μεγαλοπρέπειαν διατηροῦνται εἰς καλύτεραν κατάστασιν τῶν ἀνακτόρων τῆς Κνωσοῦ. 'Εδῶ εὐρέθη ὁ περίφημος Δίσκος τῆς Φαιστοῦ, τὸ ἀρχαιότερον δείγμα τυπογραφίας ἐν τῷ κόσμῳ. 'Η ἀπὸ τῶν ἀνακτόρων πανοραματικὴ θέα πρὸς τὴν πεδιάδα Μεσσαράς, εἶναι καταπληκτικῆς ὠραιότητος, ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς βλαστῆσεως.

3. **'Αγία Τριάς**: 'Εκτεταμένα λίαν ἐνδιαφέροντα ἐρείπια ἀνακτόρων καὶ πολλῶν ἄλλων κτισμάτων, ἴσως ὀλοκλήρου μινωικῆς πόλεως. 'Εδῶ εὐρέθη ἡ περίφημος νωπογραφία τοῦ 'Αγριόγατου, ὡς ἐπίσης καὶ μία με θαλασσίον σχέδιον, ὀκτάποδος καὶ ἰχθεῖς. Εὐρέθη ἀκόμη τὸ περίφημον ἐκ στεατίτου λίθου ἀγγεῖον τῶν θεριστῶν, καὶ ἡ μεγάλῃς φήμῃς Σαρκοφάγος τῆς 'Αγίας Τριάδος. Εἰς τὸ Μουσεῖον 'Ηρακλείου εὐρίσκονται καὶ πάμπολλα ἕτερα εὐρήματα ἐκ τῆς τοποθεσίας ταύτης.

4. **Μάλια**: 'Εκτεταμένα ἐρείπια μεγάλου μινωικοῦ ἀνακτόρου, ἐν μέσω ἐρειπίων μεγάλης πόλεως. Περιοχὴ ἀνασκαπτομένη ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς 'Αρχαιολογικῆς Σχολῆς, ἐξαιρέτου τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος. Πλησίον εὐρίσκειται ἡ Νεκρόπολις Χρυσολάκκου, ἐν εἶδος μικρᾶς πόλεως νεκρῶν με οἰκίας, διατεταγμένας ἐκατέρωθεν ὁδῶν, κλπ.

5. **Κάτω Ζάκρος**: 'Η θέσις, τὰ ἐρείπια καὶ κυρίως τὰ καταπληκτικὰ εὐρήματα τῶν συνεχιζομένων καὶ σήμερον ἀνασκαφῶν τοῦ μοναδικοῦ ἀσυλήτου ἀνακτόρου ἐπιτρέπουσιν τὴν εὐλογον ἐλπίδα ὀριστικῆς κατατάξεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ τούτου χώρου εἰς τὴν Β' Κατηγορίαν ἀπὸ τουριστικῆς σκοπιᾶς.

ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ ΚΝΩΣΟΥ - ΚΑΤΩΣΙΣ

Γ' Κατηγορία (ἀλφαβητικῶς)

6. **'Αμνισός**: Μία τῶν ἀρχαιότερων Μινωικῶν πόλεων, ἐπίγειον τῆς Κνωσοῦ, μεγάλῃς φήμῃς, μετὰ δημοσίων κήπων. 'Ανεκαλύφθησαν πλούσιαι νωπογραφίαι εἰς τὰ σωζόμενα ἐρείπιά της. 'Ωργανωμένος ἀρχαιολογικὸς χώρος.

7. **'Αχλάδα Σητείας**: Μεσομινωικὴ (1950 - 1550 π. Χ.) οἰκία ἐκ τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων οἰκημάτων, ἐξ ὧσων ἀνεσκάφησαν εἰς Κρήτην.

8. **Βαθύπετρον**: Μέγα Μινωικὸν μέγαρον, ἀγροικία καὶ βιομηχανικαὶ ἐγκαταστάσεις (σταφυλοπιεστήριον καὶ ἐλαιοπιεστήριον, ἴσως τὰ ἀρχαιότερα τοῦ κόσμου). 'Επίσης εὐρέθησαν ἐργαλεῖα ὑφαντουργικῆς καὶ σπουδαῖος κεραμικὸς κλίβανος. Θέσις δεσπίζουσα θαυμασίας θέας, ἐπὶ πλουσίας πεδιάδος μετ' ἀμπέλων. Τμήματα τοῦ Μινωικοῦ κτιρίου ἔχουν σήμερον ἀνοικοδομηθῆ καὶ χρησιμεύουν ὡς μικρὸν μουσεῖον «Μινωικῆς Βιομηχανίας».

9. **Βασιλική**: Πλησίον τοῦ χωρίου εὐρέθησαν ἐρείπια πρωτομινωικοῦ οἰκισμοῦ, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ τῆς λεγομένης «Οἰκίας ἐπὶ τοῦ Λόφου» τῆς τρίτης π. Χ. χιλιετηρίδος, τοῦ πλέον πολυτελοῦς κτιρίου τῆς ἐποχῆς, προτύπου, ἐν μικρογραφίᾳ, τῶν πολυτελῶν μεταγενεστέρων ἀνακτόρων Κνωσοῦ, Φαιστοῦ καὶ Μαλίων. Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἀνευρέθησαν ἐπίσης τὰ περίφημα ἀγγεῖα τοῦ λεγομένου ρυθμοῦ Βασιλικῆς καὶ ἄλλαι οἰκίαι.

10. **Γιούχτας**: 'Υψὸς 820 μ. Κατὰ τὴν παράδοσιν, ἀπέθανεν ἐδῶ ὁ Ζεὺς καὶ ἐτάφη εἰς τὴν κορυφὴν, ὅπου διεσώθησαν ἐρείπια τοῦ τάφου του καὶ ἱερὸν μινωικῆς λατρείας. 'Εξαιρετὸν πανόραμα.

ΦΑΙΣΤΟΣ

ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ ΦΑΙΣΤΟΥ

ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ ΜΑΛΙΩΝ
ΒΟΡΕΙΑ ΕΙΣΟΔΟΣ

ΑΝΑΚΤΟΡΟΝ ΜΑΛΙΩΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΥΛΗ

11. **Γουρνιά** : Ἀπεκαλύφθη ὀλόκληρος μικρὰ βιομηχανικὴ πόλις κατόπι ἀνασκαφῶν ὑπὸ Ἀμερικανῶν, μὲ μικρὸν ἀνάκτορον εἰς τὸ κέντρον. Πάμπολλα εὐρήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων πολλὰ ἐργαλεῖα τεχνικῶν ἐργαστηρίων. Μικρὸν δημόσιον ἱερόν, πρόδρομον ἑλληνικῶν ναῶν δημοσίου λατρείας. Εὐρέθησαν λατρευτικὰ ἀντικείμενα καὶ εἰδῶλια παριστῶντα γυναῖκας μὲ ἀνυψωμένας χεῖρας κρατούσας ὄφεις.

12. **Δικταῖον Ἄντρον (Ψυχρόν)** : Περιφημον λατρευτικὸν σπήλαιον τῆς Μινωικῆς ἐποχῆς, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ Ρέα, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐγέννησε τὸν Δία. Ἐντὸς τοῦ σπηλαίου εὐρέθησαν διάφορα λατρευτικὰ ἀντικείμενα, προσφοραὶ κλπ. Τὸ σπήλαιον εὐρίσκεται παρὰ τὸ χωρίον Ψυχρόν, ἔχει δὲ θαυμασίαν θέαν πρὸς ὀλόκληρον τὸ ὄροπέδιον Λασηθίου.

13. **Εἰλειθυίας (Σπήλαιον)** : Περιώνυμον σπήλαιον πλησίον τῆς Ἄμνισοῦ, μεγάλης φήμης κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅπου ἐλατρεύετο ἡ θεὰ τῆς φύσεως γενικῶς καὶ ἡ Εἰλειθυία, ἰδιαιτέρως ὡς ἐλευθερώτρια γεννήσεων. Μνημονεύεται εἰς τὴν Ὀδύσειαν καὶ διετήρησε τὸ γόητρόν του καθ' ἅπασαν τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης. Σταλαγμίται.

14. **Ἐπάνω Ἀρχάνες** : Λείψανα Μινωικῶν κτισμάτων. Πολλὰ εὐρήματα εἰς τὸν μὴ εἰσέτι ἀνασκαφέντα ἀρχαιολογικὸν χώρον.

15. **Ζοῦ, Σητείας** : Ἐκτεταμένη ἀγροικία, ἐκτάσεως 700 τ.μ.

16. **Ἰδαῖον Ἄντρον** : Ἐν τῶν περιφημοτέρων λατρευτικῶν σπηλαίων τῆς Κρήτης. Τὸ σημαντικώτερον κέντρον λατρείας τοῦ Διός. Πλούσια εὐρήματα. Ἐντὸς τοῦ σπηλαίου βωμός.

17. **Καμάρες (Σπήλαιον)** : Ἐδῶ εὐρέθη ἡ περιφημος σειρὰ Μινωικῶν ἀγγείων πολυχρώμου ρυθμοῦ, τῶν Καμαραϊκῶν. Κατοικηθὲν κατὰ τοὺς νεολιθικοὺς χρόνους, μετετρέπη εἰς σπήλαιον Μινωικῆς λατρείας.

18. **Κατσαμπᾶς** : Ἐδῶ εὐρίσκεται ἡ παλαιότερα γνωστὴ μέχρι σήμερον κτιστὴ κατασκευὴ τῆς Κρήτης, τῆς μέσης Νεολιθικῆς περιόδου, ἡ Νεολιθικὴ Οἰκία Κατσαμπᾶ. Νεολιθικὸς οἰκισμός. Εἰς τῶν σπουδαιότερων ἀρχαιολογικῶν χώρων τῆς Κρήτης. Μινωικὴ οἰκία μετὰ ἱεροῦ λουτροῦκαὶ μικρὸν Μινωικὸν μέγαρον.

19. **Λύκαστος** : Λίαν κατεστραμμένα ἐρείπια μεγάλου ἀνακτόρου. Ὀλόκληρος Μινωικὴ πόλις ἐκτεινομένη πᾶσι τοῦ ἀνακτόρου.

20. **Μόχλος** : Περιφημος διὰ τὰ ἀνευρεθέντα ἐκεῖ ποικιλόχρωμα λίθινα ἀγγεῖα καὶ ἔργα χρυσοχοΐας. Πολλὰ οἰκία καὶ τάφοι τρίτης χιλιετηρίδος. Κέντρον προϊστορικῶν ἐφοπλιστῶν.

21. **Νιροῦ Χάνι** : Μικρὸς Μινωικὸς λιμὴν. Μινωικὸν ἀνάκτορον εὐρέθην πλήρες ἀντικειμένων λατρείας, πολὺ καλῶς σχεδιασμένον καὶ κατεσκευασμένον. Κέντρον ἐξαγωγῆς θρησκευτικῶν εἰδῶν. Ἐνδιαφέρουσαι ἐγκαταστάσεις τοῦ λιμένος, ἐν μέρει βυθισμέναι εἰς τὴν θάλασσαν.

22. **Παλαίικαστρον** : Σῶζονται πολλὰ μινωικὰ ἀρχαιότητες (μινωικὰ οἰκία, ἱερά τράπεζαι προσφορῶν, εἰδῶλια, κλπ.). Ναὸς Δικταίου Διός.

23. **Σκοτεινὸν (Σπήλαιον)** : Εὐρὺ καὶ βαθὺ σπήλαιον εἰς τὸ ὁποῖον εὐρέθησαν κατὰ καιροὺς ἀξιόλογοι μινωικὰ ἀρχαιότητες.

24. **Τύλισος** : Μία τῶν ἀρχαιότερων πόλεων τῆς Κρήτης. Τρία μινωικὰ μέγαρα. Πάμπολλα εὐρήματα, νωπογραφίαι, πίθoi, οἰκογενειακὰ σκεύη, πελώριοι χάλκινοι λέβητες, ἐπίγραφα, εἰδῶλια, χάλκινα τάλαντα. Ὁργανωμένος σήμερον ἀρχαιολογικὸς χώρος.

25. **Χαμαῖζι** : Περιφημος «Ὁσειδῆς Οἰκία» μεσομινωικῆς περιόδου. Μινωικοὶ τάφοι.

26. **Ψεῖρα** : Πολλὰ μονώροφοι καὶ διώροφοι μινωικὰ οἰκία. Εὐρέθησαν νωπογραφίαι καὶ ἀγγεῖα, ὡς καὶ διπλοὶ πελέκει.

Δ' Κατηγορία

Οἱ ἀρχαιολογικοὶ τόποι τετάρτης κατηγορίας ἐσημειώθησαν ἐπὶ τοῦ Χάρτου 13 δι' ἠριθμημένης μαύρης κοκκίδος. Ὁ ἀριθμὸς παραπέμπει εἰς κατάλογον τῶν τόπων τῆς κατηγορίας ταύτης εἰς τὰ ἄνω ἀριστερὰ τοῦ Χάρτου.

Δὲν ἀντιμετωπίσθη συμπλήρωσις τοῦ Χάρτου εἰς πλήρη ἀρχαιολογικὸν χάρτην τῆς νήσου, διότι ἐκφεύγει τοῦ ἀντικειμένου τῆς μελέτης, ἀλλὰ καὶ λόγῳ ἐλλείψεως πληροφοριῶν ἐκ τῶν συνεχιζομένων ἀνασκαφῶν.

ΓΟΥΡΝΙΑ

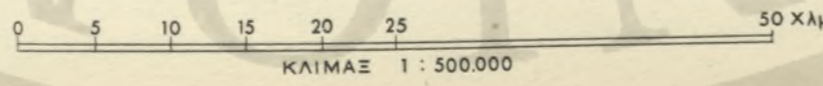

- 1 ΑΓΝΕΙΟΝ
- 2 ΚΙΣΣΑΜΟΣ
- 3 ΚΑΛΟΥΔΙΑΝΑ
- 4 ΚΑΛΑΒΟΠΟΥΛΑ
- 5 ΚΑΛΑΜΥΔΗ
- 6 ΜΟΔΕΑ
- 7 ΠΛΑΤΑΝΙΑΣ
- 8 ΚΥΔΩΝΙΑ
- 9 ΜΙΝΩΑ
- 10 ΦΟΙΝΙΣ
- 11 ΑΝΘΡΟΠΙΣ
- 12 ΠΑΤΙΣΟΣ
- 13 ΕΛΕΝΕΙΣ
- 14 ΣΥΒΡΗΤΑ
- 15 ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΣ
- 16 ΦΑΙΣΤΟΣ
- 17 ΚΕΡΑΙΑ
- 18 ΤΥΛΙΣΣΟΣ
- 19 ΜΑΡΑΘΟΥΣΑ
- 20 ΚΝΟΣΙΟΣ
- 21 ΑΜΝΙΣΙΟΣ
- 22 ΙΝΙΟΝ
- 23 ΑΣΡΑΤΙΟΝ
- 24 ΕΜΠΑΡΟΣ
- 25 ΔΒΟΥ
- 26 ΚΟΛΩΝΑ
- 27 ΠΑΠΟΥΡΑ
- 28 ΦΑΡΙΣΑΡΟ
- 29 ΑΝΑΝΤΟΧΟΣ
- 30 ΝΑΣΟΣ
- 31 ΛΑΤΟ ΚΑΜΑΡΑ
- 32 ΟΙΛΕΡΟΣ
- 33 ΙΕΡΑΠΥΤΝΑ
- 34 ΒΑΣΙΛΙΚΗ
- 35 ΠΑΧΕΙΑ ΑΜΜΟΣ
- 36 ΘΟΛΟΣ
- 37 ΜΟΧΛΟΣ
- 38 ΑΓΙΑ ΦΩΦΙΑ
- 39 ΣΗΤΕΙΑ
- 40 ΔΡΑΜΙΟΝ
- 41 ΠΑΛΑΙΚΑΣΤΡΟΝ
- 42 ΚΑΤΟ ΖΑΚΡΟΣ
- 43 ΙΝΑΤΟΣ
- 44 ΑΝΑΒΛΟΧΟΣ

- ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΠΟΣ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ
- ΡΩΜΑΪΚΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΠΟΣ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ
- ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΕΣ ΚΥΡΙΩΣ ΤΟΥΣ ΕΙΔΙΚΟΥΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΛΟΥ ΔΕΙΚΝΥΕΙ ΤΗΝ ΤΑΞΙΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΟΣ ΕΙΣ ΕΚΑΣΤΟΝ ΘΕΜΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΣ ΤΑ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΟΣ ΣΗΜΕΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ ΔΕΙΚΝΥΟΝΤΑΙ ΔΙΑ ΣΥΜΒΟΛΟΥ ΕΡΥΘΡΟΥ ΧΡΩΜΑΤΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

16. **Βρόκαστρον**: Απότομος βραχώδης λόφος, ανατολικώς του Καλού Χωρίου (Μιραμπέλλου). Οικισμός υπομινωϊκός, δεσπόζων τῆς ἀκτῆς Μιραμπέλλου, ὡς καὶ σημαντικὸς οἰκισμὸς Γεωμετρικῆς περιόδου. Εὐρέθησαν πάμπολλα εὐρήματα, ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεταγεωμετρικῆς περιόδου.

17. **Δικταῖον Ἄντρον (Ψυχρόν)**: Πλησίον τοῦ σημερινοῦ χωρίου Ψυχρόν εὐρίσκεται σπήλαιον, ταυτιζόμενον μετὰ τὸ περίφημον Δικταῖον Ἄντρον, τόπον γεννήσεως τοῦ Διός. Τοῦτο περιελήφθη ἐπίσης εἰς τοὺς Μινωϊκοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους. Ἐν τούτοις, ἡ ἐν αὐτῷ λατρεία ἀνεπτύχθη κυρίως κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα π. Χ.

18. **Δρήρος**: Ἀρχαιοτάτη πόλις ἐπὶ λόφου, ἐν μέσῳ χαραδρῶν. Ἀνεσκάφη ἐδῶ ὁ ἀρχαιότερος μέχρι σήμερον ἑλληνικὸς ναὸς τῆς Κρήτης, τῆς Γεωμετρικῆς περιόδου, ἐκτάκτου ἐνδιαφέροντος. Περίοπτος θέσις, ἐν μέσῳ ἀμυγδαλεῶνων.

19. **Ἐλευθέρινα**: Πόλις Ἑλληνορρωμαϊκὴ ἐπὶ λόφου, περιβαλλομένη ὑπὸ χαράδρας καὶ χειμάρρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σώζονται δύο λίθιναι γέφυραι κλασσικῶν χρόνων. Ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ λόφου σώζονται ἐρείπια οἰκιῶν, ναῶν, τάφων καὶ μεγάλα δεξαμεναί. Εἰς τὴν πόλιν, ἐρείπια ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἀκρόπολις μετὰ τείχη κυκλικὰ καὶ πύργους.

20. **Καβοῦσι**: Ὑπομινωϊκὴ πόλις, τῆς ὁποίας εὐρέθησαν ἐρείπια. Ἀνεσκάφη λίαν ἐνδιαφέρον ἱερὸν θεᾶς εἰς θέσιν Παχλιτζανῆ Ἀγριάδα. Τάφοι μετὰ ἐνδιαφέροντα κτερίσματα. Σώζεται ἐπὶ τοῦ λόφου φρούριον Γεωμετρικῆς ἐποχῆς.

21. **Κάντανος**: Σώζονται ἐρείπια ἀρχαίας πόλεως.

22. **Καρφί**: Ὑπομινωϊκὴ πόλις. Εἰς ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἀρχαιολογικῶν χώρων. Κατωκῆθη πιθανῶς ἀπὸ τὸ 1050 ἕως τὸ 950 π. Χ. Ὁ οἰκισμὸς

οὗτος, πλήρως ἀνασκαφείς, εἶναι παρόμοιος ἐκείνου τῶν Γουρνιῶν. Εὐρέθησαν σημαντικώτατα λατρευτικὰ ἀντικείμενα, ἐργαλεῖα κλπ. Τὸ σημεῖον εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται, ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὑψηλοῦ λόφου, ἔχει πανοραμτικὴν θέαν πρὸς τὸ Κρητικὸν πέλαγος, τὸ ὄροπέδιον Λασηθίου καὶ ὀλόκληρον τὴν ἐπαρχίαν Πεδιάδος.

23. **Λάπα**: Πόλις τῆς ὁποίας σώζονται ἐρείπια πλινθοκτίστων οἰκιῶν, ὑδραγωγείου, δημόσιος λουτρῶν, πολλὰ θέρμαι, τάφοι διαφόρων ἐποχῶν, καὶ τείχος Ἑλληνικόν. Κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἐπιστρέφοντος ἐκ Τροίας.

24. **Λυττός**: Περιώνυμος πόλις ὄθεν, κατὰ τὴν μυθολογίαν, ὁ Ζεὺς ἀπήγαγε τὴν νύμφην Ἀργην. Εἰς τοὺς παναρχαίους χρόνους ἐτελοῦντο, κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν, ἀνθρωποθυσίαι. Σώζονται ἐρείπια παρὰ τὸ χωρίον Ζειδᾶς.

25. **Μάταλα**: Παραθαλασσία ἀρχαία πόλις. Σώζονται πολλοὶ ἐντυπωσιακοὶ λαξευμένοι τάφοι. Πολλοὶ τούτων κάτωθεν τῆς στάθμης τῆς θαλάσσης.

26. **Ποικίλασος**: Ἀρχαία πόλις. Σώζονται ὀλίγα ἐρείπια.

27. **Πραιός**: Τύπος καθαρῶς ἀγροτικῆς οἰκισμοῦ. Κέντρον κτηνοτροφίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Τρεῖς ἐπάλληλοι Ἑλληνικαὶ ἀκροπόλεις. Πλησίον Ἑλληνικῶν ἀκροπόλεων εὐρέθησαν καμαραϊκὰ καὶ νεολιθικὰ ἀγγεῖα. Εἰς θέσιν Ἅγιος Κωνσταντῖνος, ἀνεσκάφη μεγαλιθικὴ οἰκία. Εἰς τὴν περιοχὴν ἀπεκαλύφθησαν μικροὶ θολωτοὶ τάφοι, ὅπου εὐρέθησαν χρυσοὶ καὶ ἀργυρᾶ κοσμήματα. Σώζονται ἐρείπια.

28. **Πρίανσος**: Ἀρχαία πόλις κτισθεῖσα, ὡς φαίνεται, κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους καὶ διατηρηθεῖσα μέχρι τῶν Ρωμαϊκῶν. Σώζονται πολλὰ τείχη, ὡς καὶ ἐρείπια οἰκιῶν.

29. **Πριναῖς**: Τοποθεσία ἀρχαίας πόλεως βορείως τοῦ σημερινοῦ χωρίου, δεσπόζουσα τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐξ Ἡρακλείου εἰς Μεσσαράν, ἐπὶ φυσικῆς ἀκροπόλεως. Ἀνεσκάφησαν δύο ναοί. Ὁ ἀρχαιότερος καὶ πλέον σπουδαῖος εἶναι τοῦ 7ου π. Χ. αἰῶνος, παρουσιάζων χαρακτηριστικὰ ὑστερομινωϊκοῦ ἱεροῦ, ἐξόχου ἐνδιαφέροντος. Πολλὰ ἐνδιαφέροντα εὐρήματα μινωϊκῆς λατρείας.

30. **Ριζηνία**: Ἀρχαία πόλις, παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Μεσκληᾶ. Σώζονται κυκλώπεια τείχη καὶ κατοικίαι λαξευταὶ εἰς βράχους. Εἰς θέσιν Ζαγρέ, φαίνονται οἰκοδομήματα μετὰ μεγάλων τοίχων. Εἰς τὰς πέριξ τοποθεσίας ἀνευρίσκονται ἐκπληκτικὰ διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸν ρυθμὸν λείψανα ἀρχαίας ἀκμῆς, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ψηφιδωτῶν ναοῦ Πανδήμου Ἀφροδίτης.

31. **Συῖα**: Ἀρχαία πόλις, ἐπίγειον τῆς Ἐλύρου.

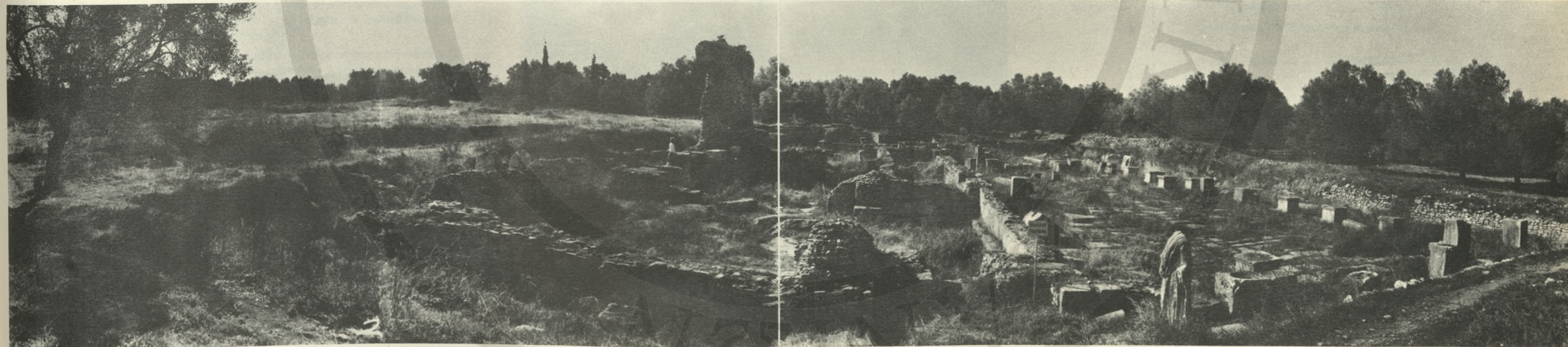
32. **Τάρρα**: Ἀρχαία παραθαλασσία πόλις, ἔνθα περιώνυμος ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος. Σώζονται ἐρείπια.

33. **Υρτακίνα**: Δυτικῶς τῆς πόλεως Ἐλύρου, ἀρχαία πόλις. Σώζονται κυκλώπεια τείχη περιβάλλοντα τὸν λόφον εἰς ὃν εὐρίσκετο ἡ πόλις. Βορείως τοῦ λόφου ἀπεκαλύφθη ἀρχαῖον νεκροταφεῖον, εἰς τοὺς τάφους τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν χρυσοὶ ἀντικείμενα.

34. **Χερσόνησος (Λιμὴν)**: Ἀρχαία παραθαλασσία πόλις, ἀκμάσασα κυρίως ἐπὶ Ρωμαϊκῆς καὶ Α' Βυζαντινῆς περιόδου, ἐπίγειον τῆς ἀρχαίας πόλεως Λύττου. Σώζονται ἐρείπια οἰκιῶν, μωσαϊκὰ, παλαιοχριστιανικὰ βασιλικαί, ὡς καὶ Ρωμαϊκὰ λιμενικὰ ἔργα ἐντὸς τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης.

Δ' Κατηγορίας

Οἱ ἀρχαιολογικοὶ χώροι τετάρτης κατηγορίας ἐσημειώθησαν ἐπὶ τοῦ Χάρτου 14 δι' ἠριθμημένης μελανῆς κοκκίδος. Ὁ ἀριθμὸς παραπέμπει εἰς κατάλογον τῶν τόπων τῆς κατηγορίας ταύτης εἰς τὰ ἄνω ἀριστερὰ τοῦ Χάρτου.

3.03 BYZANTINA, ENETIKA ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Με την διαίρεση του Ρωμαϊκού κράτους μετά τον θάνατο του Θεοδοσίου του Μεγάλου, κατά τα τέλη του τετάρτου μ.Χ. αιώνα (395 μ.Χ.) η Κρήτη εισέρχεται εις την Βυζαντινήν περίοδο της Ιστορίας της. Το 824 μ. Χ. κυριεύεται υπό των Σαρακηνών Ἀράβων και ἀπελευθερώνεται υπό του Νικηφόρου Φωκά το 960 μ. Χ., εις ὄφελος και πάλιν της Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Κατά την υπό των Φράγκων της Δ' Σταυροφορίας κατάλυσιν του Βυζαντινοῦ κράτους, ἡ Κρήτη παρεχωρήθη εις τοὺς Ἑνετοὺς. Προφθάσαντες ὁμως κατέλαβον ταύτην οἱ Γενουήσιοι. Ἐπηκολούθησε πόλεμος και τελικῶς κατεκτήθη τὸ 1210 υπό των Ἑνετῶν. Ἡ ἐνετική κυριαρχία διήρκεσε μέχρι της καταλήψεως της νήσου υπό των Τούρκων κατόπιν σφοδροῦ ἀγῶνος, διαρκέσαντος ἀπὸ τὸ 1645 μέχρι και τοῦ 1669. Ἐκτοτε παρέμεινε υπό τούτων Τούρκους, ἀποδοθεῖσα τελικῶς εις τὴν Ἑλλάδα τὸ 1913.

Ἡ μακρὰ αὐτὴ περίοδος, 16 περίπου αἰώνων Ιστορίας, ἀφήκεν εις τὴν νήσον διάφορα κτίσματα, κυρίως μνημεῖα τοῦ χριστιανικοῦ και ἐνετικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ διάκρισις τῶν διαφόρων αὐτῶν μνημείων κατά πολιτισμὸν και ἐποχὴν και δύσκολος εἶναι, ἀλλὰ και ξένη πρὸς τὸ ἀντικείμενον της παρουσίης μελέτης. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὰ διάφορα μνημεῖα κατετάγησαν, ἀναλόγως τοῦ προορισμοῦ της χρήσεώς των, εις Θρησκευτικὰ (Ἱεραὶ Μοναί, Ἐκκλησίαι, Βασιλικαί, κλπ.), εις Ὀχυρωματικὰ Ἔργα, Φρούρια και Κάστρα, εις Ὀμάδας Οἰκῶν και Μεμονωμένας οἰκίας, Καστέλλια και Ἀρχοντικά, Βίλλες, κλπ.

Γενικῶς, ἡ τουριστικὴ ἀξία τῶν διαφόρων αὐτῶν κτισμάτων ποικίλλει, ἀναλόγως της καταστάσεως εις τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται ταῦτα σήμερον και της ἀρχικῆς των σπουδαιότητος. Τὰ κυριώτερα τῶν κτισμάτων αὐτῶν ἐνετοπίσθησαν εις τοὺς δύο χάρτας 14 και 15, ὁ πρῶτος τῶν ὁποίων περιλαμβάνει τὰ θρησκευτικὸν προορισμοῦ μνημεῖα, ὁ δὲ δεύτερος τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα, φρούρια, καστέλλια, ἐπαύλεις, οἰκίας, κλπ.

Μία ἑτέρα δυσκολία εις τὸν ἀκριβῆ ἐντοπισμὸν της περιόδου πολλῶν ἐκ τῶν ἄνω κτισμάτων (ὡς π.χ. τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων), προκύπτει ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν ταῦτα, τόσοσὺν υπό των Βυζαντινῶν, ὅσων και τῶν Ἀράβων, Ἑνετῶν και Τούρκων.

Παρ' ὄλην ὁμως τὴν μικροτέραν τουριστικὴν ἀξίαν τῶν διαφόρων αὐτῶν μνημείων, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς Μινωικὰς και ἄλλας ἀρχαιότητας της νήσου ἀφ' ἐνὸς και μνημείων της αὐτῆς ἐποχῆς ἄλλων τοποθεσιῶν της Ἑλλάδος και της Μεσογείου ἀφ' ἑτέρου, δὲν παύουν ταῦτα νὰ ἀποτελοῦν ἀξιόλογα στοιχεῖα τοῦ τουριστικοῦ δυναμικοῦ της νήσου και διὰ της καταλλήλου προβολῆς και ἀξιοποιήσεώς των δύνανται νὰ συμβάλουν σημαντικῶς εις τὴν προσπάθειαν τουριστικῆς ἀναπτύξεως της Κρήτης.

α. Ἱεραὶ Μοναί :

Ἐπάρχουν σήμερον ἐν Κρήτη περί τὰς ἑκατὸν Ἱεραὶ Μοναὶ χρονολογούμεναι ἀπὸ της Βυζαντινῆς, Ἑνετικῆς και Τουρκικῆς περιόδου.

Ἡ μεγάλη ἀνθησις τοῦ μοναστικοῦ βίου κατά τούτους Βυζαντινοὺς χρόνους μαρτυρεῖται σήμερον ἀπὸ τὰς ἡμερομηνίας ἱδρύσεως πολλῶν Μονῶν. Καὶ νὰ μὲν οἱ Μουσουλμᾶνοι Σαρακηνοὶ κατέστρεψαν συστηματικῶς πᾶν τὸ χριστιανικόν, ἀλλὰ οἱ μετέπειτα ἐπανακτήσαντες τὴν νήσον Βυζαντινοὶ πολλὰ ἔπρξαν διὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν.

ΜΟΝΗ ΑΡΚΑΔΙΟΥ

Κατὰ τὴν περίοδον της ὑπὸ των Ἑνετῶν κατοχῆς της νήσου, ἱδρύθησαν πολλὰ νέα Μοναί, ἐπεξετάθη ἡ ἑκτασις και ὁ ὄγκος τῶν ὑπαρχουσῶν, ἐκτίσθησαν δὲ εις αὐτὰς ὠραῖοι ναοὶ με χαρακτηριστικὴν διακόσμησην. Ὑπερεξήκοντα τοιαῦτα Μοναὶ σώζονται σήμερον, πολλὰ εις ἀρίστην κατάστασιν, εις τοποθεσίας ἰδιαίτερας φυσικῆς καλλονῆς και πανοραματικῆς θέας.

Αἱ περισσότεραι τῶν Ἱερῶν Μονῶν εὐρίσκονται μακρὰν τῶν βασικῶν ἀστικῶν κέντρων, τῶν κυρίων ὀδικῶν ἀρτηριῶν και συγκοινωνιακῶν κόμβων. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν εὐρίσκονται σήμερον ἐν παρακμῇ, κυρίως λόγω ἐλλείψεως μοναχῶν. Ἡ ἐπίσκεψις των εἶναι ἄκρως ἐνδιαφέρουσα, τόσοσὺν ἀπὸ γενικῆς ἀπόψεως, ὅσων και διότι αἱ περισσότεραι συγκεντρώνουν πλῆθος καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν, ὡς παλαιὰς εἰκόνας, παλαιὰ χειρόγραφα και βιβλία ἐν γένει, προσέτι δὲ διότι παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον και ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως.

Μὲ μέτρον τὴν τεθεῖσαν εις τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος κεφαλαίου βάσιν, ἐκτὸς ἴσως της Μονῆς Ἀρκαδίου, οὐδεμία τῶν ὑπολοίπων Ἱερῶν Μονῶν της νήσου θὰ ἠδύνατο νὰ καταταγῇ εις τὴν πρώτην ὁμάδα τουριστικῶν ἐνδιαφερόντων (εις τὴν ὁποίαν π. χ. θὰ ἦτο δυνατόν νὰ καταταγοῦν αἱ Μοναὶ τοῦ Ἁγίου Ὀρους).

Αἱ κυριώτεραι Μοναὶ της Κρήτης δεικνύονται εις τὸν Χάρτην 15, κατετάγησαν δὲ εις τέσσαρας κατηγορίας με βάσιν πάντοτε τὴν ἀξίαν αὐτῶν ἀπὸ τουριστικῆς ἀπόψεως και μόνον.

Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν περιελήφθη μόνον ἡ Μονὴ Ἀρκαδίου, ἰδιαίτερου ἐνδιαφέροντος διὰ τούτους ἡμεδαποὺς ἰδίως τουρίστας, λόγω της ἱστορικῆς της σημασίας. Αἱ καταταγεῖσαι εις τὴν δευτέραν κατηγορίαν Μοναὶ ἀποτελοῦν σημεῖα ἀξία ἐπισκέψεως, εἴτε λόγω της ἀρχιτεκτονικῆς των κατασκευῆς, εἴτε λόγω τῶν καλλιτεχνικῶν των θησαυρῶν (τοιχογραφιῶν, εἰκόνων, χειρογράφων, κλπ.). Αἱ Μοναὶ της τρίτης κατηγορίας δικαιολογοῦν ἐπίσκεψιν μόνον ἐφ' ὅσων εὐρίσκεται τις εις τὴν ἄμεσον περιοχὴν αὐτῶν, ἐνῶ αἱ εις τὴν τετάρτην κατηγορίαν καταταγεῖσαι Μοναὶ ἐνδιαφέρουν μόνον τούτους εἰδικούς.

Αἱ κυριώτεραι τῶν Ἱερῶν Μονῶν της Κρήτης εἶναι αἱ κάτωθι :

Α' Κατηγορία :

1. **Ἀρκαδίου** : Σημεῖον ἐξαιρετικοῦ τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος. Κάστρον με χονδρούς και πανυψηλοὺς τοίχους. Πολλὰ ἐνδιαφέροντα ἀρχιτεκτονικὰ και ἱστορικὰ. Εἰς ἐξαιρετον τοποθεσίαν. Ἐκκλησία στυλ Μπαρόκ. Ἐπὶ Ἑνετοκρατίας πλουσία Μονὴ με 300 καλογήρους. Πολιορκηθέντες εις τὴν Μονὴν, διὰ νὰ μὴ παραδοθῶσιν εις τούτους Τούρκους, 650 γυναικόπαιδα και 300 ὀπλοφόροι ἀνετιτάχθησαν εις τὸν ἀέρα, θέσαντες πῦρ εις τὴν πυριτιδαποθήκην. Θολωτὰ κελιά και Γοτθικὰ παράθυρα. Ἡ πλέον ἐνδιαφέρουσα τῶν ἐν Κρήτη Μονῶν ἀπὸ τουριστικῆς, ἀλλὰ και ἱστορικῆς ἀπόψεως.

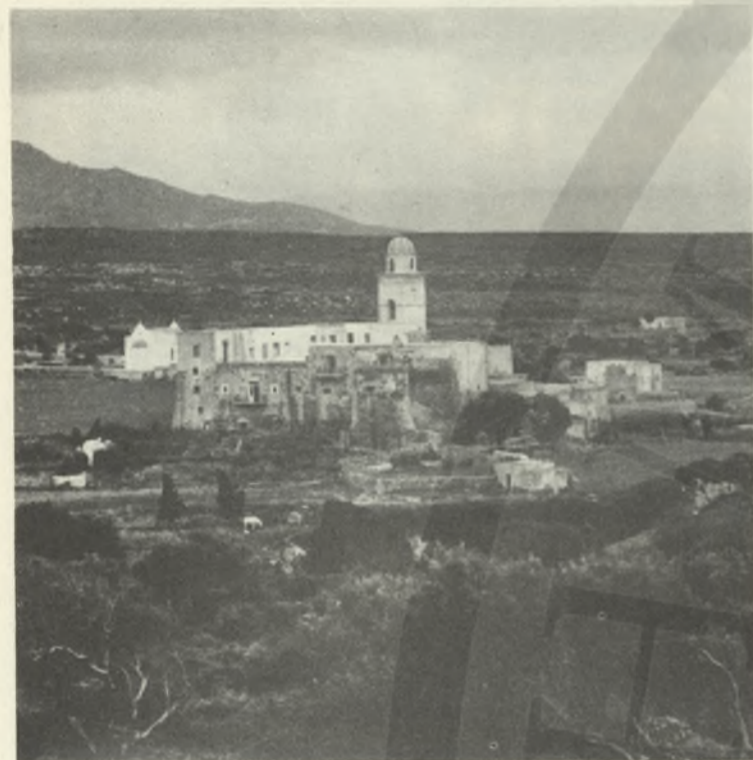
Β' Κατηγορία :

2. **Ἁγίας Τριάδος Τζαγκαρόλων** : Σήμερον Ἱερατικὴ Σχολὴ εις μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ της πόλεως Χανίων, εις ἐξαιρετον τοποθεσίαν και εις πολὺ καλὴν κατάστασιν. Ἐντυπωσιακὴ προσπέλασις και εἴσοδος. Θαυμασία πρόσοψις. Μεγάλου μεγέθους.

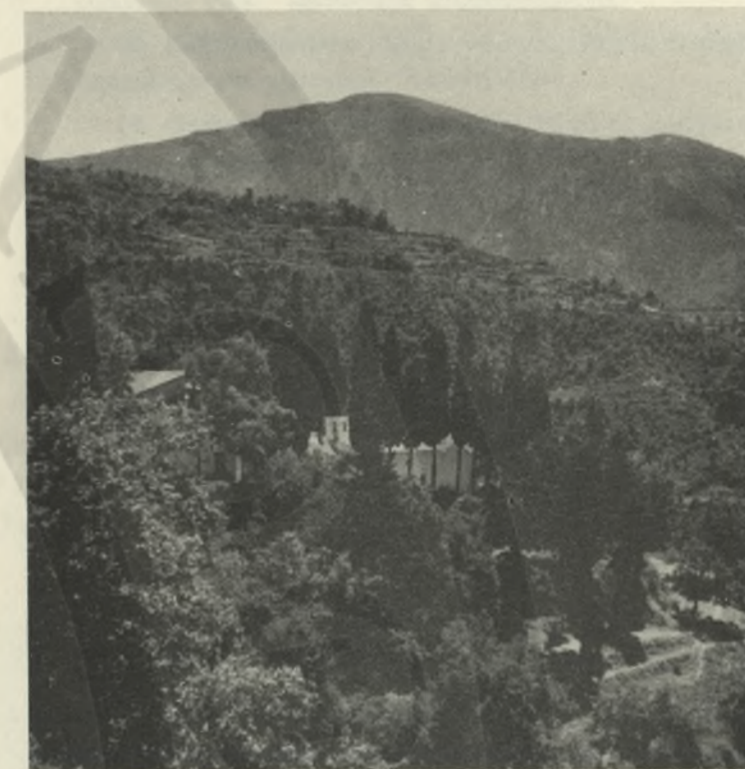
3. **Ἀγκαράθου** : Εἰς ἐξαιρετον τοποθεσίαν και με ἀπέραντον θέαν πρὸς Κρητικὸν πέλαγος και πεδιάδα Ἡρακλείου. Εἰς τὸν ξενῶνα της Μονῆς δύνανται νὰ διανυκτερεύσουν ἀνέτως 50 ἄτομα. Τὴν 23 Ἀπριλίου τελεῖται μεγάλη πανηγυρις.

4. **Γωνιάς** : Ἐξαιρετος Μονὴ, εις ὠραίαν παρὰ τὴν θάλασσαν τοποθεσίαν. Ἐνδιαφέρουσα βιβλιοθήκη και πολύτιμοι εἰκόνες.

5. **Ἐπανωσήφη** : Πλουσία Μονὴ. Ἐπὶ γραφικοῦ λόφου, με πλατάνια και κρύα νερά. Κελιά, ὅπου δύνανται νὰ διανυκτερεύσουν 30-40 ἄτομα. Ἰδεώδης τόπος δι' ἐκδρομὴν.

ΜΟΝΗ ΤΟΠΛΟΥ

ΜΟΝΗ ΚΕΡΑΣ, ΑΒΔΟΥ

ΜΟΝΗ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ (ΤΖΑΓΚΑΡΟΛΩΝ)

ΜΟΝΗ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ (ΤΖΑΓΚΑΡΟΛΩΝ)

ΜΟΝΗ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ (ΤΖΑΓΚΑΡΟΛΩΝ)

ΜΟΝΗ ΠΡΕΒΕΛΗΣ

6. **Πρέβελη** : Λίαν ενδιαφέρουσα τουριστικώς Μονή, παρά την βραχώδη νότιον ακτήν. Λίαν έντυπωσιακή τοποθεσία. Ξενών με σημαντικόν αριθμόν διαθεσίμων κελλίων. Κέντρον φυγαδεύσεως Ἀγγλων κατά τήν γερμανικήν κατοχήν. Ἐφυγαδεύθησαν έντεῦθεν ἄνω τῶν 500 Ἀγγλοι ἀξιωματικοί καί στρατιῶται. Ἐκεῖ πλησίον εὐρίσκεται καί ἡ Μονή Κάτω Πρέβελη, ἐπίσης ένδιαφέρουσα.

7. **Τοπλοῦ** : Μία τῶν μεγαλυτέρων, πλουσιωτέρων καί πλέον έντυπωσιακῶν Μονῶν Κρήτης, με πολλά δωμάτια καί κελλιὰ διαθέσιμα πρὸς διανυκτέρευσιν. Μακρὰ ἱστορία καί παράδοσις. Μεσαιωνική ἐμφάνισις. Προσφέρεται πολὺ πρὸς ἀπεικόνισιν καί περιγραφὴν τῆς ἰδιαίτερας ζωῆς τῶν μοναχῶν, ἐξαιρέτου τουριστικοῦ ένδιαφέροντος.

8. **Χρυσοσκαλίτισσα** : Λίαν έντυπωσιακή Μονή, ἐπὶ ὑψηλοῦ βράχου παρά τήν ακτήν. Ἐναντι ταύτης καί ἑτέρα Μονή, ἡ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐξάίρετον σημεῖον πρὸς ἐκδρομὴν καί ἐπίσκεψιν.

Γ' Κατηγορία :

9. **Ἀσωμάτων** : Σήμερον Γεωργική Σχολή Ἀμαρίου. Εἰς τοπίον ἐξαιρετικῆς ὠραιότητος, μέγα ὑψόμετρον, ἐξοχος θέα πρὸς τήν Ἰδην, εἰς τὸ μέσον καταφύτου κοιλάδος.

10. **Βροντησίου** : Ἀρχαιοτάτη Μονή τοῦ 15ου αἰῶνος, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς Ἰδαῖον Ἄντρον, κτισμένη ἐπὶ λόφου με ὠραιοτάτην θέαν. Ὁραιοτάτη Ἐνετική κρήνη παρά τήν εἴσοδον. Πλησίον αὐτῆς εὐρίσκεται καί ἡ ἐγκαταλελειμμένη Μονή Βαρσαμονέρου, τῆς ὁποίας ἡ Μονή Βροντησίου ἀπέτελει μετόχιον με ὠραιοτάτην τοιχογραφημένην τρίκλιτον ἐκκλησίαν (Παναγίας, Ἁγίου Ἰωάννου καί Ἁγίου Φανουρίου). Εἰς τήν Μονήν Βαρσαμονέρου ἐλειτοῦργεῖ ἐπὶ Ἐνετοκρατίας σχολὴ ζωγραφικῆς, εἰς τήν ὁποίαν ἐφοίτησε καί ὁ Θεοτοκόπουλος (El Greco). Αἱ εὐρισκόμεναι σήμερον εἰς Ἁγιον Μηνᾶν Ἡρακλείου ἕξ μεγάλαι εἰκόνες τοῦ Δαμασκηνοῦ, διδασκάλου τοῦ Ἑλ Γκρέκο, προέρχονται ἀπὸ τήν Μονήν Βαρσαμονέρου. Αἱ τοιχογραφαί τῆς ἐκκλησίας ἔχουν ἐπίσης μεγάλην καλλιτεχνικὴν; ἀλλὰ καί ἐπιστημονικὴν ἀξίαν καί ἀποτελοῦν ἐξαιρετον δεῖγμα τῆς Κρητικῆς Ἀγιογραφίας.

11. **Γουβερνέτου** : Ἐμφάνισις Μονῆς φρουριακή. Ναὸς με καλλιτεχνικὴν ἀνάγλυφον πρόσοψιν. Πεντήκοντα κελλιὰ εἰς δύο ὀρόφους. Ἐνετική Μονή. Ἰδρύθη πιθανῶς τὸν 11ον αἰῶνα. Εἰς ἐξάίρετον ὑψηλὴν τοποθεσίαν. Ἡμισεῖς ὄρας ἀναρρίχῃσις ἀπὸ Μονῆν Ἁγίας Τριάδος.

12. **Καθολικὸν Γουβερνέτου** : Ἐξάίρετον μνημεῖον. Εἴκοσι λεπτά κατάβασις ἀπὸ Μονῆν Γουβερνέτου. Ἰδρύθη πιθανῶς τὸν 6ον αἰῶνα μ. Χ. εἰς βάθος μεγαλοπρεποῦς ἀγρίας φάραγος. Ἐκκλησία ἐντὸς λαξευμένου σπηλαίου,

ἄνωθεν μεγάλο καί ὀρητικοῦ χειμάρρου, γεφυρουμένου ὑπὸ λιθίνης γεφύρας, μήκους πενήκοντα μέτρον καί ὕψους τριάκοντα. Ἐπὶ ἀπέναντι ὄχθης πανάρχαια σκῆται. Ὅλιγον ἄνωθεν τὸ περίφημον σπήλαιον Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου, ἐν τῶν ἀξιολογωτέρων σπηλαίων φυσικῆς καλλονῆς τῆς νήσου. Ἐκ τοῦ βράχου ἀναβλύζει πηγὴ ὕδατος.

13. **Καλογράδων** : Μονή καλογραιῶν πολὺ περιποιημένη. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἔζων 100 καλόγραιαι με 5 ὑποτακτικὰς ἐκάστη. Αἱ σημεριναὶ καλόγραιαι κατασκευάζουν περίφημες δαντέλλες καί κεντήματα.

14. **Καλυβιανή** : Σήμερον ὄρφανотροφεῖον πλησίον τῆς Φαιστοῦ. Μονή μεγάλη καί ένδιαφέρουσα.

15. **Κεῤῥας** : Περίφημοι Βυζαντινὰ εἰκόνες. Εἰς ὑψόμετρον 630 μ. Μαγευτικὴ θέα. Τὸ 1498 ἐκλάπη έντεῦθεν ἡ περίφημος εἰκὼν Madonna del Perpetuo Soccorso, μεγάλως τιμωμένη ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ κόσμου. Ἐνετική Μονή.

16. **Κρυσταλλένια** : Ἐπὶ ὄροπεδίου Λασηθίου. Εἰς ὑψ. 840 μέτρον. Ἐντυπωσιακὴ Μονή ἐπὶ λόφου. Ξενών διὰ 30 άτομα. Ἐνδιαφέρουσα τοποθεσία με θαυμασίαν θέαν.

17. **Παρθενῶν** : Γυναικεία Μονή νοτίως Καστελλίου Κισσάμου, με πανοραματικὴν θέαν. Ὁραιοτάτα χειροτεχνήματα.

18. **Σαββαθιανῶν** : Ὁραία γυναικεία Μονή, εἰς ὑψόμετρον 420 μέτρον. Κρυμμένη ἐντὸς χαράδρας. Ἐνετική Μονή.

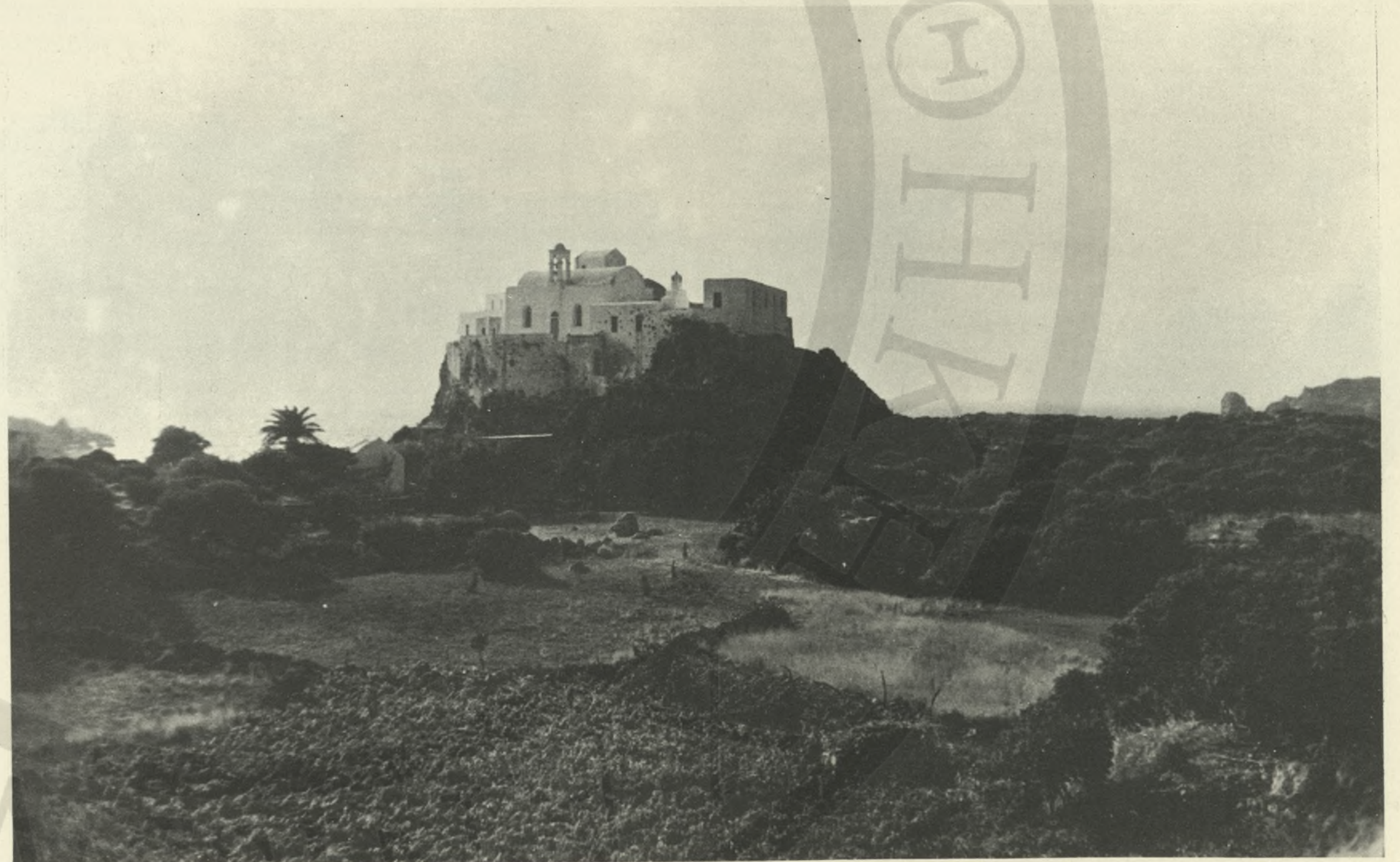
19. **Φανερωμένη (Μεσελέρος)** : Μονή εἰς μεσόγειον θέσιν. Με ένδιαφερούσας εἰκόνας καί τοιχογραφίας.

20. **Φανερωμένη (Τραχήλα)** : Ἐνδιαφέρουσα παραθαλασσία Μονή τοῦ 17ου αἰῶνος.

21. **Χρυσοπηγή** : Ἐνετική, ἰδρυθεῖσα περὶ τὸ 1560. Σήμερον ὄρφανотροφεῖον. Τρία χιλιόμετρα ἀπὸ Χανιά. Ὁραία προσπέλασις, ἐπιβλητικὴ πύλη.

Δ' Κατηγορία :

Αἱ Ἱεραὶ Μοναὶ αἱ καταταγεῖσαι εἰς τήν τετάρτην ταύτην κατηγορίαν ἐσημειώθησαν ἐπὶ τοῦ Χάρτου 15 διὰ μέλανος ἠριθμημένου συμβόλου, τοῦ ἀριθμοῦ παραπέμποντος εἰς τὸν πίνακα τῶν Μονῶν αὐτῶν εἰς τὰ ἄνω ἀριστερὰ τοῦ Χάρτου.

ΜΟΝΗ ΧΡΥΣΟΚΑΛΙΤΙΣΣΑΣ

- ΙΕΡΑΙ ΜΟΝΑΙ**
- 1 ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ - ΧΡΥΣΟΚΑΛΙΤΙΣΣΑ
  - 2 ΑΓΙΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ - ΑΖΟΥΓΥΡΕΣ
  - 3 ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ - ΠΕΡΙΒΟΛΙΑ
  - 4 ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ - ΧΑΝΙΑ
  - 5 ΖΩΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ - ΜΟΥΡΝΙΣ
  - 6 ΠΡΟΗΤΟΥ ΗΛΙΟΥ - ΑΚΡΟΤΗΡΙΟΝ
  - 7 ΑΓΙΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ - ΜΑΛΑΣΣΑ
  - 8 ΑΓΙΟΥ ΕΣΤΑΥΡΩΜΕΝΟΥ - ΜΑΛΑΣΣΑ
  - 9 ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΤΜΟΥ - ΑΠΤΕΡΑ
  - 10 ΦΟΝΙΚΟΣ
  - 11 ΑΓΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ - ΦΡΑΓΚΟΚΑΣΤΕΛΛΟ
  - 12 ΜΥΡΙΟΚΕΦΑΛΩΝ
  - 13 ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ - ΔΡΑΜΙΑ
  - 14 ΠΡΟΗΤΟΥ ΗΛΙΟΥ - ΡΟΥΣΤΙΚΑ
  - 15 ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ - ΚΑΤΩ ΒΑΡΙΑΜΟΝΕΡΟ
  - 16 ΑΙΣΜΑΤΩΝ - ΚΑΤΩ ΠΡΕΒΕΛΗ
  - 17 ΛΑΜΠΙΝΗΣ
  - 18 ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ - ΠΛΑΤΑΝΕΣ
  - 19 ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ - ΓΕΡΑΚΑΡΙ
  - 20 ΒΕΝΙΟΥ

- 21 ΑΡΣΑΝΙΟΥ
- 22 ΒΑΛΙΟΥ
- 23 ΒΟΣΙΑΚΟΥ
- 24 ΔΙΣΚΟΥΡΙΟΥ - ΓΑΡΑΖΟ
- 25 ΧΑΛΕΠΑΣ
- 26 ΑΓΙΟΥ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ - ΦΟΔΕΛΕ
- 27 ΑΓΙΑΣ ΠΕΛΑΓΙΑΣ
- 28 ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ - ΚΑΜΑΡΕΣ
- 29 ΚΑΡΔΙΟΤΙΣΣΗΣ
- 30 ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ - ΠΗΓΑΪΔΑΚΙΑ
- 31 ΑΠΕΣΑΝΩΝ - ΑΝΤΙΣΚΑΡΙΟΝ
- 32 ΚΑΠΕΤΑΝΙΑΝΩΝ
- 33 ΚΟΥΔΟΥΜΑ - ΣΤΕΡΝΕΣ
- 34 ΓΟΡΓΟΛΑΝΗΣ - ΑΣΙΤΕΣ
- 35 ΠΑΛΙΑΝΗΣ - ΒΕΝΕΡΑΤΟΝ
- 36 ΣΠΗΛΑΙΩΤΙΣΣΗΣ - ΑΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
- 37 ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ - ΑΝΘΡΩΠΙΣ
- 38 ΦΟΥΝΤΑΔΩΝ
- 39 ΑΓΙΟΥ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ - ΜΑΡΙΔΑΚΙ
- 40 ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ - ΑΡΒΗ

- 41 ΑΓΙΑΣ ΜΟΝΗΣ - ΑΝΘ ΒΙΑΝΝΟΣ
- 42 ΒΙΔΙΑΝΗΣ
- 43 ΑΓΙΟΤΑΦΙΣΣΙΑΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ
- 44 ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ
- 45 ΑΡΕΤΙΟΥ
- 46 ΣΗΡΩΝ ΣΥΔΩΝ
- 47 ΠΕΡΑΜΠΕΛΛΑ
- 48 ΚΡΕΜΑΣΤΩΝ
- 49 ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ - ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
- 50 ΕΣΑΚΟΥΣΤΗΣ - ΜΑΛΕΣ
- 51 ΑΓΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ - ΑΜΜΟΥΔΑΡΑ
- 52 ΠΕΤΡΟΥΝΙΑΣ
- 53 ΑΓΙΑΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ
- 54 ΔΟΔΕΚΑ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ
- 55 ΠΑΛΙΝΟΥ - ΚΑΤΩ ΧΟΡΙΟΝ
- 56 ΑΓΙΑΣ ΦΩΤΙΝΗΣ - ΑΓΙΑ ΦΩΦΙΑ
- 57 ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ - ΚΑΦΑ
- 58 ΑΓΙΑΣ ΙΣΩΙΑΣ - ΕΤΙΑ
- 59 ΑΓΙΑΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ
- 60 ΑΓΙΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ

- 1 ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ - ΣΙΡΙΚΑΡΙ
- 2 ΣΩΤΗΡΟΣ - ΒΟΥΤΑΣ ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑΣ
- 3 ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ - ΔΡΥΣ
- 4 ΜΙΧΑΗΛ ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΥ - ΚΑΒΑΛΑΡΙΑΝΑ
- 5 ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΜΕΡΤΕ - ΡΟΔΟΒΑΝΙ
- 6 ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ - ΑΝΥΔΡΙ
- 7 ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ - ΜΟΝΗ ΚΑΜΠΑΝΟΥ
- 8 ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ - ΣΟΥΦΙΑ
- 9 ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΥ - ΣΠΗΛΙΑ ΚΙΣΣΑΜΟΥ
- 10 ΕΙΣΩΔΙΩΝ ΘΕΟΤΟΚΟΥ - ΣΠΗΛΙΑ ΚΙΣΣΑΜΟΥ
- 11 ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ - ΝΕΜΠΡΟΣ
- 12 ΜΙΧΑΗΛ ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΥ - ΝΕΜΠΡΟΣ
- 13 ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΟΥΦΟΥ - ΑΛΙΚΙΑΝΟΣ
- 14 ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ - ΑΛΙΚΙΑΝΟΣ
- 15 ΣΩΤΗΡΟΣ - ΦΟΥΡΝΕΣ
- 16 ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ - ΜΕΣΚΛΑ
- 17 ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΑΣ ΜΑΓΔΑΛΗΝΗΣ - ΧΑΝΙΑ
- 18 ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ - ΧΑΝΙΑ
- 19 ΑΓΙΟΥ ΡΟΚΚΟΥ - ΧΑΝΙΑ
- 20 ΑΓΙΟΥ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ - ΧΑΝΙΑ

- 21 ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ - ΑΠΤΕΡΑ
- 22 ΠΑΝΑΓΙΑΣ - ΑΛΙΚΑΜΠΟΣ
- 23 ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ - ΑΛΙΚΑΜΠΟΣ
- 24 ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ - ΜΑΖΑ
- 25 ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ - ΜΑΘΕΣ
- 26 ΑΓΙΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ - ΚΟΥΡΝΑ
- 27 ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ - ΚΟΜΗΤΑΔΕΣ
- 28 ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΝΑΣ - ΣΚΑΛΟΤΗ
- 29 ΠΡΟΗΤΟΥ ΗΛΙΟΥ - ΣΚΑΛΟΤΗ
- 30 ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ - ΣΠΗΛΙΑ
- 31 ΑΓΙΟΥ ΕΥΤΥΧΙΟΥ - ΧΡΟΜΟΝΑΣΤΗΡΙ
- 32 ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ - ΜΑΡΓΑΡΙΤΕΣ
- 33 ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ - ΜΑΡΓΑΡΙΤΕΣ
- 34 ΚΑΘΕΔΡΙΚΟΣ ΝΑΟΣ - ΕΠΙΣΚΟΠΗ
- 35 ΑΓΙΑΣ ΕΙΡΗΝΗΣ - ΑΕΣΟΣ
- 36 ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ - ΑΕΣΟΣ
- 37 ΑΓΙΑΣ ΑΝΝΗΣ - ΑΜΑΡΙ
- 38 ΠΑΝΑΓΙΑΣ - ΑΓΙΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ
- 39 ΑΓΙΟΥ ΦΑΝΟΥΡΙΟΥ - ΒΟΡΙΖΑ
- 40 ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ - ΜΑΤΑΛΑ

- 41 ΑΓΙΑΣ ΛΙΜΝΗΣ - ΑΓΙΟΙ ΔΕΚΑ
- 42 ΑΓΙΩΝ ΔΕΚΑ - ΑΓΙΟΙ ΔΕΚΑ
- 43 ΑΓΙΟΥ ΜΗΝΑ (ΜΕΓΑΛΗ) - ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ
- 44 ΑΓΙΟΥ ΜΗΝΑ (ΜΙΚΡΗ) - ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ
- 45 ΑΓΙΟΥ ΜΑΡΚΟΥ - ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ
- 46 ΑΓΙΟΥ ΤΙΤΟΥ - ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ
- 47 ΑΙΣΜΑΤΩΝ - ΓΙΟΥΧΤΑΣ
- 48 ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ - ΑΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
- 49 ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ - ΕΠΙΣΚΟΠΗ
- 50 ΑΓΙΟΥ ΦΩΤΕΙΝΗΣ ΚΑΙ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ - ΚΑΙΤΕΛΛΙ
- 51 ΑΦΕΝΤΗ ΧΡΙΣΤΟΥ - ΚΑΙΤΕΛΛΙ
- 52 ΑΓΙΟΥ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ - ΒΙΖΑΡΙΑΝΟ
- 53 ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΓΟΥΒΕΡΝΙΩΤΙΣΣΙΑΣ - ΠΟΤΑΜΙΣ
- 54 ΧΡΙΣΤΟΥ - ΠΟΤΑΜΙΣ
- 55 ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ - ΑΜΑΡΙΑΝΟ
- 56 ΑΓΙΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ - ΑΒΔΟΥ
- 57 ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ - ΑΒΔΟΥ
- 58 ΠΑΝΑΓΙΑΣ - ΛΟΓΓΑΡΙ ΚΡΙΤΙΣΣΑΣ
- 59 ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΚΕΡΑΣ - ΚΡΙΤΙΣΣΑΣ

ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ

- 1 ΕΛΥΡΟΣ
- 2 ΣΟΥΓΙΑ
- 3 ΜΕΣΚΛΑ
- 4 ΕΠΙΣΚΟΠΗ
- 5 ΓΟΥΔΕΛΙΑΝΑ
- 6 ΠΑΝΟΡΜΟΣ
- 7 ΒΙΖΑΡΙΟΝ
- 8 ΛΕΝΤΑΣ
- 9 ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
- 10 ΒΕΝΙΖΕΛΙΟΝ ΣΑΝΑΤΟΡΙΟΝ
- 11 ΧΕΡΙΣΟΝΗΣΟΣ
- 12 ΧΕΡΙΣΟΝΗΣΟΣ
- 13 ΟΛΟΥΣ
- 14 ΣΗΤΕΙΑ

- ΜΟΝΗ
- ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ
- ΛΕΙΨΑΝΑ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ
- ΤΕΜΕΝΟΣ
- Ο ΕΝΤΟΣ ΚΥΚΛΟΥ ΑΡΙΘΜΟΣ ΔΕΙΚΝΥΕΙ ΤΟ ΠΛΗΘΟΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑ ΝΟΤΟΓΡΑΦΙΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΕΝ ΚΑΛΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙ

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ: ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΛΟΥ ΔΕΙΚΝΥΕΙ ΤΗΝ ΤΑΞΙΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΟΣ ΕΙΣ ΕΚΑΣΤΟΝ ΘΕΜΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΩΣ. ΤΑ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΟΣ ΣΗΜΕΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ ΔΕΙΚΝΥΟΝΤΑΙ ΔΙΑ ΣΥΜΒΟΛΟΥ ΕΡΥΘΡΟΥ ΧΡΩΜΑΤΟΣ

0 5 10 15 20 25 50 Χλμ
ΚΛΙΜΑΞ 1 : 500.000

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ · ΕΝΕΤΙΚΑ · ΤΟΥΡΚΙΚΑ
ΜΟΝΑΙ · ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ · ΤΕΜΕΝΗ

β. Ἐκκλησῖαι :

Μεταξύ τοῦ πλήθους τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Κρήτης, διακρίνονται ὠρισμένα, αἱ ὁποῖαι προσφέρονται διὰ τουριστικὴν ἀξιοποίησιν, εἴτε λόγῳ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν μορφῆς, εἴτε λόγῳ τῶν τοιχογραφιῶν τῶν Βυζαντινῆς τέχνης, εἴτε λόγῳ τῶν Βυζαντινῶν ξυλογλύπτων, εἴτε τῶν Παλαιοχριστιανικῶν μωσαϊκῶν δαπέδων, εἴτε λόγῳ τῆς μακρᾶς ἱστορίας αὐτῶν καὶ τῶν ἀξιολόγων ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς λειψάνων, εἴτε ἀκόμη καὶ λόγῳ τῶν ἐν αὐταῖς εὑρισκομένων περιωνύμων εἰκόνων, ὡς εἶναι π.χ. ὁ Ἅγιος Μηνᾶς Ἑρακλείου.

Γενικῶς, τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐκκλησιῶν μετὰ τοιχογραφιῶν Βυζαντινῆς τέχνης, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται εἰς τὴν νῆσον, θὰ ἠδύνατο διὰ τῆς καταλλήλου προβολῆς νὰ ἀποβῆ σημαντικὸς παράγων εἰς τὴν προσέλκυσιν τουριστῶν. Κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν, ἠύξηθη εἰς σημαντικὸν βαθμὸν τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Βυζαντινὴν τέχνην, ἡ συγκέντρωσις δὲ τῶν ἀξιολόγων δειγμάτων αὐτῆς εἰς τὴν νῆσον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προσελκύσῃ σημαντικὸν ἀριθμὸν τουριστῶν.

Αἱ ἀξιόλογοι ἀπὸ τουριστικῆς σκοπιᾶς ἐκκλησῖαι κατετάγησαν εἰς δύο κατηγορίας :

Α' Κατηγορία

Αἱ ἐπιλεγεῖσαι ἀξιόλογοι ἐκκλησῖαι τῆς κατηγορίας ταύτης δεικνύνται δι' ἠριθμημένου ἐρυθροῦ συμβόλου ἐπὶ τοῦ Χάρτου 15, τοῦ ἀριθμοῦ παραπέμ-
ποντος εἰς Πίνακα εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ Χάρτου τούτου.

Ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐκκλησιῶν μὲ νωπογραφίας βυζαντινᾶς εἶναι αἱ εἰς τὴν περιοχὴν Παλαιοχώρας-Βουτᾶ-Καμπάνου εὑρισκόμεναι, αἱ τῆς Ἁνωπό-
λεως Σφακίων, αἱ τῆς Ἁβδοῦ Ἑρακλείου καὶ ἡ γνωστὴ «Παναγία ἡ Κερά»
τῆς Κριτσᾶς.

Β' Κατηγορία

Αἱ τῆς κατηγορίας ταύτης ἐπιλεγεῖσαι ἀξιόλογοι ἐκκλησῖαι δεικνύνται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Χάρτου 15 διὰ μέλανος συμβόλου.

Πέραν τῆς κατὰ τ' ἄνωτέρω κατατάξεως τῶν ἀξιολόγων ἐκκλησιῶν εἰς δύο κατηγορίας, κατὰ σειράν τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἐμελετήθησαν αἱ ἐκκλησῖαι καὶ κατὰ τὸ εἶδος ἐνδιαφέροντος, ὡς ἀκολουθῶς :

1. ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΜΕΤΑ ΝΩΠΟΓΡΑΦΙΩΝ 12ου-17ου ΑΙΩΝΟΣ : Εἶναι ἐγκατεσπαρμέναι καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον Ναοὶ καὶ Ναῦδρια τὰ ὁποῖα φέρουν νωπογραφίας τῆς ἐποχῆς τῆς Ἑνετοκρατίας, ἀνεγνωρισμένης ἀξίας. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος ὁ Ἰταλὸς Giuseppe Gerola κατέγραψεν 809 ἐξ αὐτῶν. Ὁ κ. Κ. Λασσιθιωτάκης, Νομομηχανικὸς Χανίων, προσέθεσεν εἰς τὸν μακρὸν αὐτὸν κατάλογον ἐτέρας 36. Ἐξ ὧν αὐτῶν, δύναται τις νὰ θεωρήσῃ περὶ τὰς 300 ὡς φερούσας νωπογραφίας ἐν καλῇ κατάστασει.

Αἱ συναντώμεναι νωπογραφίαι εἶναι ἐξαιρέτου τέχνης. Ἡ τεχνοτροπία τούτων προέρχεται ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας σχολῆς τῆς λεγομένης «Κρητικῆς Τέχνης», πολλὰ δειγμάτων τῆς ὁποίας ὑπάρχουν καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ὁ τύπος αὐτὸς τῆς θρησκευτικῆς εἰκονογραφίας ἤρχισε νὰ προσελκύῃ τὴν ἰδιαιτέραν προσοχὴν τοῦ Δυτικοῦ Κόσμου ἀπὸ τινῶν ἐτῶν. Εἰς τοῦτο συνέβαλε καὶ τὸ γεγο-

νὸς ὅτι μεταξύ τῶν εἰκονογράφων τῆς ἐποχῆς συγκατελέγετο καὶ ὁ μέγας Κρῆς ζωγράφος τοῦ 16ου αἰῶνος Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, γνωστὸς διεθνῶς ὡς El Greco.

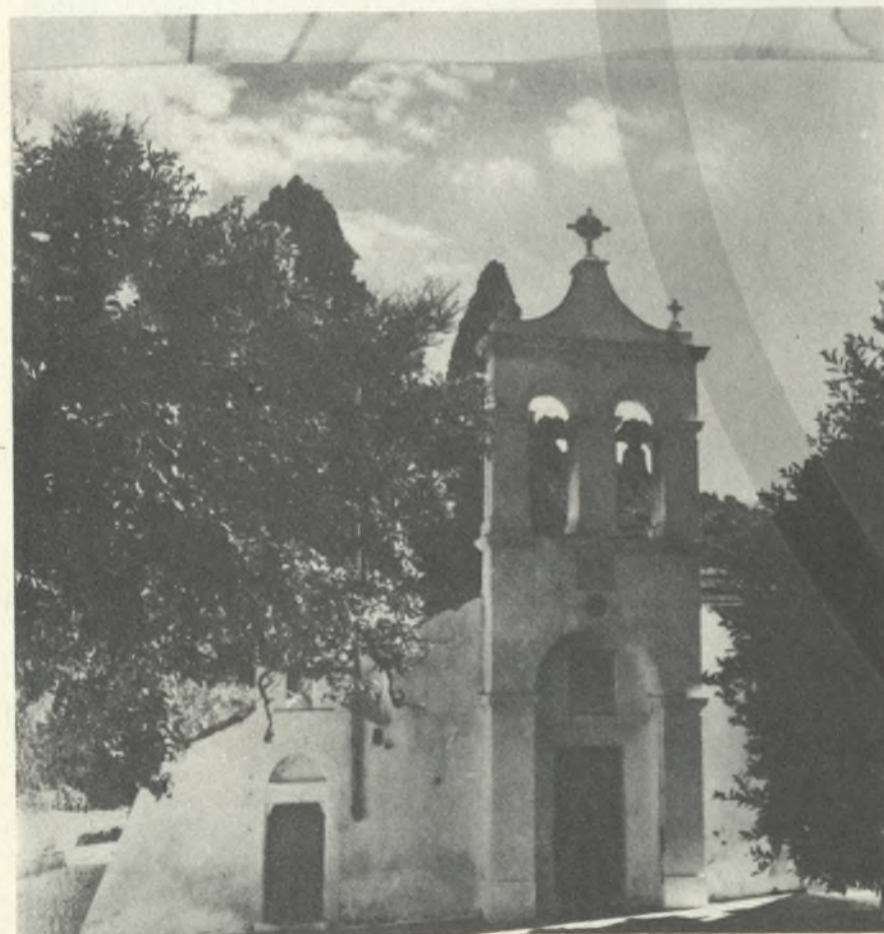
Ἐπιπλέον τότε πολλοὶ ἐξέχοντες ζωγράφοι εἰς τὴν νῆσον, ἔργα τῶν ὁποῖων δύναται νὰ ἀποθουμάσῃ τις σήμερον. Τὰ ἔργα τοῦ Γκρέκο φέρουν ἐμφανῶς τὴν ἐπίδρασιν τῆς πρώτης αὐτοῦ εἰς τὴν τέχνην μορφώσεως. Οἱ ναοί, περὶ ὧν ὁ λόγος, εὑρίσκονται διεσπαρμένοι καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον.

Εἰς τὸν ἀναφερθέντα Χάρτην 15 δεικνύεται δι' ἰδιαιτέρου συμβόλου καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀξιολόγων ἐκκλησιῶν ἐκάστης ἐπαρχίας, τῶν ὁποῖων αἱ νωπογραφίαι εὑρίσκονται σήμερον εἰς καλὴν κατάστασιν.

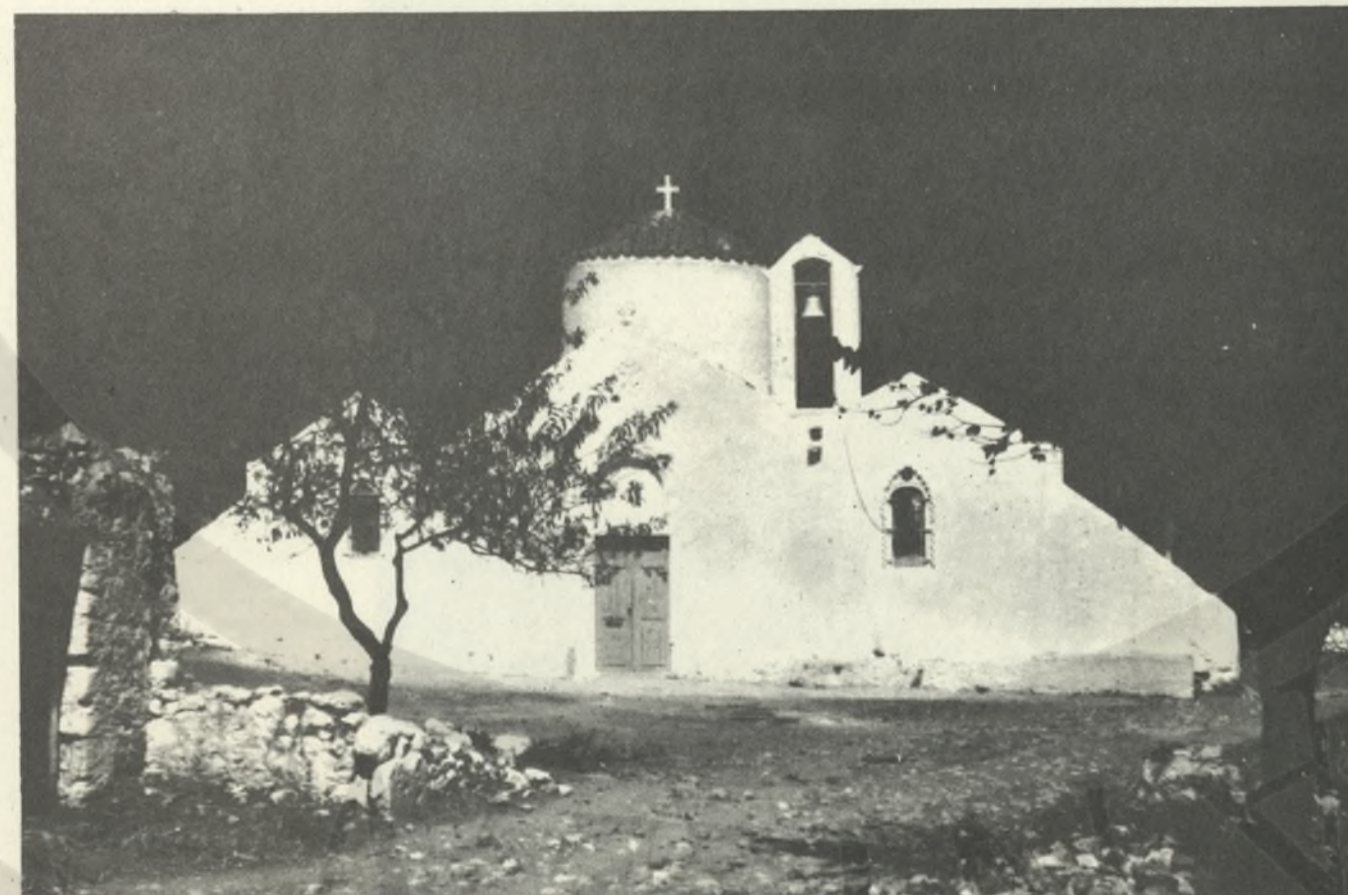
Ἡ ἀξιολόγησις τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας καὶ σπουδαιότητος τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἐκφεύγει τοῦ ἀντικειμένου τῆς παρούσης μελέτης.

2. ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑΙ ΒΑΣΙΛΙΚΑΙ : Εἰς τὴν Βυζαντινὴν (τὴν πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν κατακτήσεως τῆς νήσου) περίοδον ἀνήκουν αὐτὰ τὰ πρῶτα, χρονολογικῶς, λείψανα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἐξόχου τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος. Βλέπων τις τὰ ἐρείπια τῶν, ἀποθουμάζει τὰ ὠραιότατα πρῶτα χριστιανικὰ μωσαϊκὰ. Ἰδιαιτέρας μνείας ἀξίζουσιν τὰ ἐπιβλητικὰ ἐρείπια τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Τίτου εἰς Γόρτυνα καὶ τὰ μωσαϊκὰ δάπεδα τῶν Βασιλικῶν εἰς Σούγιαν, τὰ ὠραιότερα ἴσως ὅλης τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῶν εἰς παλαιοχριστιανικὰς βασιλικὰς ἀνευρεθέντων.

Ἐπὶ τοῦ Χάρτου 15 ἀντιδιεστάλησαν αὐταὶ δι' ἠριθμημένου συμβόλου, τοῦ ἀριθμοῦ ἀναφερομένου εἰς ἀντίστοιχον πίνακα εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ Χάρτου.

ΦΟΔΕΛΕ . ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΚΡΙΤΣΑ . " ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΚΕΡΑ "

ΑΓΙΑ ΜΑΡΙΝΑ . ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΜΟΧΟΣ, ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΜΟΝΗ ΤΟΠΛΟΥ, ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΑΓΙΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΣΦΑΚΙΩΝ

ΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟ

ΑΓΙΟΣ ΜΗΝΑΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
- ΕΙΚΟΝΕΣ -
(ΜΙΧΑΗΛ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ)

ΜΥΣΤΙΚΟΣ ΔΕΙΠΝΟΣ

ΠΡΟΣΚΥΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΜΑΓΩΝ

Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

ΝΩΙΝΩΝ

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑ (ΠΑΝΑΓΙΑ, ΑΝΙΣΑΡΑΚΗ ΚΑΝΤΑΝΟΥ)

ΑΓΙΟΙ (ΠΑΝΑΓΙΑ, ΑΝΙΣΑΡΑΚΗ ΚΑΝΤΑΝΟΥ)

ΧΑΝΙΑ, ΜΙΝΑΡΕΣ

γ. Τουρκικά Τεμένη :

Σώζονται όλιγα λείψανα Μουσουλμανικής θρησκείας, υπενθυμίζοντα την επί δύο και πλέον αιώνας τουρκικήν κατοχήν τῆς νήσου και δίδοντα ιδιαίτερον χρώμα περιβάλλοντος εἰς τινὰ σημεῖα αὐτῆς.

Ἐκ τούτων ἀναφέρονται :

Εἰς τὴν πόλιν τῶν **ΧΑΝΙΩΝ** :

1. **Τζαμί τοῦ Γιουσσοῦφ Πασᾶ** : Ἐπὶ Ἑνετοκρατίας ἦτο ναὸς τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου, ὁ μεγαλύτερος τῶν ναῶν τῆς νήσου καὶ ἐκ τῶν λαμπροτέρων ἐνετικῶν ἱνημείων. Οἱ Τοῦρκοι τὸν μετέτρεψαν εἰς Τζαμί. Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ τεμένου διασώζεται ὠραία τουρκικὴ κρήνη.

2. **Δύο Μιναρέδες** :

3. **Τέμενος** : Εὐρίσκεται εἰς τὸν παλαιὸν Ἑνετικὸν λιμένα. Εἰς τὴν μίαν πλευρὰν αὐτοῦ ὑπάρχουν τάφοι Τούρκων ἱερωμένων. Εἰς τὸ παρελθὸν ἐστεγάζετο εἰς αὐτὸ τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Χανίων.

4. **Μαυσωλεῖον τοῦ Χαμήτ Μπέη** :

Εἰς τὴν πόλιν τοῦ **ΡΕΘΥΜΝΟΥ** :

5. **Δύο Μιναρέδες** :

6. **Τέμενος με Μιναρέ** : Χρονολογούμενον ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος καλῶς διατηρημένον.

Εἰς τὴν πόλιν τοῦ **ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ** :

7. **Βαλιδὲ Τζαμί** :

Εἰς τὴν πόλιν τῆς **ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ**.

8. **Μιναρές** :

Τὰ Τουρκικὰ ταῦτα λείψανα σημειοῦνται ἐπίσης ἐπὶ τοῦ Χάρτου 15.

ΡΕΘΥΜΝΟΝ, ΤΕΜΕΝΟΣ ΜΕ ΜΙΝΑΡΕ

ΙΕΡΑΠΕΤΡΑ, ΜΙΝΑΡΕΣ ΚΑΙ ΚΡΗΝΗ

δ. Φρούρια και Όχυρώσεις:

Έκ τῆς μακρῆς (4ος-13ος αἰών μ. Χ.) περιόδου τῆς Βυζαντινῆς κυριαρχίας σώζονται σήμερα εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς νήσου ἐρείπια ὀχυρώσεων, μάρτυρες τῶν μακρῶν ἀγῶνων τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἐναντίον τῶν πάσης φύσεως ἐπιδρομῶν.

Έκ τῆς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν κατοχῆς (828-961 μ.Χ.) δὲν διασώζονται εἰμὴ ἐλάχιστα ἴχνη ὀχυρώσεων καὶ δὴ εἰς τὸ περίφημον τότε κέντρον πειρατείας τῆς Μεσογείου, τὴν πόλιν τοῦ Ἁρακλείου (Χάνδαξ).

Ἀντιθέτως, τὰ διατηρούμενα φρούρια, κάστρα καὶ ἐν γένει ὀχυρωματικὰ ἔργα τῶν Ἑνετῶν (1210-1696) εἶναι πᾶμπολλα, μεγάλου συνήθως μεγέθους καὶ δῶς ἰδιαίτερου χαρακτήρος. Διασώζονται ἐκ τῆς περιόδου ταύτης πολλὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα παλαιοῦ καὶ νέου (μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς πυρίτιδος) συστήματος. Τὰ τεῖχη τοῦ Ἁρακλείου καὶ γενικώτερον τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τῆς πόλεως ταύτης κατατάσσονται μεταξὺ τῶν ὀγκωδεστέρων τῆς Εὐρώπης. Ἡ Φορτέσσα δὲ τῆς Ρεθύμνου εἶναι τὸ μεγαλύτερον ὀχυρωματικὸν ἔργον τῆς Ἑλλάδος.

Τὰ λείψανα τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων τῆς νήσου εἶναι λίαν ἐντυπωσιακὰ καὶ συμβάλλουν τὰ μέγιστα εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ ἐτέρων ἐνδιαφερόντων εἰς τὴν νήσον. Ἐπὶ πλέον δημιουργοῦν ἕνα περαιτέρω δεσμὸν τῆς Κρήτης μὲ τὸ γνωστὸν εἰς τοὺς περισσοτέρους τῶν τουριστῶν, καὶ εἰδικῶς εἰς τοὺς ἐκ Δυτικῆς Εὐρώπης προερχομένους, μεσαιωνικὸν περιβάλλον. Κάστρα καὶ φρούρια ὑπάρχουν καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς Ἑλλάδος, ἐκτὸς δὲ τῆς Ρόδου, εἰς οὐδὲν ἄλλο σημεῖον τῆς Ἑλλάδος εὐρίσκονται συγκεντρωμένα τόσα δείγματα τῆς Ἑνετικῆς περιόδου, ὅσα εἰς Κρήτην καὶ εἰδικῶς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἁρακλείου.

Ἡ κατάσταση τῶν περισσοτέρων φρουρίων, κάστρων, τειχῶν, κλπ. εἶναι σχετικῶς καλὴ. Μὲ ἐλάχιστην δὲ προσπάθειαν (καθαρισμὸς τῶν ἐσωτερικῶν χώρων, ἐπισκευαί, κλπ.) πολλὰ ἀπὸ τὰ φρούρια θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ διαφόρους σκοποὺς, ἐν συναρτήσει μὲ τὸ πρόγραμμα τουριστικῆς ἀξιοποιήσεως τῆς νήσου.

Τὰ φρούρια καὶ ἐν γένει ὀχυρωματικὰ ἔργα δεικνύονται διὰ διαφόρων συμβόλων, ἀναλόγως τῆς τουριστικῆς σπουδαιότητος, εἰς τὸν Χάρτην 16. Τὰ κυριώτερα αὐτῶν εἶναι τὰ κάτωθι:

Α' Κατηγορία:

1. ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ:

1. **Τεῖχη:** Μεγαλειῶδες δείγμα μεσαιωνικῆς ὀχυρωματικῆς τέχνης. Ἡ κατασκευὴ τῶν ἤρχισε τὸ 1462 καὶ διήρκεσεν ἕνα αἶωνα. Συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν μεγαλυτέρων τοῦ εἶδους ἐν Εὐρώπῃ. Περικλείουν τὸ κύριον μέρος τῆς πόλεως. Τὸ πάχος τοῦ τείχους ὑπερβαίνει εἰς τινὰ σημεῖα τὰ 60 μέτρα. Φέρουν προστατευτικὸν πύργον. Δύο ἄθικτοι παλαιαὶ κρήναι. Ἀπὸ τουριστικῆς σκοπιᾶς σημεῖον ἐκτάκτου ἐνδιαφέροντος.

11. **Μεγάλος Κούλης:** Ἑνετικὸν φρούριον εἰς τὸν δυτικὸν λιμενοβραχίονα εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ἑνετικοῦ λιμένος. Ἐκτίσθη τὸ 1523-1540. Ἐσοχον καὶ ἐπιβλητικὸν μνημεῖον. Διώροφον, μετὰ 26 θαλάμων, ἐπιβλητικὸν κλιμακοστασίον καὶ ὀπλοστασίον τοῦ 16ου αἰῶνος κλπ. Ἐξαιρετὸν σημεῖον τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος.

111. Τεῖχη Ἀραβικά:

2. ΡΕΘΥΜΝΟΝ:

1. **Φορτέσσα:** Φρούριον ἐκ τῶν καλύτερον διατηρουμένων τῆς Ἑλλάδος. Τὸ μεγαλύτερον τοῦ εἶδους τοῦ ἐν Ἑλλάδι. ἤρχισε κτιζόμενον τὸ 1574 καὶ διήρκεσεν ἡ ἀνέγεισίς του ὀκτώ ἔτη.

Β' Κατηγορία:

3. **ΙΤΖΕΔΙΝ:** Τουρκικὸν φρούριον χρησιμοποιούμενον σήμερα ὡς φυλακὰ. Ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν ἀνέγεισί του ὕλικὸν ἀπὸ τὴν γειτονικὴν ἀρχαίαν πόλιν Ἀπτέρα. Θέα πρὸς τὸν κόλπον τῆς Σούδας καὶ τὰ περίξ τοπία πανοραμματικῇ.

4. **ΣΠΙΝΑΛΟΓΓΑ:** Ἑνετικὸν φρούριον ἐπὶ τῆς ὀμωνύμου βραχῶδους νησίδος εἰς τὸν κόλπον Μιραμπέλλου. Ἐκ τῶν σπουδαιότερων τοῦ εἶδους τοῦ εἰς τὴν Κρήτην. ἤρχισεν ἐγειρόμενον τὸ 1571 καὶ ἐπερατώθη μετὰ διετίαν. Συνδέεται μετὰ τῆς ξηρᾶς διὰ γραφικοῦ ἰσθμοῦ. Ἰσχυρὸν τεῖχος, ἀποθήκαι, δεξαμεναὶ ὕδατος καὶ ἄλλα οἰκοδομαὶ συμπληρῶνουν τὸ ἐντυπωσιακὸν αὐτὸ φρούριον.

5. **ΦΡΑΓΚΟΚΑΣΤΕΛΛΟ:** Φρούριον Ἑνετικὸν παλαιοῦ συστήματος, ἐκτίσθη τὸ 1371. Λίαν ἐντυπωσιακόν, εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Τόπος μὲ μυθολογίαν, ἱστορίαν, θρύλους, φυσικὰς παρὰ τὴν ἀκτὴν καλλονὰς καὶ πλησίον ἀμμόδους παραλίας.

6. ΧΑΝΙΑ:

1. **Ἐσωτερικὸν Τεῖχος:** Διὰ τούτου οἱ Ἑνετοὶ εἶχον ὀχυρώσει τὴν ἀκρόπολιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Κυδωνίας. Ἐκ τῶν ἑνδεκα πολεμικῶν πύργων του, μερικοὶ σώζονται ἀκόμη. Οἰκοδομήθη κατὰ τὸν 13ον αἶωνα ἐπὶ τῶν παλαιῶν Βυζαντινῶν τειχῶν. Διὰ τὴν οἰκοδομήσιν του ἐχρησιμοποιήθη ὕλικὸν ἐκ τῆς ἀρχαίας Κυδωνίας.

11. **Ἐξωτερικὸν Τεῖχος:** Τούτο ἤρχισε κτιζόμενον τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰῶνος. Περὶ αὐτὸ ἀνεσκάφη χάνδαξ μήκους 1.942 μέτρων, πλάτους 50 μέτρων καὶ βάθους 10 μέτρων. Τμήματα τοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους σώζονται μέχρι σήμερα μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ πύργος τοῦ Φιρκᾶ, ὅπου ὑψώθη ἡ σημεῖα τῆς Ἐπαναστάσεως τὸ 1913.

111. **Καστέλλι:** Ἐρείπια παλαιοῦ φρουρίου εἰς τὸ τεῖχος τῆς παλαιᾶς πόλεως.

7. **ΓΡΑΜΒΟΥΣΑ:** Μέγα Ἑνετικὸν φρούριον ἐπὶ τῆς ὀμωνύμου νησίδος. Ὅμοιον μετὰ τῶν φρουρίων τῆς Σούδας (νησίδος) καὶ Σπιναλόγγας παρεδόθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν εἰς τοὺς Τούρκους, ἑκατὸν καὶ πλέον ἔτη μετὰ τὴν κατάληψιν ὑπ' αὐτῶν τῆς ὑπολοίπου Κρήτης.

8. **ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑ:** Τὸ Ἑνετικὸν φρούριον τῆς Παλαιοχώρας εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς μικρᾶς χερσονήσου, δεσπόζει ἐπὶ τῆς περιοχῆς, τὰ τεῖχη δὲ αὐτοῦ καλύπτουν ἕκτασιν 30 περίπου στρεμμάτων. Χρηζέει ἀναστηλώσεως καὶ καθαρισμοῦ. Ἐκ τοῦ φρουρίου ὑπάρχει πανοραμματικὴ θέα πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς.

9. **ΧΩΡΑ ΣΦΑΚΙΩΝ:** Παλιὸν μικρὸν καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένον φρούριον, ἐπὶ τῆς κορυφῆς λόφου, μὲ ὠραιστάτην θέαν πρὸς τὴν Χώραν Σφακίων καὶ πρὸς τὰς ἀποκρήμους καὶ βραχῶδεις ἀκτὰς γενικῶς.

10. **ΡΟΚΚΑ (Τέμενος ἢ Κανλί Καστέλλι):** Παλιὸν ὀχυρὸν, ὕψωμα τὸ ὁποῖον ἐπέλεξεν ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ Χάνδακος, διὰ τὴν ἀνέγεισιν τοῦ νέου κάστρου. Ἀπώτερος σκοπὸς τοῦ Φωκᾶ ἦτο ἡ μεταφορὰ τοῦ Χάνδακος εἰς τὴν θέσιν αὐτήν. Οἱ Ἑνετοὶ ἀπέδωσαν μεγίστην σημασίαν εἰς τὸ φρούριον, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπεσκέυασαν. Μεταξὺ τῶν ἐρειπίων σώζονται καὶ ὑπολείμματα πέντε ἐκκλησιῶν, δεξαμεναὶ καὶ ἄλλα κτίσματα.

11. **ΙΕΡΑΠΕΤΡΑ:** Μικρὸν Ἑνετικὸν φρούριον, τὰ τεῖχη τοῦ ὁποῖου διατηροῦνται εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Εὐρίσκεται εἰς τὸ νοτιώτερον σημεῖον τῆς πόλεως πλησίον τῆς παλαιᾶς συνοικίας. Εἶναι ὀρθογώνιον, διαστάσεων 50 Χ 25 μέτρων.

12. **ΣΗΤΕΙΑ:** Μικρὸν φρούριον, ἐπὶ λόφου δεσπόζοντος τῆς πόλεως.

Ἐπὶ πλέον τῶν ἀνωτέρω, ἐνετοπίσθησαν ἑτεροὶ 51 τοποθεσίαι τῆς νήσου, ὅπου εὐρίσκονται λείψανα ὀχυρωματικῶν ἔργων τῶν Βυζαντινῶν, Ἀράβων, Ἑνετῶν καὶ Τούρκων. Τὰ ἄνω σημεῖα ἐμφανίζονται δι' ἠριθμημένων συμβόλων εἰς τὸν Χάρτην 16, οἱ ἀριθμοὶ δὲ παραπέμπουν εἰς κατάλογον τῶν τοποθεσιῶν εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ Χάρτου.

ΓΡΑΜΒΟΥΣΑ

ΚΑΣΤΡΟ ΜΙΡΑΜΠΕΛΛΟΥ

ΤΕΙΧΗ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

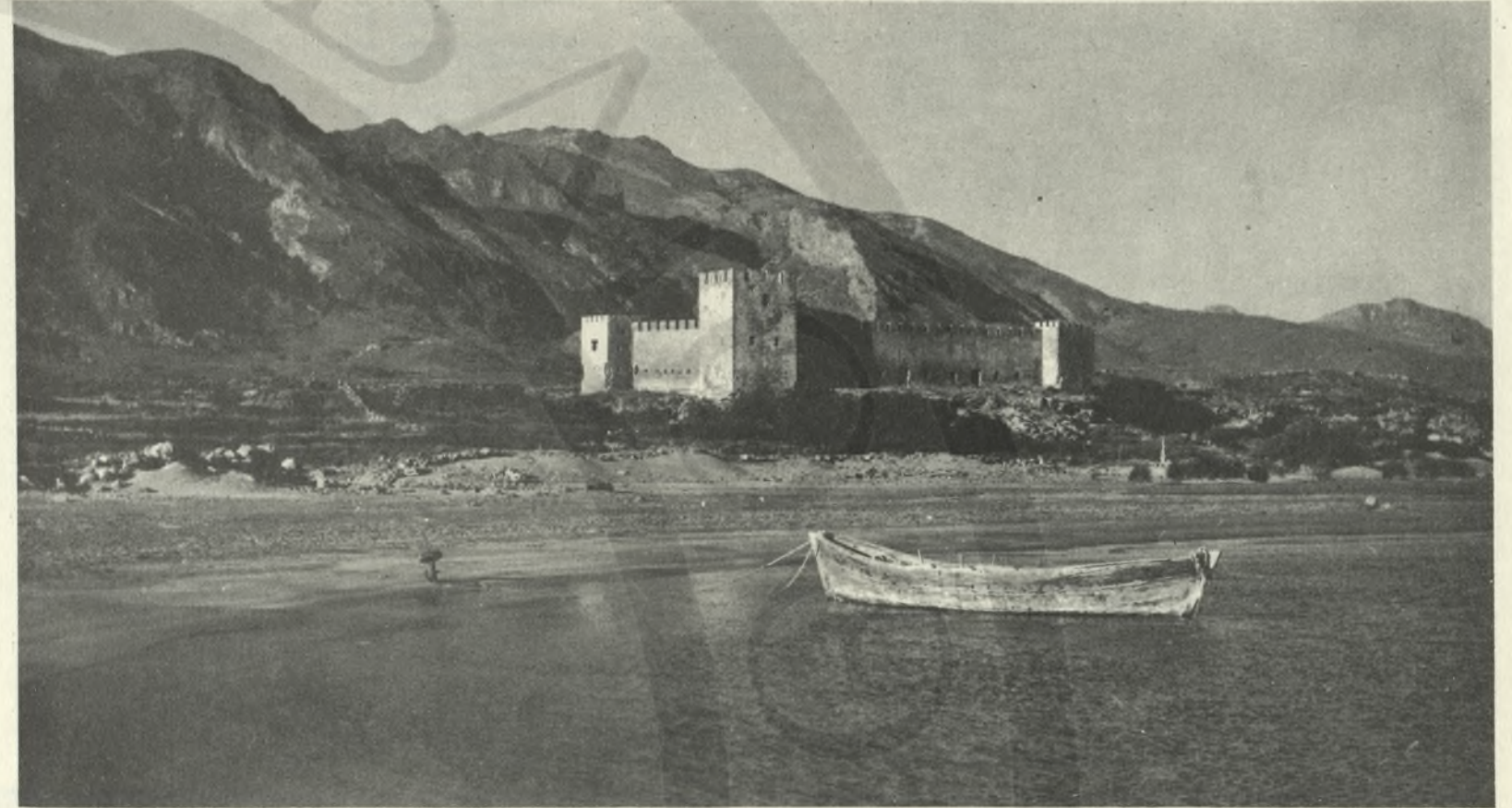
ΜΕΓΑΛΟΣ ΚΟΥΛΕΣ

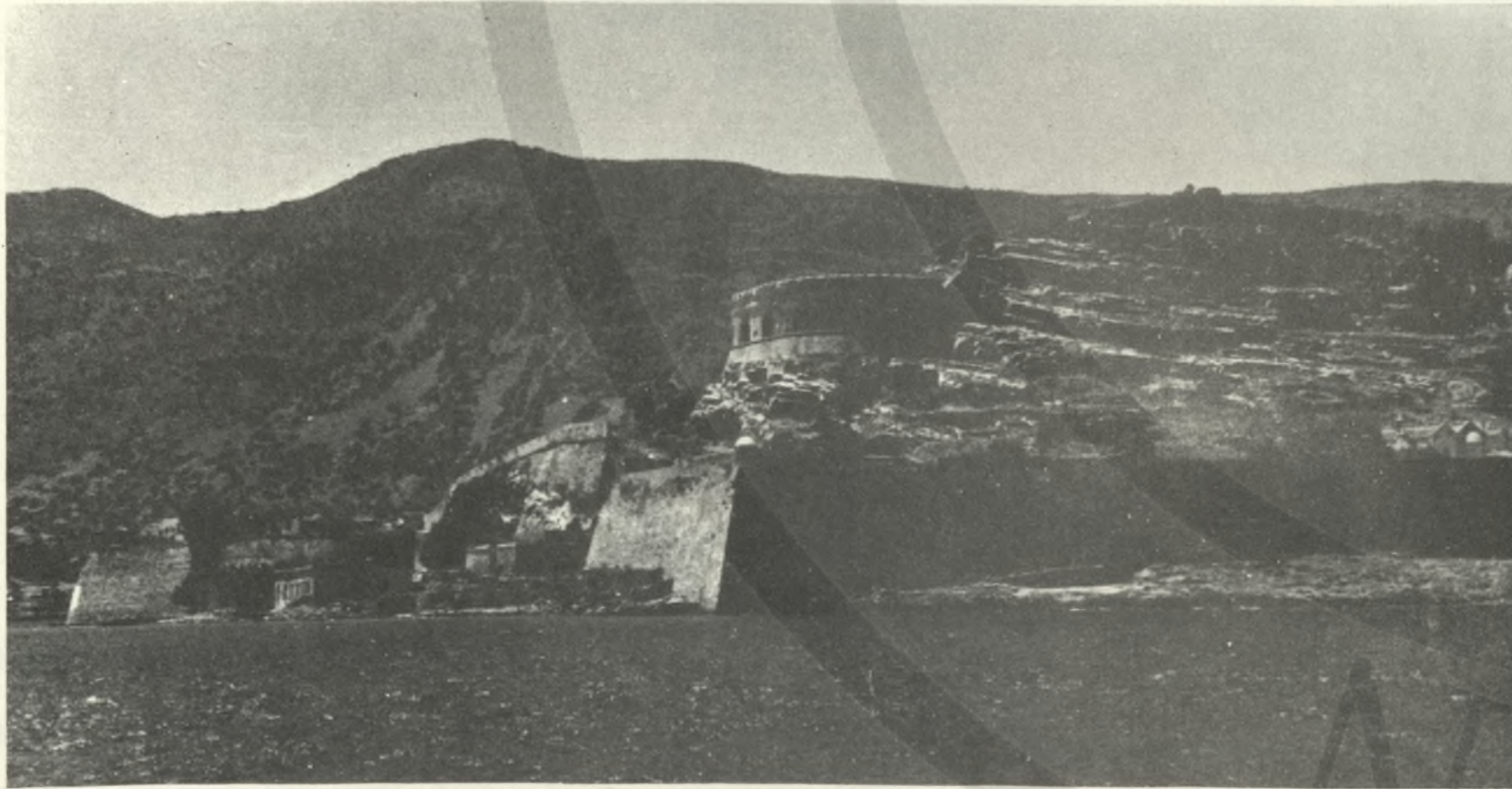
ΦΟΡΤΕΣΑ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

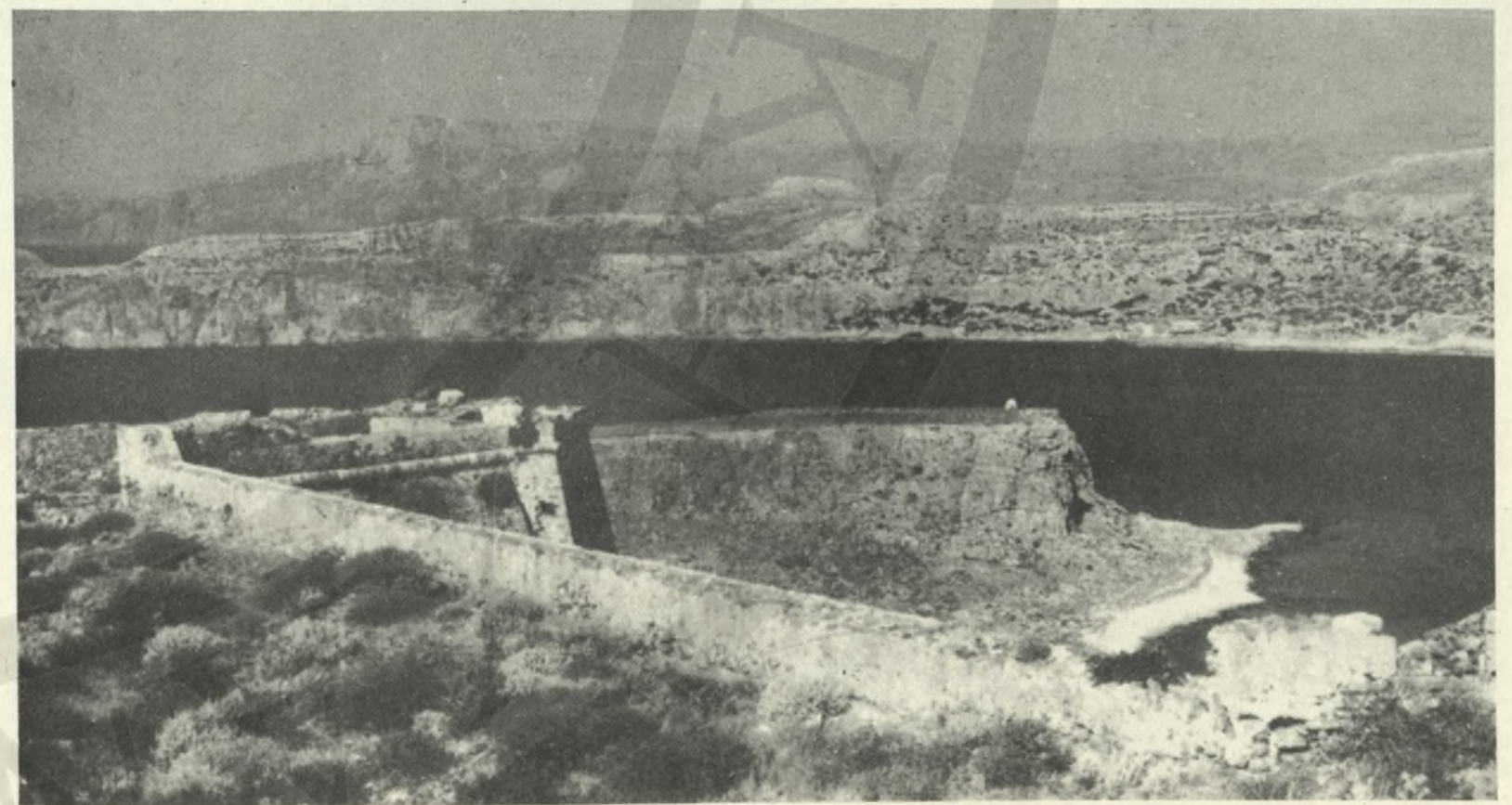
ΡΕΘΥΜΝΟΝ

ΦΡΑΓΚΟΚΑΣΤΕΛΛΟ

ΣΠΙΝΑΛΟΝΓΚΑ

ΓΡΑΜΒΟΥΣΑ

ΦΡΟΥΡΙΑ & ΚΑΣΤΕΛΛΙΑ

1 ΚΑΣΤΕΛΛΙ	18 ΓΕΩΡΓΙΟΥΠΟΛΙΣ	35 ΧΑΡΑΚΑΣ
2 ΠΟΛΥΡΡΗΝΙΑ	19 ΑΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ	36 ΚΑΣΤΕΛΙΑΝΑ
3 ΚΑΛΑΘΕΝΕΣ	20 ΝΕΥΣ ΑΜΑΡΙ	37 ΓΑΛΑΤΑΙ
4 ΜΑΛΑΘΥΡΟΣ	21 ΕΛΕΥΘΕΡΝΑ	38 ΚΑΣΤΕΛΛΙ
5 ΚΙΣΣΟΠΕΤΡΑ	22 ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ	39 ΛΥΤΤΟΣ
6 ΠΥΡΓΟΣ	23 ΑΣΟΣ	40 ΚΕΡΑΤΟΝ
7 ΓΕΡΑΝΙΟΝ	24 ΠΥΡΓΙΟΤΙΣΣΑ	41 ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
8 ΘΟΔΩΡΟΥ ΝΗΣΟΣ	25 ΚΑΛΟΙ ΛΙΜΕΝΕΣ	42 ΤΖΕΡΜΙΑΔΩ
9 ΒΑΡΥΠΕΤΡΟ	26 ΓΟΡΤΥΣ	43 ΚΑΣΤΕΛΛΟΣ
10 ΑΓΙΑ ΡΟΥΜΕΛΗ	27 ΚΕΡΑΜΟΥΤΣΙ	44 ΜΕΣΑ ΛΑΣΗΘΙ
11 ΛΟΥΤΡΟΝ	28 ΠΑΛΑΙΟΚΑΣΤΡΟΝ	45 ΚΑΣΤΕΛΛΙ
12 ΚΥΡΙΑΚΟΣΕΛΙΑ	29 ΚΑΡΤΕΡΟΣ	46 ΦΟΥΡΝΗ
13 ΣΤΥΛΟΣ	30 ΝΕΑ ΦΟΡΤΕΤΣΙΑ	47 ΚΕΦΑΛΙ
14 ΑΠΤΕΡΑ	31 ΑΝΘ ΦΟΡΤΕΤΣΙΑ	48 ΑΡΧΟΝΤΙΚΑ
15 ΣΟΥΔΑ ΝΗΣΟΣ	32 ΠΕΖΑ ΣΚΑΛΙ	49 ΓΡΑΣ
16 ΑΠΙΚΟΡΝΟ	33 ΜΕΛΕΣΣΙΣ	50 ΛΙΟΠΕΤΡΟΝ
17 ΒΡΥΣΣΙΣ	34 ΨΗΛΟ ΚΑΣΤΕΛΛΙ	51 ΠΑΛΑΙΚΑΣΤΡΟΝ

ΟΜΑΔΕΣ ΟΙΚΙΩΝ

1 ΑΓΙΑ ΜΑΡΙΝΑ	16 ΑΚΟΥΜΙΑ
2 ΝΕΡΟΚΟΥΡΟΥ	(ΚΛΟΥΣΙΑ)
3 ΛΟΥΤΡΟΝ	(ΤΡΑΒΙΖΙΑΝΑ)
4 ΚΕΦΑΛΑΣ	17 ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ ΜΟΝΗ (ΣΟΠΑΤΕΡΑ)
5 ΕΠΙΣΚΟΠΗ	18 ΚΟΥΣΙΣ (ΚΟΥΡΜΟΥΛΙ)
6 ΑΡΓΥΡΟΥΠΟΛΙΣ	19 ΒΟΡΟΙ
7 ΖΟΥΡΙΔΙΟΝ	20 ΡΟΓΔΙΑ
8 ΑΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ	21 ΕΛΙΑ
9 ΑΤΣΙΠΟΠΟΥΛΟΝ	22 ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟ ΧΟΡΙΟ
10 ΓΙΑΝΝΟΥΔΙΟΝ	23 ΜΑΓΟΥΛΑΣ
11 ΜΑΡΟΥΛΑΣ	24 ΜΕΣΑ ΛΑΣΗΘΙ
12 ΠΗΓΗ	25 ΜΑΛΕΣ (Τ' ΑΡΧΟΝΤΙΚΑ)
13 ΜΕΡΟΝΑΣ	26 ΚΡΙΤΣΑ (ΨΗΛΑ ΑΡΧΟΝΤΙΚΑ)
14 ΜΑΡΓΑΡΙΤΕΣ	27 ΓΙΑΝΝΙΤΣΙ
15 ΕΠΙΣΚΟΠΗ	28 ΕΤΙΑ (ΝΤΕΥΜΕΤΖΙ)
16 ΑΝΘ ΜΟΥΛΙΑ	
17 ΒΕΝΕΡΑΤΟΝ	
18 ΓΑΛΙΠΕ	
19 ΠΑΤΙΔΕΡΟΣ	
20 ΑΛΗΤΣΑΝΗ	
21 ΑΧΕΝΤΡΙΑΣ	
22 ΑΝΘ ΒΙΑΝΝΟΣ	
23 ΕΞΟ ΜΟΥΛΙΑΝΑ	

ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΑ ΚΤΙΡΙΑ

1 ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (ΚΑΛΛΕΡΓΗ)	15 ΑΡΧΟΥΛΙΟΝ
2 ΔΡΑΠΑΝΙΑΣ (ΚΛΟΥΣΙΑ)	16 ΑΚΟΥΜΙΑ
3 ΚΟΚΚΙΝΟ ΜΕΤΟΧΙ (ΤΡΑΒΙΖΙΑΝΑ)	17 ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ ΜΟΝΗ (ΣΟΠΑΤΕΡΑ)
4 ΣΑΝΕΚΙΑΝΑ - ΡΟΔΩΠΟΥ	18 ΚΟΥΣΙΣ (ΚΟΥΡΜΟΥΛΙ)
5 ΚΑΛΑΘΕΝΕΣ	19 ΒΟΡΟΙ
6 ΕΛΟΣ ΚΙΣΣΑΜΟΥ (ΚΑΛΛΕΡΓΗ)	20 ΡΟΓΔΙΑ
7 ΠΑΛΗΝ ΡΟΥΜΑΤΑ (ΡΕΝΙΕΡΗ)	21 ΕΛΙΑ
8 ΒΟΥΚΟΛΙΕΣ	22 ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟ ΧΟΡΙΟ
9 ΣΑΜΟΥΔΟΧΩΡΙΟΝ	23 ΜΑΓΟΥΛΑΣ
10 ΔΑΙΚΙΑΝΟΣ (ΜΠΕΛΗΤΙΚΑ)	24 ΜΕΣΑ ΛΑΣΗΘΙ
11 ΕΜΠΡΟΣΠΕΡΟΣ (ΛΙΟΝΗΔΩΝ)	25 ΜΑΛΕΣ (Τ' ΑΡΧΟΝΤΙΚΑ)
12 ΜΟΥΝΤΡΟΣ	26 ΚΡΙΤΣΑ (ΨΗΛΑ ΑΡΧΟΝΤΙΚΑ)
13 ΓΕΡΑΝΙΟΝ	27 ΓΙΑΝΝΙΤΣΙ
14 ΠΙΚΡΗ (ΚΛΑΟΥΝΤΙΟ)	28 ΕΤΙΑ (ΝΤΕΥΜΕΤΖΙ)

ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΑ ΚΤΙΡΙΑ

1 ΚΑΒΟΥΣΙ	24 ΠΙΚΡΗ
2 ΚΑΜΑΡΤΙΟΣ	25 ΣΚΟΥΛΟΥΦΙΑ
3 ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ	26 ΛΑΓΚΑ
4 ΔΡΑΠΑΝΙΑΣ	27 ΜΕΛΙΣΣΟΥΡΓΑΚΙ
5 ΠΕΡΒΟΛΑΚΙΑ	28 ΛΙΑΚΕΙΣ
6 ΠΥΡΓΟΣ ΚΙΣΣΑΜΟΥ	29 ΔΑΦΝΕΔΕΙΣ
7 ΒΟΥΚΟΛΙΕΣ	30 ΒΕΝΙΟΝ
8 ΧΑΡΒΑΤΑ	31 ΒΡΥΣΣΙΣ
9 ΡΟΔΩΠΟΥ	32 ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙΟΝ
10 ΚΟΝΤΟΜΑΡΙΟΝ	33 ΒΙΣΤΑΓΗ
11 ΑΝΟΠΟΛΙΣ	34 ΒΙΖΑΡΙΟΝ
12 ΧΟΡΑ ΣΦΑΚΙΩΝ	35 ΜΟΥΡΤΣΕ
13 ΝΕΟΧΩΡΙ	36 ΚΟΥΡΟΥΤΣΕ
14 ΑΛΙΚΑΜΠΟΣ	37 ΜΟΝΟΧΩΡΟΝ
15 ΚΕΦΑΛΑΣ	38 ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
16 ΕΞΟΠΟΛΙΣ	39 ΡΑΠΤΗΣ
17 ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	40 ΓΚΑΓΚΑΛΕΣ
18 ΚΑΛΟΝΥΚΤΗΣ	41 ΜΕΓΛΗΝ ΕΡΥΣΗ
19 ΑΝΘ ΒΑΛΙΑΜΟΝΕΡΟ	42 ΑΓΙΑ ΒΑΡΒΑΡΑ
20 ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ	43 ΠΡΕΒΕΛΙΑΝΑ
21 ΓΕΡΑΝΙΟΝ	44 ΣΙΝΑΠΙΟΝ
22 ΑΤΣΙΠΟΠΟΥΛΟΝ	45 ΑΓΙΟΣ ΜΥΡΩΝ
23 ΑΜΝΑΤΟΣ	

46 ΠΥΡΓΟΣ	61 ΕΞΟ ΜΟΥΛΙΑΝΑ
47 ΚΕΦΑΛΑΔΟΣ	62 ΛΙΘΙΝΕΣ
48 ΠΥΡΑΘΙΟΝ	63 ΧΑΝΔΡΑΣ
49 ΓΟΥΔΕΤΣΙΟΝ	64 ΠΡΑΙΣΙΣ
50 ΕΠΙΑΝΘ ΒΑΘΕΙΑ	65 ΖΟΥ
51 ΧΑΡΑΣΙΟΝ	66 ΡΕΤΡΑΣ
52 ΘΡΑΥΜΑΝΟΝ	67 ΠΟΜΠΙΑ
53 ΧΟΝΔΡΟΣ	
54 ΑΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ	
55 ΜΑΛΕΣ	
56 ΑΝΑΤΟΛΗ	
57 ΚΑΛΑΜΑΘΚΑ	
58 ΚΡΙΤΣΑ	
59 ΣΦΑΚΑ	
60 ΤΟΥΡΛΟΤΗ	

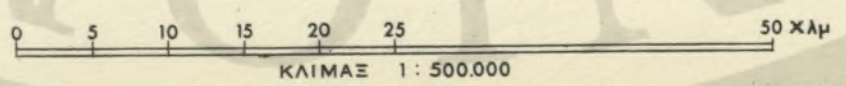

ΦΡΟΥΡΙΟΝ • ΚΑΣΤΕΛΛΙΟΝ

ΟΜΑΔΕΣ ΟΙΚΙΩΝ

ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΟΝ ΚΤΙΡΙΟΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ: ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΛΟΥ ΔΕΙΚΝΥΕΙ ΤΗΝ ΤΑΞΙΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΟΣ ΕΙΣ ΕΚΑΣΤΟΝ ΘΕΜΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΩΣ. ΤΑ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΟΣ ΣΗΜΕΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ ΔΕΙΚΝΥΟΝΤΑΙ ΔΙΑ ΣΥΜΒΟΛΩΝ ΕΡΥΘΡΟΥ ΧΡΩΜΑΤΟΣ.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ • ΕΝΕΤΙΚΑ • ΤΟΥΡΚΙΚΑ
ΦΡΟΥΡΙΑ • ΚΑΣΤΕΛΛΙΑ • ΚΤΙΡΙΑ

ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΚΡΗΝΗ, ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ

ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΚΡΗΝΗ, ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ

ε. Δημόσια Κτίρια, Ἀρχοντικά, Οἰκίαι, Κρήναι :

Πλὴν τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων, διασώζονται εἰς διάφορα σημεῖα τῆς νήσου μεμονωμένα κτίσματα, τῆς Ἑνετικῆς κυρίως ἐποχῆς, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων εἰς κακὴν κατάστασιν. Εἰς πολλὰ κτίρια μεταγενεστέρως κατασκευῆς ἔχει γίνῃ χρῆσις ὑλικῶν κατεδαφισθέντων κτισμάτων τῆς Ἑνετικῆς περιόδου, με ἀποτέλεσμα νὰ ὑπάρχουν σήμερον, π. χ., Ἑνετικαὶ θύραι ἢ παράθυρα εἰς τουρκικὰ σπίτια.

Ὅμαδες Ἑνετικῶν οἰκιῶν, εἰς καλὴν κατάστασιν ὑπάρχουν εἰς τὰ Χανιά, καὶ ἰδίως πέριξ τοῦ παλαιοῦ Ἑνετικοῦ λιμένος, μετὰ τοῦ ὁποίου συνθέτουν μίαν εἰκόνα μεγάλης γραφικότητος.

Κτίσματα τῆς τουρκικῆς ἐποχῆς ὑπάρχουν εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς νήσου. Μεμονωμένα, οὐδὲν προσφέρουν στοιχεῖον τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος. Εἰς ὠρισμένα δὲ σημεῖα, ὡς π. χ. εἰς τὴν τουρκικὴν συνοικίαν τῆς Ρεθύμνου ἢ τῶν Χανίων, τὸ σύμπλεγμα τῶν παλαιῶν Τουρκικῶν οἰκιῶν καὶ τὰ στενὰ σοκκάκια τῶν Τουρκικῶν συνοικιῶν, δημιουργοῦν ἀτμόσφαιραν Ἀνατολῆς, ἀκρῶς γραφικὴν.

Συστηματικὴ καὶ ἐξαντλητικὴ ἔρευνα τοῦ ὅλου θέματος, ὡς μὴ ἀποτελοῦσα μέρος τοῦ ἀντικειμένου τῆς παρούσης μελέτης, δὲν ἐγένετο. Ἑνετοπίσθησαν ὁμως τὰ κυριώτερα τῶν ὑπαρχόντων κτισμάτων, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς καταλλήλου ἐπισκευῆς, ἀναστηλώσεως καὶ προβολῆς θὰ ἠδύναντο νὰ ἀξιοποιηθοῦν τουριστικῶς.

Τὰ σημαντικώτερα κτίσματα ἢ ὁμάδες κτιρίων δεικνύονται εἰς τὸν Χάρτην 16 διὰ διαφόρων συμβόλων, ἀναλόγως τῆς τουριστικῆς των ἀξίας.

Τὰ κυριώτερα τούτων εἰς τὰς τρεῖς κυριωτέρας πόλεις τῆς νήσου (Χανιά, Ρεθύμνον καὶ Ἡράκλειον) εἶναι τὰ κάτωθι :

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ, ΚΡΗΝΗ ΜΟΡΟΖΙΝΗ

1. **ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ**: Ξηραίνει μεγάλων τινων μεσαιωνικῶν κτισμάτων, δὲν διεσώθησαν εἰς τὴν πόλιν ὁμάδες οἰκιῶν προσδίδουσαι χαρακτήρα καὶ ἀτμόσφαιραν. Ἀξιωματικῶντα ἴσως εἶναι μόνον τὰ τουρκόσπιτα τῆς περιοχῆς Λάκκου. Ἀντιθέτως, ὑπάρχουν εἰς τὴν πόλιν διάφορα μεμονωμένα μὲν, ἀλλὰ μεγάλα καὶ ἀξιόλογα κτίρια, ὅπως τὸ **Δημαρχεῖον**, ἡ συνεχόμενη **Ἑνετικὴ Λέσχη (Λότζια)**, ἡ ὁποία ἀναστηλώνεται σήμερον, ὡς καὶ διάφοροι ἀποθήκαι, νεώρια, κλπ., πλησίον τοῦ παλαιοῦ Ἑνετικοῦ λιμένος.

Εἰς τὸ Ἡράκλειον, εὐρίσκονται διάφοροι Ἑνετικαὶ κρήναι, μεταξύ τῶν ὁποίων ἡ **Κρήνη Μοροζίνη** (τῶν Λεόντων), κατασκευασθεῖσα τὸ 1629 ὑπὸ τοῦ Ἑνετοῦ Διοικητοῦ τῆς νήσου Φραγκίσκου Μοροζίνη. Ἡ κρήνη αὕτη εἶναι ἕξοχον ἔργον, ἀντιπροσωπευτικὸν τῶν καλλιτέρων δειγμάτων τῆς Ἑνετικῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς, εὐρίσκεται δὲ εἰς μίαν τῶν κεντρικωτέρων πλατειῶν τῆς πόλεως.

Ἄλλα ὠραῖα Ἑνετικὰ κρήναι εἰς Ἡράκλειον εἶναι ἡ Bembo (San Salvator), 1588, ἡ Κρήνη Priuli (Ντελί Μάρκου), κτισθεῖσα τὸ 1666, ἡ Strata Larga, ἡ Κρήνη Orti, ἡ Κρήνη Molo καὶ ἡ Κρήνη τῶν Ἑβραίων.

ΥΠΟΔΕΙΜΜΑ ΣΕΡΑΓΙΟΥ . ΗΡΑΚΛΕΙΟ

2. **ΡΕΘΥΜΝΟΝ**: Ἡ πόλις τοῦ Ρεθύμνου εἶναι ἡ ἔχουσα τὸν πλέον «μεσαιωνικόν» χαρακτήρα. Εἰς αὐτὴν διακρίνονται Βενεσιάνικα Ἀρχοντικά μὲ πολλοὺς ὀρόφους, σκαλιστὰ θυρώματα, κομψὰ παράθυρα, οἰκόσημα, ἐπιγραφάς, κλπ., ὡς καὶ πολλὰ τουρκικὰ οἰκία μὲ ξύλινα σκεπαστὰ μπαλκόνια. Οἱ δρόμοι τῆς παλαιᾶς πόλεως ἔχουν καταστήματα μὲ ἀψιδωτὰς στέγας, κρήνας, κλπ. Εἰς Ρέθυμνον εὐρίσκεται ἐπίσης ἡ παλαιὰ **Ἑνετικὴ Λέσχη (Λότζια)**, εἰς τὴν ὁποίαν στεγάζεται σήμερον τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον, ὡς καὶ ἡ **Ἑνετικὴ Κρήνη Arimondi**.

3. **ΧΑΝΙΑ**: Μέχρι πρό τινος ὑπῆρχεν εἰς τὴν πόλιν τῶν Χανίων, σχεδὸν ἄθικτος, ἡ παλαιὰ συνοικία τοῦ Τόπ-Χανά μὲ πλῆθος οἰκιῶν τῆς Ἑνετικῆς καὶ τῆς μετέπειτα τουρκικῆς περιόδου. Ὀλόκληρος ἡ ἐντὸς τῶν τειχῶν περιοχή, ἀπὸ τῆς κεντρικῆς ἀγορᾶς μέχρι τοῦ παλαιοῦ λιμένος, εἶναι ἀξιόλογον δεῖγμα παλαιᾶς Ἑνετικῆς πόλεως. Πολλὰ ὅμως ἐκ τῶν παλαιῶν οἰκιῶν ἔχουν κατεδαφισθῆ καὶ εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν ἀνεγείρονται νέα καὶ συνήθως ἀκαλαίσθητα οἰκοδομήματα. Ἡ περιοχή τοῦ παλαιοῦ Ἑνετικοῦ λιμένος παραμένει ἄθικτος μὲ ὠραιότατα Ἑνετικὰ οἰκήματα, ἀρχοντικά τῆς ἐποχῆς.

ΚΟΝΑΚΙ . ΗΡΑΚΛΕΙΟ

Εἰς διάφορα σημεῖα τῆς πόλεως διακρίνονται ἐπίσης ὁ **Ναὸς τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου**, εἰς τὸν ὁποῖον στεγάζεται σήμερον τὸ ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον, τὸ **Ἑνετικὸν Ἀρχεῖον**, τὰ **Ἑνετικὰ Νεώρια** (Ἀρσενάλι), ὁ Μέγας Ναύσταθμος τῶν Ἑνετῶν ἀποπερατωθεὶς τὸ 1497 μὲ 23 μεγάλας θολωτὰς ἀψίδας ἐκ τῶν ὁποίων σώζονται εἰς καλὴν κατάστασιν αἱ ἐπτὰ, ἡ **Ἑνετικὴ Λέσχη (Λότζια)** ὁ **Πυλὼν τοῦ Ρενιέρη** μὲ ἐπιγραφὴν (1608) καὶ οἰκόσημον τοῦ οἴκου τῶν Ρενιέρη, Πυριτιδαποθήκαι, τὸ **Ἑνετικὸν κανονιστάσιον (Λάντο)**, ὁ **Ἑνετικὸς λιμενοβραχίον**, κλπ.

Ἐπὶ πλέον τῶν εἰς τὰς τρεῖς αὐτὰς πόλεις Ἑνετικῶν καὶ Τουρκικῶν κτισμάτων, εὐρίσκονται ἐγκατεσπαρμένα εἰς ὀλόκληρον τὴν νήσον μεμονωμένα οἰκήματα, ἀρχοντικά καὶ ἐνίοτε ὁμάδες οἰκιῶν, ὡς ἐμφαίνονται ἐν λεπτομερείᾳ εἰς τὸν Χάρτην 16.

Ἐξ αὐτῶν, ἄξια σημειώσεως εἶναι τὸ χωρίον Βοῖλα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σητείας, ὅπου ὑπάρχει ὀλόκληρος οἰκισμὸς εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν, ὡς καὶ 23 ὁμάδες ἐξ οἰκιῶν εἰς ἰσάριθμα σημεῖα, τὰ ὁποῖα δεικνύονται εἰς τὸν προαναφερθέντα Χάρτην 16. Ἀξιόλογα μεμονωμένα κτίρια ὑπάρχουν εἰς 28 τοποθεσίας, τὰ κυριώτερα τῶν ὁποίων εὐρίσκονται εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ νομοῦ Χανίων, τὸ ἀρχοντικὸν τῆς Ρογδιᾶς (Ἡρακλείου) καὶ ἡ βίλλα Dei Mezzi εἰς τὴν Ἐτιάν Σητείας. Μεμονωμένα κτίρια δευτερευούσης σημασίας ἀναφέρονται εἰς 67 τοποθεσίας, δεικνυμένας ἐπίσης εἰς τὸν αὐτὸν Χάρτην 16.

Εἰς τὴν ὑπόλοιπον Κρήτην ἀξιόλογοι κρήναι ὑπάρχουν εἰς τὴν Μονὴν Βροντησίου (μία τῶν καλλιτέρων τῆς νήσου, Ἑνετικὴ), μία Τουρκικὴ εἰς Ἱεράπετραν, μία Ἑνετικὴ εἰς Μπουτσουνάρια Χανίων καὶ μία εἰς Πενταμόδι Μαζευζίου. Εἰς τὸ χωρίον Τσικαλαριά (Ἀποκορώνου) ἀνευρέθη πλήρης ἐγκατάστασις τουρκικῶν λουτρῶν (χαμάμ) τῆς ἐποχῆς.

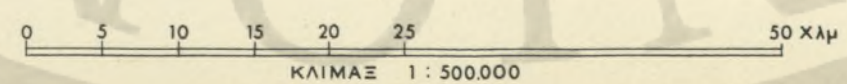
Εἰς τὰ προηγούμενα τμήματα τοῦ παρόντος κεφαλαίου ἐγένετο λεπτομερὴς περιγραφή τῶν διαφόρων Μινωϊκῶν, Ἑλληνικῶν καὶ Ρωμαϊκῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ἀρχαιολογικῶν τόπων τῆς Κρήτης, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν Βυζαντινῶν, Ἑνετικῶν καὶ Τουρκικῶν Μνημείων (Ἐκκλησιῶν, Ἱερῶν Μονῶν, Τεμένων, Ἀρχοντικῶν, Φρουρίων κλπ.) τῆς νήσου. Εἰς ἐκάστην περιπτῶσιν ἡ περιγραφή συνοδεύεται καὶ ὑπὸ λεπτομεροῦς χάρτου εἰς τὸν ὁποῖον δεικνύονται τὰ διάφορα αὐτὰ σημεῖα, τὰ δὲ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν παρουσιάζονται διὰ συμβόλων ἐρυθροῦ χρώματος.

Ὁ ἐπόμενος χάρτης (Ἀριθ. 17) περιλαμβάνει ὅλα τὰ ἀξιόλογα σημεῖα τὰ ὁποῖα ἐμφαίνονται εἰς τοὺς προηγούμενους χάρτας (Ἀρ. 13, 14, 15, καὶ 16) δι' ἐρυθρῶν συμβόλων καὶ ἀποτελεῖ οὕτω ἕνα συγκεντρωτικὸν χάρτην εἰς τὸν ὁποῖον δεικνύονται τὰ ἀξιολογώτερα σημεῖα τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς Κρήτης.

- ΜΙΝΩΪΚΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΠΟΣ
- ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΠΟΣ
- ΡΩΜΑΪΚΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΠΟΣ
- ΜΟΝΗ
- ΕΚΚΛΗΣΙΑ
- ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ
- ΤΕΜΕΝΟΣ ΤΟΥΡΚΙΚΟΝ
- ΦΡΟΥΡΙΟΝ • ΚΑΣΤΡΟΝ
- ΟΜΑΣ ΟΙΚΙΟΝ
- ΜΕΜΟΝΩΜΕΝΟΝ ΚΤΙΡΙΟΝ

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ: ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΛΟΥ ΔΕΙΚΝΥΕΙ ΤΗΝ ΤΑΞΙΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΟΣ

ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΤΕΡΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ, ΕΝΕΤΙΚΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΚΤΙΣΜΑΤΑ

3. ΕΙΔΗ ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΙΚΗΣ : Εις τὸ παρελθόν, ἡ ξυλογλυπτική ἦτο περισσότερο ἀνεπτυγμένη. Σήμερον ἐξασκείται κυρίως εἰς τὰς πόλεις διὰ τὴν κατασκευὴν σκαλιστῶν ἐπίπλων καὶ τέμπλων ἐκκλησιῶν. Εἰς τὸ παρελθόν, ὀνομασταὶ ἐπίσης ἦσαν αἱ Κρητικαὶ κασσέλαι, τὰ σεντούκια καὶ αἱ καρέκλαι. Σήμερον κατασκευάζονται ξυλόγλυπτοι λύραι, λαβαὶ μαχαιριδίων, καὶ ἄλλα μικροαντικείμενα, πολλάκις ὑπὸ ποιμένων.

4. ΕΙΔΗ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ : Τὰ εἶδη τῆς κεραμικῆς δύνανται νὰ διαχωρισθοῦν εἰς δύο κατηγορίας, ἤτοι εἰς τὰ **χονδροειδῆ κατασκευάσματα** (εἶδη οἰκιακῆς χρήσεως, στάμνες, πίθοι, κουρούπια, γλάστρες, κλπ.) καὶ **διακοσμητικὰ λεπτουργήματα** (βάζα, ἀγαλμάτια, ἀνθοδοχεῖα, πιάτα τοίχου ἀπομιμήσεις Κρητικῶν ἀντικειμένων, κλπ.). Ἡ παραγωγή τῶν ἀντικειμένων τῆς δευτέρας κατηγορίας εἶναι τέχνη λεπτή καὶ ἀπαιτεῖ εἰδικέυσιν. Εἰς ὅλοκληρον τὴν νῆσον λειτουργοῦν σήμερον ἑπτὰ ἐργαστήρια διὰ τὴν κατασκευὴν τοιούτων ἀντικειμένων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ σπουδαιότερον εἰς Ἄγιον Νικόλαον, τέσσαρα εἰς Ἡράκλειον καὶ δύο εἰς Χανιά. Ἡ ζήτησις τῶν εἰδῶν αὐτῶν εἶναι μεγάλη καὶ δὲν καλύπτεται ἀπὸ τὴν παραγωγὴν τῆς νήσου εἰς τὴν ὁποίαν εἰσάγονται τοιαῦτα ἐξ Ἀθηνῶν καὶ Ρόδου.

5. ΔΙΑΦΟΡΑ : Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω βασικῶν ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα διατίθενται διὰ τῶν καταστημάτων πωλήσεως εἰδῶν λαϊκῆς τέχνης, κατασκευάζονται ἐπίσης, εἰς μικρότερας ὁμως ποσότητας, καὶ τὰ κάτωθι εἶδη : α) **Κρητικὰ Μαχαίρια καὶ Μαχαιρίδια** μεγάλου ἢ μικροῦ μεγέθους (ἀνευ καλλιτεχνικῆς ἀξίας), μὲ θήκην ἀπὸ ἀσημι λαμωτῆ. β) **Σφραγιδόλιθοι** : Ἀπομιμήσεις ἀρχαίων σφραγιδολίθων καὶ λαξευτῶν λίθων. γ) **Κοσμήματα** : Ἐλάχιστα κατασκευάζονται σήμερον, ὑπάρχει ὁμως παλαιὰ παράδοσις ὠραιότητων, χρυσῶν κυρίως, ἀλλὰ καὶ ἀργυρῶν κοσμημάτων τῆς Μινωικῆς καὶ Βυζαντινῆς ἐποχῆς. δ) **Εἶδη Ψαθοπλεκτικῆς καὶ Καλαθοπλεκτικῆς** : Ἡ κατασκευὴ ψαθίνων εἰδῶν εἶναι ἐλάχιστα ἀνεπτυγμένη. Ἀντιθέτως, εἰς ὅλοκληρον τὴν νῆσον ὑπάρχουν καλαθοπλέκται, οἱ ὁποῖοι ὁμως κατασκευάζουν εἶδη οἰκιακῆς καὶ γεωργικῆς μόνον χρήσεως. Διὰ τῆς καταλλήλου καθοδηγήσεως, θὰ ἦτο δυνατόν ὁ κλάδος οὗτος ν' ἀναπτυχθῆ εἰς σημαντικὸν βαθμὸν (κατασκευὴ τσαντῶν, καπέλλων καὶ πολλῶν ἄλλων εἰδῶν διὰ τοὺς τουρίστας). ε) **Κρητικαὶ ἔνδυμασιαι** : Ὡς ἐλέχθη ἤδη, ὁ κλάδος οὗτος εὐρίσκεται, λόγῳ τῆς μειώσεως τῆς ζήτησεως, εἰς παρακμῆν. Ἐκλείπουν δὲ βαθμῶν οἱ τεχνῖται καὶ ράπτται, οἱ εἰδικοί εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἐνδυμασιῶν αὐτῶν.

Ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω, τὰ εἶδη τῆς Κρητικῆς οἰκοτεχνίας καὶ χειροτεχνίας εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς τουριστικῆς κινήσεως θὰ ἔχη ὡς φυσικὴν συνέπειαν τὴν παράλληλον αὐξησιν τῆς ζήτησεως τῶν προϊόντων αὐτῶν.

Ἐπὶ κανονικῆς οὕτω συνθήκας, ἡ οἰκοτεχνία καὶ χειροτεχνία τῆς Κρήτης δύναται νὰ καταστῇ σημαντικὴ πλουτοπαραγωγικὴ πηγὴ διὰ τὴν οἰκονομίαν αὐτῆς. Ὁ κλάδος δύναται ν' ἀναπτυχθῆ ἐὰν ὀργανωθῆ κατὰ τρόπον συστηματικόν. Ἡ ἀγορὰ τῶν εἰδῶν αὐτῶν ὑπὸ χιλιάδων τουριστῶν θὰ τὰ καταστήσῃ γνωστά, εἰς τρόπον ὥστε θὰ εἶναι εὐκολωτέρα ἢ διάθεσις τῶν εἰς τὰς μεγάλας ἀγορὰς τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ταυτοχρόνως, ἡ πώλησις προϊόντων Κρητικῆς τέχνης εἰς τὸ ἐξωτερικόν ἀποτελεῖ καὶ γενικὴν διαφήμισιν τῆς νήσου.

Ἡ ἐπιτυχία μιᾶς τοιαύτης προσπάθειας ἀπαιτεῖ αὐστηρὸν ἔλεγχον τῆς ποιότητος τῶν παραγομένων προϊόντων, ἐκπαίδευσιν τεχνιτῶν, καθοδήγησιν τῶν κατασκευαστῶν εἰς τὴν χρησιμοποίησιν αὐθεντικῶν σχεδίων καὶ μορφῶν, δημιουργίαν νέων σχεδίων μὲ βάσιν παλαιὰ καὶ αὐθεντικὰ ἀντικείμενα καὶ γενικῶς συντονισμένην ἀντιμετώπισιν καὶ ὀργανῶσιν τῶν τομῶν παραγωγῆς, προβολῆς καὶ διαθέσεως τούτων.

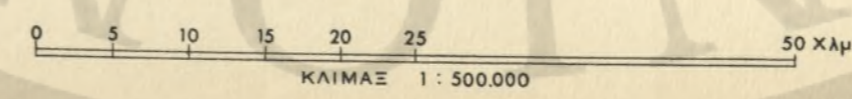
1 ΚΑΒΟΥΣΙ	22 ΑΝΘ ΜΕΡΟΣ	42 ΝΕΑΠΟΛΙΣ
2 ΠΛΑΤΑΝΟΣ	23 ΒΙΣΤΑΓΗ	43 ΛΙΜΝΕΣ
3 ΤΟΠΟΛΙΑ	24 ΜΑΡΓΑΡΙΤΕΣ	44 ΕΛΟΥΝΤΑ
4 ΚΑΝΤΑΝΟΣ	25 ΛΕΙΒΑΔΙΑ	45 ΒΡΥΣΕΣ
5 ΒΟΥΚΟΛΙΕΣ	26 ΑΣΟΣ	46 ΤΑΠΕΣ
6 ΜΟΝΗ ΚΑΛΟΓΡΑΔΩΝ	27 ΖΩΝΙΑΝΑ	47 ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
7 ΤΣΙΚΑΛΑΡΙΑ	28 ΓΟΝΙΕΣ	48 ΚΡΟΥΣΤΑΣ
8 ΚΑΛΑΜΙΟΥ ΦΥΛΑΚΕΣ	29 ΤΥΛΙΣΣΟΣ	49 ΚΑΛΟ ΧΩΡΙΟ
9 ΠΕΜΟΝΙΑ	30 ΡΟΓΔΙΑ	50 ΚΕΝΤΡΙ
10 ΓΑΒΑΛΟΧΩΡΙ	31 ΒΟΡΡΙΖΑ	51 ΚΑΤΟ ΧΩΡΙΟ
11 ΚΕΦΑΛΑΣ	32 ΑΓΙΟΙ ΔΕΚΑ	52 ΣΦΑΚΑ
12 ΑΣΚΥΦΟΥ ΟΡΟΠΕΔΙΟΝ	33 ΟΡΑΜΑΝΟΝ	53 ΠΙΣΚΟΚΕΦΑΛΟ
13 ΚΟΥΡΝΑ	34 ΣΕΙΔΑΣ	54 ΖΗΡΟΣ
14 ΔΣΗΓΟΝΙΑ	35 ΚΑΣΤΑΜΟΝΙΤΣΑ	55 ΠΑΛΑΙΚΑΣΤΡΟΝ
15 ΣΚΑΛΟΤΗ	36 ΜΑΘΙΑ	56 ΑΓΙΑ ΡΟΥΜΕΛΗ
16 ΡΟΔΑΚΙΝΟΝ	37 ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ	57 ΑΝΩΠΟΛΙΣ
17 ΠΡΙΝΕΣ	38 ΑΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ	58 ΧΩΡΑ ΣΦΑΚΙΟΝ
18 ΜΥΣΟΥΡΟΥΜΑ	39 ΤΖΕΡΜΙΑΔΟ	59 ΒΟΥΒΑΣ
19 ΚΕΡΑΜΕΣ	40 ΜΙΛΑΤΟΣ	60 ΠΑΤΣΙΑΝΟΣ
20 ΑΚΟΥΜΙΑ	41 ΒΡΑΧΑΣΙΟΝ	61 ΑΜΜΟΥΔΑΡΙΟΝ

ΧΑΝΙΑ					
ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ					
ΚΑΣΤΕΛΛΙ					
ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑ					
ΡΕΘΥΜΝΟΝ					
ΑΝΩΓΕΙΑ					
ΚΡΟΥΣΣΩΝ					
ΖΑΡΟΣ					
ΒΙΑΝΝΟΣ					
ΚΡΙΤΣΑ					
ΙΕΡΑΠΕΤΡΑ					
ΣΗΤΕΙΑ					
ΚΑΜΑΡΕΣ					

★ ★ • ΚΕΝΤΡΟΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ - ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΗΜΑΤΩΝ

	ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΧΕΙΡΟΚΙΝΗΤΟΥ ΑΡΓΑΛΕΙΟΥ • ΜΑΛΛΙΝΑ, ΒΑΜΒΑΚΕΡΑ, ΛΙΝΑ
	ΔΑΝΤΕΛΛΑΙ • ΚΕΝΤΗΜΑΤΑ • ΕΡΓΟΧΕΙΡΑ
	ΨΑΘΟΠΛΕΚΤΙΚΗ • ΚΑΛΑΘΟΠΛΕΚΤΙΚΗ
	ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΙΚΗ • ΣΚΑΛΙΣΤΑ ΕΠΙΠΛΑ • ΤΕΜΠΛΑ
	ΚΡΗΤΙΚΑ ΜΟΥΣΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ
	ΛΕΠΤΟΚΕΡΑΜΕΙΚΗ • ΧΟΝΔΡΟΚΕΡΑΜΕΙΚΗ
	ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑ ΜΑΧΑΙΡΙΔΙΑ • ΜΑΧΑΙΡΟΠΟΪΑ

ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ • ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ
ΚΕΝΤΡΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

γ. Στολαί — Τοπικά Ένδυμασία :

Ἡ Κρητικὴ τοπικὴ ἐνδυμασία, τόσοσ ἡ τῶν γυναικῶν, ὅσον καὶ ἡ τῶν ἀνδρῶν εἶναι ὠραιοτάτη καὶ ἄκρως γραφικὴ. Κατὰ τὴν διάρκειαν ὁμῶς τῶν τελευταίων ἐτῶν ἡ χρῆσις αὐτῆς ἔχει περιορισθῆ αἰσθητῶς. Αἱ ἐπίσημοι στολαὶ χρησιμοποιοῦνται, εἰς τὴν ὑπαιθρον κυρίως, κατὰ τὴν διάρκειαν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων, πανηγύρεων, ἔθνικῶν ἑορτῶν ἢ καὶ εἰς σημαντικὰς κοινωνικὰς περιστάσεις, ὅπως εἰς γάμους, ἀρραβῶνας κλπ. Καθημερινὴ χρῆσις τῶν ἐνδυμασιῶν συναντᾶται μόνον εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς, ὅπου οἱ γηραιότεροι ἰδίως φοροῦν τὴν τοπικὴν στολὴν των συνεχῶς. Ἡ μείωσις τῆς χρήσεως τῶν ἐντοπιῶν ἐνδυμασιῶν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν σταδιακὴν ἐξαφάνισιν τῶν εἰδικῶν ραπτῶν τῶν δυσκόλων αὐτῶν εἰς τὴν κατασκευὴν στολῶν.

Εἰς τὰ περισσότερα τῶν χωρίων, αἱ ἐπίσημοι στολαὶ τῆς οἰκογενείας μεταβιβάζονται ἀπὸ πατέρα εἰς υἱὸν καὶ ἀπὸ μητέρα εἰς κόρην. Λόγω ὁμῶς τῆς μὴ ἀνανεώσεώς των, μέγα μέρος αὐτῶν ἔχει καταστραφῆ μερικῶς ἢ καὶ ὀλικῶς.

Διάφορα εἶδη Κρητικῶν ἐνδυμασιῶν εὐρίσκονται εἰς τὴν λαογραφικὴν συλλογὴν τοῦ ἱστορικοῦ Μουσείου Κρήτης, εἰς Ἡράκλειον, καὶ εἰς τὸ Μουσεῖον Μπενάκη εἰς Ἀθήνας. Τὸ Λύκειον τῶν Ἑλληνίδων ἐπίσης ἔχει προβῆ εἰς μερικὴν συγκέντρωσιν τῶν καλύτερων ἐνδυμασιῶν, θεωρεῖται ὁμῶς ἀπαραίτητος ἡ συστηματικὴ συγκέντρωσις ἐνδυμασιῶν ὄλων τῶν τύπων, ἡ ἐπιχορήγησις τῶν ὑφισταμένων ἐργαστηρίων καὶ ἡ ἐκπαίδευσις νέων τεχνιτῶν.

Αἱ τοπικαὶ ἐνδυμασίαι εἶναι ἀπὸ τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα λαογραφικὰ στοιχεῖα τῆς νήσου. Ἡ ἀξιοποίησις τῶν χορῶν, τῶν διαφόρων ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων κλπ. εἶναι περισσότερο ἀποτελεσματικὴ, ἐφ' ὅσον περιλαμβάνουν καὶ τὸ στοιχεῖον τῶν γραφικῶν τούτων ἐνδυμασιῶν.

Αἱ ἐνδυμασίαι τῶν ἀνδρῶν, ὡς περιγράφονται κατωτέρω, διαχωρίζονται εἰς ἐπισήμους καὶ εἰς ἀπλὰς (καθημερινὰς), εἶναι δὲ σχεδὸν ὅμοιαι (μὲ μικρὰς παραλλαγὰς) εἰς ὅλοκληρον τὴν νήσον.

1. **Ἐνδυμασία ἀνδρῶν, ἀπλή :** Ἀποτελεῖται αὕτη ἀπὸ : 1) τὴν βράκα (φουφούλα) κατεσκευασμένην ἀπὸ μπλέ ἢ μαῦρο λινὸν ὕφασμα, 2) τὸ μείντανογίλεκο (γίλεκο χωρὶς μανίκια), 3) τὸ ὑποκάμισον, 4) ἓν ἕτερον γίλεκο κοντὸ μὲ μαῦρα μανίκια, 5) πλατεῖαν μακρὰν ζώνην, χρώματος βυσσινί, περιελισσομένην πολλακίς περὶ τὴν μέσην, 6) τὰ στιβάνια, ὑψηλὰ δερμάτινα μαῦρα ὑποδήματα καὶ 7) μαῦρο λινὸ μαντήλι μὲ κρόσσια διὰ τὴν κεφαλὴν. Αὕτη εἶναι ἡ ἐνδυμασία τῆς ἐργασίας καὶ τῆς καθημερινῆς χρήσεως.

2. **Ἐνδυμασία ἀνδρῶν, ἐπίσημος :** Ἀποτελεῖται ἀπὸ : 1) πολὺπτυχον τσόχινην βράκαν, 2) ὑποκάμισον, 3) μείντανογίλεκον (γίλεκο χωρὶς μανίκια) ἐκ τσόχας φερόμενον ἄνωθεν τοῦ ὑποκαμίσου (μὲ εἰδικὰ κεντήματα), 4) ζώνην, πλατεῖαν, μεταξωτὴν χρώματος βυσσινί καὶ 5) κάπαν, φερομένην ἐπὶ τῶν ὤμων ἐκ τσόχας μὲ κεντήματα καὶ μεταξωτὴν φόδραν εἰς ζωηροῦς χρωματισμούς. Ἡ κάπα αὕτη ἔχει κουκούλαν διὰ τὸ ψυχὸς καὶ τὴν βροχὴν. 6) στιβάνια (ὑποδήματα) χρώματος λευκοῦ, 7) κάλτσες πλεκτὲς πλουμιστὲς, ἐξεχούσας ἄνωθεν τῶν στιβανίων καὶ 8) μαντήλι μεταξωτὸ μαῦρον μὲ κρόσσια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ἡ ἐνδυμασία αὕτη εἶναι πολυδάπανος καὶ συναντᾶται σπανίως. Μόνον κατὰ τὰς ἔθνικὰς ἑορτὰς ἢ τοπικὰς ἐκδηλώσεις τὴν φοροῦν οἱ νέοι τῆς Κρήτης ἢ γέροι, οἵτινες ἐζησαν τὴν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν τῶν Κρητικῶν ἐπανάστασεων.

Αἱ γυναικεῖαι ἐνδυμασίαι διαφέρουν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς τῆς νήσου ἐπικρατεῖ ἡ λεγομένη Ἀνωγειανὴ στολή, ἐνῶ εἰς τὰς πεδινὰς περιοχὰς καὶ ἰδίως εἰς τὰς πόλεις συναντᾶται, μὲ διαφόρους παραλλαγὰς, ἡ ἐνδυμασία τῶν Χαλίων. Ἀμφότεραι περιγράφονται κατωτέρω.

3. **Ἐνδυμασία γυναικῶν πόλεων :** Αὕτη ἔχει τὸ ὄνομα «Σοφόρια». Ἀποτελεῖται ἀπὸ : 1) μίαν πλατεῖαν ἐρυθρὰν φούσταν, 2) τὸ μείντανι, εἶδος σακκακιοῦ μὲ μακρὰ μανίκια. Πολλαὶ γυναῖκες ἀντὶ τοῦ μείντανίου φέρουν τὴν «Σαλταμάρκαν», κεντημένον σακκάκι ὡσαν μπολερό, χωρὶς μανίκια, διὰ νὰ φαίνεται τὸ μεταξωτὸν ὑποκάμισον μὲ τὴν πλατεῖαν «μανίκης».

Αἱ γυναῖκες φέρουν μαῦρες ψηλοτάκουες γόβες ἢ ἄσπρα στιβάνια καὶ ὠραῖον ἐπίσης σκούρον ἢ λευκὸν μεταξωτὸν πέπλον εἰς τὸ κεφάλι. Εἰς τὸν λαϊκὸν φορὸν σταυροὺς χρυσοῦς, νομίσματα καὶ ἄλλα κοσμήματα.

4. **Ἐνδυμασία γυναικῶν ὄρεινῶν περιοχῶν (Ἀνωγειανή) :** Ἡ ἐνδυμασία αὕτη συνίσταται ἀπὸ μακρὰν γαζωτὴν βράκαν, ἣτις φορεῖται κάτωθι φούστας τοῦ αὐτοῦ χρώματος. Ἐπὶ τῆς φούστας ὑπάρχουν συνήθως δύο κεντηταὶ ποδιαί, μία μεγάλη καὶ ἕτερα μικροτέρα. Τὸ ἄνω μέρος τῆς στολῆς εἶναι περίπου τὸ αὐτὸ μὲ τὸ τῆς στολῆς τῶν πόλεων, ἡ ζώνη ὁμῶς εἶναι ἐξ ὑφάσματος καὶ ὄχι ἀργύρου.

Ἡ στολὴ περιλαμβάνει ἐπίσης κοσμήματα, στολιδία, χρυσὰ νομίσματα, κλπ.

δ. Μουσικὴ — Ἄσματα :

Ἡ Κρητικὴ Λαϊκὴ Μουσικὴ εἶναι ἀπὸ τὰ ἀξιολογώτερα λαογραφικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ στοιχεῖα τῆς νήσου. Ἐχει ὄλως ἰδιότυπον χαρακτήρα, παρουσιάζει μεγάλην ποικιλίαν, διαχωρίζεται δὲ εἰς μουσικὴν χοροῦ καὶ εἰς μουσικὴν τραγουδιοῦ.

Ἡ ρίζα τῆς νεωτέρας Κρητικῆς Μουσικῆς ἀνάγεται εἰς τὸν 2ον μ.Χ. αἰῶνα, μὲ πρῶτον δημιουργὸν αὐτῆς τὸν μουσικοσυνθέτην Μεσοδήμον.

Τὸ κατ' ἐξοχὴν ὄργανον, τὸ συνοδεῦον τὰ ἄσματα καὶ τοὺς χοροὺς καὶ γενικώτερον ἐρμηνεῦον τὴν λαϊκὴν Κρητικὴν μουσικὴν, εἶναι ἡ Λύρα, ἓν ξύλινον ὄργανον μὲ τρεῖς χορδὰς, τὸ ὁποῖον παίζεται ἐπὶ τοῦ γόνατος τοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς μὲ μικρὸν δοξάρι, ὀλίγον κυρτὸν καὶ πολλακίς στολισμένον μὲ μικροὺς κώδωνας.

Ἐτερον ὄργανον, ἐπίσης ἔγχορδον, τὸ λαγούτο, μὲ τέσσαρας χορδὰς, παίζεται ὅπως καὶ ἡ κιθάρα, μὲ πλέκτρον.

Τρίτον συνοδευτικὸν ὄργανον εἶναι τὸ κανόνι (ὁ βυζαντινὸς ψαλτήρ), ἐπίσης ἔγχορδον.

Ἄλλα ὄργανα Κρητικῆς μουσικῆς εἶναι ἡ ἀσκολαντούρα (ἀσκαυλος), παρόμοιος τῆς Σκωτικῆς γκαίντας, ὡς καὶ τὸ χαμπιόλι, πνευστὸν ὄργανον, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν ποιμένων.

Γενικῶς, ἡ λαϊκὴ μουσικὴ συνοδεύει τὰ λαϊκὰ ἄσματα, τὰ ὁποῖα εἶναι χαρακτηριστικώτατα καὶ ἀποτελοῦν λαογραφικὸν στοιχεῖον ἐκτάκτου ἐνδιαφέροντος. Ταῦτα διακρίνονται εἰς τρεῖς κατηγορίας : Μαντινάδες, Ἱστορικὰ καὶ Ριζίτικα :

Αἱ Μαντινάδες, ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ Mattinata (πρωϊνὴ καντάδα), εἶναι δίστιχα ἄσματα. Ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο δεκαπεντασυλλάβους στίχους ὁμοιοκαταλήκτους. Τραγουδῶνται μετὰ συνοδείας λύρας ἢ ἄλλων μουσικῶν ὀργάνων ἢ καὶ χωρὶς ὄργανον. Οἱ ἔχοντες ταλέντων ὀνομάζονται «Ριμαδόροι». Πολλακίς συναντῶνται δύο ἢ περισσότεροι ριμαδόροι, ὁπότε συνάπτονται τὰ λεγόμενα «Ντρακαρίσματα», ἀληθινὰ μαντιναδομαχία. Αἱ καλύτεραι καὶ περισσότεραι μαντινάδες εἶναι αἱ ἐρωτικαί, ἀλλ' ἔχομεν καὶ ἀστείας, τοῦ πόνου, τοῦ χωρισμοῦ, τοῦ γάμου, ἐλευθερόστομες, τοῦ κλήδωνα, τῆς νύφης, τοῦ γαμβροῦ, τῆς θάλασσας, τῆς ξενιτιῆς, κλπ. Πολλὰς φορὰς τὰ ἰδιότυπα ταῦτα ἄσματα ἔχουν βαθεῖαν φιλοσοφικὴν διάθεσιν καὶ ἐπιγραμματικότητα προκαλοῦσαν τὸν θαυμασμόν.

ΛΥΡΑΚΙ *

Ἡ Κρητική μουσική κινδυνεύει ὁμως νὰ χαθῆ. Ἡ λαϊκὴ παράδοσις νοθεύεται μὲ στοιχεῖα ξένα καὶ νεώτερα, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀνάμιξιν ρυθμῶν καὶ σκοπῶν ἐντελῶς ἀσχέτων πρὸς τὴν πραγματικὴν Κρητικὴν μουσικὴν.

Διὰ τὴν ἀποτροπὴν τῆς πλήρους καταστροφῆς τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ τμήματος τῆς Κρητικῆς λαογραφίας, θεωρεῖται ἀπαραίτητος ἡ συστηματικὴ συλλογὴ καὶ καταγραφή τῶν λαϊκῶν τούτων ἀσμάτων.

ε. Χοροί :

Οἱ Κρητικοὶ λαϊκοὶ χοροὶ θὰ ἡδύνατο, λόγῳ τῆς θεαματικότητός των, νὰ ἀποτελέσουν ἐν ἀπὸ τὰ πλέον ἐκμεταλλεύσιμα τουριστικῶς λαογραφικὰ στοιχεῖα τῆς νήσου. Οὗτοι δύνανται νὰ καταταγοῦν εἰς τρεῖς βασικὰς κατηγορίας ὡς κάτωθι :

1. **Οἱ Πηδηχτοί :** Ὑπάρχουν πολλὰ παραλλαγὰ τούτων καὶ χορεύονται τῆ σινοδείᾳ κονδυλιῶν (στροφῶν), πολλῶν ἐπίσης παραλλαγῶν. Ἐκάστη παραλλαγή εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὸ ὄνομα τῆς ἐπαρχίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπικρατεῖ : Σηπειακῆς κονδυλιές, Μαλεβυζιῶτικες, κλπ.

Ἐκ τῶν γνωστοτέρων πηδηχτῶν χορῶν εἶναι ὁ ΠΕΝΤΟΖΑΛΗΣ, ὁ ὁποῖος, ὡς λέγεται, ἐνθυμίζει τὸν Πυρρίχιον χορὸν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

2. **Οἱ Συρτοί :** Ἐχομεν πολλὰς παραλλαγὰς ἀναλόγως τῆς περιοχῆς, εἰς ἣν χορεύονται : Σεληνιώτικος, Χανιώτικος, Κισσαμῖτικος, Λαζέικος (Ἡρακλείου), κλπ.

3. **Ἡ Σούστα :** Χορεύεται ἀνὰ ζεύγη. Προκαλεῖ ἐντύπωσιν ἡ ἀρτία τεχνικὴ τοῦ χοροῦ τούτου καὶ ὁ ρυθμὸς.

ΣΦΑΚΙΑΝΟΙ *

Τὰ ἱστορικὰ ἄσματα χρονολογοῦνται ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, καθ' οὓς δὲν ὑπῆρχον εἰς τὴν Κρήτην λόγιοι, οὔτε δημοσιογράφοι διὰ νὰ κρατοῦν ἀπομνημονεύματα, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Λαὸς ἔγινεν ἐκφραστὴς τῆς ἰδικῆς του ζωῆς καὶ ἱστορίας, ὅπως κατὰ τὰ ἔτη τοῦ Ὀμήρου. Τὰ τραγούδια αὐτὰ εἶναι ἀφηγηματικὰ καὶ τὰ περισσότερα θρηνητικὰ, ἐξαιρετικῆς ὁμως τέχνης, εἰς δεκαπεντασυλλάβους στίχους καὶ τραγουδῶνται κυκλικῶς. Τούτεστιν ὁ πρῶτος τραγουδᾷ μίαν στροφὴν (κοντυλιάν), τὴν ὁποίαν ἔπαναλαμβάνουν ὅλοι οἱ ἄλλοι.

Τὰ Ριζίτικα (ἀπὸ τὸ ρίζες, δηλ. ὑπώρειες βουνῶν) ἄσματα, ἀποκλειστικὸν δημιούργημα τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν Κρήτης, τραγουδῶνται εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Νομοῦ Χανίων. Εἰς τοὺς Νομοὺς Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου εἶναι ἀγνωστα ἢ σπανιωτάτης χρήσεως. Ταῦτα δὲν εἶναι προϊόντα στιγμιαίας ἐκφράσεως μιᾶς συναισθηματικῆς καταστάσεως, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν Μαντινάδα, ἀλλὰ τραγούδια μακρᾶς πνοῆς καὶ ἡ δημιουργία αὐτῶν, τόσον εἰς σύνθεσιν ὅσον καὶ εἰς τὴν τεχνικὴν, εἶναι ἀποτέλεσμα μακρᾶς προσπάθειας. Περικλείουν πανάρχαια στοιχεῖα. Κυρίως ὁμως ἔχουν ἀμεσον σχέσιν μὲ τὰ Ἀκριτικά τραγούδια τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ εἶναι συνήθως εἰς στίχους δεκαπεντασυλλάβους. Τραγουδῶνται κυκλικῶς, ὅπως καὶ τὰ ἱστορικὰ τραγούδια. Κατὰ κανόνα ἄδονται Α Capella, δηλαδή ἀνευ συνοδείας ὄργανου τινός, δεῖγμα καὶ τοῦτο καθαρῶς Βυζαντινῆς μουσικῆς. Διακρίνονται εἰς : 1) τῆς Τάβλας (τὰ περισσότερα) καὶ 2) τῆς Στράτας.

Τῆς Τάβλας τραγουδῶνται γύρω ἀπὸ τὸ τραπέζι καὶ περιορίζονται συνήθως εἰς τὰ τρία πρῶτα δίστιχα.

Τῆς Στράτας ἔχουν σκοπὸν μακρόσυρτον καὶ λικνιστικὸν καὶ διαρκοῦν ἐπὶ πολὺ, συνοδεύοντα πολλάκις τὰς μακρὰς μετακινήσεις δι' ἡμιόνων.

στ. Ἐορταστικαὶ Ἐκδηλώσεις :

Ἐορταστικαὶ ἐκδηλώσεις καὶ θρησκευτικαὶ πανηγύρεις τελοῦνται εἰς διάφορα σημεῖα τῆς νήσου καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους.

Αἱ περισσότεραι τούτων εἶναι θρησκευτικαὶ ἑορταὶ καὶ λαμβάνουν χώραν περίξ τῆς ἐκκλησίας ἢ Ἱερᾶς Μονῆς τὴν ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν τιμᾶται ἡ μνήμη τοῦ Ἀγίου εἰς ὃν εἶναι ἀφιερωμένη ἡ ἐκκλησία.

Ἐορταστικαὶ ἐκδηλώσεις γίνονται καὶ ἐπὶ τῆ εὐκαιρίᾳ ἔθνικῶν ἐπετειῶν, εἰς μνήμην ἔθνικῶν ἡρώων ἢ γεγονότων τῆς νεωτέρας ἱστορίας, ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἑτησίων ἀγροτικῶν ἑορτῶν, ἢ πρὸς διαφήμισιν γνωστῶν προϊόντων τῆς νήσου (ὡς π.χ. ἡ ἑορτὴ τοῦ σταφυλιοῦ, τοῦ Κρητικοῦ Κρασιοῦ, κλπ).

Αἱ ἑορταστικαὶ αὗται ἐκδηλώσεις καὶ αἱ θρησκευτικαὶ πανηγύρεις ἀποτελοῦν τὴν κυριωτέραν ψυχαγωγίαν τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου. Εἰς ἑκάστην τούτων συμμετέχει τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς, πολλάκις δὲ αἱ ἑορταὶ αὗται συγκεντρώνουν καὶ κατοίκους πλέον ἀπομακρυσμένων περιοχῶν.

Εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν πανηγύρεων, πωλοῦνται διάφορα ἀντικείμενα ἀπὸ πλανοδίους ἐμπόρους, ὑπάρχουν παιχνίδια τύπου «λούνα—πάρκ», σκοποβολὴ κλπ. Εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς πανηγύρεις συμμετέχουν τοπικὰ ὀρχήστρα, συγκροτήματα χορευτῶν, συχνακίς δὲ τελοῦνται καὶ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες.

Αἱ κυριώτεραι τῶν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων, ὁ τύπος αὐτῶν, ἡ ἡμερομηνία καὶ ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον λαμβάνουν χώραν ἐμφαίνονται εἰς τὸν Χάρτην 19.

Ἐκτὸς τῶν θρησκευτικῶν, ἔθνικῶν καὶ ἀγροτικῶν ἑορτῶν, εἰς διάφορα σημεῖα τῆς νήσου γίνονται καὶ διάφοροι ἀθλητικοὶ καὶ ναυτικοὶ ἑορταί.

Αἱ κυριώτεραι τῶν ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων καὶ πανηγύρεων τῆς νήσου ἀναφέρονται κατωτέρω.

1. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑΙ ΕΟΡΤΑΙ :

6 Ἰανουαρίου—Θεοφάνεια : Γραφικωτάτη ἑορτὴ εἰς ὅλας τὰς παραθαλάσσιαι πόλεις καὶ χωρία. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ συμμετέχει εἰς τὴν τελετὴν τῆς ρίψεως τοῦ σταυροῦ εἰς τὴν θάλασσαν. Μεγάλῃ ἑορτῇ εἰς Ἡρακλεῖον.

25 Μαρτίου - Ἐορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ : Εἰς Πρασσᾶν Καλλιθέας, Ἡρακλείου.

Μεγάλῃ Παρασκευῇ : Σημαντικὴ καὶ γραφικωτάτη ἑορτὴ εἰς ὁλόκληρον τὴν νήσον (περιφορὰ Ἐπιταφίου). Ἐορτὴ καὶ ἐμποροπανηγυρὶς εἰς Βουκόλια Χανίων.

Κυριακὴ (Πάσχα) : Μία τῶν σημαντικωτέρων ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων τῆς ὑπαίθρου. Πανηγύρεις εἰς ὁλόκληρον τὴν νήσον.

Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ : Ἐορτὴ εἰς Μονὴν Βροντησίου, εἰς Ἅγιον Θωμᾶν Ἡρακλείου καὶ εἰς Νεοχώρι Ἀποκορώνου.

23 Ἀπριλίου—Ἅγίου Γεωργίου : Ἐορτὴ εἰς Μονὴν Ἐπανωσῆφι, εἰς Βραχάσι (Ἅγιος Γεώργιος Σεληνάρης) καὶ εἰς Ἀσῆ Γωνιά, ὅπου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἑορτῆς συγκεντρῶνται ὅλα τὰ ποιμνία τῆς περιοχῆς, προσφέρεται δὲ γάλα εἰς ὅλους τοὺς ἐπισκέπτας.

Ἀναλήψεως : Ἀλμυρὸς Ἱεραπέτρας. Διήμερος ἑορτὴ. Τοπικοὶ χοροί, πυροτεχνήματα, ἐμποροπανηγύρεις, ἀθλητικοὶ ἀγῶνες.

5 Μαΐου—Ἅγίας Εἰρήνης : Ἐορτὴ εἰς Κρουσσῶνα Ἡρακλείου.

24 Ἰουνίου—Ἅγίου Ἰωάννου : Ἐορτὴ εἰς ὁλόκληρον τὴν νήσον. Φωτιές, πυροτεχνήματα, κλπ.

17 Ἰουλίου Ἅγίας Μαρίνης : Μεγάλῃ ἑορτῇ εἰς Βόννην Ἡρακλείου.

20 Ἰουλίου—Προφήτου Ἡλιοῦ : Θρησκευτικὴ ἑορτὴ εἰς Ἱεράπετραν.

27 Ἰουλίου—Ἅγίου Παντελεήμονος : Ἐορτὴ εἰς Ὁμαλὸν Χανίων.

8 Αὐγούστου—Ἅγιος Μύρων : Ἐορτὴ εἰς Ἅγιον Μύρωνα Ἡρακλείου.

ΜΗΝΑΣ	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉	☉
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
ΜΑΡΤΙΟΣ	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
ΑΠΡΙΛΙΟΣ	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
ΜΑΪΟΣ	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
ΙΟΥΝΙΟΣ	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
ΙΟΥΛΙΟΣ	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....	.....

ΑΣΚΥΦΟΥ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ ΚΑΙ ΠΡΑΣΣΑΣ

ΑΣΗΓΩΝΙΑ ΕΠΙΛΑΩΣΗΦΗ ΚΑΙ ΒΡΑΧΑΣΙΟΝ

ΚΡΟΥΣΣΙΩΝ • ΧΑΝΙΑ

ΒΟΝΝΗ • ΡΕΘΥΜΝΟΝ
ΙΕΡΑΠΕΤΡΑ • ΟΜΑΛΟΣ ΧΑΝΙΩΝ

ΧΑΝΙΑ
ΑΓΙΟΣ ΜΥΡΩΝ • ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ • ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ • ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΨΥΧΡΟΝ)
ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ • ΑΛΙΚΙΑΝΟΣ • ΦΡΑΓΓΟΚΑΣΤΕΛΛΟ • ΑΡΜΕΝΟΙ • ΚΡΙΤΣΑ
ΛΙΘΙΝΕΣ • ΦΡΑΓΓΟΚΑΣΤΕΛΛΟ

ΓΟΥΒΕΡΝΕΤΟ

ΑΡΚΑΔΙ • ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ • ΧΑΝΙΑ

ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

- ΚΙΝΗΤΑΙ ΕΟΡΤΑΙ**
- ΕΜΠΟΡΟΠΑΝΗΓΥΡΙΣ, ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ • ΒΟΥΚΟΛΙΑ
  - ΠΑΝΗΓΥΡΙΣ ΠΟΡΤΟΚΑΛΟΥ ΠΑΣΧΑ • ΣΚΗΝΕΣ
  - ΕΚΘΕΣΙΣ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑΣ, ΠΑΣΧΑ • ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
  - ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΟΡΤΗ ΕΙΣ ΤΙΜΗΝ ΑΓΙΑΣ ΣΩΦΗΣ • ΧΡΥΣΟΠΗΓΗ
  - ΚΑΡΝΑΒΑΛΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΒΔΟΜΑΣ ΤΩΝ ΑΠΟΚΡΕΩ • ΡΕΘΥΜΝΟΝ ΚΑΙ ΚΑΛΥΒΕΣ
  - ΑΝΑΜΗΝΕΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΕΙΑ, ΕΘΝΙΚΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΟΡΤΗ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΟΠΑΝΗΓΥΡΙΣ, ΜΙΑΝ ΕΒΔΟΜΑΔΑ ΜΕΤΑ ΤΟ ΠΑΣΧΑ • ΜΙΛΑΤΟΣ
  - ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ • ΑΛΜΥΡΟΣ

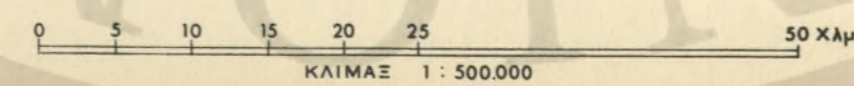
••• ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΛΑΣΗΘΙΟΥ) • ΠΛΑΤΑΝΙΕΣ • ΡΟΔΟΠΟΥ • ΖΗΡΟΣ

••• ΓΩΝΙΑ • ΜΟΧΟΣ • ΑΓΚΑΡΑΘΟΣ • ΝΕΑΠΟΛΙΣ • ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

••• ΤΟΠΛΟΥ • ΙΕΡΑΠΕΤΡΑ

- +** ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΑΝΗΓΥΡΙΣ
ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ • ΥΠΑΙΘΡΙΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ • ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΜΟΥΣΙΚΟΧΟΡΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΔΕΙΞΙΣ
- 🇬🇷** ΕΘΝΙΚΗ ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΙΣ
ΠΑΡΕΛΑΣΕΙΣ • ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΑΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ • ΑΓΩΝΕΣ • ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ
- 🚢** ΝΑΥΤΙΚΗ ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΙΣ
ΠΑΡΕΛΑΣΕΙΣ • ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ ΤΟΥ ΣΤΟΛΟΥ • ΚΟΛΥΜΒΗΣΙΣ • ΙΣΤΙΟΔΡΟΜΙΑ • ΑΓΩΝΕΣ • ΠΥΡΟΤΕΧΝΗΜΑΤΑ
- 🏃** ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΙΣ
ΑΘΛΟΠΑΙΔΙΑΙ • ΑΓΩΝΕΣ
- 🏂** ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΑΙ
ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΑΙ ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΑΙ
- 👤** ΕΜΠΟΡΟΠΑΝΗΓΥΡΙΣ ΕΟΡΤΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΡΝΑΒΑΛΙ
ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ • ΧΟΡΟΣ • ΑΓΩΝΕΣ • ΤΟΠΙΚΑΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ • ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΗ ΑΓΟΡΑ

ΚΛΙΜΑΣ 1 : 500.000

ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΑΙ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ
ΕΜΠΟΡΟΠΑΝΗΓΥΡΕΙΣ

η. Λογοτεχνία, 'Αρχιτεκτονική Ζωγραφική

Εις τὰ Λαογραφικά ενδιαφέροντα θὰ ἦτο δυνατόν νά συμπεριληφθῆ καί ἡ Κρητική λογοτεχνία, ἡ ζωγραφική καί ἡ λαϊκή ἀρχιτεκτονική.

Τὰ ὑπὸ τοῦ λαοῦ δημιουργηθέντα καί διασωθέντα δημιουργήματα τοῦ λόγου, Διηγήματα, Θεατρικά Ἔργα, Ἐπικά ποιήματα, Μῦθοι, Παροιμίες, Ποιήματα γενικῶς, εἶναι δυνατόν νά συμβάλουν εἰς τὴν τουριστικὴν προβολὴν τοῦ τόπου. Ἡ Κρήτη διαθέτει πλῆθος ἀξιολόγων τοιοῦτων δημιουργημάτων, πολλὰ τῶν ὁποίων ἔχουν πανελλήνιον, ὠρισμένα δὲ καί διεθνή φήμην.

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐπικῶν ποιημάτων περιλαμβάνεται τὸ λίαν γνωστὸν ἐπικὸν ποίημα « Ὁ Ἐρωτόκριτος » τοῦ Βιτζέντζου Κορνάρου ἐκ Σητείας, ἀποτελούμενον ἐκ δέκα χιλιάδων στίχων εἰς πέντε μέρη, συνταχθὲν περὶ τὸ τέλος τοῦ 17' αἰῶνος.

* Ἄλλα ἔργα τοῦ ποιητοῦ δὲν ἔχουν διασωθῆ. Διασώζονται ὁμως καί ἔχουν περιέλθει εἰς τὸ σύγχρονον ρεπερτόριον ἀξιόλογα δείγματα τοῦ μεσαιωνικοῦ Κρητικοῦ θεάτρου, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἔργα γραφέντα κατὰ τὸν 17' αἰῶνα, ὑπὸ τὴν ἀμεσον ἐπίδρασιν τῆς Ἰταλικῆς δραματογραφίας, τὰ κυριώτερα τῶν ὁποίων ἀναφέρονται κατωτέρω :

ΤΡΑΓΩΔΙΕΣ

Ἐρωφίλη, τοῦ Γ. Χορτάση (16ου αἰῶνος)
Βασιλεὺς ὁ Ροδαλίνος, τοῦ Ἰωάννου-Ἀνδρέα Τρωίλου (1674)
Ζήνων, Ἄγνωστου Συγγραφέως.

ΚΩΜΩΔΙΕΣ

Ὁ Κατσοῦρμπος, τοῦ Γ. Χορτάση (1595)
Ὁ Στάθης, Ἄγνωστου (περὶ τὸ 1650)
Ὁ Φουρτουναῖος, τοῦ Μάρκου Δ. Φώσκολου (1666) καί
Ὁ Φιορεντίνος καί ἡ Ντολσέτα, Ἀωνύμου (17ου αἰῶνος).

ΠΟΙΜΕΝΙΚΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

Ἡ Πανώρια (Γύπαρις), τοῦ Γ. Χορτάση (16ου αἰῶνος) καί
Ὁ Πιστικός Βοσκός, Ἄγνωστου (17ου αἰῶνος).

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΔΡΑΜΑΤΑ

Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Β. Κορνάρου (1635) καί
Ἐρῆνος εἰς τὰ Πάθη καί τὴν Σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ, Ἄγνωστου (16ου αἰῶνος).

Ἡ σύγχρονος Κρητικὴ λογοτεχνία περιλαμβάνει ἓνα τῶν γνωστοτέρων (διεθνoῦς προβολῆς) συγγραφέων, τὸν Νικόλαον Καζαντζάκη, ἡ ὑπόθεσις ὠρισμένων ἔργων τοῦ ὁποίου (Ἄλέξης Ζορμπᾶς, Καπετὰν Μιχάλης, κ.ἄ.) διαδραματίζεται εἰς τὴν Κρήτην. Γενικῶς, ὁ Καζαντζάκης, εἰς τῶν δοκιμωτέρων νεοελλήνων συγγραφέων, ἀποτελεῖ σημαντικὸν στοιχεῖον τοῦ λογοτεχνικοῦ πλοῦτου τῆς Κρήτης.

* Ἄλλοι σημαντικοὶ Κρήτες λογοτέχναι, μὲ πανελλήνιον προβολὴν εἶναι ὁ Ἰωάννης Κονδυλάκης (ἐξ Ἄνω Βιάννου) καί ὁ Παντελῆς Πρεβελάκης (ἐκ Ρεθύμνου).

Ἀρχιτεκτονική:

Ἡ Κρητικὴ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ δὲν διακρίνεται διὰ τὴν μορφήν αὐτῆς, ὡς π.χ. ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου.

Οἱ Κρήτες ἔκτιζον καί ἐξακολουθοῦν νά κτίζουν τὰς οἰκίας των μὲ ἰδικὰ τῶν σχέδια, χωρὶς μηχανικοῦς, σχεδιαστάς, ἢ ἀρχιτέκτονας. Εἰς πολλὰ μέρη τῆς νήσου διατηρεῖται ἀκόμη ὁ παλαιὸς τύπος Κρητικοῦ σπιτιοῦ.

Διακρίνονται δύο τύποι οἰκιῶν : ὁ ὄρεινός καί ὁ παραθαλάσσιος. Τὸ παλαιὸν Κρητικὸν Σπίτι δὲν εἶχε πολλὰ ἐπιπλα. Περιελάμβανε τὴν κλίνην, τὸ ἀνάκλιτρον (καναπέ), ἓν χαμηλὸν τραπέζιον, καρέκλες, τὸν ἀργαλειόν, τὴν κασσέλαν καί τὸν καντηλιέρην. Ἀναπαράστασις αἰθούσης παλαιοῦ Κρητικοῦ σπιτιοῦ ὑπάρχει εἰς τὸ ἱστορικὸν Μουσεῖον Ἡρακλείου.

Δείγματα παλαιῶν Κρητικῶν οἰκιῶν μὲ ἰδιαιτερον χαρακτῆρα ὑπάρχουν σήμερον εἰς διάφορα χωρία τῆς ἐπαρχίας Σφακίων καί ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Χώραν Σφακίων, Ἀνώπολιν, Ροδάκινον, κλπ.

Εἰς ὠρισμένας πόλεις (ἰδίως εἰς Χανιά καί Ρέθυμνον), ἀλλὰ καί ἐγκατεσπαρμένα εἰς ὀλόκληρον τὴν νήσον, ὑπάρχουν δείγματα Ἐνετικῆς καί Τουρκικῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀναφερθῆ ἔν λεπτομερείᾳ προηγουμένως (Κεφ. 3.03).

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΝ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ (ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΙΣ)

Ζωγραφική:

Ἡ Κρητικὴ ζωγραφικὴ συνίσταται κυρίως εἰς τὴν ἀπεικόνισιν θρησκευτικῶν παραστάσεων, τόσοσ ἐπὶ φορητῶν εἰκόνων, ὅσον καί ἐπὶ τοίχων διὰ τῆς μεθόδου τῆς νωπογραφίας Frescoes. Ἡ τέχνη αὐτὴ ἤκμασε μεταξὺ τοῦ 12ου καί τοῦ 17ου αἰῶνος, ὑπάρχουν δὲ σήμερον εἰς τὴν νήσον ἐγκατεσπαρμένα πλέον τῶν χιλίων ἐκκλησιῶν, εἰς τὰς ὁποίας διατηροῦνται, εἰς καλὴν ἢ μετρίαν ἢ κακὴν κατάστασιν, ὠραιόταται νωπογραφία, ἀνυμῶνων συνήθως καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς. Εἰς ὠρισμένας ἐκκλησίας ὑπάρχουν καί δείγματα ἀγιογραφῶν γνωστῶν καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὸν 16ον καί 17ον αἰῶνα ἤκμασεν ἡ ἀγιογραφικὴ Βυζαντινὴ Σχολή, ἡ λεγομένη « Κρητικὴ », μὲ ἴδιον τρόπον ἐκφράσεως, ἐπικρατήσαντα μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Σπουδαιότεροι ἐκπρόσωποι τῆς Σχολῆς ταύτης εἶναι οἱ τοιχογράφοι : Θεοφάνης (1535), Ζώρζης (1544), Ἀντώνιος (1545), ὡς καί οἱ εἰκονογράφοι φορητῶν εἰκόνων : Μιχαὴλ Δαμασκηνός (1520) διδάσκαλος τοῦ Δομηνικοῦ Θεοτοκόπουλου (El Greco), ὁ Ἐμμανουὴλ Τζάκος (1615) καί ἄλλοι. Ἐξ εἰκόνες τοῦ Μ. Δαμασκηνοῦ εὐρίσκονται σήμερον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ εἰς Ἡράκλειον.

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἡ τέχνη τῆς εἰκονογραφίας ἔπαυσεν ὑφισταμένη, σήμερον δὲ οὐδὲν κατάλοιπον αὐτῆς ὑπάρχει.

ΠΑΡΑΘΑΛΑΣΣΙΟ ΑΡΧΟΝΤΙΚΟ (ΣΦΑΚΙΑ)

ΚΡΗΤΙΚΟ ΛΑΪΚΟ ΣΠΙΤΙ (ΣΚΙΤΣΟ ΝΤΟΥΣΑΚΗ)

ΕΙΚΟΝΕΣ
(16^ο ΑΙΩΝΟΣ)

ΜΗ ΜΟΥ ΑΠΤΟΥ (ΜΙΧΑΗΛ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ)

Η ΚΑΙΟΜΕΝΗ ΒΑΤΟΣ (ΜΙΧΑΗΛ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ)

ΠΑΝΑΓΙΑ ΒΡΕΦΟΚΡΑΤΟΥΣΑ , ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΓΩΝΙΑΣ

3.06 ΠΟΛΕΙΣ ΚΑΙ ΧΩΡΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΟΣ:

Πολλὰ πόλεις καὶ χωριά τῆς Κρήτης, λόγω τῆς γεωγραφικῆς των θέσεως, τῆς πολεοδομικῆς των διαμορφώσεως, τῆς γραφικότητος ὠρισμένων των τμημάτων καὶ τοῦ γενικοῦ των χαρακτήρος ἀποτελοῦν, ἀνεξαρτήτως τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν περιοχὴν ἀρχαιολογικῶν μνημείων ἢ φυσικῶν καλλονῶν, σημεῖα μὲ ἀξιόλογον τουριστικὸν ἐνδιαφέρον. Ἡ γειννίασις δὲ ὠρισμένων ἐξ αὐτῶν μετὰ τῶν σημείων εἰσόδου εἰς τὴν Κρήτην — λιμένων ἢ ἀεροδρομίων — καὶ ἡ θέσις των πλησίον τῶν κυρίων ὁδικῶν ἀρτηριῶν τῆς νήσου ἔχουν ἤδη συντελέσει εἰς τὴν δημιουργίαν ἐνὸς τουριστικοῦ ρεύματος πρὸς αὐτά.

Αἱ περισσότεραι τῶν πόλεων τῆς νήσου εἶναι παλαιόταται, ἡ δὲ ἱστορία των ἀνάγεται εἰς δεκάδας ἑκατονταετηρίδων. Ὑπολείμματα τοῦ πλουσίου αὐτοῦ παρελθόντος εὐρίσκονται εἰς τὰς περισσοτέρας ἐξ αὐτῶν, τὰ κυριώτερα δὲ τῶν ἐν καλῇ καταστάσει διατηρουμένων εἰσέτι κτισμάτων καὶ μνημείων ἀνεφέρθησαν ἤδη εἰς τὰ προηγούμενα τμήματα τοῦ παρόντος κεφαλαίου.

Αἱ τουριστικαὶ πόλεις τῆς Κρήτης, τὰ χαρακτηριστικὰ των στοιχεῖα καὶ ἡ ἱστορία αὐτῶν, ἔχουν ὡς ἑξῆς:

1. ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ: Ἡ μεγαλύτερα πόλις τῆς Κρήτης (πληθ. 63.458). Τὸ Ἡράκλειον ἰδρῦθη ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν Ἀράβων κατὰ τὸ 824 μ.Χ., παρὰ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ἡρακλειάδος, ἐπιλείπει τῆς Κνωσοῦ. Ἡ νέα πόλις ὠνομάσθη Rabdh El Khandak (Φρούριον τῆς Τάφρου), ἐκ τῆς μεγάλης τάφρου, τὴν ὁποίαν διήνοιξαν περὶ τῆς πόλεως οἱ Ἀραβες, διὰ τὴν ἀσφάλειάν τῆς. Κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν, τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ἐξελληνίσθη εἰς «Χάνδαξ», ἐπὶ Ἑνετικῆς δὲ κατοχῆς, ἐξεφυλίσθη εἰς Candia, ὄνομα μὲ τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ σήμερον γνωστὸν διεθνῶς τὸ Ἡράκλειον — ἐνίστε δὲ καὶ ὀλόκληρος ἡ νήσος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἀραβικῆς κατοχῆς, ἐπὶ 137 ἔτη — ἕως τὸ 961 μ.Χ. — ὁ Χάνδαξ, καθὼς καὶ ὀλόκληρος ἡ Κρήτη, ἦτο τὸ φεβρώτερον ὀρηκτῆριον πειρατῶν ὅλης τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, ἔξω δὲ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως εὐρίσκειτο τὸ μεγαλύτερον δουλοπάζαρον τῆς ἐποχῆς. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς νήσου, ὁ Χάνδαξ κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκά, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁμως ἀνωκοδομήθη, κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τῆς Ἑνετοκρατίας (1204—1669) ὑπὸ τὸ ὄνομα Candia κατέστη τὸ διοικητικὸν κέντρον τῆς νήσου. Οἱ Ἑνετοὶ ἰδρυσαν περὶ τῆς πόλεως ὀγκωδέστατα τείχη καὶ ὀχυρωματικὰ ἔργα, μετὰ ἐξωτερικῆς περιφερειακῆς τάφρου περιμέτρου πέντε χιλιομέτρων. Κατὰ τὴν ἴδιαν περίοδον κατεσκευάσθη καὶ ὁ λιμὴν τῆς πόλεως. Ἐντὸς τῆς πόλεως ἀνηγέρθησαν μεγαλοπρεπῆ κτίρια, κρῆναι κλπ., πολλὰ τῶν ὁποίων σώζονται μέχρι σήμερον (ἢ ἀνοικοδομωμένη, βάσει τῶν παλαιῶν σχεδίων Λότζια, ἡ περίφημος Κρήνη Μοροζίνη, ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Μάρκου κ.ά.). Κατὰ τὸ 1648, οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ εἶχον ἤδη ὑποτάξει ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν νήσον, ἤρχισαν τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἡρακλείου, ἣτις διήρκεσεν ἐπὶ εἴκοσι ἔτη καὶ ἀπέσπασε τὸν θαυμασμὸν ὀλοκλήρου τῆς Χριστιανικῆς Εὐρώπης. Αἱ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας ἀπώλειαι τῶν Ἑνετῶν ὑπελογίσθησαν εἰς 30.000, τῶν δὲ Τούρκων εἰς 100.000. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, ἡ σπουδαιότης τοῦ Ἡρακλείου ἐμειώθη, ἐνῶ ἀντιθέτως ηὐξήθη ἡ σημασία τῶν Χανίων καὶ τῶν ἄλλων ἀστικῶν κέντρων τῆς νήσου.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς νήσου καὶ τὴν ἔνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος, τὸ Ἡράκλειον ἐπεξετάθη καὶ ἔξω τῶν τειχῶν, ἀποτελεῖ δὲ σήμερον τὸ τέταρτον¹ εἰς πληθυσμὸν πολεοδομικὸν συγκρότημα τῆς Χώρας. Ὁ λιμὴν τῆς πόλεως ἐξυπηρετεῖ ὀλόκληρον τὴν κεντρικὴν καὶ δυτικὴν Κρήτην, εἰς κίνησιν δὲ ἔρχεται μετὰ τῶν πρώτων τῆς Ἑλλάδος. Πλησίον τῆς πόλεως, ὀλίγα χιλιόμετρα πρὸς ἀνατολὰς, εὐρίσκειται ὁ ἀερολιμὴν Ἡρακλείου, ὁ ὁποῖος, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιβατικὴν κίνησιν, κατατάσσεται ἐπίσης μετὰ τῶν κυριωτέρων τῆς Ἑλλάδος.

¹ Μετὰ τὰς Ἀθήνας—Πειραιᾶ, τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰς Πιάτρας.

Ἡ μακρὰ ἱστορία τῆς πόλεως καὶ τὰ ἐν αὐτῇ εὐρισκόμενα μνημεῖα, ἡ γειννίασις εἰς ἀπόστασιν πέντε μόνον χιλιομέτρων τῆς Κνωσοῦ, τοῦ σημαντικωτέρου ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Κρήτης καὶ ἐκ τῶν σπουδαιωτέρων τῆς Ἑλλάδος, τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἡρακλείου, ἐν τῶν πλουσιωτέρων τοῦ κόσμου καὶ ἡ ὑπαρξίς μεγάλου λιμένος καὶ ἀεροδρομίου ἔχουν καταστήσει τὸ Ἡράκλειον τὸ σημαντικώτερον τουριστικὸν κέντρον τῆς νήσου καὶ τὴν κυρίαν πύλην εἰσόδου τουριστῶν εἰς αὐτήν. Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λεχθῆ ὅτι, ἀπὸ τουριστικῆς ἀπόψεως, τὸ Ἡράκλειον ἔχει διὰ τὴν Κρήτην

τὴν αὐτὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἔχουν αἱ Ἀθήναι διὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ σχέση αὐτῆ προβλέπεται νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑφισταμένη καὶ εἰς τὸ ἄμεσον μέλλον. Ἦδη τὰ περισσότερα τῶν τουριστικῶν ξενοδοχείων τῆς νήσου εὐρίσκονται εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὅπου πραγματοποιοῦνται καὶ αἱ περισσότεραι διανυκτερεύσεις.

Τὸ Ἡράκλειον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διεκδικήσῃ τὸν τίτλον ὠραίας πόλεως. Ὑστερεῖ πολεοδομικῶς εἰς σημαντικὸν βαθμὸν, ἡ ἀνάγκη δὲ ἐκπονήσεως ἐνὸς γενικοῦ ρυθμιστικοῦ σχεδίου εἶναι καταφανής.

ΠΥΛΗ ΧΑΝΙΩΝ

ΓΕΝΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ

ΚΡΗΝΗ ΜΟΡΟΖΙΝΗ

2. **ΧΑΝΙΑ**: Ἡ δευτέρα εἰς πληθυσμὸν πόλις τῆς Κρήτης (38.467 κάτοικοι) καὶ διοικητικὸν κέντρον αὐτῆς. Διετέλεσε πρωτεύουσα τῆς νήσου κατὰ τὴν περίοδον τῆς «Κρητικῆς Πολιτείας» (1892–1912), μετὰ δὲ τὴν προσάρτησιν τῆς νήσου παρέμεινε ὡς ἔδρα τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ Κρήτης. Ἡ πόλις ἐκτίσθη κατὰ τὸ 1252 ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Κυδωνίας. Κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα κατεσκευάσθη τὸ μέγα ἐξωτερικὸν φρούριον, κατὰ τὴν τελευταίαν δὲ πεντηκονταετίαν τῆς Ἑνετικῆς κατοχῆς ἐκτίσθησαν ἐκκλησίαι, δημόσια κτίρια καὶ ἄλλα σημαντικὰ οἰκοδομήματα, ὠρισμένα τῶν ὁποίων σώζονται εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν.

Τὰ Χανιά εἶναι ἡ πόλις τῆς Κρήτης μὲ τὰ περισσότερα οἰκήματα τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν.

Πέριξ τοῦ Καστελλίου, κέντρον τῆς Ἑνετικῆς πόλεως, εὐρίσκονται αἱ συνοικίαι τοῦ Τοπανᾶ καὶ τῆς Σπλάντζιας, ὅπου εἰς τὰ διάφορα «Βενέτικα στενά», διασώζονται παλαιαὶ οἰκίαι μὲ ἀνάγλυφα καὶ ἐμβλήματα τῆς Ἑνετικῆς ἐποχῆς, ὁλόκληρος δὲ ἡ πέριξ τοῦ παλαιοῦ λιμένος περιοχή εἶναι ὠραιότατη, διατηρούσα καὶ ἔντονον τὸν Ἑνετικὸν χαρακτήρα. Ἡ νέα πόλις εἶναι κτισμένη κυρίως πρὸς ἀνατολὰς τῆς παλαιᾶς, μὲ μεγαλυτέραν ἄνεσιν ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον.

Ὁ λιμὴν τῶν Χανίων δὲν παρουσιάζει μεγάλην κίνησιν, πλησίον ὅμως τῆς πόλεως, εἰς ἀπόστασιν 7 περίπου χιλιομέτρων, εὐρίσκεται ἡ Σούδα, ὁ λιμὴν τῆς ὁποίας εἶναι εἰς τῶν ἀσφαλεστέρων τῆς Μεσογείου καὶ παρουσιάζει ἀξιόλογον ἐμπορικὴν καὶ ἐπιβατικὴν κίνησιν. Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀκρωτηρίου, εἰς ἀπόστασιν 15 χιλιομέτρων ἀπὸ τὰ Χανιά, εὐρίσκεται τὸ ἀε-

ροδρόμιον τῆς Σούδας, μεγαλύτερον τοῦ ἀεροδρομίου Ἡρακλείου.

Τὰ Χανιά εἶναι στενῶς συνδεδεμένα μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, πλησίον δὲ αὐτῶν εὐρίσκεται ἡ γενέτειρα καὶ ὁ τάφος τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου.

Ἡ παρουσιαζομένη σήμερον τουριστικὴ κίνησις εἶναι μικρά, ἐκ τοῦ λόγου ὅτι τὸ μεγαλύτερον τμήμα τοῦ τουριστικοῦ ρεύματος πρὸς τὴν Κρήτην ἐπισκέπτεται τὴν νήσον διὰ τὴν θαυμάσιαν Μινωικὰς ἀρχαιότητος. Εἰς τὸ μέλλον ὅμως, μὲ τὴν ἀναμενομένην αὐξησιν τοῦ παραθεριστικοῦ καὶ περιηγητικοῦ τουρισμοῦ, προβλέπεται ὅτι θὰ αὐξηθῇ εἰς σημαντικὸν βαθμὸν καὶ ἡ τουριστικὴ κίνησις τῶν Χανίων. Λόγω τῆς ἀσφαλείας τὴν ὁποίαν παρέχει ὁ λιμὴν τῆς Σούδας, προβλέπεται ὅτι θὰ καταστῇ οὗτος ἐν τῶν κυριωτέρων σημείων εἰσόδου τῆς νήσου, κυρίως διὰ τοὺς τουρίστας οἱ ὅποιοι προτίθενται νὰ περιηγηθοῦν τὴν νήσον δ' αὐτοκινήτου. Ἦδη τὸ μοναδικὸν πορθμείον, τὸ συνδέον τὴν νήσον μετὰ τῆς Ἑλλάδος, χρησιμοποιεῖ ὡς σημεῖον προσεγγίσεως τὴν Σούδα.

Ταύτοχρόνως προβλέπεται καὶ ἡ δημιουργία κέντρων παραθεριστικοῦ τουρισμοῦ πλησίον τῶν ὠραιωτάτων ἀμωδῶν ἀκτῶν τῆς περιοχῆς.

Γενικῶς τὰ Χανιά ἀποτελοῦν τὴν πύλην εἰσόδου τῆς Δυτικῆς Κρήτης, ἡ ὁποία διακρίνεται διὰ τὰς φυσικὰς τῆς καλλονάς, τὰς πολλὰς ἀλλ' ἀναξιοποίητους πόλεις τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς περιόδου, τὸ πλῆθος τῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν καὶ διὰ τὰ διάφορα σημεῖα τὰ συνδεδεμένα μὲ τὴν νεωτέραν Ἑλληνικὴν καὶ Κρητικὴν ἱστορίαν.

ΧΑΝΙΑ, ΓΕΝΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ

ΕΘΝΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΜΙΝΑΡΕΣ

XANIA

ΤΟΥΡΚΙΚΟΝ ΤΕΜΕΝΟΣ

ΠΑΛΑΙΟΣ ΕΝΕΤΙΚΟΣ ΛΙΜΗΝ

ΔΡΟΜΟΣ ΣΤΟΝ ΤΟΠΑΝΑ

*

3. **ΡΕΘΥΜΝΟΝ**: Ἡ τρίτη εἰς πληθυσμὸν πόλις τῆς Κρήτης (15.000 κάτοικοι) καὶ πρωτεύουσα τοῦ νομοῦ Ρεθύμνης. Ἡ πόλις εὐρίσκεται ἐπὶ τῶν βορείων ἀκτῶν τῆς νήσου εἰς ἴσην σχεδὸν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον καὶ τὰ Χανιά.

Ἡ ἱστορία τοῦ Ρεθύμνου εἶναι κυρίως γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἐνετοκρατίας, κατὰ τὴν ὁποίαν εἶχε πολλοὺς κατοίκους, διέθετε τὸ μεγαλύτερον φρούριον τῆς νήσου, τὴν Φορτέτζα, (ἐν τῶν μεγαλύτερων τῆς Εὐρώπης) καὶ ἦτο ἐν τῶν διοικητικῶν κέντρων τῆς Κρήτης. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τὸ Ρέθυμνον ἦτο γνωστὸν ὡς πνευματικὴ πόλις, πολλοὶ δὲ λόγοι ἐντεῦθεν καταγόμενοι ἐδίδασσαν εἰς Βενετίαν.

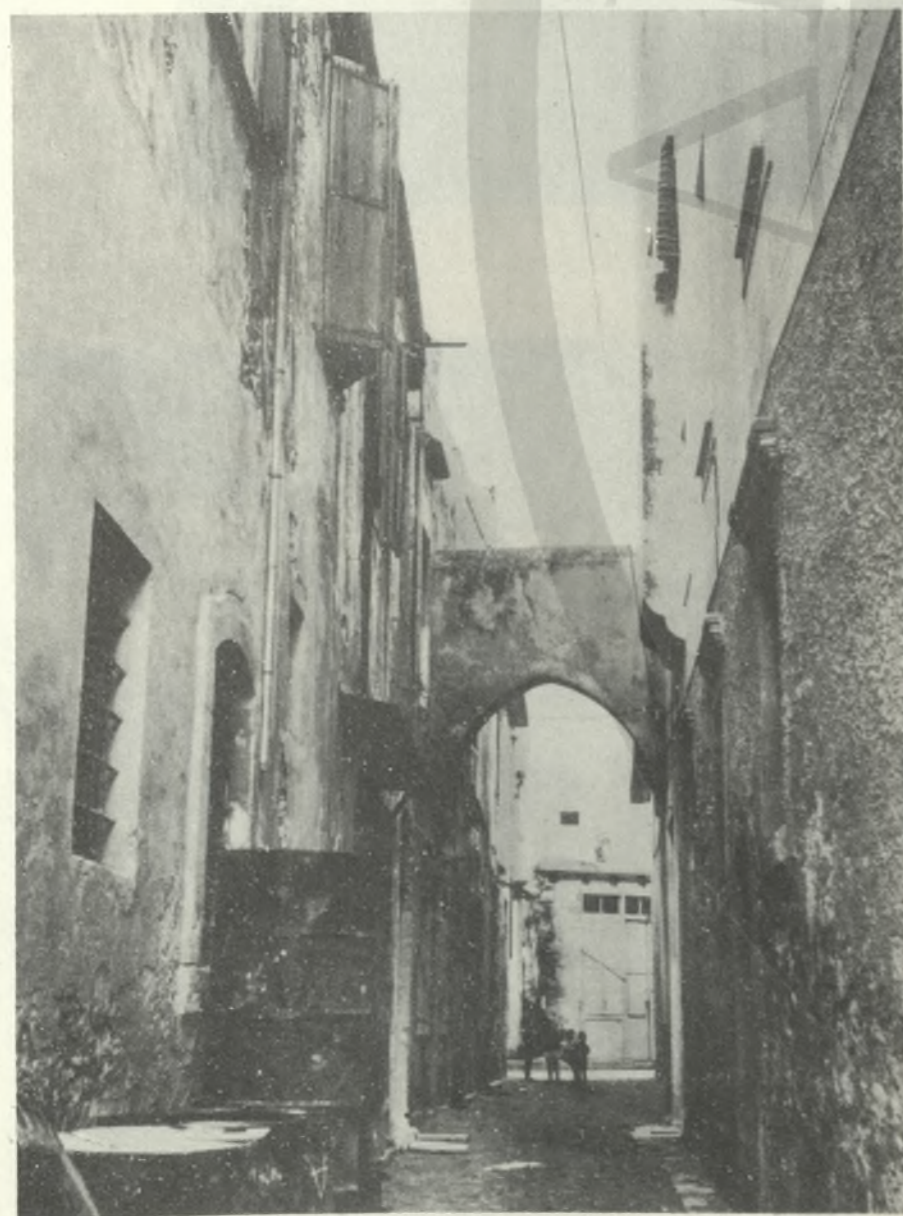
Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, ἡ σημασία τῆς πόλεως ἐμειώθη, σήμερον δὲ ἀποτελεῖ τὸ οἰκονομικὸν κέντρον τοῦ νομοῦ Ρεθύμνης, με ἀξιόλογον ὁμως τμήμα τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως τοῦ νομοῦ κατευθυνόμενον εἰς Χανιά ἢ Ἡράκλειον.

Τὸ Ρέθυμνον, χωρὶς νὰ διαθέτῃ μεγάλα ἢ δημόσια κτίρια, πέραν τοῦ ὀγκωδεστάτου καὶ μεγάλης ἐκτάσεως ἐνετικοῦ φρουρίου, εἶναι ἡ πόλις τῆς Κρήτης με τὸ ἐντονώτερον μεσαιωνικὸν χρῶμα. Ἡ τουριστικὴ τῆς κίνησις εἶναι ἐλαχίστη, διότι ἡ ἀπόστασις αὐτῆς, τόσο ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον, ὅσο καὶ ἀπὸ τὰ Χανιά, εἶναι μικρὰ (70 χλμ.), καὶ δὲν δικαιολογεῖ τὴν διανυκτέρευσιν εἰς Ρέθυμνον. Εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν συντελεῖ ἡ ἔλλειψις ξενοδοχειακῶν ἐγκαταστάσεων, ἐστιατορίων, κλπ., ὡς καὶ ἡ κακὴ συντήρησις τῶν ὁδῶν προσπελάσεως πρὸς τὴν ἐνδοχώραν τοῦ νομοῦ. Δυτικῶς τῆς πόλεως ἐκτείνεται ἐπὶ μήκους 12 χιλιομέτρων ὠραιότατὴ ἀμμώδης ἀκτὴ, ἡ ὁποία ὁμως εἶναι ἀνοικτὴ καὶ δὲν προστατεύεται ἀπὸ τοὺς βορειοδυτικούς ἀνέμους.

ΓΕΝΙΚΗ ΑΠΟΨΙΣ

ΡΕΘΥΜΝΟΝ

ΟΔΟΣ ΒΑΦΕ

ΒΕΝΕΤΣΙΑΝΙΚΟ ΥΠΟΛΕΙΜΜΑ - ΚΙΟΣΚΙ - ΜΙΝΑΡΕΣ

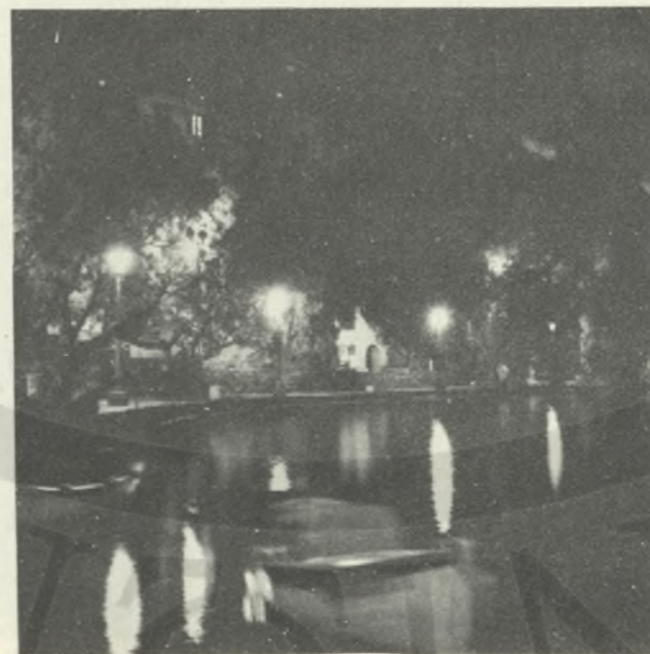

ΚΙΟΣΚΙ

ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

4. **ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ**: Μικρά πόλις (πληθ. 3.861), πρωτεύουσα του νομού Λασηθίου. Ο Άγιος Νικόλαος είναι σχετικώς νέα πόλις. Κατά την ένετικήν εποχήν αναφέρεται ως μικρός συνοικισμός. Η ανάπτυξις της ήρχισε από το 1869, όταν ή περιοχή άποικίσθη υπό Σφακιανών, Κριτσιωτών και άλλων, τή πρωτοβουλίαν των αδελφών Κουνδούρων. Ο Άγιος Νικόλαος είναι ώραιότατη πόλις, εξελίσσεται δε ραγδαίως εις σημαντικόν τουριστικόν κέντρον τής περιοχής. Εις τό κέντρον τής πόλεως εύρίσκεται μικρά, αλλά βαθεία άλμυρά λίμνη, ήτις συνδέεται μετά τής θαλάσσης. Έναντι τής πόλεως ύπάρχουν δύο νησιδες.

Πλησίον του Άγίου Νικολάου εύρίσκεται ή άρχαία πόλις Λατώ ή Έτέρα, επί των έρειπίων τής όποίας οι Ένετοι έκτισαν τό φρούριον Μιραμπέλλου (όπου σήμερα ή νομαρχία), έξ ου έλαβαν τό όνομα ή έπαρχία και ό κόλπος.

Όλόκληρος ή περιοχή του κόλπου Μιραμπέλλου, από τής νησιδος Σπιναλόγγας προς βορράν, μέχρι τής Παχείας Άμμου και Θόλου προς νότον, περιλαμβάνει τας γραφικώτερας ίσως άκτάς τής Κρήτης. Εις τήν άμεσον ένδοχώραν εύρίσκεται πλήθος τουριστικών ένδιαφερόντων, ως ή Κρίτσα, τό Όροπέδιον Λασηθίου, ή άρχαία Όλους και άλλα. Άνεξαρτήτως όμως αυτών, ό Άγιος Νικόλαος, χάρις εις τό λειτουργούν σύγχρονον τουριστικόν συγκρότημα, άποτελεί σήμερα τό σημαντικώτερον παραθεριστικόν τουριστικόν κέντρον τής νήσου.

Η πόλις, παρά τό μικρόν της μέγεθος, έχει ώραιότατην ρυμοτομίαν, ασφαλτοστρωμένους και καθαρούς δρόμους, δενδροστοιχίας και γενικώς όψιν διάφορον τής συνήθους των μικρών έπαρχιακών πόλεων.

5. **ΣΗΤΕΙΑ**: Μικρά πόλις του νομού Λασηθίου (πληθ. 5.528) πρωτεύουσα τής έπαρχίας Σητείας. Εύρίσκεται εις τό ανατολικώτερον τμήμα τής νήσου, είναι δε κτισμένη άμφιθεατρικώς επί λόφου.

Η νέα πόλις έκτίσθη τό 1869 εις τήν θέσιν τής άρχαίας Ήτειας (έπιλείου τής Πραισσοϋ), τό όνομα δε τής νέας πόλεως άποτελεί παραφθοράν τής άρχαίας όνομασίας¹.

Η Σητεία, ως πόλις, ύπήρχε κατά τήν Έλληνικήν, Ρωμαϊκήν, Βυζαντινήν και Ένετικήν εποχήν. Τό 1651 οι Ένετοι κατέστρεψαν τό φρούριον και τήν πόλιν. Η πόλις έπαυσεν ύφισταμένη μέχρι του 1870, όποτε και άνωκοδομήθη. Η νέα πόλις είναι ώραιότατη και καθαρή. Λόγω τής κακής καταστάσεως τής όδοϋ Σητείας - Άγίου Νικολάου, παρ' όλην τήν γραφικότητα τής διαδρομής, ή τουριστική κίνησις αυτής είναι μηδαμινή. Η προβλεπόμενη όμως δημιουργία εις τήν περιοχήν τουριστικών συγκροτημάτων και ή ανακάλυψις σημαντικών άρχαιοτήτων εις Κάτω Ζάκρον προβλέπεται ότι θα συντελέσουν εις τήν αύξησιν τής τουριστικής κινήσεως. Η πόλις διαθέτει ώραιότατην άμμόδη άκτήν, μήκους δύο περίπου χιλιομέτρων.

6. **ΙΕΡΑΠΕΤΡΑ**: Μικρά πόλις του νομού Λασηθίου (πληθυσμός 6.488). Η μοναδική πόλις τής Κρήτης επί των νοτίων άκτών αυτής και κέντρον τής όμωνύμου έπαρχίας. Η Ιεράπετρα κατέχει τήν αυτήν θέσιν τής όνομαστής άρχαίας πόλεως Ιεραπύτνης, ή όποία ήτο μία των ίσχυροτέρων πόλεων τής εποχής. Κατά τήν Ρωμαϊκήν εποχήν αναφέρεται ως μία των πλουσιωτέρων και σπουδαιότερων πόλεων τής Κρήτης. Κατά τήν Βυζαντινήν περίοδον διετήρησε τήν σπουδαιότητά της, άποτελέσασα και έδραν ιδιαιτέρας έπισκοπής. Κατά τήν διάρκειαν τής Ένετοκρατίας ή πόλις παρήκμασεν, οι Ένετοι όμως έκτισαν φρούριον, τά έρείπια του όποιου σώζονται έως σήμεραν.

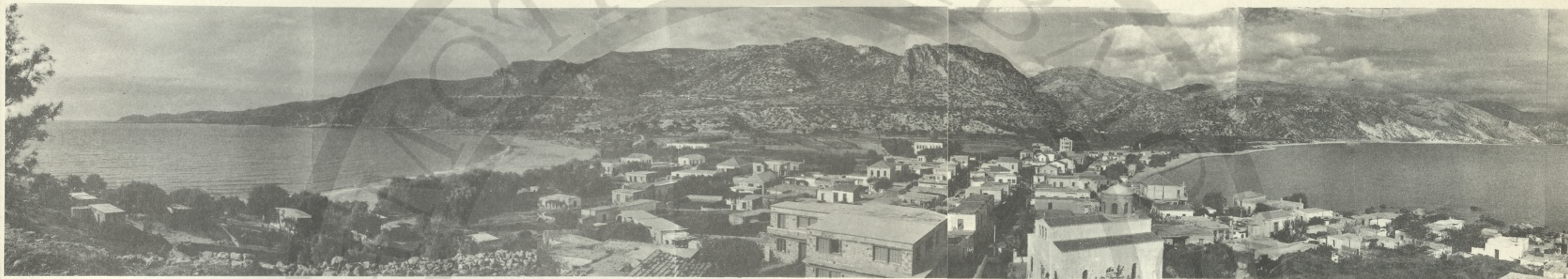
¹. Η όνομασία άλλωστε όλοκληρου του νομού Λασηθίου, προέρχεται εκ παραφθοράς τής κατά τήν Ένετικήν εποχήν όνομασίας τής περιοχής ως Departamento de la Sitia (έπαρχία Σητείας).

ΣΗΤΕΙΑ

ΙΕΡΑΠΕΤΡΑ

ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑ

βυζαντινῶν νωπογραφιῶν καὶ ἐρειπίων πολλῶν ἀρχαίων πόλεων τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Κλίμα ἐπιτρέπον τὴν σημαντικὴν ἐπιμήκυνσιν τῆς τουριστικῆς περιόδου.

8. **ΧΩΡΑ ΣΦΑΚΙΩΝ:** Μικρὸν γραφικώτατον χωρίον (πληθ. 472) ἐπὶ τοῦ Λιβυκοῦ πελάγους: Γνωστὸν διὰ τὸν ἠρωϊσμόν τῶν κατοίκων του κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Γερμανικῆς Κατοχῆς. Θεαματικωτάτη διαδρομὴ διὰ μέσου τῆς φάραγγος τοῦ Νίμπρου. Τὸ χωρίον εἶναι κτισμένον ἐπὶ τῶν βράχων, αἱ ἀκταὶ δὲ εἰς τὸ τμήμα τοῦτο τῶν νοτίων παραλίων τῆς νήσου εἶναι ἀπότομοι καὶ ἀπόκρημνοι, ἐκ τῶν θεαματικωτέρων τῆς νήσου. Πολλοὶ ἐκ τῶν οἰκιῶν ἔχουν κτισθῆ πρό τριῶν ἢ τεσσάρων ἑκατονταετηρίδων. Ἡ Χώρα Σφακίων ἀποτελεῖ ἓν ἐκ τῶν γραφικωτέρων σημείων τῆς Κρήτης.

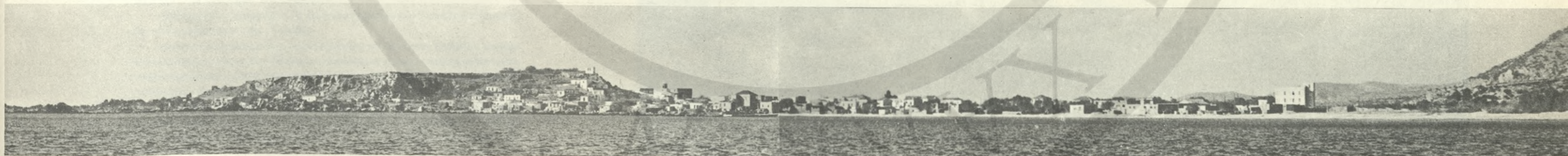
9. **ΜΑΛΑΞΑ:** Χωρίον (κατ. 264) εἰς ὑψόμετρον 500 μ. εὐρισκόμενον εἰς ἀπόστασιν 16 χλμ. ἀπὸ Χανιά. Ἐνδιαφέρουσαι φυσικαὶ καλλοναὶ (φάραγξ μήκους 3.5 χλμ. καὶ βάθους 400 μ. με ἑκατὸ σπήλαια) καὶ ἐρείπια Βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν καὶ Ἑνετικῶν κτισμάτων. Τὸ μεγαλύτερον ὄμως ἐνδιαφέρον τῆς Μαλάξης εἶναι ἡ ὠραιότατη θέα πρὸς τὸν κάμπου τῶν Χανίων καὶ τὸν ὄρμον Σούδας.

Εἰς τὴν Ἱεράπετραν, κατὰ τὴν ἱστορίαν, διενυκτέρευσεν ὁ Μέγας Ναπολέων κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἐξ Αἰγύπτου. Ἡ Ἱεράπετρα εἶναι ἡ νοτιωτέρα πόλις τῆς Εὐρώπης. Κατὰ μῆκος τῆς δαντελωτῆς ὠραιότατης παραλίας πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως, ἐπὶ τριάκοντα περίπου χιλιομέτρων ἕως τὴν θέσιν Μακρύγιαλος, ἐναλλάσσεται σειρά ὠραίων ἀμμοδῶν παραλιῶν, ὄρμων, λιμενίσκων, κλπ. Τὸ ἥπιον κλίμα τῆς Ἱεραπέτρας, τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπει τὴν παραγωγὴν πρωϊμῶν ὄπωρῶν καὶ λαχανικῶν, εὐνοεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τουριστικῆς κινήσεως, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς χειμερινούς μῆνας. Γενικῶς, ἡ Ἱεράπετρα θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξελιχθῆ εἰς ἀξιόλογον τουριστικὸν κέντρον τῆς Κρήτης, δεδομένου ὅτι συνδέεται ἤδη μετὰ τοῦ Ἁγίου Νικολάου δι' ἀσφαλτοστρωμένης ὁδοῦ (36 χλμ.), ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς ἀρίστην κατάστασιν.

Ἐκτὸς τῶν ὡς ἄνω πόλεων τῆς νήσου, ἀξιόλογον τουριστικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν καὶ αἱ κάτωθι κωμοπόλεις καὶ χωρία τῆς νήσου:

Νομὸς Χανίων:

7. **ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑ:** Μικρὰ πολίχνη (πληθ. 1.895) τοῦ νομοῦ Χανίων, ἐπὶ τοῦ Λιβυκοῦ πελάγους. Ὁραιόταται ἀκταὶ, ἰδίως πρὸς δυσμὰς. Ἐνδοχώρα με μέγα τουριστικὸν ἐνδιαφέρον, λόγῳ τῶν πολλῶν ἐκκλησιῶν μετὰ

ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑ

ΧΩΡΑ ΣΦΑΚΙΩΝ

ΧΩΡΑ ΣΦΑΚΙΩΝ

Νομὸς Ρεθύμνης:

10. **ΑΝΩΓΕΙΑ:** Κωμόπολις (πληθ. 2.548) τοῦ νομοῦ Ρεθύμνης. Εὐρίσκονται εἰς τὰς βορείους προσβάσεις τοῦ ὄρους Ἴδη καὶ εἶναι ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις ἐν τῶν πλέον ἐνδιαφερόντων χωρίων τῆς Κρήτης. Οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς ἔχουν ἰδιαίτερα ἦθη καὶ ἔθιμα, ἡ κωμόπολις δὲ ἀποτελεῖ ἐν τῶν μεγαλύτερων κέντρων χειροτεχνίας — οἰκοτεχνίας τῆς Κρήτης. Τὰ παραγόμενα εἶδη τέχνης εἶναι ἐξαιρετοῦ ποιότητος καὶ καλοῦνται Ἀνωγειανά. Τὰ Ἀνωγεια ἐπίσης εἶναι ἐκ τῶν σημαντικωτέρων κέντρων κτηνοτροφίας τῆς νήσου, τὰ δὲ προϊόντα τῆς τυροκομίας (γραβιέρα — ἀνθότυρος), εἶναι γνωστὰ διὰ τὴν ἀνωτέραν των ποιότητα.

Πλησίον τῶν Ἀνωγείων, εἰς Ζωνιανὰ, εὐρίσκεται τὸ σπήλαιον Σεντόνι, ἐν τῶν ὠραιότερων τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας, τὰ Ἀνώγεια ὑπῆρξαν κέντρον ἐπαναστάσεων. Κατὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον ἐπίσης κατέστησαν σημαντικὴ ἐστία ἀντιστάσεως, τὸν Αὐγούστον δὲ τοῦ 1944 οἱ Γερμανοὶ κατέστρεψαν τὸ χωρίον ἐξ ὀλοκλήρου καὶ ἐτυφέκισαν ἑκατοντάδας κατοίκων.

11. **ΑΓΙΑ ΓΑΛΗΝΗ:** Γραφικώτατον μικρὸν χωρίον καὶ λιμενίσκος εἰς τὰ νότια παράλια τοῦ νομοῦ Ρεθύμνης (Πληθ. 457) εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τοῦ Μεσσαρά. Κτισμένον ἀμφιθεατρικῶς. Ἐνάλια σπήλαια καὶ μικρὰ ἀμώδης ἀκτὴ.

ΑΓΙΑ ΓΑΛΗΝΗ

Νομός Ἡρακλείου:

12. **ΑΝΩ ΒΙΑΝΝΟΣ**: Ἐν τῶν ὠραιότερων καὶ μεγαλύτερων χωρίων τῆς Κρήτης (πληθ. 2.100). Σημαντικός συγκοινωνιακὸς κόμβος ἐπὶ τῆς ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ Ἡρακλείου — Ἱεραπέτρας. Ἀφετηρία διὰ τὴν προσπέλασιν πρὸς τὰς ἀξιολόγους ἀμμώδεις παραλίας τοῦ Λιβυκοῦ πελάγους (Ἀρβη, Ψαριφοράδα, Κερατόκαμπος καὶ Τσοῦτσουρος). Τὸ χωρίον εὐρίσκεται κτισμένον ἀμφιθεατρικῶς μετ' ὠραιότατην θέαν πρὸς τὸν ἑλαιῶνα τῆς Βιάννου, ἐκ τῶν μεγαλύτερων καὶ εὐφορωτέρων τῆς Κρήτης. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βιάννου εὐρίσκεται τὸ ὄροπέδιον Καθαρός, ἀξιόλογα σπήλαια καὶ ἀριθμὸς ἐκκλησιῶν μετ' ὠραίας τοιχογραφίας τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος. Πλησίον τοῦ χωρίου, ἀνεκαλύφθη τὸ 1956 καὶ ὁ ὑπερομινωϊκὸς οἰκισμὸς τοῦ Χόνδρου.

Ἡ Βιάννος εἶναι κτισμένη εἰς τὴν θέσιν τῆς πλουσίας αὐτονόμου ἀρχαίας Βιάννου ἢ Βιέννης. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἐνετοκρατίας ἐθεωρεῖτο ἕν τῶν μεγαλύτερων χωρίων τῆς περιοχῆς. Κατεστράφη ὀλοσχερῶς τὸ 1822 ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τὸ 1943 ὑπὸ τῶν Γερμανῶν.

Εἰς τὴν Ἄνω Βιάννον ἐγενήθη καὶ ὁ Ἰωάννης Κουδουλᾶκης, εἰς τῶν σπουδαιότερων νεοελλήνων λογοτεχνῶν.

13. **ΑΡΧΑΝΕΣ**: Μία τῶν μεγαλύτερων κωμοπόλεων τῆς Κρήτης (πληθ. 3.917) εἰς ἀπόστασιν μόλις 15 χλμ. νοτίως τοῦ Ἡρακλείου, κτισμένη εἰς τὸ μέσον εὐφορωτάτης κοιλάδος ἀμπέλων. Ἐνταῦθα καλλιεργοῦνται τὰ γνωστὰ ἐπιτραπέζια σταφύλια Ἀρχανῶν (ροζαϊκά), καὶ παράγεται ὁ ὠραιότατος οἶνος Ἀρχανῶν.

Αἱ Ἀρχάνες εἶναι αἱ γνωσταὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα Ἀχαρναί. Ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως ἔχουν ἤδη ἀνευρεθῆ ἀξιόλογα ὑπολείμματα Μινωικοῦ ἀνακτόρου καὶ οἰκισμοῦ. Εἰς τὸ Βαθύπετρον, 4 χλμ. νοτίως τῶν Ἀρχανῶν, ἀνευρέθη ἡ μοναδικὴ Μινωικὴ ἀγροικία, ἕν τῶν σπουδαιότερων εὐρημάτων τῆς ἐποχῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀνεκαλύφθησαν ἐγκαταστάσεις σταφυλοπυκτηρίου καὶ ἐλαιοπιεστηρίου, ἐργαλεῖα ὑφαντουργικῆς καὶ κεραμικῆς κλίβανος.

ΡΟΓΔΙΑ

Αἱ Ἀρχάνες ἀποτελοῦν ἀφετηρίαν δι' ἐπίσκεψιν τοῦ ἱεροῦ ὄρους Γιούχτα, ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου ὑπάρχει πανοραμιακὴ θέα ὀλοκλήρου τῆς πεδιάδος καὶ τῆς πόλεως τοῦ Ἡρακλείου. Εἰς τὴν περιοχὴν σώζονται ἀρκεταὶ ἐκκλησίαι τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος μετ' ἀξιολόγους τοιχογραφίας (Ἅγιο Ἀσώματος, Ἅγία Τριάς, Ἅγία Παρασκευὴ καὶ ἄλλαι).

14. **ΡΟΓΔΙΑ**: Γραφικώτατον χωρίον (πληθ. 922), εἰς ἀπόστασιν 16 χλμ. δυτικῶς τοῦ Ἡρακλείου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἡρακλείου — Φόδελε μετ' ὠραιότατην θέαν πρὸς τὸν κόλπον καὶ τὴν πόλιν τοῦ Ἡρακλείου. Γνωστὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἐνετοκρατίας. Ἐντὸς τοῦ χωρίου διατηρεῖται εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν Ἐνετικὴ ἔπαυλις καὶ δύο παρεκκλήσια.

15. **ΦΟΔΕΛΕ**: Ὠραιότατον μικρὸν χωρίον (πληθ. 465) εἰς ἀπόστασιν 28 χλμ. δυτικῶς τοῦ Ἡρακλείου. Πατὴρ τοῦ διασήμου ζωγράφου Δ. Θεοτοκοπούλου (El Greco). Τὸ χωρίον διασχίζεται ὑπὸ τοῦ Φοδελιανοῦ ποταμοῦ καὶ εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον εὐφορωτάτης κοιλάδος κεκαλυμμένης ὑπὸ πορτοκαλεῶνων. Τὸ Φόδελε ἦτο γνωστὸν κατὰ τὴν Ἐνετικὴν ἐποχὴν, σώζονται δὲ σήμερον δύο ἐκκλησίαι τῆς ἐποχῆς μετ' ὀλίγας τοιχογραφίας.

16. **ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ (ΛΙΜΗΝ)**: Ὠραιότατον χωρίον (πληθ. 939) εἰς ἀπόστασιν 26 χλμ. ἀνατολικῶς τοῦ Ἡρακλείου, ἐπὶ τῆς Ἐθνικῆς ὁδοῦ Ἡρακλείου — Ἁγίου Νικολάου. Ἡ χερσόνησος ἦτο γνωστὴ κατὰ τὴν Μινωικὴν καὶ

ΑΝΩ ΒΙΑΝΝΟΣ

τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν, ἤκμασεν ὁμως κυρίως κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν καὶ πρώτην Βυζαντινὴν περίοδον. Εἰς τὴν περιοχὴν εὐρίσκονται ὑπολείμματα δύο μεγάλων παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν τοῦ 5ου καὶ 6ου αἰῶνος. Εἰς τὴν ἀκτὴν διακρίνονται λιμενικὰ ἔργα τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν τὸ χωρίον ὑπῆρξε σημαντικὸν θρησκευτικὸν κέντρον καὶ ἔδρα ἐπισκόπου.

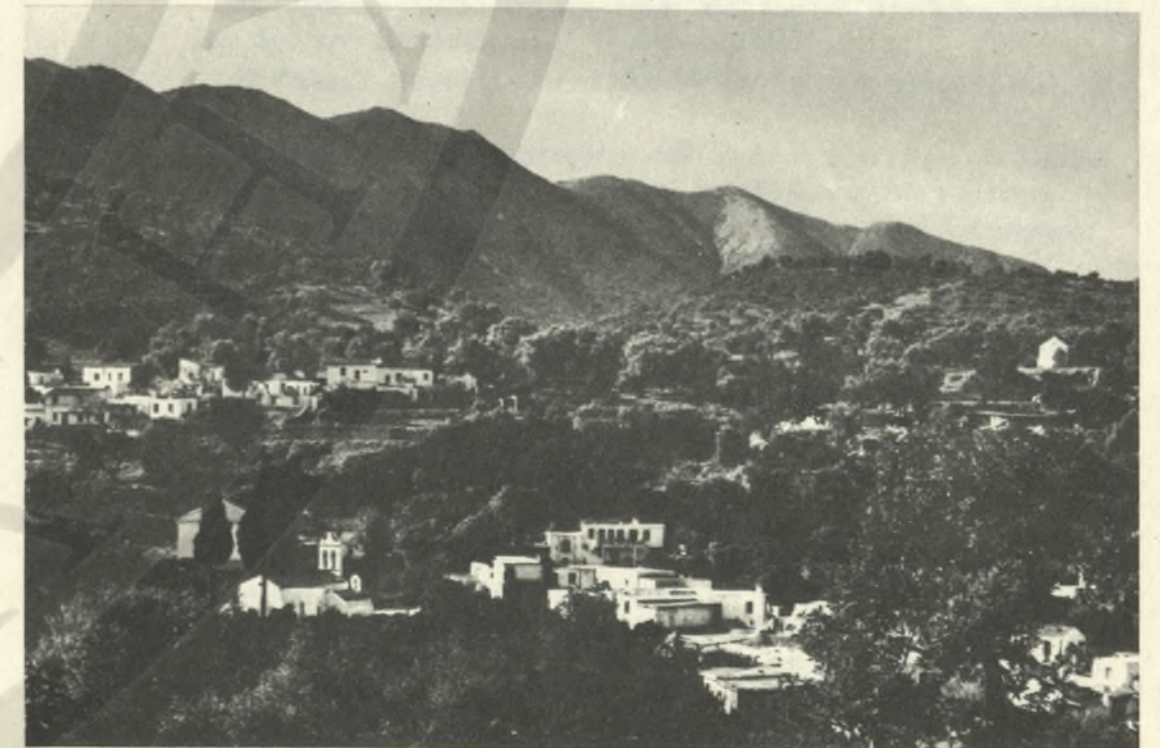
Ἡ Χερσόνησος διαθέτει ὠραιότατην ἀμμώδη παραλίαν, βορειοανατολικῶς τοῦ χωρίου.

Νομός Λασηθίου:

17. **ΑΝΑΤΟΛΗ**: Γραφικώτατον μικρὸν χωρίον (πληθ. 1167) βορειοδυτικῶς τῆς Ἱεραπέτρας. Εἰς τὴν περιοχὴν ὑπάρχει ἀριθμὸς ἐκκλησιῶν τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος μετ' ὠραιότατας τοιχογραφίας. Ἐξαισία θέα πρὸς τὸ Λιβυκὸν Πέλαγος.

18. **ΚΡΙΤΣΑ**: Γραφικώτατον χωρίον (πληθ. 2396) εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μιραμπέλλου τοῦ νομοῦ Λασηθίου, ἡ ἱστορία τοῦ ὁποίου ἀνάγεται εἰς τὴν Βυζαντινὴν καὶ Ἐνετικὴν περίοδον. Τὸ χωρίον διαιρεῖται εἰς πολλὰς συνοικίας μετ' ἀφθονον πράσινον. Πλησίον τῆς Κριτσᾶς εὐρίσκονται τὰ ἑρείπια τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς πόλεως Λατοῦς τῆς Ἐτέρας. Πρὸς βορρᾶν εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς χιλιομέτρου εὐρίσκεται ἡ Παναγία ἢ Κερά, τρίκλιτος ναὸς τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰῶνος μετ' τοιχογραφίας, ἐκ τῶν ὠραιότερων τῆς Ἑλλάδος. Γενικῶς, ἡ Κριτσά δύναται νὰ ἐξελιχθῆ εἰς ἀξιόλογον σημεῖον τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος, τόσον τῆς περιοχῆς, ὅσον καὶ τῆς νήσου.

19. **ΜΑΛΛΑΙ—ΧΡΙΣΤΟΣ**: Δύο ὠραιότατα χωρία εἰς τὰς ὑπωρεῖας τῆς Δίκτης, βορειοδυτικῶς τῆς Ἱεραπέτρας, εἰς ἀπόστασιν 26 χλμ. ἐκ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Εὐρίσκονται εἰς ὑψόμετρον 600 μ., εἰς τὸ μέσον τῆς ἐκτεταμένης πευκοφύτου περιοχῆς τοῦ Σελάκανου. Ὀλόκληρος ἡ περιοχὴ εἶναι γραφικώτατη. Πλησίον εὐρίσκετο ἡ ἀρχαία Κρητικὴ πόλις Μάλλα. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐνετοκρατίας, αἱ Μάλλαι ἦσαν τὸ μεγαλύτερον χωρίον τῆς ἐπαρχίας Ἱεραπέτρας.

ΦΟΔΕΛΕ

ΕΛΟΥΝΤΑ

ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ

Πλήν τῶν ὡς ἄνω σημαντικώτερων τουριστικῶν πόλεων, κωμοπόλεων καὶ χωριῶν, ὑπάρχουν εἰς τὴν Κρήτην δεκάδες ἐτέρων γραφικῶν χωριῶν, τὰ ὁποῖα θὰ ἦτο σκόπιμον ὅπως συμπεριληφθοῦν εἰς ἓνα γενικώτερον κατάλογον τῶν ἀξιοθεάτων τῆς νήσου. Τὸ τουριστικὸν ἐνδιαφέρον τούτων εἶναι εὐλόγως μικρότερον τῶν ἤδη ἀναφερθέντων σημείων. Πλήν ὅμως, διὰ τῆς καταλλήλου ἀξιοποιήσεως καὶ διὰ τῆς διαμορφώσεώς των (καθαρισμός, πλακόστρωσις τῶν ὁδῶν, ἐξωτερικὸς εὐτρεπισμὸς τῶν οἰκιῶν, φύτευσις πρασίνου, κλπ.), τὰ χωρία ταῦτα θὰ ἠδύναντο νὰ προσελκύσουν σημαντικὸν ἀριθμὸν ἐπισκεπτῶν. Ταῦτα, κατὰ Νομόν, εἶναι (ἀλφαβητικῶς) τὰ ἀκόλουθα :

Νομὸς Χανίων :

20. **Ἁγία Ρουμέλη :** Μικρὸν χωριὸν παρὰ τὸ Λιβυκὸν Πέλαγος, εἰς τὴν ἐξοδὸν τῆς φάραγγος τῆς Σαμαριάς. Προσπέλασις δυνατὴ μόνον διὰ θαλάσσης. Ὁραιότατον τοπίον. Πολλὰ ἐκκλησία με Βυζαντινὰς τοιχογραφίας (15ου αἰῶνος).

21. **Ἁλικιανός :** Γραφικώτατον χωριὸν εἰς τὸν κάμπου τῶν Χανίων, ἐν μέσῳ τοῦ μεγάλου πορτοκαλεῶνος. Ὁραιότατη ἐκκλησία τοῦ 12ου αἰῶνος με Βυζαντινὰς τοιχογραφίας. Σπήλαιον «Ἐλληνότρυπα». Φυσικὰ ἀξιοθέατα.

22. **Ἀνώπολις :** Ὁρεινὸν χωριὸν τῆς ἐπαρχίας Σφακιῶν. Γραφικώτατον. Πλήθος ἐκκλησιῶν με βυζαντινὰς τοιχογραφίας.

23. **Ἀρμένιοι :** Ὁραιότατον μικρὸν χωριὸν, κατὰφυτον, ἐπὶ τῆς Ἐθνικῆς ὁδοῦ Χανίων-Ἡρακλείου, εἰς ἀπόστασιν 21,5 χλμ. ἐκ Χανίων. Ἐφθονα ὕδατα (πηγαὶ τριῶν ποταμῶν), πλατάνια, ἄνθη κλπ. Εἰς Ἀρμένους, κατὰ τὸ 1822, ὑπεγράφη τὸ Κρητικὸν Πολίτευμα.

24. **Ἀση Γωνιά :** Γραφικώτατον μικρὸν ὄρεινόν χωριὸν. Τόπος μεγάλης ἑορταστικῆς ἐκδηλώσεως, εἰς τὴν ὁποῖαν συγκεντρῶνται ὅλα τὰ ποιμνία τῆς περιοχῆς, προσφέρεται δὲ εἰς τοὺς ἐπισκέπτας γάλα. Ἐφθονον πράσινον, δάση ἐκ πρίνων καὶ πλατάνων καὶ ρέοντα ὕδατα.

25. **Ἀσκήφου :** Γραφικὸν χωριὸν εἰς τὸ ὁμώνυμον ὄροπέδιον. Ἱστορικὴ τοποθεσία συνάψεως μαχῶν. Κυρία ἀφετηρία διὰ χιονοδρομίας εἰς τὰ Λευκὰ Ὅρη (Ὁροπέδιον Νιάτου) καὶ δι' ὄρεινὰς πρὸς διαφόρους κορυφὰς αὐτῶν.

26. **Βατόλακκος :** Ὁραῖον χωριὸν εἰς τὸν εὐφορώτατον κάμπου τῶν Χανίων, ἐν μέσῳ δάσους 40.000 πορτοκαλεῶν. Παλαιόταται ἐκκλησία τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς.

27. **Βρύσες :** Χωριὸν ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Χανίων-Ἡρακλείου, ἀφετηρία τῆς ὁδοῦ πρὸς Χώραν Σφακιῶν. Ἐφθονα ὕδατα.

28. **Ἐλος :** Μικρὸν χωριὸν τῆς δυτικῆς Κρήτης ἐντὸς γραφικῆς περιοχῆς δάσους καστανεῶν.

29. **Θερίσσον :** Γραφικώτατον χωριὸν εἰς ἀπόστασιν 17 χλμ. ἐκ Χανίων, ἢ προσπέλασις πρὸς τὸ ὁποῖον γίνεται διὰ τῆς ὠραιότατης φάραγγος τῆς Θερίσσου. Ἐντὸς καταφύτου κοιλάδος με δάση κυπαρίσσου. Εἰς Θερίσσον, ἐκηρύχθη ὑπὸ τοῦ Ε. Βενιζέλου ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1905.

30. **Κακοδίκι :** Χωριὸν με πολλὰς ἐκκλησίας μεταβυζαντινῶν τοιχογραφιῶν τοῦ 1387. Πλησίον διαφαίνονται τὰ ἐπιφανειακὰ εὐρήματα τῆς ἀρχαίας Κανδάνου. Ἱαματικὴ Πηγή.

31. **Καμπανός :** Γραφικὸν χωριὸν με πλῆθος ἐκκλησιῶν, κοσμουμένων με ἀξιολόγους βυζαντινὰς τοιχογραφίας.

32. **Κάμποι :** Ὁρεινὸν χωριὸν, ἀφετηρία δι' ἀνάβασιν τῶν Λευκῶν Ὁρέων καὶ πρὸς τόπον χιονοδρομιῶν.

33. **Κάντανος :** Σημαντικὸν χωριὸν τῆς ἐπαρχίας Σελίνου με πολλοὺς διεσπαρμένους οἰκισμοὺς. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Καντάνου, παρατηρεῖται ἴσως ἡ μεγαλυτέρα συγκέντρωσις ἐκκλησιῶν μετὰ Βυζαντινῶν τοιχογραφιῶν τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Γερμανικῆς κατοχῆς οἱ Γερμανοὶ κατέστρεψαν ὁλοσχερῶς τὴν Κάντανον, ἥτις ὅμως ἀνωκοδομήθη ἐκ νέου μετὰ τὸν πόλεμον.

ΑΣΗ ΓΩΝΙΑ

34. **Λάκκοι**: Γραφικόν όρεινόν χωρίον εις απόστασιν 25 χλμ. ἐξ Χανίων. Κυρία πρόσβασις πρὸς Ὀροπέδιον Ὀμαλοῦ καὶ φάραγγα Σαμαριάς. Ὠραιότατον καὶ ἐπιβλητικὸν τοπίον καὶ φυσικὸν περιβάλλον. Εἰς τὴν περιοχὴν εὐρίσκεται τὸ ὠραιότατον σπήλαιον Τζανῆ.

35. **Λουτρόν Σφακίων**: Μικρὸν χωρίον εἰς ἀπροσπέλαστον ἀπὸ ξηρᾶς σημείου, τῶν νοτίων παραλίων τῆς Κρήτης. Λόγω διαμορφώσεως τῆς ἀκτῆς καὶ τῆς ἐνδοχώρας προστατεύεται πλῆρως ἀπὸ τὴν κακοκαιρίαν. Πλησίον τοῦ Λουτροῦ ἔκειτο ἡ ἀρχαία Φοινίκη. Ἔδρα τῆς πρώτης Κρητικῆς κυβερνήσεως κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821.

36. **Μεσκλά**: Γραφικώτατον ὄρεινόν χωρίον ἐντὸς ὠραιότατου φυσικοῦ περιβάλλοντος μετ' ἄφθονον πράσινον, πλατάνους καὶ πορτοκαλέας. Πλησίον τῆς ἀρχαίας Ρηζίνιας. Βυζαντινὴ ἐκκλησία μετὰ τοιχογραφιῶν τοῦ 13ου αἰῶνος.

37. **Μουρνιές**: Χωρίον εἰς απόστασιν πέντε χιλιομέτρων ἐκ Χανίων. Πυκνὴ βλάστησις. Τόπος γεννήσεως τοῦ Ε. Βενιζέλου.

38. **Νέον Χωρίον**: Γραφικὸν χωρίον, ἐν μέσῳ ἐκτεταμένου δάσους ἐλαιδένδρων καὶ κοιλάδος φυτευμένης διὰ χιλιάδων ἐσπεριδοειδῶν.

39. **Περιβόλια**: Πλούσιον ἱστορικὸν χωρίον, ἔδρα Κρητικῶν ἐπαναστατικῶν Συνελεύσεων. Πηγαὶ τοῦ Κλαδισσοῦ ποταμοῦ. Ἐκκλησία μετὰ βυζαντινῶν τοιχογραφιῶν.

40. **Πλατανιάς**: Χωρίον εἰς ὠραιότατην τοποθεσίαν ἐπὶ ὑψώματος, παρὰ τὴν ἐθνικὴν ὁδὸν Καστελλίου-Χανίων. Πανοραματικὴ θέα πρὸς τὴν θάλασσαν. Ὠραία ἀμμόωδης παραλία. Ἄφθονος βλάστησις.

41. **Ροδοβάνι**: Μικρὸν ὄρεινόν χωρίον. Πέντε ἀξιόλογοι ἐκκλησίαι μετὰ

ὠραιότατας τοιχογραφίας τοῦ 13ου αἰῶνος. Ἐπιφανειακὰ εὐρήματα τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἐλύρου.

42. **Σαμαριά**: Μικρὸν χωρίον εἰς τὸ κέντρον τῆς ὁμώνυμου φάραγγος, οἱ κάτοικοι τοῦ ὁποίου μετεφέρθησαν ἀλλαχοῦ, κατόπιν τῆς ἀνακρήψεως τῆς φάραγγος εἰς ἐθνικὸν δρυμὸν.

43. **Σκαλωτή**: Γραφικὸν ὄρεινόν χωρίον μετὰ ἀμφιθεατρικὴν θέαν πρὸς τὸ Λιβυκὸν πέλαγος. Κέντρον ὑφαντῶν καὶ πλεκτῶν λαϊκῆς τέχνης. Ἐκκλησία μετὰ Βυζαντινῶν τοιχογραφιῶν κτισθεῖσα τὸ 1355.

44. **Σκλαβοπούλα**: Ὀρεινὸν μικρὸν χωρίον, μετὰ πλῆθος ἐκκλησιῶν μετὰ ἀξιολόγους τοιχογραφίας τοῦ 12ου καὶ 13ου αἰῶνος.

45. **Σκινέ**: Γραφικὸν χωρίον ἐν μέσῳ μεγάλου πορτοκαλεῶνος (100.000 δένδρα), εἰς απόστασιν 15 χλμ. ἐκ Χανίων.

46. **Σούγια**: Μικρὸν παραθαλάσσιον χωρίον μετὰ ὠραιότατην ἀμμόωδη παραλίαν, ἐπὶ τοῦ Λιβυκοῦ Πελάγους. Ἀρχαιοτάτη Παλαιохριστιανικὴ Βασιλικὴ μετὰ ἐγχρωμα φηφιδωτὰ καὶ μωσαϊκὰ. Ἐπιφανειακὰ εἰρήπια (ὑδραγωγεῖον, κίνες, βωμοί, κλπ.) τῆς ἀρχαίας Συίας. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἔκειτο ἡ ἀρχαία Ποικιλασσός, τῆς ὁποίας ἔχουν ἀνευρεθῆ τμήματα. Ἀριθμὸς ἐκκλησιῶν μετὰ τοιχογραφίας τοῦ 13ου αἰῶνος.

47. **Στύλος**: Γραφικὸν χωρίον εἰς απόστασιν 18 χλμ. ἐκ Χανίων. Βυζαντινὰ ἐκκλησίαι (12ου αἰῶνος), λείψανα φρουρίων καὶ ἀρχαῖοι τάφοι. Περιοχὴ κατάφυτος μετὰ πλατάνους καὶ ἄφθονα ὕδατα.

48. **Τεμένια**: Γραφικὸν χωρίον πλησίον τῆς ἀρχαίας Ὑρτακίας. Βυζαντινὴ ἐκκλησία μετὰ ὠραιότατας τοιχογραφίας. Εἰς τὰ Τεμένια εὐρίσκονται αἱ πλῆθος ἀξιόλογοι ἱερατικὰ πηγαὶ τῆς Κρήτης, ἡ τῶν Τζανουδιανῶν καὶ ἡ Λιμπιναρέ.

49. **Τοπόλια**: Γραφικώτατον χωρίον μετὰ ἐνδιαφέροντα φυσικὰ ἀξιοθέατα. Βυζαντινὴ ἐκκλησία τοῦ 10ου αἰῶνος. Ὠραιότατη φάραγξ. Ἄφθονοι πηγαὶ καὶ βλάστησις. Πλησίον τῶν Τοπολιῶν εὐρίσκεται τὸ σπήλαιον τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐν τῶν ὠραιότερων τῆς Κρήτης. Ἐδῶ παράγεται ὁ γνωστός Τοπολιανὸς οἶνος.

50. **Φουρνές**: Γραφικὸν χωρίον, εἰς τὸ μέσον ἑνὸς τῶν μεγαλύτερων πορτοκαλεῶνων τῆς Κρήτης (120.000 δένδρα). Ἐκκλησία τοῦ 15ου αἰῶνος.

51. **Χωρδάκι**: Μικρὸν χωρίον εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ Ἀκρωτηρίου. Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτοῦ εὐρίσκεται ἡ Ἱστορικὴ Μονὴ Γουβερνέτου (τῆς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου). Πλησίον εὐρίσκεται καὶ τὸ σπήλαιον Καθολικόν, ὅπου ἐζήσε καὶ ἀπέθανεν ὁ Ἅγιος Ἰωάννης (ὁ Ἐρημίτης).

Εἰς τὴν περιοχὴν εὐρίσκονται καὶ ἕτερα ἀξιόλογα σπήλαια (Λερά, Ἁγίου Σπυρίδωνος, Ἀχυρόσπηλιος, Κουμαρόσπηλιος, Ἀνεμοσπηλιά καὶ Ἀρκουδιὰ).
Νομὸς Ρεθύμνης

52. **Ἀμάρι**: Ὀρεινὸν χωρίον τῆς Ἰδης, κέντρον κτηνοτροφίας καὶ χειροτεχνίας.

53. **Λοχριά**: Ὀρεινὸν χωρίον τῆς Ἰδης. Κέντρον χειροτεχνίας.

54. **Μπαλί**: Γραφικώτατον μικρὸν χωρίον ἀλιέων, ἐντὸς τοῦ ὁμώνυμου κόλπου. Ὠραιότατη ἀμμόωδης παραλία.

55. **Μύρθιος**: Γραφικὸν χωρίον, κτισμένον ἀμφιθεατρικῶς μετὰ θέαν πρὸς τὸ Λιβυκὸν πέλαγος. Ἄφετηρία διὰ τὴν ἀκτὴν Πλακιᾶ.

56. **Πάνορμος**: Ὠραῖον παραλιακὸν χωρίον, πλησίον τῆς ἀρχαίας Πανόρμου. Παλαιохριστιανικὴ ἐκκλησία τοῦ 5ου αἰῶνος. Πυκνὴ βλάστησις.

57. **Ροδάκινο**: Γραφικὸν ὄρεινόν Σφακιανὸν χωρίον. Θέα πρὸς Λιβυκὸν πέλαγος.

58. **Σπήλι**: Ἐκ τῶν ὠραιότερων χωρίων τῆς Κρήτης. Κτισμένον ἐπὶ δύο κλιτύων. Ἄφθονα ὕδατα καὶ πλουσία βλάστησις (πλατάνοι).

59. **Φουρφουράς**: Ὀρεινὸν γραφικὸν χωρίον εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς Ἰδης.

Νομὸς Ἡρακλείου

60. **Ἀρδοῦ**: Ἐνδιαφέρον χωρίον μετὰ πολλὰς ἐκκλησίας τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰῶνος. Σπήλαια.

61. **Ἁγία Βαρβάρα**: Ἀξιόλογος ὀδικὸς συγκοινωνιακὸς κόμβος.

62. **Ἁγιο Δέκα**: Χωρίον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Μεσσαρά, πλησίον τῆς ἀρχαίας Γόρτυνος. Διὰ τὴν κατασκευὴν πολλῶν οἰκιῶν ἔχουν χρησιμοποιηθῆ ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικόν εἰρήπια τῆς Γόρτυνος. Τόπος μαρτυρίου τῶν δέκα Κρητῶν μαρτύρων.

63. **Ἅγιος Θωμᾶς**: Ἐν τῶν μεγαλύτερων χωρίων τῆς Κρήτης κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Ἐνετοκρατίας. Κτισμένον ἐπὶ τῆς λοφοσειρᾶς, ἡ ὁποία διαχωρίζει τὴν Ἰδην ἀπὸ τοῦ ὄρεινου ὄγκου τῆς Δίκτης. Γραφικώτατον, μετὰ μοναδικὴν θέαν. Πλησίον εὐρίσκετο ἡ θέσις τῆς ἀρχαίας Ἀρκαδίας. Εἰς τὴν περιοχὴν ὑπάρχουν ἐπιφανειακὰ εὐρήματα, ὡς καὶ ἐκκλησία μετὰ τοιχογραφιῶν τοῦ 13ου αἰῶνος.

64. **Ἅγιος Μύρων**: Γραφικὸν μέγαλον ὄρεινόν χωρίον εἰς τὰς ἀνατολικὰς ὑπώρειας τῆς Ἰδης, πλησίον τῆς ἀρχαίας Ραῦκου. Πανοραματικὴ θέα πρὸς ὀλόκληρον τὴν ἐπαρχίαν. Εὐρίσκεται εἰς απόστασιν 18 μόνον χλμ. ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον.

65. **Ἀρβη**: Μικρὸν παραθαλάσσιον χωρίον ἐπὶ τοῦ Λιβυκοῦ Πελάγους. Ἀμμόωδης ἀκτὴ. Φυτεῖα μπανάνας.

66. **Ἀσίτες**: Γραφικὰ ὄρεινα χωρία (Κάτω καὶ Ἄνω Ἀσίτες), εἰς τὰς ἀνατολικὰς προσβάσεις τῆς Ἰδης.

67. **Βόριζα**: Γραφικὸν ὄρεινόν χωρίον τῆς Ἰδης. Κατεστράφη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν.

68. **Γέργερη**: Γραφικώτατον ὄρεινόν χωρίον εἰς τὰς νοτίους κλιτύας τῆς Ἰδης. Κέντρον κτηνοτροφίας καὶ χειροτεχνίας.

69. **Ζαρός**: Ἐν τῶν μεγαλύτερων χωρίων τῆς Κρήτης (Πληθ. 2332), γραφικώτατον, εἰς τὰς νοτίους ὑπώρειας τῆς Ἰδης. Σημαντικὸν κέντρον κτηνοτροφίας καὶ χειροτεχνίας.

70. **Θραψανό**: Κέντρον Ἀγγειοπλαστικῆς.

71. **Καμάρες**: Γραφικώτατον όρεινόν χωρίον, εις τὰς νοτίους ύπωρείας τῆς Ἰδης. Ἀφετηρία διὰ τὴν ἀνάβασιν αὐτῆς καὶ διὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ σπηλαίου τῶν Καμαρῶν καὶ τοῦ Ἰδαίου Ἄντρου. Ἐν τῶν σημαντικωτέρων κέντρων χειροτεχνίας καὶ εἰδῶν Λαϊκῆς τέχνης.

72. **Κρουσῶν**: Γραφικόν μέγαν χωρίον (Πληθ. 2974), εις τὰς ἀνατολικὰς ύπωρείας τῆς Ἰδης. Κέντρον κτηνοτροφίας.

73. **Μάταλα**: Μικρὸς παράλιος συνοικισμὸς ἀλιέων. Ὡραία, ἀλλὰ μικρὰ ἀμώδης παραλία. Εἰς τὴν ἀπόκρημον ἀκτῆν, βορείως τῆς παραλίας, ύπάρχουν τεχνητὰ λαξευμένα σπήλαια, πιθανῶς παλαιὰ κατοικία. Πλησίον ύπάρχουν ἐπίσης καὶ ύποβρύχια σπήλαια.

74. **Μοχός**: Γραφικόν χωρίον (Πληθ. 1716), με ὠραιότατην θέαν πρὸς τὸν κόλπον τῶν Μαλίων. Τόπος μεγάλης παγκρητίου πανηγύρεως τὴν 15ην Αὐγούστου.

75. **Προφήτης Ἡλίας (Κανλι Καστέλλι)**: Ὡραίων χωρίον με ἀφθονον ὕδωρ. Τόπος μεγάλων μαχῶν. Πλησίον εὐρίσκεται τὸ περίφημον φρούριον τῆς Ρόκκας, ἀνεγερθὲν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης ἀπὸ τὴν Ἀραβικὴν κατοχὴν.

76. **Πρινιάς**: Γραφικόν όρεινόν χωρίον εις τὰς ἀνατολικὰς ύπωρείας τῆς Ἰδης. Πλησίον τῆς ἀρχαίας Μινωϊκῆς Ριζηνίας ἢ Ἀπαλλωνίας, ἀξιόλογα ἐρείπια τῆς ὁποίας ἀνευρέθησαν εις πλησίον λόφον (ύψ. 686 μ.). Ἡ θέα ἐκ τοῦ λόφου πρὸς τὰς ἐπαρχίας Μαλεβυζίου, Τεμένους καὶ Μονοφατισίου εἶναι μαγευτικὴ.

77. **Τύλισος**: Μεγάλον χωρίον, εις ἀπόστασιν 13 χλμ. ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον. Παρακείμενον τοῦ Μινωϊκοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Τυλίσου, ἐνὸς τῶν σημαντικωτέρων τῆς νήσου.

Νομὸς Λασηθίου

78. **Ἐλούντα**: Ὡραιότατον παραθαλάσιον χωρίον, κτισμένον ἀμφιθεατρικῶς καὶ εὐρισκόμενον εις τὸ ἐσωτερικόν τοῦ κλειστοῦ κόλπου τῆς Σπιναλόγκας. Ἡ ἀρχαία (Ρωμαϊκὴ) "Ὀλοῦς" εὐρίσκετο πλησίον τοῦ σημερινοῦ χωρίου, ἐντὸς δὲ τῆς θαλάσσης εἶναι σήμερον ὀρατὰ καταποντισμένα ὑπολείμματα τῆς ἀρχαίας πόλεως.

79. **Ἐτιά**: Μικρὸς σήμερον συνοικισμὸς τῆς κοινότητος Ἀρμένων, γνωστός ὅμως ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐνετοκρατίας ἦτο ἐν τῶν μεγαλυτέρων χωρίων τῆς Κρήτης, καὶ τόπος παραθερισμοῦ πλουσίων Ἐνετῶν. Εἰς τὴν Ἐτιάν σώζονται τὰ ἐρείπια τοῦ τριωρόφου μεγάρου τῶν Mezzi, τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ μεγαλοπρεπέστερον ἰδιωτικόν Ἐνετικόν οἰκοδόμημα τῆς Κρήτης.

80. **Ζηρός**: Ἐν τῶν σπουδαιοτέρων χωρίων τῆς ἐπαρχίας Σητείας, εις τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, ἡ τελευταία τοιχογραφηθεῖσα ἐκκλησία τῆς Κρήτης.

81. **Καλαμαυκᾶ**: Ὡραιότατον όρεινόν χωρίον τῆς Δίκτης με γραφικωτάτην θέαν.

82. **Καρφί**: Μικρὸς συνοικισμὸς εις τὸ ὄροπέδιον Λασηθίου, εις ὑψόμετρον 1.100 μ. ἐκ τοῦ ὁποῖου ἡ θέα εἶναι ὑπέροχος πρὸς τὸ Κρητικόν Πέλαγος, ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν ἐπαρχίαν Πεδιάδος καὶ πρὸς τὸ ὄροπέδιον Λασηθίου με τοὺς 10.000 καὶ πλέον ἀνεμομύλους. Εἰς τὴν τοποθεσίαν Καρφί ἀνευρέθη ἀξιόλογος συνοικισμὸς τῆς ὑπομινωϊκῆς (1200 π.Χ.) ἐποχῆς. Λόγω ἑλλείψεως ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, ἡ προσπέλασις εἶναι δυσχερὴς καὶ ἀπαιτεῖ ἐπίτιπον πεζοπορίαν ἐπὶ μίαν τοὐλάχιστον ὥραν.

83. **Λάστρος**: Μικρὸν χωρίον τῆς ἐπαρχίας Σητείας ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Ἀγίου Νικολάου-Σητείας, με ὠραιότατην θέαν πρὸς τὸν κόλπον Μιραμπέλλου.

84. **Μουλιανά**: Ὡραιότατα χωρία (Ἐξω καὶ Μέσα Μουλιανά) ἐπὶ τῆς

ἐθνικῆς ὁδοῦ Ἀγίου Νικολάου-Σητείας με γραφικωτάτην θέαν. Τόπος παραγωγῆς τοῦ γνωστοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα οἴνου τῶν Μουλιανῶν.

85. **Μυρσίνη**: Γραφικόν χωρίον ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Ἀγίου Νικολάου-Σητείας.

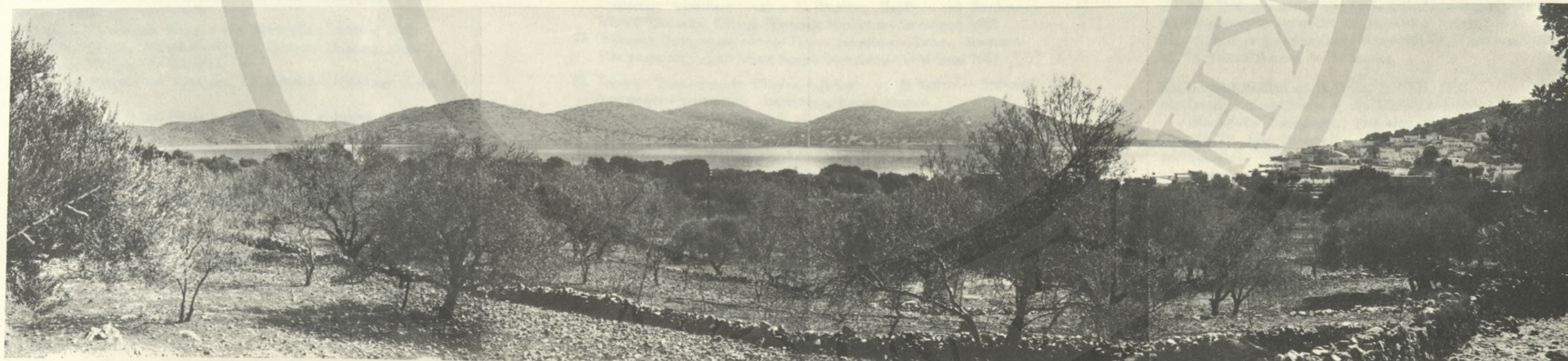
86. **Παλαικάστρον**: Χωρίον τῆς ἐπαρχίας Σητείας, εις τὸ ἀνατολικώτερον τμήμα τῆς νήσου. Πλησίον αὐτοῦ εὐρίσκεται ἡ ἐνδιαφέρουσα ἱστορικὴ Μονὴ Τοπλοῦ καὶ τὸ Φοινικοδάσος Βαί. Εἶναι ἀφετηρία τῆς ὁδοῦ προσπελάσεως πρὸς τὸν τελευταίως ἀνακαλυφθέντα μινωϊκὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον τοῦ Κάτω Ζάκρου. Πλησίον τοῦ Παλαικάστρου ἀνεκαλύφθησαν ἀξιόλογα Μινωϊκὰ ἐρείπια. Πρὸς νότον εὐρίσκεται, ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ Πέτσοφα, ἀξιόλογον ἱερὸν κορυφῆς τῶν Μινωϊκῶν χρόνων. Εἰς ἀπόστασιν δύο χιλιομέτρων ἀπλοῦται ὠραιότατη ἀμώδης παραλία.

87. **Τζερμιάδω**: Ἀξιόλογος κωμόπολις τοῦ ὄροπεδίου Λασηθίου καὶ διοικητικὸν κέντρον αὐτῆς. Εἰς τὴν περιοχὴν ἀπεκαλύφθησαν ἀξιόλογα ὑπολείμματα τῆς Μεσομινωϊκῆς ἐποχῆς.

88. **Φουρνὴ**: Γραφικόν χωρίον τῆς ἐπαρχίας Μιραμπέλλου, με ὠραιότατην θέαν πρὸς τὴν περιοχὴν τῆς Ἐλούντας, τὸν κόλπον Μιραμπέλλου καὶ τὴν Σπιναλόγγαν.

89. **Χανδράς**: Γραφικόν χωρίον εις τὸ ὁμώνυμον ὄροπέδιον τῆς ἐπαρχίας Σητείας. Πλησίον αὐτοῦ εὐρίσκεται ὁ ἐγκαταλειμμένος μεσαιωνικὸς οἰκισμὸς Βόιλα, μεθ' ὁμάδος οἰκιῶν τῆς Ἐνετικῆς καὶ Τουρκικῆς ἐποχῆς, διατηρουμένων εις καλὴν σχετικῶς κατάστασιν.

90. **Ψυχρόν**: Μικρὸν γραφικόν χωρίον τοῦ ὄροπεδίου Λασηθίου με ὠραιότατην θέαν πρὸς τὸ ὄροπέδιον τοῦτο. Ἀφετηρία διὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Δικταίου Ἄντρου εις μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ χωρίον. Τὸ Ψυχρόν ἦτο γνωστὸν κατὰ τὴν Ἐνετικὴν ἐποχὴν.

ΟΡΜΟΣ ΣΠΙΝΑΛΟΓΚΑΣ, ΕΛΟΥΝΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

1. Στατιστική Έπετηρίς (1959-1960-1961-1962-1963-1964). Έθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος.
2. Πληθυσμός τής Ελλάδος κατά την Άπογραφήν τής 19-3-1961—Ε.Σ.Υ.Ε. 1961.
3. Στατιστική τής Φυσικής Κινήσεως του Πληθυσμού τής Ελλάδος κατά τὸ 1960—Ε.Σ.Υ.Ε., 1963.
4. Άγροτική Άνάπτυξις τής Κρήτης. Ν.Χ. Σέττα. Άρχειον Οικονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν—Ἰανουάριος—Μάρτιος 1963.
5. Μητρώον Ἑλληνικῶν Βιομηχανιῶν. Ὀργανισμὸς Βιομηχανικῆς Ἀναπτύξεως 1962.
6. Ἡράκλειον, Ὀργανισμὸς Βιομηχανικῆς Ἀναπτύξεως, Ἀθήναι, 1962.
7. Η ΚΡΗΤΗ, Ὁδηγὸς Ἀνατολικῆς Κρήτης, Στεργίου Σπανάκη, 1963.
8. Τουριστικὸς Ὁδηγὸς τής Ελλάδος.
9. Ἱστορία καὶ Μνημεῖα τοῦ Ἡρακλείου, Κ.Σ. Σπανάκη—Ἡράκλειον Δεκεμβριος 1962.
10. Ἀρχαιότητες τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης, Ἐκθεσις, Καθ. Χ. Μακρῆ, Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Ρεθύμνης, 1963.
11. Ἰαματικά Πηγαὶ τής Κρήτης, Ἐπιμελητοῦ Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως Κρήτης, 1963.
12. Τοπογραφικὸς Κατάλογος τῶν τοιχογραφημένων Ἐκκλησιῶν τής Κρήτης C. Gerola—Κ.Ε. Λασιθιωτάκη, Ἐταιρεία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν, Ἡράκλειον 1961.
13. Ἡ Ἐκκλησία τής Κρήτης, Ν. Παπαδάκης, 1936.
14. Συμβουλὴ εἰς τὸ τοπωνυμικόν, τὴν τοπογραφίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν πόλεων καὶ φρουριῶν τής Κρήτης, Ν. Πλάτωνος, Κριτικά Χρονικά, 1947.
15. Κριτικὴ Βιβλιογραφία τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου, Μ. Ι. Μανουσάκη.
16. Ἡ οἰκοτεχνία καὶ χειροτεχνία ἐν Κρήτῃ—Ἐκθεσις Ὑ.Π.Α.Κ., 1963.
17. Ἀρχαιολογικαὶ Ἀνακαλύψεις εἰς Κρήτην, Μ. Παρασκευαΐδη, Ἐφημερίς Καθημερινή, Διαφορὰ Ἄρθρα.
18. Αἱ δυνατότητες τουριστικῆς ἀναπτύξεως τοῦ Νομοῦ Ρεθύμνης, Κ. Μανουρά, Ρέθυμνον 1962.
19. Ἑλληνικὴ Σπηλαιολογικὴ Ἐταιρεία—Ἐκθεσις περὶ τῶν Σπηλαίων τής Κρήτης, Α. Πετροχειλοῦ, 1964.
20. Ἑλληνικὴ Σπηλαιολογικὴ Ἐταιρεία—Σπηλαιολογικὸν Κλιμάκιον Κρήτης—Πίνακες καὶ ἀξιολόγησις τῶν κυριωτέρων σπηλαίων τής Κρήτης—Ἰούνιος 1963.
21. Τὰ Σπήλαια τῶν Νομῶν Χανίων, Ρεθύμνης, Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου. Πρόδρομος Ἀνακοίνωσις τοῦ κ. Ε. Πλατάκη, Προέδρου τοῦ Σπηλαιολογικοῦ Κλιμακίου Κρήτης—Ἐφημερίς Μεσόγειος—Ἰανουάριος 1963.
22. Ἑλληνικὴ Περιηγητικὴ Λέσχη—Τμῆμα Ἡρακλείου—Ἐκθεσις δυνατοτήτων τουριστικῆς ἀναπτύξεως Νομοῦ Ἡρακλείου—Ἰανουάριος 1963.
23. Τεχνικὸν Ἐπιμελητήριον Ἑλλάδος—Τμῆμα Ἑλληνικῆς Κρήτης—Ἐκθεσις δυνατοτήτων τουριστικῆς Ἀναπτύξεως Νομοῦ Χανίων.
24. Κρήτη καὶ Χειμερινὸς Τουρισμὸς. Α. Μακρινδάκη—Περιηγητικὴ. Μάρτιος 1961.
25. Ἐκθεσις περὶ τῶν ὁρέων τής Δυτικῆς Κρήτης καὶ τῶν δυνατοτήτων ὄρειβασίας καὶ χιονοδρομιῶν—Ὀκτώβριος 1963—Ἑλληνικὸς Ὀρειβατικὸς Σύνδεσμος.
26. Ἐκθεσις περὶ τῶν ὁρέων τής Ἀνατολικῆς Κρήτης. Ἑλληνικὸς Ὀρειβατικὸς Σύνδεσμος—Τμῆμα Ἡρακλείου—Αὔγουστος 1963.
27. ΚΡΗΤΗ, Περιοδικὸν ΗΩΣ, Εἰδικὸν Ἀφιέρωμα, 1964.
28. Ἡρὰ Μονὴ τής Κυρίας τῶν Ἀγγέλων καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου (Γουβερνέτο) Α.Χ. Μακρινδάκη, Χανιά, 1959.
29. Ἡ Ἀρχαία Πόλις Πολυρρήνια, Α.Χ. Μακρινδάκη, Χανιά 1960.
30. Ἡ Ἀρχαία Πόλις Ἄπτερα, Α. Μακρινδάκη, Χανιά 1960.
31. Ἡρὰ Μονὴ Ἁγίας Τριάδος τῶν Τσαγκαρολῶν, Α. Μακρινδάκη.
32. Ἡρὰ Μονὴ τής Ὑπεραγίας Θεοτόκου Ὁδηγήτρας.
33. Σαμαριά, Α.Χ. Μακρινδάκη, Ἀθήναι 1961.
34. ΧΑΝΙΑ ΚΡΗΤΗΣ—Τουριστικὸς Ὁδηγός, Α.Χ. Μακρινδάκη.
35. Σφακιανὰ Σπίτια Κ. Λασιθιωτάκη—Ἡράκλειον 1958.
36. Τουριστικὴ Κρήτη, Ἀθήναι—Μηνιαῖον Περιοδικὸν 1962 καὶ 1963.
37. ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΗ, Μηνιαῖον Περιοδικόν, Ὀργανον τής Περιηγητικῆς Λέσχης, 1962, 1963, 1964.
38. Ἡ Ἀποκατάστασις τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μάρκου τοῦ Χάνδακος, Κ. Λασιθιωτάκη, Ἡράκλειον 1958.
39. Δύο Ἐκκλησίαι στὸ Νομὸ Χανίων, Κ. Λασιθιωτάκη, 1961.
40. Μορφωτικὰ Στοιχεῖα Πόλεως Ἡρακλείου Κρήτης, 1960. Κ.Ι. Πετρίτη.
41. Ἡ Παναγία ἡ Γουβερνιώτισσα—1961—Κ. Τριανταφυλλίδη.
42. Τὸ Ἰδαῖον Ἄντρον, Ν. Πλάτωνος.
43. Industrialisation de la Crete, SOGEP - 1963.
44. Crete, A Case Study of An Underdeveloped Area, G. Allbough, (Rockefeller Foundation) Princeton, 1953.
45. CRETE, John Bowman, London, 1962.
46. Travels in Crete, Robert Pashley, 1837.
47. La Crete au Cours de Siecles, R. Matton, Athènes, 1957
48. The Greek Myths, Robert Graves, Penguin Books. London 1957.
49. The Palace of Minos, Arthur Evans.
50. The Archeology of Crete, J.D.S. Pendlebury, London, 1939.
51. Mycenaean and Minoans, L.R. Palmer, 1961.
52. The Bull of Minos, Leonard Cottrell, 1953.
53. Crete and Mycenae—Marinatos and Hirmer, 1960.
54. Monumenti Veneti nell isola di Creta—Giuseppe Gerola, Venezia, 1905.
55. Elenco Topografico delle chiese affrescate di Creta—Giuseppe Gerola, Venezia 1905.

Β. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

ΠΙΝΑΞ ΑΡ. I-1 (Π) ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΝΗΣΟΥ ΚΡΗΤΗΣ ΕΙΣ ΝΟΜΟΥΣ ΚΑΙ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑΙ, ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑΙ ΠΟΛΕΙΣ ΕΚΑΣΤΗΣ.

ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ						ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ					
Έπαρχία	Αριθμός			Πληθυσμός	Πρωτεύουσα	Έπαρχία	Αριθμός			Πληθυσμός	Πρωτεύουσα
	Δήμων	Κοινοτήτων	Οικισμών				Δήμων	Κοινοτ.	Οικισμών		
Άποκορώνου	-	34	76	17.580	Βάμος	Άγιου Βασιλείου	-	26	49	11.619	Σπήλιον
Κισσάμου	1	51	182	24.918	Καστέλλιον	Άμαριου	-	26	40	8.379	Άμάριον
Κυδωνίας	1	50	129	76.653	Χανιά	Μυλοποτάμου	1	38	92	20.237	Πέραμα
Σελίνου	-	16	107	9.853	Κάντανος	Ρεθύμνης	1	41	80	29.717	Ρέθυμνον
Σφακίων	-	9	26	3.957	Χώρα Σφακίων	Σύνολον Νομού	2	131	261	69.943	ΡΕΘΥΜΝΟΝ
Σύνολον Νομού	2	160	520	131.061	ΧΑΝΙΑ						

Κυριώτεροι Πόλεις : **Χανιά** (38.467 κάτοικοι), **Σοδά** (5.530), **Μουρνιά** (2.595) **Καστέλλιον** (2.071).

Κυριώτεροι Πόλεις : **Ρέθυμνον** (14.999 κάτοικοι), **Ανώγια** (2.461).

ΠΙΝΑΞ ΑΡ. II-1 (Π) ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΕΙΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΝ, ΗΜΙΑΣΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΑΣΤΙΚΟΝ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΠΟΓΡΑΦΑΣ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1928, 1940, 1951 καί 1961.

Κατηγορία Πληθυσμού	Απογραφαί							
	1928		1940		1951		1961	
	Απόλυτοι Αριθμοί	%	Απόλυτοι Αριθμοί	%	Απόλυτοι Αριθμοί	%	Απόλυτοι Αριθμοί	%
Πληθυσμός συνοικισμών κάτω των 2.000 κατοίκων (άγροτικός)	288.991	74,8	327.248	74,7	325.173	70,4	313.453	64,9
Πληθυσμός συνοικισμών 2.000 έως 10.000 κατοίκων (ήμιαστικός)	28.796	7,4	34.625	7,9	41.539	9,0	52.881	10,9
Πληθυσμός συνοικισμών άνω των 10.000 κατοίκων (αστικός)	68.640	17,8	76.366	17,4	95.412	20,6	116.924	24,2
ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΡΗΤΗΣ	386.427	100,0	438.239	100,0	462.124	100,0	483.258	100,0

Πηγαί : Ε.Σ.Υ.Ε. Πληθυσμός τής Ελλάδος κατά την απογραφήν 1928.
Ε.Σ.Υ.Ε. Πληθυσμός τής Ελλάδος κατά τας απογραφάς 1940, 1951, 1961.

ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Έπαρχία	Αριθμός			Πληθυσμός	Πρωτεύουσα
	Δήμων	Κοινοτ.	Οικισμών		
Βιάννου	1	11	30	7.210	Πεῦκος
Καινουργίου	1	30	61	21.960	Μοίραι
Μαλεβιζίου	1	31	46	21.344	Άγιος Μύρων
Μονοφαττίου	-	38	107	29.858	Πύργος
Πεδιάδος	-	62	106	38.700	Καστέλλιον
Πυργιωτίσσης	1	11	18	8.629	Βωροί
Τεμένους	2	8	33	80.637	Ήράκλειον
Σύνολον Νομού	3	191	401	208.374	ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ

Κυριώτεροι Πόλεις : **Ήράκλειον** (63.458 κάτοικοι), **Νέα Άλικαρνασός** (5.132), **Άρχάναι** (3.907), **Κρουσών** (2.974), **Τυμπάκιον** (2.816), **Ζαρδός** (2.325), **Μοίραι** (2.195).

ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΗΘΙΟΥ

Έπαρχία	Αριθμός			Πληθυσμός	Πρωτεύουσα
	Δήμων	Κοινοτ.	Οικισμών		
Ήραπέτρας	1	19	56	19.457	Ήραπέτρα
Λασηθίου	-	12	22	6.657	Τζερμιάδον
Μιραμπέλου	2	23	106	22.639	Νεάπολις
Σητείας	1	34	111	25.127	Σητεία
Σύνολον Νομού	4	88	295	73.880	ΑΓ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Κυριώτεροι Πόλεις : **Ήραπέτρα** (6.488 κάτοικοι), **Σητεία** (5.327), **Άγιος Νικόλαος** (3.709), **Νεάπολις** (2.955), **Κριτσά** (2.396).

ΠΙΝΑΞ ΑΡ. ΙΙ-2 (Π) ΑΡΔΕΥΟΜΕΝΑΙ ΕΚΤΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΝΟΜΟΥΣ ΚΑΙ ΕΙΔΟΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1961 (Είς Στρέμματα).

Καλλιέργειαι	Νομός Ήρακλείου		Νομός Λασηθίου		Νομός Ρεθύμνης		Νομός Χανίων		Σύνολον Κρήτης	
	Ἀπόλυτοι Ἀριθμοί	%	Ἀπόλυτοι Ἀριθμοί	%	Ἀπόλυτοι Ἀριθμοί	%	Ἀπόλυτοι Ἀριθμοί	%	Ἀπόλυτοι Ἀριθμοί	%
Σιτηρά	—	—	1.000	1,2	—	—	600	1,1	1.600	0,7
Βρώσιμα ὄσπρια	500	0,6	500	0,6	100	0,6	600	1,1	1.700	0,7
Κτηνοτρ. ψυχανθῆ δια καρπῶν ..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Σανά	2.100	2,6	1.000	1,2	200	1,2	5.400	9,3	8.700	3,7
Πεπονοειδῆ	6.500	7,9	1.000	1,2	900	5,5	2.200	3,8	10.600	4,5
Γεώμηλα	14.400	17,5	15.000	18,7	2.800	17,1	5.300	9,1	37.500	15,8
Λαχανικά	23.800	29,0	18.000	22,6	7.700	47,0	10.400	18,0	59.900	25,3
Ἐλαιόδενδρα	15.000	18,3	32.000	40,0	400	2,4	5.000	8,6	52.400	22,1
Ὀπωροφόρα δένδρα	8.000	9,7	4.000	5,0	1.000	6,1	3.000	5,2	16.000	6,8
Ἐσπεριδοειδῆ	5.000	6,1	2.300	2,9	2.000	12,2	23.000	39,7	32.300	13,7
Ἀμπελοι	6.000	7,3	5.000	6,2	100	0,6	—	—	11.100	4,7
Βιομηχανικά φυτά	800	1,0	300	0,4	1.200	7,3	2.400	4,1	4.700	2,0
Σύνολον	82.100	100,0	80.000	100,0	16.400	100,0	57.900	100,0	236.500	100,0

ΠΙΝΑΞ ΙΙ-4 (Π) ΜΕΤΑΠΟΙΗΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΣ ΚΑΤΑ ΝΟΜΟΥΣ ΚΑΙ ΕΠΑΡΧΙΑΣ.

Ἐπαρχεῖαι	Καταστήματα		Ἀπασχολούμενοι	
Νομός Χανίων				
Ἐπαρχία Κυδωνίας.....	1.326	15,6	4.460	20,3
» Ἀποκορώνου	248	2,9	683	3,1
» Κισσάμου	441	5,2	1.181	5,4
» Σελίνου	150	1,8	178	0,8
» Σφακίων	47	0,5	53	0,2
Σύνολον	2.212	26,0	6.555	29,8
Νομός Ρεθύμνης				
Ἐπαρχία Ρεθύμνης	661	7,8	1.716	7,8
» Ἀγίου Βασιλείου	272	3,2	325	1,5
» Ἀμαρίου	173	2,0	226	1,0
» Μυλοποτάμου	411	4,9	759	3,5
Σύνολον	1.517	17,9	3.026	13,8
Νομός Ήρακλείου				
Ἐπαρχία Τεμένους	1.350	15,9	5.748	26,2
» Βιάννου	135	1,6	243	1,1
» Καιουργίου	435	5,1	576	2,6
» Μαλεβυζίου	187	2,2	320	1,5
» Μονοφατσίου	463	5,5	1.039	4,7
» Πεδιάδος	626	7,4	1.553	7,1
» Πυργιωτίσσης	162	1,9	209	0,9
Σύνολον	3.358	39,6	9.688	44,1
Νομός Λασηθίου				
Ἐπαρχία Σητείας	439	5,2	952	4,3
» Ἱεραπέτρας	361	4,3	676	3,1
» Λασηθίου	117	1,4	174	0,8
» Μιραμπέλλου	481	5,6	894	4,1
Σύνολον	1.398	16,5	2.696	12,3
Σύνολον Κρήτης	8.485	100,0	21.965	100,0

ΠΙΝΑΞ ΑΡ. ΙΙ-3 (Π) ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ ΧΡΗΣΕΩΣ ΕΔΑΦΟΥΣ (Είς Χιλιάδας Στρεμμάτων).

Νομός	Ἐτήσια Καλλιέργειαι		Φυτεῖαι		Δάση καὶ Δασικαὶ Βοσκαὶ		Βοσκότοποι		Κοίται Ποταμῶν καὶ Χειμάρρων		Πόλεις, Χωρία, Ὄδοι κλπ.		Σύνολον Ἐκτάσεων	
	Ἀπόλυτοι Ἀριθμοί	%	Ἀπόλυτοι Ἀριθμοί	%	Ἀπόλυτοι Ἀριθμοί	%	Ἀπόλυτοι Ἀριθμοί	%	Ἀπόλυτοι Ἀριθμοί	%	Ἀπόλυτοι Ἀριθμοί	%	Ἀπόλυτοι Ἀριθμοί	%
Ἁρακλείου	409.53	39,3	579.30	36,2	418.17	27,4	880.00	26,7	200.00	30,3	90.00	36,0	2.577.00	30,8
Λασηθίου ..	243.00	23,3	318.15	19,9	624.45	40,8	530.00	16,1	140.00	21,2	55.00	22,0	1.910.60	22,8
Ρεθύμνης ...	178.80	17,1	379.50	23,7	23.40	1,5	755.00	22,9	120.00	18,2	35.00	14,0	1.491.70	17,8
Χανίων	212.00	20,3	323.60	20,2	462.75	30,3	1.130.00	24,3	201.15	30,3	70.00	28,0	2.399.50	28,6
Σύν. Κρήτης	1.043.33	100,0	1.600.55	100,0	1.528.77	100,0	3.295.00	100,0	661.15	100,0	250.00	100,0	8.378.80	100,0

D _____

